

# MAKRO İKTİSAT ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

MART 2026



EDİTÖR **PROF. DR. SERDAR ÖZTÜRK**

**Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana**

**Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi**

**Birinci Basım / First Edition • © MART 2026**

**ISBN • 978-625-8671-34-6**

**© copyright**

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

**Serüven Yayınevi / Serüven Publishing**

**Türkiye Adres / Turkey Address:** Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

**Telefon / Phone:** 05437675765

**web:** [www.seruyenyayinevi.com](http://www.seruyenyayinevi.com)

**e-mail:** [seruyenyayinevi@gmail.com](mailto:seruyenyayinevi@gmail.com)

**Baskı & Cilt / Printing & Volume**

Sertifika / Certificate No: 47083

# MAKRO İKTİSAT ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

EDİTÖR **PROF. DR. SERDAR ÖZTÜRK**



## İÇİNDEKİLER

### BÖLÜM 1

#### DIŞ TİCARET VE ÇEVRE POLİTİKALARININ KARBON YOGUNLUĞU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

*Volkan BEKTAŞ* ..... 1

### BÖLÜM 2

#### TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİN MAKROEKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ

*Murat AKÇA* ..... 13

### BÖLÜM 3

#### LİBERAL MAKROEKONOMİDEN STRATEJİK MAKROEKONOMİYE: ÇOK KUTUPLU DÜZENDE PARA POLİTİKASI, SANAYİ POLİTİKASI VE TEKNOLOJİK REKABET

*Hüseyin TEZER* ..... 29

### BÖLÜM 4

#### TÜRKİYE'DE TEKSTİL VE SANAYİ İHRACATININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: GENİŞLETİLMİŞ ARDL YAKLAŞIMI

*İlyas BAYAR* ..... 63

*Ömer Fazıl EMEK* ..... 63

### BÖLÜM 5

#### 6 ŞUBAT DEPREMLERİ VE FİRMALARA ETKİSİ: TR63 BÖLGESİ ÖRNEĞİ

*Hakan Eryüzlü* ..... 83

### BÖLÜM 6

#### ÇOCUK İŞÇİ VE ÇOCUK GELİN SORUNU: EKONOMİK VE SOSYAL BOYUTLARIYLA KIZ ÇOCUKLARI

*Tuğba İBİK* ..... 101

*Serdar ÖZTÜRK* ..... 101

**BÖLÜM 7**  
**KÜRESELLEŞME VE POLİTİK İŞ ÇEVİRİMLERİ**

*Ayşe ARI* ..... 119

**BÖLÜM 8**  
**DİJİTAL DÜNYADA SOSYAL GİRİŞİMCİLİK: KADIN İSTİHDAMI**  
**AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME**

*Fatma Merve EKİZ* ..... 137

**BÖLÜM 9**  
**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ ÇERÇEVESİNDE**  
**MAKROEKONOMİ VE ÇEVRE İLİŞKİSİ: TEORİK VE AMPİRİK**  
**LİTERATÜRÜN DEĞERLENDİRMESİ**

*Selin DİNÇER* ..... 157

**BÖLÜM 10**  
**GENÇ İŞSİZLİĞİN TEORİK BOYUTLARI: TÜRKİYE İÇİN BİR**  
**İNCELEME**

*Yelda KÖKSAL* ..... 171

**BÖLÜM 11**  
**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA BAĞLAMINDA YEŞİL**  
**EKONOMİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

*Cemalettin LEVENT* ..... 189



# Bölüm 1

## DIŞ TİCARET VE ÇEVRE POLİTİKALARININ KARBON YOĞUNLUĞU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ



*Volkan BEKTAŞ*<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü,  
<https://orcid.org/0000-0002-9732-2983>

## Giriş

Küreselleşme ve artan uluslararası ticaret, ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki etkileşimi giderek daha önemli bir politika gündemi hâline getirmiştir. Ticaretin ve çevre politikalarının çevresel sonuçlar üzerindeki etkileri bağlama bağı, doğrusal olmayan ve zamanla değişebilen bir karaktere sahiptir. Bu nedenle, ticaret ve çevre politikalarının çevresel sonuçlarını anlamak için, literatürde öne çıkan teorik mekanizmaların çerçevesi büyük önem taşımaktadır.

Ticaret-çevre literatüründe çevresel sonuçlar, Grossman & Krueger (1991) tarafından geliştirilen ve birbirine zıt üç temel mekanizma üzerinden açıklanmaktadır: ölçek etkisi, kompozisyon etkisi ve teknik etki. Bu çerçeve daha sonra Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) literatürünün temel teorik dayanağı hâline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında artan ticaret, üretim ölçeğinin de genişlemesine neden olmuştur. Ancak fosil yakıtlara olan yüksek bağımlılık, üretimdeki bu artışın karbondioksit salımının da artmasına neden olmaktadır. Artan ticaretle birlikte üretim ölçeğindeki genişlemenin CO2 üzerindeki bu olumsuz etkisine ölçek etkisi denilmektedir. Diğer taraftan artan gelir düzeyi, daha iyi bir çevreye yönelik talebi arttırmaktadır. Bu doğrultuda daha sıkı çevre politikalarının uygulanması, çevre dostu üretim teknolojilerinin kullanılmasını teşvik etmektedir. Teknik etki olarak adlandırılan bu mekanizma çevre üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan bir ülkenin ticaret açıklığı ve karşılaştırmalı üstünlüklerinin düzeyi tarafından belirlenen çıktı bileşimi ya da endüstri yapısının emisyonları hangi yönde etkilediği kompozisyon etkisi olarak adlandırılmaktadır. Bu etki, ülkenin kaynak donanımına ve çevre politikalarının sıklığına bağlı olarak pozitif ya da negatif olabilmektedir.

Ticaret-çevre literatüründe, uluslararası ekonomik entegrasyon ile çevre kalitesi arasındaki ilişki geniş çapta tartışılmış ve çeşitli rakip hipotezlere yol açmıştır. Öne çıkan bir bakış açısı, yabancı doğrudan yatırımı çekmek ve ticaret performanslarını artırmak isteyen ülkelerin stratejik olarak çevre düzenlemelerini zayıflatabileceğini, böylece düzenleyici standartlarda aşağı doğru bir yakınsamaya ve çevre kalitesinde bozulmaya yol açabileceğini savunan “dibe doğru yarış” hipotezidir (Wheeler, 2001). Bu argümanı temel alan “kirlilik cenneti” hipotezi, ülkeler arasındaki çevre düzenlemelerindeki farklılıkların, kirlilik yoğun endüstrilerin daha düzenlenmiş ekonomilerden daha az düzenlenmiş ekonomilere taşınmasına yol açtığını ve uluslararası ticaretin çevresel yükleri sistematik olarak daha gevşek standartlara sahip ülkelere kaydırabileceğini öne sürmektedir (Copeland & Taylor, 2004).

Diğer taraftan dibe doğru yarış ve kirlilik cenneti argümanlarının aksine, literatürde önemli bir karşı argüman olarak Porter hipotezi, sıkı ancak iyi tasarlanmış çevre düzenlemelerinin teknolojik yeniliği teşvik edebileceğini,

firmaların üretim verimliliğini artırabileceğini ve nihayetinde çevresel performans ve uluslararası rekabet gücünün aynı anda iyileştiği bir “kazan-kazan” sonucu yaratabileceğini savunmaktadır (Porter & van der Linde, 1995). Bu perspektiften bakıldığında, çevre düzenlemesi sadece ekonomik faaliyet üzerinde bir kısıtlama değil, aynı zamanda eko-yenilik ve daha temiz üretim teknolojilerinin temel bir itici gücüdür. Birlikte ele alındığında, bu üç hipotez, ticaret açıklığının ve çevre politikasının çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki potansiyel olarak doğrusal olmayan ve bağlama bağlı etkilerini anlamak için kapsamlı ve teorik açıdan zengin bir çerçeve sunmaktadır.

Ticaretin çevresel etkileri yalnızca üretim ölçeği ve gelir düzeyi gibi ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda politik ekonomi dinamikleri ve kurumsal yapılar tarafından da şekillenmektedir. Fredriksson & Svensson (2003), çevre politikası sıklığının politik istikrar ve yolsuzluk düzeyine endojen olarak bağlı olduğunu göstererek, çevresel düzenlemelerin yalnızca teknik bir politika tercihi değil, aynı zamanda yönetim kalitesinin bir çıktısı olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede Damania vd. (2003) tarafından ticaret boyutuyla genişletilmiş ve ticaret serbestleşmesinin, özellikle yüksek yolsuzluğa sahip ülkelerde, kirlilik yaratan sektörlerin rantlarını ve lobi gücünü zayıflatarak çevre politikalarının sıkılaştırılmasına yol açabileceği gösterilmiştir. Benzer biçimde Cole (2007), yolsuzluğun çevre üzerindeki etkisinin hem doğrudan (düzenleme kanalı) hem de dolaylı (gelir ve teknoloji kanalı) mekanizmalar aracılığıyla işlediğini ortaya koyarak, kurumsal faktörlerin çevresel sonuçlar üzerindeki çok boyutlu rolüne dikkat çekmektedir.

Teorik açıdan, çevre politikalarının sıklığı yalnızca kirletici faaliyetleri doğrudan sınırlamakla kalmaz; aynı zamanda firmaların teknolojik tercihlerini, üretim yapılarını ve teşvik sistemlerini yeniden şekillendirerek teknik, kompozisyon ve ölçek etkileri yoluyla da emisyonları etkiler (Jaffe vd., 2002; Ambec vd., 2013). Kurumsal iktisat perspektifinden bakıldığında ise çevre politikası sıklığı, yalnızca bir düzenleyici tercih değil; resmi kuralların gerçek çevresel sonuçlara dönüşme derecesini belirleyen yönetim kalitesi, uygulama kapasitesi ve düzenleyici güvenilirliği ile de yakından ilişkilidir (North, 1990; Fredriksson & Svensson, 2003). Sonuç olarak, çevre politikalarının emisyonlar üzerindeki etkisi, basit bir düzenleyici mekanizma olarak değil; teknolojik adaptasyon, sektörel yeniden tahsis ve kurumsal etkinlik tarafından aracılık edilen, yapısal ve potansiyel olarak doğrusal olmayan bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Mevcut literatürün çoğu, ticaret ve çevre politikalarının çevresel sonuçlar üzerindeki ortalama etkilerini incelemekte olup, bu etkilerin pozitif ve negatif şoklar açısından simetrik olup olmadığı genellikle göz ardı edilmektedir (Kaya vd. 2017; Çetin vd. 2018; Pata, 2019; Karasoy & Akçay, 2019; Temurlenk & Lögün, 2022). Oysa politik ekonomi perspektifinden bakıldığında, ticaretin genişlemesi ile daralması veya çevre politikalarının sıkılaştırılması ile gevş-

mesinin CO<sub>2</sub> yoğunluğu üzerindeki etkileri aynı yönde ve aynı büyüklükte olmayabilir. Bu nedenle, Türkiye özelinde ticaret açıklığı ve çevre politikası sıklığı ile CO<sub>2</sub> yoğunluğu arasındaki ilişkilerin asimetrik doğasının sistematik olarak incelenmemesi literatürde önemli bir boşluk oluşturmaktadır. Bu çalışma, 1990–2020 dönemi Türkiye verilerini kullanarak bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Uzun dönem ilişkiler ARDL sınır testi yaklaşımı ile analiz edilirken, değişkenler arasındaki yönlü ve asimetrik etkiler Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ile ortaya konmaktadır. Böylece çalışma, ticaret ve çevre politikalarının CO<sub>2</sub> yoğunluğu üzerindeki etkilerinin yalnızca büyüklüğünü değil, aynı zamanda pozitif ve negatif şoklar açısından asimetrik ve bağlama bağlı doğasını da ortaya koyarak literatüre yeni bir katkı sunmaktadır.

### Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'ye ait 1990–2020 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılmıştır. Analiz kapsamında üç temel değişken incelenmektedir: CO<sub>2</sub> yoğunluğu (CO<sub>2</sub>), ticaret açıklığı (Trade) ve çevre politikası sıklığı (Environmental Policy Stringency – EPS). CO<sub>2</sub> yoğunluğu, ekonomik çıktı birimi başına düşen karbondioksit emisyonlarını ölçerek çevresel etkiyi temsil etmektedir. Ticaret açıklığı, toplam ithalat ve ihracatın GSYH'ye oranı olarak tanımlanmış olup, ekonomik entegrasyon düzeyini yansıtmaktadır. Çevre Politikası Sıklığı Endeksi, ülkeler bazında hesaplanan ve uluslararası karşılaştırmaya uygun bir çevre politikası sıklığı ölçüsüdür. Sıkılık, çevreyi kirleten veya zararlı davranışlara karşı uygulanan açık veya örtük maliyetlerin derecesi olarak tanımlanmaktadır. Endeks, başta iklim ve hava kirliliği ile ilgili olmak üzere 13 çevre politikası aracının sıklığına dayanmaktadır ve 0 (en düşük sıkılık) ile 6 (en yüksek sıkılık) arasında değişmektedir. Tablo 1'de çalışmada kullanılan verilerle ilgili bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1: Veri Seti

Değişkenler	Açıklama	Birimi	Kaynak
CO <sub>2</sub>	Çıktı başına düşen karbondioksit emisyonu (CO <sub>2</sub> /GSYH)	Logaritmik	WDI
Trade	Toplam ithalat ve ihracatın GSYH'ye oranı	%	WDI
EPS	OECD Çevre Politikası Sıklığı Endeksi; çevreyi kirleten veya zararlı davranışlara karşı uygulanan açık/örtük maliyetlerin derecesi	Endeks	OECD

Analizde öncelikle, değişkenlerin durağanlık özelliklerini belirlemek için Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. Bu test, serilerin seviyelerinde (I(0)) veya birinci farklarında (I(1)) durağan olup olmadığını ortaya koymakta ve model seçimi açısından kritik öneme sahiptir. Çünkü kullanılacak ARDL

(Autoregressive Distributed Lag) sınır testi yöntemi, değişkenlerin  $I(0)$  ve  $I(1)$  entegrasyon derecelerine uygun şekilde çalışmaktadır.

Uzun dönem ilişkilerin belirlenmesi için ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır (Pesaran vd., 2001). ARDL modeli, kısa dönem dinamikler ile uzun dönem katsayılarını aynı anda tahmin edebilme özelliğine sahiptir ve değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığını test etme olanağı sağlar. Bu yaklaşım, özellikle küçük örneklem boyutlarında ve değişkenlerin entegrasyon derecelerinin karışık olduğu durumlarda güvenilir sonuçlar üretmektedir.

Ayrıca, klasik Granger nedensellik testinin sınırlılıklarını aşmak ve değişkenler arasındaki asimetrik ilişkileri ortaya koymak amacıyla Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi uygulanmıştır. Bu test, pozitif ve negatif şokların bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin simetrik olup olmadığını incelemeye olanak tanımaktadır. Böylece ticaretin genişlemesi veya daralması ve çevre politikalarının sıkılaşması veya gevşemesi gibi farklı yönlü şokların  $CO_2$  yoğunluğu üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak analiz edilebilmektedir.

Bütün bu yöntemler bir araya getirildiğinde, Türkiye özelinde ticaret açıklığı ve çevre politikası sıkılığı ile  $CO_2$  yoğunluğu arasındaki ilişkilerin hem uzun dönem hem de kısa dönem dinamikleri ile şoklara bağlı asimetrik etkileri sistematik olarak incelenebilmektedir. Bu yaklaşım, literatürde genellikle göz ardı edilen asimetrik etkilerin ortaya konmasına ve politika yapımcılar için daha detaylı çıkarımlar yapılmasına imkân tanımaktadır.

### Analiz Sonuçları

Tablo 2’de sunulan ADF birim kök testi sonuçları, analizde kullanılan tüm değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadığını, ancak birinci farkları alındığında durağan hale geldiklerini, diğer bir ifadeyle serilerin tamamının birinci dereceden bütünleşik, yani  $I(1)$  olduğunu ortaya koymaktadır. Düzeyde birim kök bulunması,  $CO_2$ , Trade ve EPS değişkenlerine gelen şokların kalıcı etkiler yarattığını göstermekte olup, bu durum çevresel ve kurumsal dinamiklerin uzun dönemli doğasıyla uyumludur.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzyey	1.Fark	Durağanlık Seviyesi
$CO_2$	-1.704 (0.429)	-4.210*** (0.000)	$I(1)$
Trade	-2.352 (0.156)	-3.788*** (0.003)	$I(1)$
EPS	-2.360 (0.153)	-5.497*** (0.000)	$I(1)$

Not: \*\*\*,  $p < 0.01$

ARDL sınır testi yaklaşımı için değişkenlerin durağanlık seviyelerinin I(0) ve/veya I(1) olması, diğer bir ifadeyle hiçbir değişkenin ikinci derecede durağan olmaması gerekmektedir. Tüm değişkenlerin durağanlık seviyesinin aynı olması, ARDL sınır testi yapılabilmesi için gerekli temel koşulu sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmanın sonraki aşamasında değişkenler arasındaki uzun dönem denge ilişkileri ARDL sınır testi ile incelenmiştir.

Tablo 3: ARDL Sınır Testi Sonuçları

	Değer	Kritik Değer (%5)	Karar
<b>F-İstatistiği</b>	6.28	5.52	Eşbütünleşme var

ARDL Sınır testi sonuçlarından elde edilen F istatistiği değeri, %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük olduğundan, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme (cointegration) ilişkisi olduğunu göstermektedir (Tablo 3).

Tablo 4: ARDL (1,0,2) Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
ECT	-0.431***	0.125	-3.45	0.002
<b>Uzun Dönem</b>				
Trade	-0.009*	0.005	-1.88	0.073
EPS	-0.046	0.030	-1.54	0.138
<b>Kısa Dönem</b>				
D.EPS	0.024	0.028	0.85	0.406
L.D.EPS	0.066**	0.027	2.44	0.024
Sabit	-0.480**	0.191	-2.51	

Not: \*\*\*,  $p < 0.01$ ; \*\*,  $p < 0.05$  ve \*,  $p < 0.1$

ARDL (1, 0, 2) modeli sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Hata Düzeltme Terimi (ECT) katsayısı -0.431 olarak bulunmuştur. Bu katsayı, uzun dönem dengesinden meydana gelen sapmaların yaklaşık %43'ünün bir sonraki dönemde düzeltildiğini göstermektedir. Uzun dönemde Trade değişkeninin katsayısı -0.0085 olup %10 düzeyinde anlamlıdır. Ticaret açıklığındaki her 1 birimlik artış, uzun dönemde CO<sub>2</sub> yoğunluğunu yaklaşık %0.85 oranında azaltmaktadır. Bu bulgu, dış ticarete açılmanın çevre dostu teknolojilerin transferini kolaylaştırarak "teknik etki" kanalıyla çevresel kaliteyi artırdığını şeklinde yorumlanabilir.

Uzun dönemde EPS katsayısı negatif çıksa da istatistiksel olarak anlamsızdır. Ancak kısa dönem dinamiklerinde (L.D.EPS) 0.0655 katsayısı %5 düzeyinde anlamlıdır. Yani çevre politikalarındaki sıkılaştırmanın CO<sub>2</sub> yoğunluğu üzerindeki etkisinin bir dönem gecikmeyle ortaya çıktığı ve bu ilk aşamada emisyon yoğunluğunu sınırlı düzeyde artırdığı saptanmıştır. Bu bulgu,

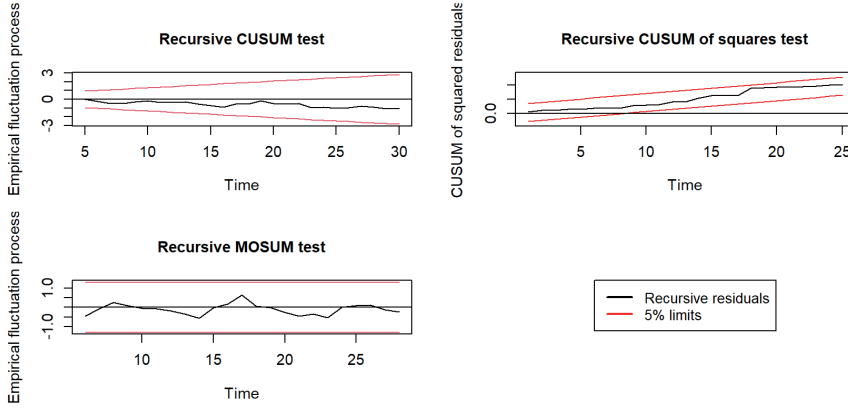
çevre politikalarının etkinliğinin zamana yayıldığını ve başlangıçtaki uyum sürecinin emisyon üzerinde baskı yarattığını göstermektedir.

Tablo 5: Model Tanısal Test Sonuçları

Test	Test Değeri	p-değeri	Boş Hipotez
Ramsey Reset İhmal Edilen Değişken Testi	1.76	0.191	$H_0$ : Modelde ihmal edilen değişken yoktur hipotezi ret edilemedi
Breusch-Godfrey Otokolerasyon Testi	0.023	0.879	$H_0$ : Otokolesayon yoktur hipotezi ret edilemedi
Cameron & Trivedi Değişen Varyans Testi	25.48	0.184	$H_0$ : Değişen varyans yoktur hipotezi ret edilemedi
Jarque-Bera Normallik Testi	2.75	0.739	$H_0$ : Hatalar normal dağılıyor hipotezi ret edilemedi

Modelin güvenilirliğini denetlemek amacıyla gerçekleştirilen tanısal testler sonucunda; Ramsey RESET testi ile modelin fonksiyonel formunun doğru olduğu ( $p=0.19$ ), Breusch-Godfrey testi ile otokorelasyon bulunmadığı ( $p=0.88$ ) ve Cameron & Trivedi Değişen Varyans Testi sonuçları ile değişen varyans sorununun olmadığı ( $p=0.18$ ) saptanmıştır. Ayrıca Jarque-Bera Normallik Testi sonuçlarına göre hata terimlerinin normal dağılım sergilemesi, elde edilen ARDL katsayılarının istatistiksel olarak geçerli ve çıkarım yapmaya uygun olduğunu doğrulamaktadır.

Tahmin edilen ARDL modelinin parametre ve varyans kararlılığını test etmek amacıyla uygulanan Recursive CUSUM, CUSUM of Squares ve MOSUM test sonuçları (Şekil 1) toplu olarak değerlendirilmiştir. Recursive CUSUM grafiği incelendiğinde, özyinelemeli hataların kümülatif toplamını temsil eden siyah çizginin, %5 anlamlılık düzeyini gösteren kırmızı kritik sınırlar içerisinde kaldığı görülmektedir. Bu sonuç, model katsayılarının incelenen dönem boyunca yapısal olarak kararlı olduğunu ve sistematik bir değişim sergilemediğini doğrulamaktadır. Recursive CUSUM of Squares grafiğinde, hata terimlerinin karelerinin kümülatif toplamı da benzer şekilde kritik sınırların dışına taşmamıştır. Bu durum, modeldeki varyansın zaman içinde sabit olduğunu ve parametrelerde ani bir yapısal kırılma yaşanmadığını kanıtlamaktadır. Recursive MOSUM grafiği ise kümülatif sonuçları desteklemekte; dalgalanma sürecinin güven aralığı içinde kalarak modelin kısa dönemli dinamiklerinin de kararlı bir yapı sunduğunu göstermektedir. Bu bulgular, elde edilen uzun ve kısa dönemli katsayıların analiz dönemi boyunca güvenilir ve politika önerileri için geçerli olduğunu metodolojik olarak ispatlamaktadır.



**Şekil 1: Parametrik Kararlılık Testleri**

Tablo 6’da sunulan Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi bulguları, değişkenler arasındaki etkileşimin şokun yönüne göre belirgin bir biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Analiz sonuçları hem dış ticaretin hem de çevre politikalarının karbon yoğunluğu üzerindeki etkisinin doğrusal olmayan (asimetrik) bir doğaya sahip olduğunu doğrulamaktadır.

Bulgular, ticaret açıklığındaki daralmanın karbon yoğunluğu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir artışa neden olduğunu ( $p=0.018$ ) gösterirken; ticaret hacmindeki artışın benzer bir nedensel etki yaratmadığını ( $p=0.11$ ) göstermektedir. Bu ilişki, ticaret daraldığında ekonomik aktivitelerde ve tedarik zincirlerinde aksaklıklar oluşması, yerli üretimde daha karbon yoğun ve enerji verimliliği düşük yöntemlerin kullanılması ve çevre dostu teknolojilerin ithalatının azalması gibi mekanizmalarla açıklanabilir. Diğer bir deyişle, ticaret azalışı yalnızca ekonomik daralmayı değil, aynı zamanda CO2 yoğun üretim süreçlerini artırarak çevresel olumsuzluklara yol açabilmektedir. Bu durum, incelenen dönemde dış ticaretin doğrudan çevresel kazanımlar üreten bir faktör olmaktan ziyade, mevcut karbon yoğun yapının korunması noktasında kırılğan bir denge unsuru veya statik bir bariyer görevi gördüğünü düşündürmektedir.

Öte yandan, çevresel politika sıklığındaki artışın emisyon azalışı üzerindeki nedensel etkisi %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ( $p=0.058$ ). Bu bulgu, karbon azaltım sürecinde piyasa dinamiklerinden ziyade, kurumsal ve yasal düzenlemelerin sınırlı da olsa daha belirgin bir “tetikleyici” rol oynadığını göstermektedir. Proaktif çevresel iyileşmenin kurumsal politikalarla tetiklendiği, ancak bu etkinin henüz karbon yoğun yapıyı radikal biçimde dönüştürecek bir eşiğe ulaşmadığı söylenebilir.

Tablo 6: Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü (Şoklar)	Lag	F-İstatistiği	P-Değeri	Karar
Ticaret Azalışı → CO <sub>2</sub> Artışı	1	6.0125	0.0185**	Nedensellik var
Sıkı Politika → CO <sub>2</sub> Azalışı	1	3.7421	0.0589*	Nedensellik var
Ticaret Artışı → CO <sub>2</sub> Azalışı	1	2.5831	0.1151	Nedensellik yok
Gevşek Politika → CO <sub>2</sub> Artışı	1	0.1171	0.7331	Nedensellik yok

Not: \*\*,  $p < 0.05$  ve \*,  $p < 0.1$

Analiz bulguları, ARDL ve Hatemi-J asimetrik nedensellik yöntemlerinin farklı bakış açıları sunduğunu göstermektedir. ARDL sonuçları, ticaret açıklığının uzun dönemde CO<sub>2</sub> yoğunluğunu ortalama olarak azalttığını ortaya koymaktadır, çevresel politika sıklığı ise kısa dönemde anlamlı bir etki göstermektedir. Buna karşılık, Hatemi-J testi ticaret ve politika değişkenlerinin etkisinin şok yönüne bağlı olarak asimetrik olduğunu göstermektedir; ticaret daralmaları CO<sub>2</sub>'yi artırırken, ticaret artışları benzer bir azalım yaratmamaktadır. Bu durum, ARDL ve Hatemi-J bulguları arasında ilk bakışta bir çelişki gibi görünse de aslında farklı kavramsal çerçevelerden kaynaklanmaktadır. ARDL, uzun dönem ortalama etkileri ve genel eğilimleri yansıtırken, Hatemi-J testi kısa dönem şoklarının yönüne duyarlı olup olumsuz değişikliklerin etkilerini ayrı ayrı inceler. Dolayısıyla, ticaretin artışının uzun dönemde ortalama olarak CO<sub>2</sub>'yi azaltması mümkündür; ancak kısa dönemde tek tek artış şokları bu etkiyi yaratmayabilir. Benzer şekilde, ticaret daralmalarının hem kısa dönemde hem de uzun dönemde CO<sub>2</sub> üzerinde olumsuz etkileri belirgindir. Bu bulgular, karbon yoğun ekonomilerde politika ve ticaret stratejilerinin hem uzun dönem dengelerini hem de kısa dönem asimetrik şoklara karşı duyarlılıklarını dikkate alacak şekilde tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

### Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışma, Türkiye'de 1990-2020 döneminde ticaret açıklığı ve çevre politikalarının karbon yoğunluğu üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini asimetrik bir perspektifle incelemiştir. ARDL sınır testi, CO<sub>2</sub> yoğunluğu, ticaret açıklığı ve çevresel politika sıklığı arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi olduğunu doğrulamaktadır. ARDL sonuçları, ticaret açıklığının uzun dönemde ortalama olarak CO<sub>2</sub> yoğunluğunu azalttığını, çevresel politika sıklığının ise kısa dönemde sınırlı bir etki gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ise, değişkenler arasındaki etkilerin şokun yönüne bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Ticaret açıklığındaki daralmaları, CO<sub>2</sub> yoğunluğunu anlamlı biçimde artırırken, ticaret açıklığındaki artışlar benzer bir azalım yaratmamaktadır. Çevresel politika sıklığı CO<sub>2</sub> yoğunluğunu azaltıcı bir rol oynamakta, ancak etkisi bir dönem gecikmeli olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, ARDL ve Hatemi-J

bulguları arasında ilk bakışta bir çelişki gibi görünse de farklı metodolojik çerçevelerden kaynaklanmaktadır: ARDL uzun dönem ortalama etkileri ve genel eğilimleri yansıtırken, Hatemi-J testi kısa dönem şoklarının yönüne duyarlıdır ve olumlu ile olumsuz değışikliklerin etkilerini ayrı ayrı değerdendirir. Dolayısıyla, ticaret açıklığındaki artış uzun dönemde ortalama olarak CO<sub>2</sub> yoğunluğunu azaltabilir; ancak kısa dönemde tek tek artış şokları bu etkiyi yaratmayabilir. Ticaret açıklığındaki daralmalarının hem kısa dönemde hem de uzun dönemde olumsuz etkileri ise her iki yöntemle de tutarlıdır.

Bu bulgulardan hareketle, ticaret daralmalarının önlenmesi ve çevre dostu teknolojilerin ithalat ve ihracatının teşvik edilmesi, karbon yoğunluğunun azaltılmasında kritik öneme sahiptir. Ticaret politikaları, temiz teknoloji transferini destekleyecek şekilde tasarlanmalıdır.

Sıkı çevre politikaları CO<sub>2</sub> yoğunluğunu azaltımında etkilidir; ancak kısa dönemde sınırlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, politikaların uzun dönemde etkinliğini artırmak için uygulama süreçleri hızlandırılmalı, kurumsal kapasite ve uyum mekanizmaları güçlendirilmelidir.

Ayrıca ticaret ve politika değışkenlerinin etkileri şok yönüne göre farklılık göstermektedir. Politika ve stratejiler, olumsuz etkileri (ticaret daralması, gevşek politika) önlemeye ve pozitif etkileri (sıkı politika, teknoloji transferi) desteklemeye odaklanmalıdır.

Sonuç olarak, ticaret açıklığı ve çevresel politika sıklığı, karbon yoğun ekonomilerde çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için koordineli bir şekilde ele alınmalıdır. Dış ticaretin sürdürülmesi ve proaktif çevre politikalarının uygulanması, ekonomik büyüme ile çevresel kalite arasında uyum sağlamada kritik rol oynamaktadır.

## Kaynakça

- Ambec, S., Cohen, M.A., Elgie, S. and Lanoie, P. (2013) The Porter Hypothesis at 20: Can Environmental Regulation Enhance Innovation and Competitiveness? Review of Environmental Economics and Policy, 7, 2-22. <https://doi.org/10.1093/reep/res016>
- Breusch, T.S. (1978) Testing for Autocorrelation in Dynamic Linear Models. *Australian Economic Papers*, 17, 334-355. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8454.1978.tb00635.x>
- Cameron, A. C., & Trivedi, P. K. (1990). Regression-based tests for overdispersion in the Poisson model. *Journal of econometrics*, 46(3), 347-364.
- Cetin, M., Ecevit, E., & Yucel, A. G. (2018). The impact of economic growth, energy consumption, trade openness, and financial development on carbon emissions: empirical evidence from Turkey. *Environmental science and pollution research*, 25(36), 36589-36603.
- Cole, M. A. (2007). Corruption, income and the environment: an empirical analysis. *Ecological economics*, 62(3-4), 637-647.
- Copeland, B. R., & Taylor, M. S. (2004). Trade, Growth, and the Environment. *Journal of Economic Literature*, 42(1), 7-71.
- Damania, R., Fredriksson, P. G., & List, J. A. (2003). Trade liberalization, corruption, and environmental policy formation: theory and evidence. *Journal of environmental economics and management*, 46(3), 490-512.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Fredriksson, P. G., & Svensson, J. (2003). Political instability, corruption and policy formation: the case of environmental policy. *Journal of public economics*, 87(7-8), 1383-1405. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(02\)00036-1](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(02)00036-1)
- Grossman G.M. & Krueger A.B. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement (No. w3914). Natl Bureau Econ Res, 2-36.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empir Econ* 43, 447-456 <https://doi.org/10.1007/s00181-011-0484-x>
- Jarque, C.M. and Bera, A.K. (1980) Efficient Tests for Normality, Homoscedasticity and Serial Independence of Regression Residuals. *Economics Letters*, 6, 255-259. [https://doi.org/10.1016/0165-1765\(80\)90024-5](https://doi.org/10.1016/0165-1765(80)90024-5)
- Jaffe, A.B., Newell, R.G. & Stavins, R.N. (2002). Environmental Policy and Technological Change. *Environ Resource Econ* 22, 41-70. <https://doi.org/10.1023/A:1015519401088>
- Karasoy, A., & Akçay, S. (2019). Effects of renewable energy consumption and trade on environmental pollution: The Turkish case. *Management of Environmental*

*Quality: An International Journal*, 30(2), 437-455.

- Kaya, G., Kayalica, M. Ö., Kumaş, M., & Ulengin, B. (2017). The role of foreign direct investment and trade on carbon emissions in Turkey. *Environmental economics*, (8, Iss. 1), 8-17.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
- Pata, U. K. (2019). Environmental Kuznets curve and trade openness in Turkey: bootstrap ARDL approach with a structural break. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(20), 20264-20276.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Porter, M.E. and van der Linde, C. (1995) Toward a New Conception of the Environment Competitiveness Relationship. *Journal of Economic Perspectives*, 9, 97-118. <http://dx.doi.org/10.1257/jep.9.4.97>
- Ramsey, J. B. (1969). Tests for Specification Errors in Classical Linear Least-Squares Regression Analysis. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B (Methodological)*, vol. 31, no. 2, pp. 350-71.
- Temurlenk, M. S., & Lögün, A. (2022). An analysis of the pollution haven hypothesis in the context of Turkey: A nonlinear approach. *Economics and Business Review*, 8(1), 5-23.
- Wheeler, D. (2001). Racing to the Bottom? Foreign Investment and Air Pollution in Developing Countries. *The Journal of Environment & Development*, 10(3), 225-245.



**Bölüm**

**2**

# **TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİN MAKROEKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ**



*Murat AKÇA<sup>1</sup>*

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi Murat Akça, İktisat Bölümü, Kafkas Üniversitesi İİBF,  
ORCID: 0000-0002-9974-8697

## GİRİŞ

İşsizlik, bireyler, toplumlar ve tüm ekonomiler için geniş kapsamlı sonuçları olan kritik bir ekonomik sorundur. Genellikle, aktif olarak iş arayan ancak iş bulamayan işgücünün yüzdesini temsil eden işsizlik oranı ile ölçülür. İşsizlik sadece bireysel zorlukları yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda ekonominin işgücü arzını talebe uygun hale getirme yeteneğindeki verimsizlikleri de gösterir. Toplam talep, enflasyon, teknolojik değişim, işgücü piyasası politikaları ve küresel ekonomik koşullar gibi çeşitli makroekonomik faktörler işsizlik oranları üzerinde etkili olmaktadır.

İşsizliği anlamanın temelinde toplam talep kavramı yatmaktadır. Keynesyen iktisat teorisine göre, ekonomideki genel talep düzeyi istihdamı belirlemede çok önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik büyüme dönemlerinde, tüketici harcamaları, yatırımlar ve kamu harcamalarının artması, mal ve hizmetlere olan talebin artmasına neden olur. Bu da, işletmelerin üretimi artırarak ve daha fazla işçi istihdam ederek tepki vermesi sonucunda istihdam yaratılmasını teşvik eder. Ancak, durgunluk veya ekonomik gerileme dönemlerinde toplam talep daralır ve işletmeler faaliyetlerini küçültür, işgücünü azaltır ve işsizlik artar. Keynes'in (1936) İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi adlı eserinde belirttiği gibi, yetersiz talep, özellikle döngüsel dalgalanmaların olduğu ekonomilerde, genellikle işsizliğin ana nedenidir.

Enflasyon, A.W. Phillips tarafından 1958 yılında ortaya atılan Phillips eğrisi kavramı aracılığıyla işsizliğin belirlenmesinde de önemli bir rol oynar. Phillips eğrisi, enflasyon ile işsizlik arasında ters bir ilişki olduğunu gösterir; yani enflasyon yüksek olduğunda işsizlik düşük olma eğilimindedir ve bunun tersi de geçerlidir. Bu ilişki, enflasyon dönemlerinde firmaların artan mal ve hizmet talebini karşılamak için genellikle daha fazla işçi istihdam etmeleri ve böylece işsizliği azaltmaları nedeniyle ortaya çıkar. Ancak, enflasyon ile işsizlik arasındaki denge statik değildir, çünkü bu ilişkinin zaman içinde daha karmaşık olduğu görülmüştür. Örneğin, enflasyon beklentileri yerleşik hale geldiğinde, kısa vadeli denge zayıflayabilir ve 1970'lerin stagflasyon döneminde görüldüğü gibi, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik bir arada var olabilir (Friedman, 1977). Sonuç olarak, enflasyon ve işsizlik arasındaki etkileşim, ekonomik istikrarı dengelemeyi amaçlayan politika yapımcılar için merkezi bir konudur.

Teknolojik gelişmeler, işsizliğin bir diğer önemli makroekonomik belirleyicisidir. Zaman içinde, teknolojik değişim hem işçileri işlerinden etti hem de yeni işler yarattı, ancak net etkisi işgücü piyasasında önemli değişikliklere yol açabilir. Eskiden manuel olarak yapılan işlerin otomasyonu, özellikle rutin veya düşük vasıflı işleri içeren belirli sektörlerde iş kayıplarına neden olabilir. Autor (2015), otomasyon ve yapay zekanın yükselişinin, hem yüksek vasıflı, yüksek ücretli işlere hem de düşük vasıflı, düşük ücretli işlere olan

talebin arttığı, ancak imalat veya büro işleri gibi orta vasıflı işlerin azaldığı bir “iş kutuplaşması” sürecine yol açtığını savunmaktadır. Bu teknolojik dönüşüm, işçilerin becerilerinin işgücü piyasasının talepleriyle uyuşmadığı durumlarda yapısal işsizliği daha da kötüleştirebilir. Bu bağlamda, teknolojik değişimin hızı ve ölçeği, işçilerin sektörler arasında geçiş yapmasını zorlaştırarak bazı durumlarda işsizliğin devam etmesine katkıda bulunmaktadır (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

İşgücü piyasası politikaları da işsizliğin temel belirleyicilerinden biridir. Ücretler, istihdamın korunması, sosyal güvenlik ağları ve aktif işgücü piyasası müdahalelerine ilişkin politikaların tasarlanması ve uygulanması, işsizlik düzeyini önemli ölçüde etkileyebilir. Örneğin, asgari ücret yasaları, işçilere gelir desteği sağlarken, özellikle ekonomik yavaşlama dönemlerinde işverenlerin daha yüksek ücretlerle işçi istihdam etmek istememesi nedeniyle düşük vasıflı işçiler arasında işsizliğin artmasına neden olabilir (Nickell, 1997). İşletmelerin işçi çıkarmalarını zorlaştıran istihdam koruma yasaları da özellikle belirsiz ekonomik dönemlerde, işletmeleri işe alımdan caydırarak işsizliğe katkıda bulunabilir. Bu korumalar işçilere güvenlik sağlamayı amaçlasa da işverenler işgücünü ayarlamakta zorluk yaşadıklarında yeni çalışanları işe almaya isteksiz oldukları için işgücü piyasasının katılımını artırabilir ve uzun vadeli işsizlik oranlarının yükselmesine neden olabilir (Blanchard, 2021). Ayrıca, işsizlik yardımlarının cömertliği iş aramayı caydırıcı hale getirebilir ve işsizlik süresini uzatabilir.

Küresel ekonomik koşullar ve ticaret de ulusal işsizlik oranlarını etkiler. Küreselleşmeyle birlikte ekonomiler giderek daha fazla birbirine bağlanırken, bir bölgedeki olaylar tüm dünyada dalga etkisi yaratabilir. 2008 küresel finans krizi gibi ekonomik krizler, mal ve hizmetlere olan talebin küresel olarak düşmesi ve iş kayıplarında keskin bir artışa neden olmasıyla yaygın işsizliğe yol açmıştır (Blanchard & Leigh, 2013). Benzer şekilde, uluslararası ticaret de yerli sanayiler üzerindeki etkisiyle işsizliği etkileyebilir. Örneğin, işlerin işgücü maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkelere taşınması, yüksek ücretli ekonomilerde yapısal işsizliğe yol açabilir. Firmalar, üretimi yurtdışına taşıyarak maliyetleri düşürmeye çalıştıkça, etkilenen sektörlerdeki işçiler, küresel rekabete daha az maruz kalan sektörlerde yeni iş bulmakta zorlanabilirler.

Demografinin işsizlikteki rolü de çok önemlidir. Yaşlanan nüfus veya göç modellerindeki değişiklikler gibi çalışma çağındaki nüfustaki değişiklikler, işgücü arzını ve dolayısıyla işsizliği etkileyebilir. Örneğin, yaşlanan nüfusa sahip ülkeler, ekonomik koşullar istihdam yaratmaya elverişli olmasa da işgücünün azalması nedeniyle daha düşük işsizlik oranları yaşayabilir (Blom & Canning, 2004). Öte yandan, genç işsizliğinin yüksek olduğu ülkeler, gençlerin işgücü piyasasına girerken karşılaştıkları zorluklar nedeniyle kalıcı işsizlik sorunlarıyla karşı karşıya kalabilir. Genç işsizliği genellikle deneyim eksikliği, eğitim ile işgücü piyasasının ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluk ve

genç işçilerin istikrarlı bir işe geçişine yardımcı olmayı amaçlayan işgücü piyasası politikalarının yetersizliği ile bağlantılıdır (ILO, 2017).

Sonuç olarak, işsizlik bir dizi makroekonomik faktörden etkilenir ve bu faktörlerin her biri işsizliğin düzeyini ve sürekliliğini belirlemede hayati bir rol oynar. Ekonomik dalgalanmalar, enflasyon, teknolojik değişim, işgücü piyasası politikaları ve küresel ekonomik koşullar, işgücü piyasasının dinamiklerini şekillendirmek için birbirleriyle etkileşim halindedir. Bu belirleyicileri anlamak hem döngüsel hem de yapısal işsizliği ele alan etkili müdahaleler tasarlamak isteyen politika yapımcılar için çok önemlidir. İşsizliği azaltmak için, toplam talebi canlandırmak, enflasyon beklentilerini yönetmek, beceri gelişimini teşvik etmek ve işgücü piyasasının esnekliğini artırmak gibi unsurları içeren kapsamlı bir yaklaşım gereklidir. Bu tür stratejiler, işsizliğin yönetilebilir seviyelerde kalmasını sağlayarak ekonomik istikrar ve refaha katkıda bulunacaktır.

## LİTERATÜR

İşsizlik, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerin karşılaştığı en kalıcı ve karmaşık makroekonomik sorunlardan biridir. İşsizliğin belirleyicileri, kısa vadeli konjonktürel dalgalanmaların ötesine uzanır ve ekonominin yapısal özellikleri, işgücü piyasası kurumları, demografik eğilimler, makroekonomik istikrar ve teknolojik değişim ile yakından bağlantılıdır. Türkiye’de işsizlik, ekonomik büyüme dönemlerine rağmen kronik bir sorun olmaya devam etmiş ve bu durum, yapısal ve kurumsal katılıkların varlığını göstermiştir. Bu nedenle, Türkiye’deki işsizlikle ilgili literatür, çeşitli teorik perspektifler ve ekonometrik yöntemler kullanarak işsizliğin makroekonomik, yapısal ve politika ile ilgili belirleyicilerini tespit etmeye giderek daha fazla odaklanmıştır. Aşağıda incelenen çalışmalar, ekonomik büyüme, enflasyon, para politikası, döviz kurları, işgücü piyasası programları, demografik faktörler ve dijital dönüşüm gibi farklı açılardan işsizliği incelemekte ve işsizlik dinamiklerini şekillendiren mekanizmaların kapsamlı bir anlayışını sunmaktadır.

Dünaydın ve Çetin (2015), ekonomik büyüme, enflasyon ve işgücü piyasası koşulları arasındaki etkileşime odaklanarak Türkiye’deki işsizliğin makroekonomik belirleyicilerini araştırmıştır. Zaman serisi ekonometrik yöntemler kullanılarak yapılan bu çalışmada, makroekonomik performanstaki değişikliklerin istihdam sonuçlarını nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Bulgular, ekonomik büyümenin işsizliği önemli ölçüde azalttığını göstermekte ve üretim artışının işgücü talebini artırdığı görüşünü desteklemektedir. Ancak yazarlar, makroekonomik istikrarsızlık ve yapısal zayıflıklar devam ettiği sürece, büyümenin tek başına işsizliği kalıcı olarak azaltmaya yetmediğini de vurgulamaktadır. Çalışma, istikrarlı ve kapsayıcı büyüme stratejilerinin önemini ortaya koymaktadır.

Özşahin ve Karabulut (2017), TRA2 bölgesinde İŞKUR aracılığıyla uygulanan Türkiye Toplum Yararına Çalışma Programlarını analiz ederek işsizliği Post-Keynesyen bir perspektiften incelemiştir. Çalışma, program katılımcılarından toplanan anket verilerine dayanmış ve istihdam sonuçlarını değerlendirmek için istatistiksel analiz kullanmıştır. Sonuçlar, bu tür kamu istihdam programlarının kısa vadede işsizliği azaltmada ve katılımcıların moralini ve iş memnuniyetini artırmada etkili olduğunu göstermektedir. Ancak yazarlar, bu programların özel sektörde uzun vadeli istihdam edilebilirliği artırdığına dair sınırlı kanıt bulmuşlardır. Yazarlar, beceri geliştirme ve daha uzun program süreleri olmadan kamu istihdam programlarının yapısal işsizliği çözemeyeceği sonucuna varmışlardır.

Tarı ve Bakkal (2017), liberalleşme ve yapısal dönüşümün yaşandığı 1980 sonrası dönemde Türkiye'deki işsizliğin belirleyicilerini analiz etmiştir. VAR modeli kullanılarak yapılan çalışmada, ekonomik krizler, asgari ücretler, sendikalaşma oranları, verimlilik, GSYİH ve nüfus gibi değişkenler ele alınmıştır. Sonuçlar, ekonomik krizlerin işsizliği artıran en güçlü faktör olduğunu göstermektedir. Ayrıca, asgari ücretlerin ve sendikalaşma oranlarının artmasının işsizliği artırıcı etkileri olduğu, GSYİH büyümesi ve nüfus değişikliklerinin ise işsizliği önemli ölçüde azaltmadığı görülmüştür. Yazarlar, Türkiye'deki işsizliği açıklarken yapısal şokların döngüsel faktörlerden daha baskın olduğunu savunmaktadır.

Sönmez ve Özerkek (2018), NUTS-2 düzeyindeki panel verilerini kullanarak Türkiye'deki bölgesel genç işsizliğine odaklanmıştır. Arellano-Bond dinamik panel tahmin yöntemini kullanan çalışma, makroekonomik ve demografik değişkenlerin etkisini incelemiştir. Bulgular, enflasyon ve göreceli kohort büyüklüğünün genç işsizliğini önemli ölçüde etkilediğini, ekonomik büyüme ve ticaret açıklığının ise istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Çalışma, genç işsizliğinde önemli bölgesel farklılıklar olduğunu vurgulamakta ve bölgeye özgü işgücü piyasası müdahaleleri olmadan ulusal düzeydeki politikaların yetersiz kalabileceğini belirtmektedir.

Aşçı ve Öz (2019), büyüme, enflasyon ve işgücü piyasası yapısını içeren makroekonomik bir çerçeve içinde Türkiye'deki işsizliği analiz etmişlerdir. Ekonometrik teknikler kullanarak, yazarlar ekonomik büyümenin istihdam yaratılmasına katkıda bulunmasına rağmen, yapısal bir değişim olmadan işsizliği otomatik olarak azaltmadığını tespit etmişlerdir. Çalışma, sektörel dönüşüm, verimlilik artışı ve işgücü piyasasının esnekliğinin önemini vurgulamaktadır. Yazarlar, "işsiz büyüme"nin Türkiye için önemli bir sorun olduğu sonucuna varmışlardır.

Ayhan (2019), işsizlik verilerine uzun bellek ve histerezis testleri uygulayarak Türkiye'de işsizliğin kalıcılığını incelemiştir. Sonuçlar, işsizlikte güçlü bir histerezis olduğunu, yani işsizliğe yönelik şokların kalıcı veya uzun süreli

etkileri olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, geçici ekonomik gerilemelerin doğal işsizlik oranını artırabileceğini göstermektedir. Çalışma, pasif makroekonomik politikaların yetersiz olduğunu ve işsizliğin kalıcı hale gelmesini önlemek için aktif işgücü piyasası politikalarının gerekli olduğunu savunmaktadır.

Gil-Alana ve diğerleri (2019), kesirli entegrasyon yöntemlerini kullanarak Türkiye’de işsizliğin kalıcılığını araştırmıştır. Analizleri, şokların ardından işsizliğin denge seviyesine hızlı bir şekilde dönmediğini doğrularak, işsizliğin yüksek kalıcılığını göstermektedir. Yazarlar bunu doğal oran hipotezine karşı bir kanıt olarak yorumlamakta ve işgücü piyasasındaki katılımların ve yapısal faktörlerin önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Çalışma, kısa vadeli istikrar politikaları yerine uzun vadeli yapısal reformların gerekliliğini vurgulamaktadır.

Çalış (2022), Türkiye’deki işsizliği endüstriyel üretim ve makroekonomik istikrarın rolüne odaklanarak analiz etmiştir. Zaman serisi ekonometrik analizi kullanan çalışma, endüstriyel üretim ve ekonomik büyümedeki artışların işsizliği azalttığını, makroekonomik oynaklığın ise işsizliği artırdığını ortaya koymuştur. Sonuçlar, istikrarlı endüstriyel büyümenin istihdam yaratmanın temel itici gücü olduğunu göstermektedir. Yazar, istihdamın ekonomik dalgalanmalara karşı kırılğanlığını vurgulamaktadır.

Güney (2023), VAR modeli kullanarak Türkiye’de faiz oranı belirsizliğinin işsizlik üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, faiz oranı belirsizliğindeki artışların işsizliğin artmasına ve sanayi üretiminin düşmesine yol açtığını ortaya koymuştur. Sonuçlar, para politikası belirsizliğinin yatırımı caydırdığını ve işgücü talebini zayıflattığını göstermektedir. Yazar, istihdam istikrarı için para politikasında güvenilirlik ve öngörülebilirliğin önemini vurgulamaktadır.

Tuna ve Karadaş (2023), Türkiye’de işsizlik ve çevrimiçi iş platformları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 2017-2021 yıllarına ait verilerle ekonometrik analiz yapan çalışma, artan işsizliğin çevrimiçi iş platformlarına katılımı artırdığını, enflasyonun ise olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Yazarlar bunu, dijital iş piyasalarının işsizliği doğrudan azaltmak yerine, yüksek işsizlik dönemlerinde alternatif bir istihdam kanalı olarak işlev gördüğünün kanıtı olarak yorumlamışlardır.

Ay ve Çelik (2024), enflasyon ve döviz kurları gibi finansal ve makroekonomik değişkenleri dikkate alarak Türkiye’deki işsizliği analiz etmişlerdir. Ekonometrik bulguları, döviz kuru oynaklığı ve enflasyonist baskıların işsizliği önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Çalışma, makroekonomik istikrarsızlığın işgücü piyasalarını zayıflatmadaki rolünü vurgulamakta ve istihdam için finansal istikrarın önemini altını çizmektedir.

Tokucu (2024), yapay zeka ve otomasyonun istihdam ve işsizlik üzerindeki etkilerini teorik ve ampirik bir bakış açısıyla incelemiştir. Çalışma, teknolojik değişimin, özellikle rutin ve düşük vasıflı mesleklerde iş kaybına yol açarak kısa vadede işsizliği artırabileceğini savunmaktadır. Ancak uzun vadede, teknolojik ilerleme, eğitim, beceri geliştirme ve kurumsal uyum ile desteklendiği takdirde yeni işler yaratabilir. Çalışma, insan sermayesi yatırımının önemini vurgulamaktadır.

Yaşar (2025), NARDL yaklaşımını kullanarak 1996-2023 dönemi için Türkiye'deki işsizliğin makroekonomik belirleyicilerini araştırmıştır. Çalışma, ekonomik büyüme, enflasyon, asgari ücret, doğrudan yabancı yatırım ve reel efektif döviz kuru gibi faktörleri incelemiştir. Sonuçlar asimetrik ilişkiler ortaya koymaktadır: ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar, genişleme dönemlerinde işsizliği daha güçlü bir şekilde azaltırken, döviz kurundaki değer artışı işsizliği artırmaktadır. Enflasyonun uzun vadede önemli bir etkisi olmadığı görülmüştür. Çalışma, işgücü piyasası politikalarının tasarlanmasında asimetriklerin dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.

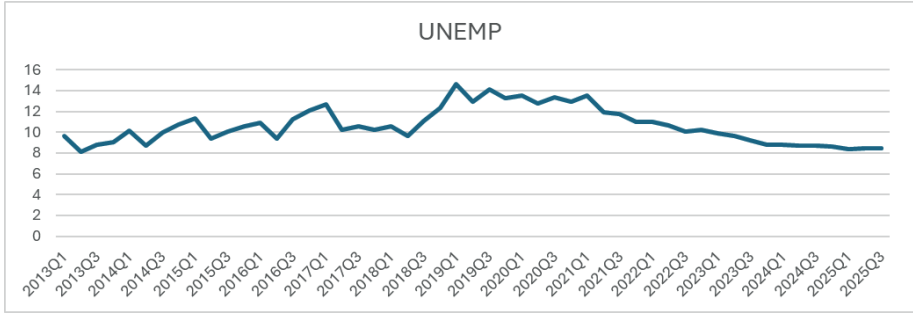
## VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada Türkiye özelinde işsizlik ile enflasyon ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. İktisat teorisinde hem işsizlik-enflasyon hem de işsizlik-büyüme üzerine önemli teoriler vardır. Bu çalışmada yapılan analiz ile işsizlik-enflasyon ilişkisi ile Türkiye'de Philips eğrisi analizinin geçerli olup olmadığı test edilmiş olacaktır. Ayrıca işsizlik-büyüme ilişkisi ile de Türkiye'de Okun yasasının geçerli olup olmadığı geçerli değilse de hangi büyüme teorisinin Türkiye'de geçerli olduğu tespit edilecektir. Çalışmada 2013Q1-2025Q4 dönemini kapsayacak şekilde çeyrek dönemlik veriler kullanılmıştır. Değişkenlere ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

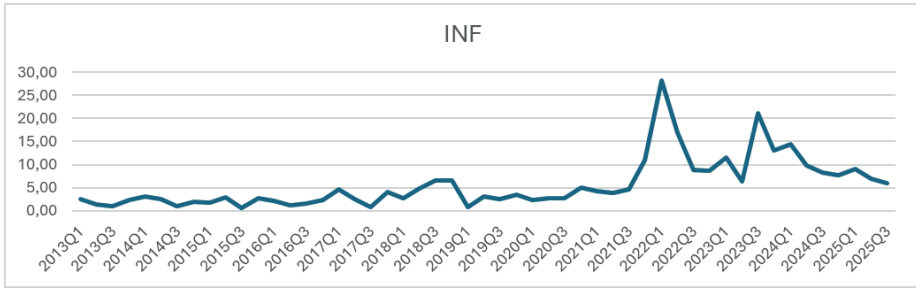
**Tablo 1.** *Çalışmada Kullanılan Değişkenler*

Sembol	Değişken	Birim	Kaynak
UNEMP	İşsizlik	Bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzdesel değişim	TUIK (2025)
INF	Enflasyon	Bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzdesel değişim	EVDS (2025)
GDP	Büyüme	Bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzdesel değişim	EVDS (2025)

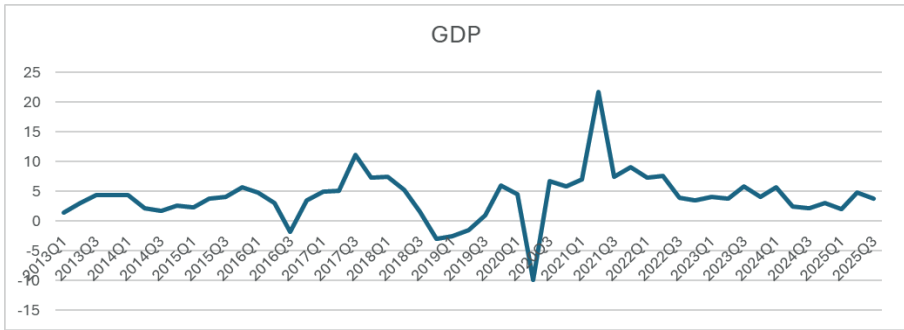
Türkiye'de 2013Q1-2025Q4 dönem aralığında çalışmada kullanılan değişkenlere ait grafikler sırasıyla Grafik 1, Grafik 2 ve Grafik 3'te gösterilmiştir.



**Grafik 1.** 2013Q1-2025Q4 Türkiye'de İşsizlik Oranları



**Grafik 2.** 2013Q1-2025Q4 Türkiye'de Enflasyon Oranları



**Grafik 3.** 2013Q1-2025Q4 Türkiye'de Büyüme Oranları

Çalışmada, enflasyon ve büyümenin işsizlik üzerindeki etkilerinin incelenmesi için Denklem 1'de gösterilen doğrusal denklem oluşturulmuştur.

$$UNEMP = \beta_0 + \beta_1 INF + \beta_2 GDP + \mu_t \quad (1)$$

Burada,  $t$  zaman periyodunu,  $\beta_0$  modelin sabit terimini,  $\beta_1$  ve  $\beta_2$  uzun dönem katsayılarını,  $UNEMP$  işsizlik oranını,  $INF$  enflasyon oranını ve  $GDP$  büyüme oranını göstermektedir. Bu çalışmada, değişkenler arasındaki kısa

ve uzun dönemli ilişkileri incelemek amacıyla Pesaran ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen ARDL modeli tercih edilmiştir. ARDL yaklaşımı, literatürde sıkça başvurulan diğer eşbütünleşme yöntemlerine göre birtakım önemli yöntemsel avantajlar sunmaktadır (Engle & Granger, 1987; Johansen & Juselius, 1990). Her şeyden önce, bu yöntem değişkenlerin farklı düzeylerde bütünlük olmaları durumunda, yani  $I(0)$  ve  $I(1)$  özellikleri göstermeleri halinde, eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesine olanak tanımakta ve böylece ön testlerden kaynaklanabilecek sapma olasılığını azaltmaktadır. Bunun yanında, ARDL modelinde hata düzeltme mekanizmasının (ECM) yer alması, uzun dönem denge ilişkisi ile kısa dönem uyum sürecinin aynı model içinde birlikte tahmin edilmesini mümkün kılmaktadır (Pesaran vd., 2001). Bu sayede, değişkenlerin herhangi bir şok sonrasında uzun dönem dengesine hangi hızla geri döndüğü istatistiksel olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca ARDL yaklaşımı, her değişken için farklı gecikme uzunluklarının belirlenebilmesine izin vererek model kurulumunda önemli bir esneklik sağlamaktadır. Bu durum, otoregresif dinamiklerin ve uyum süreçlerinin daha gerçekçi biçimde modellenmesine katkı sunmaktadır. Son olarak, ARDL modeli kapsamında hesaplanan uzun dönem katsayılarının kararlılığı CUSUM ve CUSUMSQ gibi parametre istikrarı ve yapısal kırılma testleri aracılığıyla incelenebilmekte, böylece modelin zaman içindeki geçerliliği ampirik olarak test edilebilmektedir. Tüm bu yöntemsel üstünlükler dikkate alınarak bu çalışmada ARDL yaklaşımı benimsenmiş ve analize esas oluşturan değişkenlere ilişkin ARDL denklemi aşağıda verilmiştir.

$$\Delta UNEMP = \eta_0 + \psi_1 \sum_{i=1}^x \Delta UNEMP_{t-i} + \psi_2 \sum_{i=1}^y \Delta INF_{t-i} + \psi_3 \sum_{i=1}^z \Delta GDP_{t-i} \quad (2)$$

$$+ \varphi_1 UNEMP_{t-1} + \varphi_2 INF_{t-1} + \varphi_3 GDP_{t-1} + \mu_t$$

bu denklemde;  $\eta_0$  sabit terimi,  $\psi_1$ ,  $\psi_2$ ,  $\psi_3$  ve  $\psi_4$  kısa dönem katsayılarını,  $\varphi_1$ ,  $\varphi_2$ ,  $\varphi_3$  ve  $\varphi_4$  uzun dönem katsayılarını,  $x$ ,  $y$ ,  $z$  ve  $w$  gecikme uzunluklarını ve  $\mu_t$  ise hata terimini göstermektedir.

ARDL yaklaşımının uygulanması birkaç temel aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, analize dâhil edilen serilerin durağanlık özellikleri belirlenmektedir. Çünkü ARDL yöntemi yalnızca düzeyde durağan [ $I(0)$ ] veya birinci farkta durağan [ $I(1)$ ] değişkenlerle kullanılabilen, buna karşılık ikinci farkta durağan [ $I(2)$ ] serilerle uygulanamamaktadır. Bu nedenle çalışmada serilerin durağanlık düzeylerini tespit etmek amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi (Dickey & Fuller, 1979) ile Phillips-Perron (PP) testi (Phillips & Perron, 1988) kullanılmıştır.

İkinci aşamada, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığı sınanmaktadır. Bu çerçevede, eşbütünleş-

menin olmadığını ileri süren sıfır hipotezi ( $H_0: \lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = \lambda_4 = \lambda_5 = 0$ ) ile en az bir katsayının sıfırdan farklı olduğunu ifade eden alternatif hipotez ( $H_1$ : en az bir  $\lambda_i \neq 0$ ) test edilmektedir. Söz konusu sınıma, ARDL sınır testi kapsamında hesaplanan F-istatistiği yardımıyla yapılmakta ve elde edilen değer, Pesaran vd. (2001) ile Narayan (2005) tarafından sunulan alt sınır [I(0)] ve üst sınır [I(1)] kritik değerleriyle karşılaştırılmaktadır. F-istatistiğinin üst kritik değer üzerinde olması halinde sıfır hipotezi reddedilmekte ve değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünlük ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Literatürde, büyük örneklem için çoğunlukla Pesaran vd. (2001) tarafından verilen kritik değerler; küçük örneklem için ise Narayan (2005) tarafından hesaplanan kritik değerler kullanılmaktadır. Bu çalışmada örneklem hacminin büyük olması nedeniyle Pesaran vd. (2001) kritik değerleri dikkate alınmıştır.

Üçüncü aşamada, tahmin edilen ARDL modelinin geçerliliğini ve güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla çeşitli tanısal testler uygulanmaktadır. Bu doğrultuda, hata terimlerinin normal dağılıma sahip olup olmadığı ile modelde otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin bulunup bulunmadığı incelenmektedir. Tanısal testlerden elde edilen sonuçların uygun düzeyde olması, kurulan modelin doğru kurulduğunu ve tahmin bulgularının güvenilir biçimde yorumlanabileceğini göstermektedir. Son aşamada ise Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen CUSUM ve CUSUMSQ testleri kullanılarak model katsayılarının zaman içerisinde istikrarlı kalıp kalmadığı değerlendirilmektedir.

## AMPİRİK SONUÇLAR VE TARTIŞMA

ARDL sınır testi yaklaşımının uygulanabilmesi için, modelde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin düzeyde durağan [I(0)] veya birinci farkta durağan [I(1)] özellik göstermesi ve hiçbir değişkenin ikinci farkta durağan [I(2)] olmaması gerekmektedir. Bu çerçevede, analize dâhil edilen değişkenlerin bütünlük derecelerini tespit etmek amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Durağanlık testlerine ilişkin bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

**Tablo 2.** Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF (sabitli)		ADF (1.fark sabitli)		PP (sabitli)		PP (1.fark sabitli)	
	t-ist.	%1 kd.	t-ist.	%1 kd.	t-ist.	%1 kd.	t-ist.	%1 kd.
UNEMP	-6,840*	-3,568			-6,602*	-3,565		
INF	-3,085	-3,568	-6,637*	-3,574	-3,020	-3,565	-17,47*	-3,568
GDP	0,262	-3,568	-17,71*	-3,574	-6,796*	-3,565		-

**Not:** \*, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Değişkenlere ait birim kök testleri incelendiğinde, UNEMP değişkeninin hem ADF hem de PP birim kök testi sonuçlarına göre düzeyde durağan olduğu görülmektedir. INF değişkeninin her iki birim kök testi sonuçlarına göre birinci farkı alındıktan sonra durağanlaştığı, GDP değişkeninin ise ADF birim kök testi sonucuna göre birinci farkı alındıktan sonra PP birim kök testi sonucuna göre ise düzeyde durağan olduğu görülmektedir. Bu bulgular, analize dâhil edilen değişkenlerin bütünleşme düzeylerinin ARDL eşbütünleşme testinin uygulanabilmesi için gerekli şartları karşıladığını göstermektedir. ARDL modeline ilişkin kısa ve uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesinden önce, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, kurulan ARDL modeline ait sınır testi sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır.

**Tablo 3.** ARDL Eşbütünleşme Test İstatistikleri

	İstatistikler		Kd. %1		Kd. %5		Kaynak
			I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	
<b>Model (1,2,1)</b>	$F_{\text{overall}}$	27,583	5,15	6,36	3,79	4,85	Pesaran vd.(2001)
	$t_{\text{dependent}}$	9,305	3,43	4,10	2,86	3,53	Pesaran vd.(2001)

**Not:** Optimum gecikme uzunlu, AIC'e göre otomatik olarak seçilmiştir.

Tablo 3'te gösterilen F ve t istatistiği değerleri %1 anlamlılık düzeyinde üst kritik değerlerden büyük olduğundan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 4'te ARDL modelinden elde edilen uzun ve kısa dönemli katsayılar gösterilmiştir. Kısa dönem sonuçları incelendiğinde, INF değişkeninin düzey değerinin UNEMP üzerinde negatif bir etkisi olduğu fakat bir gecikmeli değerinin UNEMP üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. GDP değişkeninin ise kısa dönemde UNEMP üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Uzun dönem katsayıları incelendiğinde, INF değişkeninin UNEMP üzerinden negatif bir etkisi varken GDP değişkeninin kısa dönemde olduğu gibi uzun dönemde de UNEMP üzerinden pozitif bir etkisi vardır.

**Tablo 4.** ARDL Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Uzun Dönemli Sonuçlar	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
INF	-0,354298*	0,130246	-2,720212	0,0094
GDP	0,197077*	0,067767	2,908140	0,0057
Kısa Dönemli Sonuçlar	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
$\Delta$ INF	-0,252902*	0,081394	-3,107140	0,0033
$\Delta$ INF <sub>t-1</sub>	0,262644*	0,079389	3,308331	0,0019
$\Delta$ GDP	0,059178*	0,019565	3,024759	0,0042
HDT <sub>t-1</sub>	-0,891946*	0,095847	-9,305930	0,0000

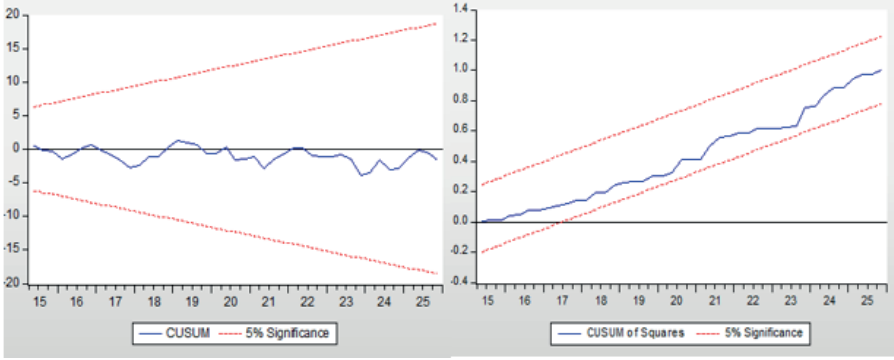
**Not:** \*, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

ARDL modeli kapsamında elde edilen tahmin sonuçlarının güvenilir biçimde yorumlanabilmesi için modelin bazı temel varsayımları karşılaması gerekmektedir. Tablo 5'te yer alan tanısal test sonuçlarına göre, kurulan modelde değişen varyans, otokorelasyon ve normal dağılım problemi bulunmaktadır; ayrıca modelin doğru bir şekilde kurulduğu anlaşılmaktadır.

**Tablo 5.** Tanısal Testler

Testler	İstatistik Değ.	Olasılık
Breusch-Godfrey serial correlation	0,536343	0,5889
ARCH heteroscedasticity	0,097532	0,7562
Jarque-Bera Normality	0,352891	0,8382
Ramsey Reset Test	0,785980	0,3804

Kurulan ARDL modeline ait parametre tahminlerinin zaman içerisinde kararlılığını incelemek amacıyla CUSUM ve CUSUMQ test grafiklerinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, hem CUSUM hem de CUSUMQ istatistiklerinin %95 güven sınırları içerisinde yer aldığını ve bu doğrultuda model parametrelerinin zaman boyunca istikrarlı kaldığını ortaya koymaktadır. Tahmin edilen ARDL modeline ilişkin CUSUM ve CUSUMQ grafiklerine Şekil 1'de yer verilmektedir.



Şekil 1. CUSUM ve CUSUMQ

ARDL modelinden elde edilen sonuçlar, Türkiye’de işsizlik üzerinde enflasyon ve büyümenin önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Enflasyon ve işsizlik arasındaki hem kısa hem de uzun dönemde elde edilen negatif ilişki Türkiye için Phillips eğrisi analizini doğrulamaktadır. Yüksek enflasyon ortamında işsizliğin azalması veya düşük enflasyon ortamlarında işsizliğin artması özellikle Türkiye ekonomisinin son yıllardaki durumu göz önüne alındığında artan üretici karlarının istihdam üzerindeki olumlu etkisini doğrulamaktadır. Büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkiye ait sonuçlar ise Türkiye’de Okun yasasının geçerli olmadığını yani büyümenin işsizliği azaltmadığını göstermektedir. Türkiye’de büyüme ile birlikte işsizliğin artması verimlilik kavramı ile açıklanabilir. Son yıllarda artan teknolojik gelişmeler ile birlikte mevcut iş gücü veya daha az işgücü ile daha yüksek üretimler yapılabilmektedir. Türkiye için elde edilen sonuçlar bu bağlamda ele alınırsa incelenen dönemde üretimde verimlilik artışı olduğu ve büyümenin yeni istihdam oluşturamamasının yanı sıra daha az iş gücü ile birlikte sağlandığı söylenebilir.

## SONUÇ

Bu çalışma, 2013 yılının ilk çeyreği ile 2025 yılının dördüncü çeyreği arasında Türkiye’de işsizlik, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular, genel olarak Türkiye’deki işsizliğin yalnızca üretimdeki dalgalanmaların döngüsel bir sonucu olarak değil, makroekonomik koşullar, yapısal dönüşüm ve işgücü piyasası dinamikleri arasındaki daha geniş bir etkileşimin sonucu olarak anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Bu bakımdan çalışma, işsizliğin Türkiye ekonomisinin temel makroekonomik sorunlarından biri olmaya devam ettiğini ve işsizliğin devamlılığının büyümenin niteliği, enflasyonist ortam ve ekonominin üretim artışlarını sürdürülebilir istihdam fırsatlarına dönüştürme kapasitesi ile yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ampirik bulgular, enflasyonun işsizliğin düşmesiyle ilişkili olduğunu, ekonomik büyümenin ise söz konusu dönemde işsizliğin

artmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Enflasyon ile işsizlik arasındaki negatif ilişki, Türkiye için Phillips eğrisi yorumunu desteklerken, büyüme ile işsizlik arasındaki pozitif ilişki, Okun yasasının örneklem dönemi için geleneksel anlamda geçerli olmadığını göstermektedir. Bu model, Türkiye'deki büyümenin istihdam açısından yeterince yoğun olmadığını ima etmektedir. Bunun yerine, kanıtlar, verimlilik artışları, teknolojik değişim ve aynı veya daha az işgücüyle üretim sürecinin, büyümenin yeni işler yaratma kapasitesini sınırladığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, sonuçlar, Türkiye ekonomisinin, üretim artışının otomatik olarak geniş tabanlı işgücü emilimine dönüşmediği bir tür işsiz büyüme yaşadığı argümanı ile tutarlıdır.

Bu bulgular, çalışmada incelenen daha geniş literatürle de uyumludur. Makalede atıfta bulunulan önceki araştırmalar, Türkiye'de büyümenin, yapısal değişim, sektörel dönüşüm ve daha güçlü işgücü piyasası uyum mekanizmalarıyla birlikte gerçekleşmedikçe, işsizliği azaltmak için genellikle yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Literatür ayrıca, Türkiye'de işsizliğin kalıcı bir karakter taşıdığını, yani geçici şokların işgücü piyasasında uzun süreli hasara yol açabileceğini vurgulamaktadır. Buna ek olarak, makroekonomik istikrarsızlık, finansal belirsizlik, döviz kuru oynaklığı ve hızlı teknolojik dönüşüm, işgücü talebini zayıflatabilecek ve işgücü piyasasının kırılabilirliğini artırabilecek faktörler olarak tanımlanmıştır. Birlikte değerlendirildiğinde hem ampirik sonuçlar hem de literatür, Türkiye'deki işsizliğin sadece kısa vadeli bir talep sorunu değil, aynı zamanda uzun vadeli kurumsal ve politik müdahaleler gerektiren yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir.

Genel olarak, çalışma Türkiye'de işsizliğin azaltılması için makroekonomik istikrar, istihdam odaklı büyüme, yapısal dönüşüm ve işgücü piyasası reformunu birleştiren kapsamlı bir stratejiye ihtiyaç olduğu sonucuna varmıştır. İşsizliğin kalıcı olarak azalması, sadece ekonominin ne kadar hızlı büyüdüğüne değil, aynı zamanda bu büyümenin nasıl gerçekleştiğine, hangi sektörlerin öncülük ettiğine, hangi becerilerin ödüllendirildiğine ve kurumların işçileri yeni fırsatlarla buluşturabilme kapasitesine de bağlı olacaktır. Bu anlamda, politika açısından zorluk sadece daha fazla büyüme sağlamak değil, daha kapsayıcı, daha dayanıklı ve daha fazla istihdam yaratan bir büyüme türünü gerçekleştirmektir. Gelecekteki araştırmalar, döviz kurları, faiz oranı belirsizliği, doğrudan yabancı yatırımlar, işgücü piyasası kurumları ve makroekonomik şoklardaki asimetrikler gibi ek belirleyicileri de dahil ederek bu çerçeveyi genişletebilir ve tüm bunlar Türkiye'deki işsizlik dinamiklerini daha iyi anlamamızı sağlayabilir.

## KAYNAKÇA

- Aşçı, M., & Öz, S. (2019). A research on employment and unemployment: Case in Turkey. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 3221-3244.
- Autor, D. H. (2015). Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of economic perspectives*, 29(3), 3-30.
- Ay, Ş., & Çelik, S. (2024). Gelir vergisi ve işsizlik ilişkisinin dönemsel analizi: Türkiye'ye dair ampirik kanıtlar. *Journal of Social Sciences Research/Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(4), 1479-1489.
- Ayhan, F. (2019). Türkiye ekonomisinde işsizliğin belirleyicisi olan temel makroekonomik değişkenlerin tespitine ilişkin bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (25), 235-252.
- Bassanini, A., & Duval, R. (2006). Employment patterns in OECD countries: Reassessing the role of policies and institutions. *OECD Economics Department Working Papers No. 486. OECD Publishing (NJ1)*.
- Blanchard, O. (2021). *Macroeconomics*, Eighth Edition, Global Edition.
- Blanchard, O. J., & Leigh, D. (2013). Growth forecast errors and fiscal multipliers. *American Economic Review*, 103(3), 117-120.
- Bloom, D.E. & Canning, D. (2004). Global demographic change: Dimensions and economic significance. *NBER Working Paper, Paper No: 10817*.
- Brown, R. L., Durbin, J., & Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time. *Journal of the Royal Statistical Society Series B: Statistical Methodology*, 37(2), 149-163.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work progress and prosperity in a time of brilliant technologies*. WW Norton & company.
- Çalış, G. (2022). *Türkiye'de işsizliğin makroekonomik belirleyicileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Friedman, M. (1977). Nobel lecture: inflation and unemployment. *Journal of political economy*, 85(3), 451-472.
- Gil-Alana, L. A., Ozdemir, Z. A., & Tansel, A. (2019). Long memory in Turkish unemployment rates. *Emerging Markets Finance and Trade*, 55(1), 201-217.
- Günaydın, D., & Çetin, M. (2015). Genç işsizliğin temel makroekonomik belirleyicileri: ampirik bir analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 17-34.

- Güney, P. Ö. (2023). Interest rate uncertainty and macroeconomics in Turkey. *Prague Economic Papers*, 32(2), 184-204.
- International Labour Office. (2017). Global employment trends for youth: Paths to a better working future. *International Labour Organisation (ILO)*.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration—with appucations to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 52(2), 169-210.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from co-integration tests. *Applied economics*, 37(17), 1979-1990.
- Nickell, S. (1997). Unemployment and labor market rigidities: Europe versus North America. *Journal of Economic perspectives*, 11(3), 55-74.
- Özşahin, L., & Karabulut, K. (2017). Post Keynesyen iktisatta toplum yararına çalışma programlarının analizi: Tra2 bölgesi örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 319-352.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *biometrika*, 75(2), 335-346.
- Sönmez, F. D., & Özerkek, Y. (2018). Türkiye’de bölgesel genç işsizliğin belirleyicileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 40(2), 297-318.
- Tarı, R., & Bakkal, H. (2017). Türkiye’de işsizliğin belirleyicileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 1-18.
- Tokucu, E. (2024). The effects of artificial intelligence on employment and growth. Ş. Karabulut (Ed.), *Makro İktisatta İleri Araştırmalar* (s.179-204). Yaz Yayınları.
- Tuna, M. F., & Karadaş, H. A. (2023). The Effect of Macroeconomic Factors on Online Labor Platform Users: The Case of Turkey. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 81-101.
- Yaşar, Z. R. (2025). Türkiye’de İşsizliğin Makroekonomik Belirleyicileri: NARDL Yaklaşımından Yeni Kanıtlar. *Politik Ekonomik Kuram*, 9(1), 304-320.



**LİBERAL MAKROEKONOMİDEN  
STRATEJİK MAKROEKONOMİYE:  
ÇOK KUTUPLU DÜZENDE PARA  
POLİTİKASI, SANAYİ POLİTİKASI  
VE TEKNOLOJİK REKABET**

“

---

---

”

*Hüseyin TEZER*

## 1. Giriş

Küresel ekonomik düzen, 2020’li yılların ortasına gelindiğinde yapısal bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin liberal küreselleşme modeli; sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, ticaret entegrasyonu ve bağımsız merkez bankacılığı üzerine kurulu görece istikrarlı bir makroekonomik çerçeve üretmişti. Bu çerçeve, “düşük enflasyon–mali disiplin–küresel değer zincirleri” üçlüsü etrafında şekillenen bir politika konsensüsüne dayanıyordu. Ancak 2008 küresel finans krizinden itibaren derinleşen finansal kırılganlıklar, 2020 pandemisiyle ortaya çıkan arz şokları ve 2022 sonrası jeopolitik gerilimler, bu konsensüsün sürdürülebilirliğini ciddi biçimde sorgulanır hale getirmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasındaki sistemik rekabet, ekonomik araçların yeniden stratejik nitelik kazanmasına yol açmıştır. Teknoloji transferi kısıtlamaları, yarı iletken ihracat kontrolleri, tedarik zincirlerinin “friend-shoring” ve “near-shoring” stratejileri doğrultusunda yeniden düzenlenmesi, ekonomi politikası ile ulusal güvenlik arasındaki sınırların bulanıklaştığını göstermektedir. Bu bağlamda para politikası, yalnızca fiyat istikrarını değil finansal dayanıklılığı ve sermaye hareketlerinin jeopolitik boyutunu da gözetmek zorunda kalmaktadır. Benzer şekilde sanayi politikası, uzun süreli “piyasa-dışı müdahale” tartışmalarının ötesine geçerek stratejik sektörlerde devlet öncülüğünü yeniden meşrulaştırmaktadır. Avrupa Birliği’nin stratejik otonomi arayışı, ABD’nin yeniden sanayileşme ve teknoloji yatırımlarını teşvik eden politikaları ve Çin’in devlet destekli teknolojik yükselişi, küresel makroekonomik yönetişimin tek merkezli yapısından çok kutuplu ve rekabetçi bir düzene evrildiğini göstermektedir. Bu evrim yalnızca güç dengelerindeki değişimi değil, aynı zamanda makroekonomik politika araçlarının amaç, kapsam ve koordinasyon biçimlerinin dönüşümünü ifade etmektedir. Bu çalışma, söz konusu dönüşümü “makroekonomik paradigma değişimi” perspektifinden ele almaktadır. Literatürde jeoekonomik parçalanma, çok kutupluluk ve teknolojik rekabet üzerine geniş bir tartışma bulunmakla birlikte, para politikası ile sanayi politikası arasındaki yeni koordinasyon biçimlerini bütüncül bir makro çerçevede ele alan çalışmalar sınırlıdır. Özellikle teknolojik rekabetin (yapay zekâ, yarı iletkenler, dijital altyapılar) makroekonomik istikrar ve büyüme dinamikleri üzerindeki yapısal etkileri henüz sistematik bir kuramsal senteze kavuşturulmamıştır. Bu makale, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmektedir: Çok kutuplu jeoekonomik düzende para politikası, sanayi politikası ve teknolojik rekabet arasındaki etkileşim küresel makroekonomik istikrarı ve politika koordinasyonunu nasıl yeniden şekillendirmektedir? Bu çerçevede çalışma üç alt soruya odaklanmaktadır: 2008 sonrası dönemde makroekonomik politika konsensüsü hangi kuramsal ve teorik temeller üzerinden aşınmıştır? ABD–Çin rekabeti ve Avrupa’nın stratejik otonomi politikaları, para ve sanayi politikalarının araç setini nasıl dönüştürmektedir? Teknolojik rekabet, özellikle yapay

zekâ ve yüksek teknoloji sektörleri üzerinden, büyüme rejimlerini ve küresel istikrar mimarisini nasıl etkilemektedir? Makalenin amacı, 2026 sonrası dönemde ortaya çıkmakta olan yeni makroekonomik paradigmanın kavramsal bir çerçevesini geliştirmek ve bu paradigmanın temel özelliklerini sistematik biçimde tanımlamaktır. Bu kapsamda çalışma, neoliberal makro politika anlayışından “stratejik makroekonomi” olarak adlandırılabilir yeni bir rejime geçiş tezini ileri sürmektedir. Bu yeni rejimde para politikası finansal istikrar ve jeoekonomik risk yönetimi ile daha entegre; sanayi politikası ise büyüme stratejisinin merkezinde ve ulusal güvenlik söylemiyle iç içedir. Yöntem açısından çalışma, ampirik ekonometrik modelleme yerine karşılaştırmalı politika analizi ve kuramsal sentez yaklaşımını benimsemektedir. ABD, Çin ve Avrupa Birliği örnekleri üzerinden politika belgeleri, strateji dokümanları ve kurumsal dönüşümler analiz edilmekte; uluslararası politik ekonomi ve kurumsal makro iktisat literatürü bütünleştirilmektedir. Bu yaklaşım, paradigma değişimlerini nicel göstergelerden ziyade kurumsal dönüşüm ve politika söylemi üzerinden incelemeye imkân tanımaktadır. Çalışmanın temel katkıları üç başlık altında özetlenebilir. Birincisi, jeoekonomik rekabet ile makroekonomik yönetim arasındaki bağı sistematik biçimde kavramsallaştırmaktadır. İkincisi, para politikası ile sanayi politikası arasındaki yeni koordinasyon biçimlerini “stratejik makro paradigma” çerçevesinde analiz etmektedir. Üçüncüsü, teknolojik rekabetin büyüme, enflasyon ve finansal istikrar üzerindeki uzun dönemli etkilerini bütüncül bir kuramsal model içinde değerlendirmektedir. Bununla birlikte çalışma bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Analiz, ağırlıklı olarak büyük güçler ve bloklar (ABD, Çin, AB) üzerine yoğunlaşmakta; yükselen ekonomilerin heterojen yapısı ayrıntılı biçimde incelenmemektedir. Ayrıca çalışma, normatif politika önerilerinden ziyade kuramsal çerçeve geliştirmeye odaklanmaktadır.

## **2. Küresel Makro Paradigmanın Tarihsel Arka Planı: Liberal Küreselleşmeden Jeoekonomik Dönüşüme**

### **2.1. Washington Uzlaşısı ve Liberal Makroekonomik Konsensüs**

1990’lı yıllarda küresel makroekonomik yönetim, yaygın biçimde “Washington Uzlaşısı” olarak adlandırılan politika çerçevesi etrafında kurumsallaşmıştır. Bu çerçeve; mali disiplin, ticaret serbestisi, finansal liberalizasyon ve özelleştirmeyi temel politika sütunları olarak benimsemiştir (Williamson, 1990, s. 8–12). Para politikası alanında ise bağımsız merkez bankacılığı ve enflasyon hedeflemesi rejimi, fiyat istikrarını makroekonomik istikrarın ön koşulu olarak konumlandırmıştır (Bernanke, 2004, s. 6–9). Bu dönemde küreselleşme, üretim süreçlerinin coğrafi olarak parçalanmasını ve küresel değer zincirlerinin derinleşmesini mümkün kılmıştır. Çok uluslu şirketlerin üretim ağları, düşük maliyetli emek ve lojistik avantajlara dayalı olarak genişlemiş; sermaye hareketlerinin serbestleşmesi finansal entegrasyonu hızlandırmıştır (Rodrik, 2011, s. 68–75). Bu yapı, makroekonomik politika alanında belirli bir iş bölümünü beraberinde getirmiştir: Para politikası fiyat istikrarını, maliye

politikası borç sürdürülebilirliğini, ticaret politikası ise rekabetçi entegrasyonu sağlamalıydı. Bu konsensüs, aynı zamanda devletin sanayi politikası alanındaki rolünü sınırlandırmıştır. 1980’ler ve 1990’lar boyunca sanayi politikası çoğu ana akım literatürde “piyasa bozucu” olarak değerlendirilmiş; devlet müdahalesinin kaynak tahsisini olumsuz etkilediği savunulmuştur (Krueger, 1990, s. 9–13). Böylece makroekonomik yönetim, görece teknik ve apolitik bir çerçevede tanımlanmış; jeopolitik rekabet ile ekonomi politikası arasındaki bağ zayıflamıştır. Ancak bu çerçeve, yapısal kırılganlıklar barındırmaktaydı. Finansal serbestleşmenin derinleşmesi, küresel likidite döngülerine bağımlılığı artırmış; gelişmekte olan ekonomiler ani sermaye çıkışlarına karşı kırılgan hale gelmiştir (Stiglitz, 2010, s. 247–252). Küresel değer zincirleri ise maliyet etkinliği sağlarken stratejik bağımlılık risklerini göz ardı etmiştir.

## 2.2. 2008 Küresel Finans Krizi ve Makro Paradigmanın Aşınması

2008 küresel finans krizi, liberal makro konsensüsün kurumsal ve teorik sınırlarını görünür kılmıştır. Kriz, finansal piyasaların kendi kendini dengeleme kapasitesine ilişkin varsayımları sorgulamış; merkez bankalarının yalnızca enflasyon hedeflemesine odaklanmasının finansal istikrarı garanti etmediğini ortaya koymuştur (Blanchard, Dell’Ariccia & Mauro, 2010, s. 4–7). Kriz sonrası dönemde para politikası araç seti genişlemiş; niceliksel genişleme ve ileriye dönük yönlendirme gibi “olağanüstü” araçlar kalıcı hale gelmiştir. Bu gelişme, merkez bankalarının rolünü yalnızca fiyat istikrarı sağlayıcısı olmaktan çıkararak finansal sistemin nihai dengeleyicisi konumuna taşımıştır (Tooze, 2018, s. 523–530). Aynı dönemde maliye politikası da yeniden meşruiyet kazanmış; özellikle gelişmiş ekonomilerde genişleyici maliye politikaları uygulanmıştır. Ancak kriz sonrası toparlanma süreci, küresel eşitsizlikleri derinleştirmiş ve politik tepkileri güçlendirmiştir. Küreselleşmenin kazananları ve kaybedenleri arasındaki farkın artması, ekonomik milliyetçiliği ve korumacı eğilimleri beslemiştir (Rodrik, 2018, s. 15–18). Bu durum, makroekonomik politika ile siyasal meşruiyet arasındaki ilişkiyi yeniden gündeme taşımıştır.

## 2.3. Pandemi, Jeopolitik Gerilim ve Jeoekonomik Parçalanma

2020 COVID-19 pandemisi, küresel arz zincirlerinin kırılganlığını dramatik biçimde açığa çıkarmıştır. Sağlık ekipmanlarından yarı iletkenlere kadar birçok stratejik üründe yaşanan tedarik sorunları, “verimlilik odaklı küreselleşme” modelinin stratejik maliyetlerini görünür kılmıştır (Baldwin & Freeman, 2022, s. 12–16). Devletler, kritik sektörlerde yerleşme ve tedarik çeşitlendirmesi politikalarına yönelmiştir. Aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasındaki teknoloji temelli rekabet derinleşmiştir. Yarı iletken üretimi, yapay zekâ altyapıları ve dijital platformlar, ekonomik rekabetin ötesinde jeopolitik güç unsurları haline gelmiştir. Bu gelişmeler, ekonomi politikası araçlarının yeniden stratejik nitelik kazanmasına yol açmıştır. Avrupa Birliği ise enerji krizi ve teknolojik bağımlılık tartışmaları çerçevesinde “stra-

tejik otonomi” kavramını politika belgelerinin merkezine yerleştirmiştir. Bu eğilim, sanayi politikalarının yeniden kurumsallaşmasını ve devlet müdahalesinin meşrulaşmasını beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak küresel makro paradigma, teknik bir istikrar yönetimi çerçevesinden jeoekonomik rekabetle iç içe geçmiş bir stratejik yönetim modeline evrilmektedir. Para politikası, finansal istikrar ve sermaye hareketleri bağlamında jeopolitik riskleri dikkate almak zorunda kalmakta; sanayi politikası ise büyüme stratejisinin merkezine yerleşmektedir. Bu dönüşüm, 2026 sonrası dönemde çok kutuplu ekonomik düzenin kurumsal temelini oluşturmaktadır.

### **3. Çok Kutuplu Düzendeki Para Politikasının Dönüşümü: Fiyat İstikrarından Jeoekonomik Risk Yönetimine**

#### **3.1. Enflasyon Hedeflemesinden Finansal İstikrara: Merkez Bankası Paradigmasının Evrimi**

1990’lı ve 2000’li yıllarda hâkim olan para politikası paradigması, merkez bankalarının temel amacını fiyat istikrarı ile sınırlayan ve araç bağımsızlığını kurumsal güvenilirliğin temeli olarak gören bir çerçeveye dayanıyordu. Bu yaklaşım, rasyonel beklentiler ve zaman tutarsızlığı literatürüne dayanarak bağımsız merkez bankacılığını düşük enflasyonun ön koşulu olarak konumlandırmıştır (Rogoff, 1985, s. 1170–1175). Enflasyon hedeflemesi rejimi, şeffaflık ve öngörülebilirlik yoluyla makroekonomik istikrarı sağlamayı amaçlamıştır (Bernanke et al., 1999, s. 287–293). Ancak 2008 küresel finans krizi, fiyat istikrarının finansal istikrarı garanti etmediğini göstermiştir. Düşük ve istikrarlı enflasyon döneminde biriken finansal kaldıraç, varlık fiyatı balonları ve gölge bankacılık faaliyetleri, merkez bankalarının politika çerçevesinin dar kapsamını ortaya koymuştur (Blanchard et al., 2010, s. 8–10). Bu gelişme, makro ihtiyati politika araçlarının para politikası çerçevesine entegre edilmesini gündeme getirmiştir. Çok kutuplu düzende bu dönüşüm daha da belirginleşmektedir. Para politikası artık yalnızca çıktı açığı ve enflasyon dinamiklerine değil; küresel likidite döngülerine, jeopolitik risk primlerine ve sermaye hareketlerinin stratejik yönelimlerine duyarlı hale gelmiştir. Bu bağlamda merkez bankaları, fiyat istikrarı ile finansal dayanıklılık arasında daha karmaşık bir denge kurmak zorundadır.

#### **3.2. Rezerv Para Sistemi ve Hegemonik İstikrarın Aşınması**

Uluslararası para sistemi uzun süre ABD doları merkezli bir rezerv para düzenine dayanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri dolarının küresel rezerv para statüsü, ABD’ye önemli bir “aşırı ayrıcalık” (exorbitant privilege) sağlamış; küresel likidite koşullarını belirleme kapasitesi kazandırmıştır (Eichengreen, 2011, s. 5–9). Bu durum, küresel finansal döngünün büyük ölçüde ABD para politikası tarafından yönlendirilmesine yol açmıştır (Rey, 2015, s. 6–9). Ancak çok kutuplu ekonomik düzende bu yapının aşınma eğilimi gösterdiği ileri sürülmektedir. Çin’in finansal sistemini uluslararasılaştırma çabaları, yerel para birimleriyle ticaret anlaşmaları ve dijital ödeme sistemleri, rezerv

para sisteminin daha parçalı bir yapıya evrilebileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte literatür, doların kısa ve orta vadede konumunu kaybetmesinin zor olduğunu vurgulamaktadır (Prasad, 2014, s. 210–214). Rezerv para sistemindeki olası çeşitlenme, para politikası aktarım mekanizmasını da dönüştürmektedir. Küresel likidite şoklarının çok merkezli hale gelmesi, gelişmekte olan ekonomiler için politika özerkliğini hem artırabilir hem de yeni tür belirsizlikler yaratabilir. Bu bağlamda para politikası, ulusal sınırların ötesinde jeoekonomik güç ilişkileriyle iç içe geçmektedir.

### **3.3. Sermaye Hareketleri ve Politika Özerkliği: İmkânsız Üçlemenin Yeniden Yorumu**

Mundell-Fleming çerçevesinde formüle edilen “imkânsız üçleme” (serbest sermaye hareketleri, sabit kur ve bağımsız para politikası aynı anda sürdürülemez) uzun süre politika analizinin temel referans noktası olmuştur. Ancak küresel finansal döngünün baskınlığı, fiili durumda para politikası bağımsızlığının daha sınırlı olduğunu göstermiştir (Rey, 2015, s. 10–12). Bu durum, sermaye kontrolleri ve makro ihtiyati önlemlerin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. 1990’larda büyük ölçüde tabu olarak görülen sermaye akımı yönetim araçları, kriz sonrası dönemde daha pragmatik bir çerçevede tartışılmaya başlanmıştır (Ostry et al., 2010, s. 5–7). Çok kutuplu düzende ise sermaye hareketleri yalnızca finansal değil aynı zamanda stratejik nitelik taşımaktadır. Teknoloji şirketlerine yönelik yatırımlar, kritik altyapı satın almaları ve veri merkezli finansal akımlar, ulusal güvenlik perspektifiyle değerlendirilmektedir. Bu gelişmeler, para politikasının teknik bir makro istikrar aracı olmaktan çıkarak jeoekonomik risk yönetiminin bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Sermaye akımlarının yönü ve niteliği, artık yalnızca faiz farklarıyla değil, bloklar arası politik ilişkilerle de belirlenmektedir.

### **3.4. Merkez Bankası Bağımsızlığı ve Stratejik Devletin Yükselişi**

Merkez bankası bağımsızlığı, 1990’lı yıllarda enflasyonla mücadelede kurumsal güvenilirliğin temel unsuru olarak kabul edilmiştir (Rogoff, 1985, s. 1179–1181). Ancak pandemi sonrası dönemde genişleyici maliye politikaları ve sanayi teşvik programları, para ve maliye politikası arasındaki sınırları bulanıklaştırmıştır. Örneğin, pandemi döneminde gelişmiş ekonomilerde merkez bankaları kamu borçlanma piyasalarını istikrara kavuşturmak için aktif rol üstlenmiş; bu durum “mali baskınlık” (fiscal dominance) tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir (Blanchard, 2022, s. 45–49). Çok kutuplu düzende stratejik sektörler için devlet destekleri arttıkça, para politikasının bu genişleyici çerçeve ile nasıl uyumlu hale getirileceği önemli bir kurumsal mesele haline gelmektedir. Dolayısıyla merkez bankası bağımsızlığı tamamen ortadan kalkmamakta; ancak fonksiyonel kapsamı yeniden tanımlanmaktadır. Fiyat istikrarı hâlen temel hedef olmakla birlikte, finansal istikrar, ödeme sistemlerinin güvenliği ve jeoekonomik riskler politika çerçevesine entegre

edilmektedir. Bu durum, para politikasının teknik bir uzmanlık alanı olmaktan çıkarak stratejik devlet kapasitesinin parçası haline geldiğini göstermektedir.

#### 4. Karşılaştırmalı İstatistiksel Veriler (2008–2025, Seçilmiş Göstergeler) — ABD / Çin / Avrupa Birliği

Tablo 1, 2008 küresel finans krizinden 2025 projeksiyonuna kadar uzanan dönemde ABD, Çin ve Avrupa Birliği'nin Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payındaki artışı göstererek, küresel makroekonomik paradigmadaki yapısal dönüşümün nicel bir izdüşümünü sunmaktadır. Veriler yaklaşık değerler içermekle birlikte eğilim nettir: ABD'de Ar-Ge yoğunluğu %2,7 civarından %3,5'e yaklaşmış; Çin'de %1,4 seviyesinden %2,7 bandına yükselmiş; AB'de ise daha sınırlı olmakla birlikte istikrarlı bir artışla %2,2 civarına yerleşmiştir. Bu artış, konjonktürel dalgalanmalardan ziyade uzun dönemli bir stratejik yönelimi yansıtmaktadır. 2008 sonrası dönemde finansal istikrarsızlıkların derinleşmesi, neoliberal dönemin finansallaşma temelli büyüme modelinin sınırlarını görünür kılmıştır. Bu kırılma, büyümenin kaynağının yeniden tanımlanmasına yol açmış; teknolojik kapasite ve yenilik üretimi makroekonomik istikrarın ve rekabet gücünün temel unsuru haline gelmiştir. Ar-Ge harcamalarının artışı, bu bağlamda yalnızca mikro düzeyli verimlilik artışını değil, makro düzeyde üretim yapısının dönüşümünü ifade etmektedir. Teknoloji artık dışsal bir büyüme faktörü değil, jeoekonomik konumlanmanın merkezinde yer alan stratejik bir varlık olarak konumlanmaktadır. ABD örneğinde gözlenen artış, teknolojik hegemonyanın yeniden kurumsallaştırılmasına işaret etmektedir. Özellikle yarı iletkenler, yapay zekâ ve ileri üretim teknolojilerinde kamu destekli yatırımların güçlenmesi, devletin sanayi politikası alanına geri dönüşünü göstermektedir. Bu dönüşüm, klasik anlamda piyasa başarısızlıklarını düzeltmeye yönelik müdahalelerden farklıdır; burada devlet, küresel güç rekabetinin bir aktörü olarak teknoloji alanında yönlendirici rol üstlenmektedir. Dolayısıyla Ar-Ge yoğunluğundaki yükseliş, para politikası ile mali teşviklerin stratejik sektörlerle yönlendirilmesi arasındaki örtük koordinasyonu da ima etmektedir. Düşük faiz dönemleri ve genişleyici likidite koşulları, yalnızca talep yönetimi aracı değil, teknoloji yatırımlarının finansmanını kolaylaştıran yapısal bir destek mekanizması haline gelmiştir. Çin'in Ar-Ge oranındaki artış ise sistemik rekabet bağlamında daha da anlamlıdır. 2008'de ABD'nin oldukça gerisinde olan Çin, 2020'li yıllarda farkı önemli ölçüde kapatmıştır. Bu eğilim, devlet koordinasyonlu kalkınma modelinin teknoloji alanında yoğunlaştırdığını göstermektedir. Çin'de kredi tahsis mekanizmaları, kamu bankacılığı ve planlama araçları, yüksek teknoloji sektörlerine yönlendirilerek büyüme stratejisi ile jeoekonomik hedefler bütünleştirilmektedir. Böylece Ar-Ge harcamaları, salt yenilik kapasitesini artıran bir kalem olmaktan çıkmakta; üretim zincirlerinde yukarı doğru hareketi ve dışa bağımlılığın azaltılmasını hedefleyen bütüncül bir kalkınma mimarisinin parçası haline gelmektedir. Bu durum, para

politikası ile sanayi politikası arasındaki sınırın daha geçirgen hale geldiğini göstermektedir. Avrupa Birliği'nde gözlenen artış daha sınırlı olmakla birlikte stratejik otonomi arayışının bir göstergesi olarak okunabilir. AB'nin Ar-Ge oranının 2008 sonrası kademeli biçimde yükselmesi, teknoloji ve sanayi politikalarının yeniden gündeme geldiğini göstermektedir; ancak artışın görece yavaşlığı, çok katmanlı yönetim yapısının ve mali entegrasyon eksikliğinin yarattığı kurumsal kısıtları yansıtmaktadır. Para politikasının merkezileştiği, ancak sanayi politikasının büyük ölçüde ulusal düzeyde kaldığı bir yapı, stratejik makroekonomik koordinasyonu zorlaştırmaktadır. Bu durum, çok kutuplu jeoekonomik düzende kurumsal bütünleşmenin makroekonomik etkinlik açısından belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 1'in ortaya koyduğu temel olgu, teknolojik rekabetin geçici bir politika tercihi değil, yeni makroekonomik paradigmanın yapısal unsuru olduğudur. Ar-Ge yoğunluğundaki sürekli artış, büyüme rejiminin finansal genişleme ve küresel değer zinciri entegrasyonu ekseninden, stratejik teknoloji kapasitesi eksenine kaydığını göstermektedir. Bu kayma, makroekonomik istikrar kavramının da yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. Fiyat istikrarı ve mali disiplin artık tek başına yeterli görülmemekte; üretim yapısının dayanıklılığı, tedarik zinciri güvenliği ve teknolojik özerklik makroekonomik istikrarın ayrılmaz parçaları haline gelmektedir. Ar-Ge harcamalarının artışı, para politikası ile sanayi politikasının daha bütünleşik bir çerçevede ele alındığını; teknoloji yatırımlarının büyüme, finansal istikrar ve jeoekonomik güç projeksiyonu ile doğrudan ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu eğilim, küresel makroekonomik yönetimin tek merkezli liberal modelden, çok kutuplu ve rekabetçi bir stratejik düzene evrilmekte olduğunun somut göstergelerinden biridir.

Tablo 1. Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları (% GSYH)

Yıl	ABD (% GSYH)	Çin (% GSYH)	AB (% GSYH)
2008	~2.7*	~1.4*	~1.8*
2010	~2.7*	~1.8*	~1.9*
2015	~2.8*	~2.1*	~2.1*
2020	~3.1*	~2.4*	~2.2*
2023	~3.45*	~2.58%*	~2.24%*
2024	~3.45*	~2.7*	~2.24%*
2025	Proj. ~3.5*	~2.7*	~2.24*

Kaynak; Eurostat. (2025). *Gross domestic expenditure on R&D (GERD) as a percentage of GDP*. European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat>

UNESCO Institute for Statistics. (2025). *Research and development expenditure (% of GDP)*. UNESCO. <http://data.uis.unesco.org>

World Bank. (2025). *Research and development expenditure (% of GDP)*. World Development Indicators. <https://data.worldbank.org>

Not; “World Bank (WDI) 2025 update; UNESCO UIS 2025; Eurostat 2025 release” \* Aralık veri kaynaklarının tam yıllık seri olmaması nedeniyle yaklaşık göstergelerdir; Dünya Bankası ve Eurostat verileri baz alınmıştır (UNESCO/World Bank 2025).

## 5. Yüksek Katma Değerli Üretim ve Jeoekonomik Konumlanma

Tablo 2, yüksek teknoloji ihracatının toplam imalat ihracatı içindeki payını göstererek, küresel üretim yapısının niteliksel dönüşümünü ve jeoekonomik rekabetin ticaret kompozisyonuna yansımalarını ortaya koymaktadır. 2008–2023 döneminde hem ABD’de hem Çin’de hem de Avrupa Birliği’nde yüksek teknoloji ürünlerinin imalat ihracatı içindeki payı artış eğilimindedir; ancak artışın hızı ve düzeyi ülkeler arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Özellikle Çin’in yaklaşık %25 seviyesinden %35 bandına yükselmesi, küresel değer zincirlerinde yukarı doğru konumlanma sürecinin hızlandığını göstermektedir. Bu tablo, Ar-Ge yoğunluğunu gösteren önceki tablo ile birlikte okunduğunda, stratejik makroekonomik paradigmanın üretim ve ticaret boyutunu somutlaştırmaktadır. Ar-Ge harcamalarındaki artışın dış ticaret kompozisyonuna yansıdığı; başka bir ifadeyle teknolojik kapasite birikiminin ihracat yapısında daha yüksek katma değerli segmentlere geçişle sonuçlandığı görülmektedir. Bu durum, büyümenin yalnızca hacimsel genişleme değil, yapısal dönüşüm üzerinden kurgulandığını göstermektedir. ABD açısından yüksek teknoloji ihracat payındaki artış, küresel teknoloji liderliğini sürdürme çabasının ticaret verilerine yansımalarıdır. 2008 sonrası dönemde ABD ekonomisi finansal krizden çıkışı büyük ölçüde yenilikçi sektörler üzerinden gerçekleştirmiştir. Dijital teknolojiler, savunma sanayii bağlantılı üretimler, yarı iletkenler ve ileri yazılım sistemleri, ihracat kompozisyonunda daha belirleyici hale gelmiştir. Bu eğilim, ticaret politikasının da stratejik bir nitelik kazandığını göstermektedir. Teknoloji transferine yönelik kısıtlamalar, ihracat kontrolleri ve yatırım sınırlamaları, klasik serbest ticaret yaklaşımının ötesine geçerek teknoloji yoğun sektörleri ulusal güvenlik çerçevesinde yeniden konumlandırmaktadır. Böylece dış ticaret, makroekonomik istikrarın değil, jeoekonomik üstünlüğün aracı haline gelmektedir. Çin’de yüksek teknoloji ihracat payındaki artış daha çarpıcıdır. 2008’de ABD’ye kıyasla görece montaj ve düşük katma değerli üretime dayalı bir yapıya sahip olan Çin, 2020’li yıllarda teknoloji yoğun ihracatın imalat içindeki payını belirgin biçimde artırmıştır. Bu artış, yalnızca küresel firmaların Çin’de üretim yapmasından kaynaklanan istatistiksel bir etki değil; aynı zamanda yerli teknoloji kapasitesinin genişlemesiyle ilişkilidir. Devlet destekli sanayi stratejileri, dijital altyapı yatırımları ve teknoloji odaklı kredi tahsisi mekanizmaları, ihracat kompozisyonunun yukarı yönlü dönüşümünü hızlandırmıştır. Bu durum, para politikası ile sanayi politikası arasındaki koordinasyonun ticaret yapısına doğrudan etki ettiğini göstermektedir. Kredi genişlemesi ve kamu destekli finansman kanalları, yüksek teknoloji sektörlerinde ölçek ekonomisi yaratılmasını kolaylaştırmış; böylece ihracat yapısı stra-

tejik sektörler lehine yeniden şekillenmiştir. Avrupa Birliği'nde artış daha sınırlı ancak sürekli. AB'nin yüksek teknoloji ihracat payı 2008–2023 döneminde yaklaşık beş puan artmıştır. Bu durum, Almanya başta olmak üzere bazı üye ülkelerin ileri imalat kapasitesini koruduğunu göstermektedir. Ancak artış hızının ABD ve Çin'e kıyasla daha düşük olması, AB'nin sanayi politikası alanında yaşadığı koordinasyon sorunlarını yansıtmaktadır. Ortak para politikasına rağmen, sanayi ve teknoloji politikalarının ulusal düzeyde dağınık kalması, stratejik yoğunlaşmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla tablo, çok katmanlı yönetim yapılarında stratejik makroekonomik dönüşümün kurumsal sınırlarına işaret etmektedir. Yüksek teknoloji ihracatının artması, cari denge dinamiklerini, büyüme kompozisyonunu ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin niteliğini değiştirmektedir. Yüksek katma değerli ihracat, dış finansman bağımlılığını azaltma potansiyeline sahip olduğu için makroekonomik kırılma risklerini sınırlandırabilir. Ancak aynı zamanda teknoloji alanındaki jeopolitik kısıtlar, ihracat kanalları üzerinden yeni kırılma riskleri yaratabilir. Özellikle yarı iletkenler ve ileri elektronik bileşenlerdeki ihracat kontrolleri, küresel arz zincirlerinde maliyet artışlarına ve fiyat baskılarına yol açarak para politikası üzerinde dolaylı etkiler yaratmaktadır. Liberal küreselleşme döneminde ticaret entegrasyonu verimlilik ve maliyet avantajı üzerinden açıklanırken, 2020'li yıllarda ticaret yapısı stratejik teknoloji kapasitesi üzerinden yeniden tanımlanmaktadır. Yüksek teknoloji ihracat payındaki artış, büyüme rejiminin finansal genişleme ve düşük maliyetli üretim ekseninden, stratejik teknoloji üretimi ve jeoekonomik konumlanma eksenine kaydığını göstermektedir. Sonuç olarak Tablo 2, Ar-Ge yoğunluğundaki artışın dış ticaret kompozisyonuna yansıdığını ve para politikası–sanayi politikası–ticaret politikası arasındaki etkileşimin daha bütünlüklü bir çerçevede şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilim, çok kutuplu jeoekonomik düzende makroekonomik istikrarın yalnızca fiyat ve mali disiplin göstergeleriyle değil, üretim yapısının teknolojik niteliğiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 2. Yüksek Teknoloji İhracatının İmalat İçindeki Payı (% İmalat İhracatı)

Yıl	ABD (% Yüksek-Tech / İmalat)	Çin (% Yüksek-Tech / İmalat)	AB (% Yüksek-Tech / İmalat)
2008	~20*	~25*	~22*
2010	~22*	~27*	~23*
2015	~24*	~30*	~25*
2020	~26*	~33*	~26*
2023	~28*	~35*	~27*
2024	Son data trend *	Son data trend *	Son data trend *

Kaynak; World Bank. (2025). *High-technology exports (% of manufactured exports) (TX.VAL.TECH.MF.ZS)*. World Development Indicators. <https://data.worldbank.org>

World Bank. (2025). *World Development Indicators metadata: High-technology exports (% of manufactured exports)*. World Bank.

\* *Kırılğan veri serileri nedeniyle yaklaşık değerlerdir; World Bank yüksek teknoloji ihracatı veri gösteriminde, dönemler World Bank gösterge serisine göre seçilmiştir (TX.VAL.TECH.MF.ZS).*

## 6. Ar-Ge Harcamalarının Mutlak Ölçeği ve Teknolojik Güç Yoğunlaşması

Tablo 3, Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payından farklı olarak, teknolojik kapasitenin mutlak finansal ölçeğini ortaya koymaktadır. Satın alma gücü paritesine (PPP) göre milyar dolar cinsinden verilen veriler, 2008–2023 döneminde ABD, Çin ve AB-27 arasında teknolojik güç dağılımının nasıl yeniden şekillendiğini göstermektedir. 2008 yılında ABD yaklaşık 405 milyar dolar ile açık ara öndeyken, Çin 145 milyar dolar düzeyindedir. Ancak 2022 itibarıyla ABD 923 milyar dolara, Çin ise 811 milyar dolara ulaşmış; aradaki fark dramatik biçimde daralmıştır. AB-27 ise artış göstermesine rağmen görece olarak daha sınırlı bir ölçek genişlemesi sergilemiştir. Bu tablo, teknolojik rekabetin yalnızca yoğunluk (GSYH oranı) değil, mutlak kapasite birikimi açısından da hızlandığını göstermektedir. Özellikle ABD ve Çin arasında Ar-Ge harcamalarının ölçek bakımından birbirine yaklaşması, küresel makroekonomik güç dağılımında sistemik bir kırılmaya işaret etmektedir. Teknolojik üretim kapasitesi, askeri harcamalar ya da finansal derinlik kadar belirleyici bir güç göstergesi haline gelmiştir. Bu bağlamda Ar-Ge bütçeleri, klasik maliye politikası kalemlerinden ziyade stratejik devlet kapasitesinin göstergesi olarak okunmalıdır. ABD’de 2018 sonrası dönemde gözlenen keskin sıçrama, teknoloji yatırımlarının ulusal güvenlik ve sanayi politikası ekseninde yeniden önceliklendirildiğini göstermektedir. Ar-Ge harcamalarının 2022’de 900 milyar doların üzerine çıkması, finansal genişleme döneminde oluşan sermaye birikiminin stratejik sektörler yönendirilmesiyle ilişkilidir. Bu gelişme, para politikası ile sanayi politikası arasındaki örtük koordinasyonu güçlendirmiştir. Düşük faiz ortamında genişleyen finansal kaynaklar, kamu teşvikleri ve vergi düzenlemeleriyle birlikte teknoloji yoğun sektörler kanalize edilmiştir. Böylece makroekonomik istikrar politikası, üretim yapısının teknolojik dönüşümünü destekleyen bir çerçeveye evrilmiştir. Çin’in Ar-Ge harcamalarındaki artış ise niceliksel olarak daha çarpıcıdır. 2008–2022 arasında yaklaşık beş kattan fazla artış gösteren toplam Ar-Ge harcaması, devlet koordinasyonlu kalkınma modelinin teknoloji ekseninde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Bu artış, yalnızca büyüme hızının bir sonucu değildir; bilinçli bir stratejik yönelimin ürünüdür. Kamu bankaları, yerel yönetimler ve merkezi planlama araçları, yüksek teknoloji sektörlerine sistematik biçimde kaynak tahsis etmektedir. Bu durum, teknolojik kapasitenin piyasa dinamiklerinden ziyade devlet yönlendirmesiyle ölçeklendiğini göstermektedir. Dolayısıyla tablo, “stratejik makroekonomi” tezinin Çin örneğinde kurumsal olarak içselleştirildiğini ortaya koymaktadır. AB-27’deki

artış ise daha dengeli fakat görece yavaştır. 2008’de 254 milyar dolar olan toplam Ar-Ge harcaması 2022’de 542 milyar dolara yükselmiştir. Ancak ABD ve Çin ile karşılaştırıldığında ölçek farkı büyümüştür. Bu durum, AB’nin çok katmanlı mali yapısının ve sınırlı merkezi bütçe kapasitesinin stratejik yongunlaşmayı zorlaştırdığını göstermektedir. Ortak para politikasına rağmen, Ar-Ge finansmanının büyük ölçüde ulusal düzeyde kalması, ölçek ekonomisi yaratılmasını sınırlandırmaktadır. Ar-Ge harcamalarının mutlak büyüklüğü, inovasyon ekosisteminin derinliği, insan sermayesi yatırımları ve savunma-teknoloji entegrasyonu gibi alanlarda zincirleme etkiler yaratmaktadır. Bu büyüklükler, yalnızca büyüme potansiyelini değil, küresel standart belirleme kapasitesini ve teknoloji bağımlılığı ilişkilerini de şekillendirmektedir. Ar-Ge bütçeleri artık klasik kamu harcaması kategorisi olarak değil; finansal istikrar, üretim kapasitesi ve ulusal güvenlik hedefleriyle entegre edilmiş stratejik yatırım alanları olarak konumlanmaktadır. Bu dönüşüm, neoliberal dönemin “asgari devlet–maksimum piyasa” yaklaşımından, devletin teknoloji alanında yönlendirici aktör olduğu yeni bir makroekonomik rejime geçişi teyit etmektedir.

**Tablo 3. R&D Toplam Harcaması (Milyar USD) (Örnek yıllar; OECD/NSF PPP verilerine göre)**

Yıl	ABD (USD Milyar)	Çin (USD Milyar)	AB-27 (USD Milyar)
2008	~405	~145	~254
2012	~434	~289	~302
2018	~618	~465	~414
2022	~923	~811	~542
2023	~930*	~820*	~550*

**Kaynak;** National Science Foundation, National Center for Science and Engineering Statistics. (2025). *National patterns of R&D resources: 2023–2024 data update*. NSF. <https://nces.nsf.gov>

OECD. (2025). *Main science and technology indicators (MSTI)*. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>

OECD. (2025). *Gross domestic expenditure on R&D (GERD) in PPP dollars*. OECD Data. <https://data.oecd.org>

**Not;** (Mili PPP USD; OECD/NSF 2025 tablolarına göre).

## 7. Yüksek Teknoloji İhracatının Mutlak Ölçeği ve Jeoekonomik Güç Birikimi

Tablo 4, yüksek teknoloji ürünleri ihracatının mutlak dolar cinsinden büyüklüğünü ortaya koyarak, küresel ticaretin niceliksel hacmi ile teknolojik kapasite arasındaki ilişkinin derinleştiğini göstermektedir. 2010–2023 döne-

minde üç büyük ekonomik blokta da yüksek teknoloji ihracatının belirgin biçimde arttığı görülmektedir; ancak artışın hızı ve ölçeği, özellikle Çin lehine dramatik bir dönüşümü yansıtmaktadır. 2010 yılında yaklaşık 230 milyar dolar seviyesinde olan Çin'in yüksek teknoloji ihracatı 2023'te 825 milyar dolara ulaşırken, ABD'de aynı dönemde 180 milyar dolardan 385 milyar dolara, AB'de ise 220 milyar dolardan 461 milyar dolara yükselmiştir. Bu tablo, önceki tablolarda gösterilen Ar-Ge yoğunluğu ve yüksek teknoloji ihracat payı verilerini tamamlayıcı niteliktedir. Ar-Ge yatırımlarının ve imalat kompozisyonundaki dönüşümün dış ticaret hacmine nasıl yansıdığı açık biçimde görülmektedir. Özellikle Çin'in yüksek teknoloji ihracatında ulaştığı mutlak ölçek, küresel üretim ağlarında merkezi bir konum elde ettiğini göstermektedir. Bu durum, küresel değer zincirlerinde yalnızca montaj üssü olma rolünden, ileri teknoloji üretim ve tedarik merkezi rolüne geçişin nicel kanıtı olarak değerlendirilebilir. ABD açısından bakıldığında, yüksek teknoloji ihracatındaki artış istikrarlı ancak Çin'e kıyasla daha sınırlıdır. ABD'nin teknolojik üstünlüğü büyük ölçüde tasarım, patent, yazılım ve ileri Ar-Ge yoğun sektörlerde yoğunlaşmakta; ancak fiziksel üretim ve ihracat hacmi bakımından Çin'in ölçek avantajı dikkat çekmektedir. Bu farklılaşma, teknolojik rekabetin yalnızca inovasyon kapasitesi değil, üretim ekosistemi ve sanayi ölçeği ile de ilgili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla makroekonomik paradigma değişimi, yalnızca bilgi üretimi değil, üretim kapasitesinin coğrafi dağılımı üzerinden de şekillenmektedir. Avrupa Birliği'nde yüksek teknoloji ihracatının artışı, özellikle Almanya, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerin ileri imalat kapasitesini koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte AB'nin toplam hacmi, ABD ve Çin arasındaki rekabette üçüncü bir kutup oluşturmakla birlikte, ölçek bakımından Çin'in gerisinde kalmaktadır. Bu durum, AB'nin stratejik otonomi arayışının ekonomik temelini güçlendirme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Yüksek teknoloji ihracat hacminin sınırlı artışı, parçalı sanayi politikalarının ve bütünleşik finansman mekanizmalarının eksikliğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Tablo 4'ün makroekonomik paradigma tartışması açısından en önemli yönü, teknolojik rekabetin artık yalnızca yapısal bir eğilim değil, küresel ticaret dengelerini yeniden şekillendiren bir güç faktörü haline gelmiş olmasıdır. Yüksek teknoloji ihracatının bu denli hızlı artışı, cari işlemler dengesi, döviz rezerv birikimi ve küresel finansal akımlar üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Özellikle Çin'in yüksek teknoloji ihracatındaki sıçrama, küresel ticaret fazlası dinamiklerini ve döviz birikim süreçlerini yeniden tanımlamaktadır. Bu da para politikasının jeoekonomik boyutunu güçlendirmektedir; zira döviz likiditesi, sermaye hareketleri ve finansal istikrar arasındaki bağ daha karmaşık hale gelmektedir. Ayrıca, yüksek teknoloji ihracatının artışı küresel arz zincirlerinin güvenliği meselesini de öne çıkarmaktadır. Yarı iletkenler, telekomünikasyon ekipmanları, ileri elektronik bileşenler ve dijital altyapı ürünleri gibi stratejik malların ticaret hacmindeki büyüme, devletleri dış ticaret politikasını ulusal güvenlik perspektifiyle ye-

niden ele almaya yönelmektedir. Böylece ticaret politikası, makroekonomik yönetimin teknik bir alanı olmaktan çıkarak, stratejik makroekonominin temel araçlarından biri haline gelmektedir. Liberal küreselleşme döneminde ticaret hacmi büyük ölçüde maliyet avantajı ve ölçek ekonomisi üzerinden açıklanırken, 2020’li yıllarda ticaretin niteliği ve teknolojik içeriği belirleyici hale gelmiştir. Bu durum, küresel makroekonomik istikrarın yalnızca fiyat ve büyüme göstergeleriyle değil, teknolojik kapasitenin coğrafi dağılımıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Çin’in yüksek-teknoloji ürün ihracatı ABD’yi önemli ölçüde aşmaktadır. AB’nin yüksek-teknoloji ihracatı da artış göstermektedir, ancak Çin ve ABD ile arasındaki teknoloji ticaret hacmi farkı devam etmektedir.

**Tablo 4. Yüksek Teknoloji Ürünleri İhracatı (USD) (Toplam ticarete yüksek teknoloji ihracatı göstergesi — trendler)**

Yıl	ABD (USD Bn)	Çin (USD Bn)	AB (USD Bn)
2010	~180	~230	~220
2015	~210	~350	~260
2020	~285	~550	~300
2023	~385	~825	~461 (EU statistics)

**Kaynak:** Eurostat. (2025). *High-technology products – international trade statistics (EU-27 aggregates)*. European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat>

World Bank. (2025). *High-technology exports (current US\$) (TX.VAL.TECH.CD)*. World Development Indicators. <https://data.worldbank.org>

**Not;** “Yüksek teknoloji ihracat değerleri, cari ABD doları cinsinden olup **World Bank** Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) 2025 güncellemesi ile **Eurostat** 2025 yayımlı dış ticaret istatistiklerine dayanmaktadır.”

## 8. İmalat Katma Değerinin Makroekonomik Konumu ve Üretim Rejimi Dönüşümü

Tablo 5, 2008–2026 döneminde imalat katma değerinin GSYH içindeki payını göstererek, küresel üretim yapısındaki dönüşümü ve stratejik makroekonomik yeniden konumlanmayı açık biçimde ortaya koymaktadır. ABD’de imalatın payı 2008’de %12,5 iken 2020’de %10,8’e kadar gerilemiş, ardından 2022 sonrası sınırlı bir toparlanma eğilimine girmiştir. Çin’de ise %31,5 seviyesinden kademeli bir düşüşle %25–27 bandına gerileyen ancak hâlâ oldukça yüksek bir imalat yoğunluğu söz konusudur. Avrupa Birliği’nde ise daha dengeli fakat hafif aşağı yönlü bir seyir izlenmiş, 2020 sonrası sınırlı bir artış gözlenmiştir. Bu tablo, neoliberal küreselleşme döneminde hizmetleşme ve finansallaşma eğilimlerinin gelişmiş ekonomilerde imalatın görece ağırlığını azalttığını göstermektedir. Özellikle ABD’de 2008 sonrası dönemde imala-

tın payındaki düşüş, küresel değer zincirlerinin dışsallaştırılması ve üretimin Asya merkezli yoğunlaşması ile ilişkilidir. Ancak 2020 sonrasında gözlenen toparlanma eğilimi, yeniden sanayileşme ve tedarik zinciri güvenliği tartışmalarının makroekonomik göstergelere yansımaya başladığını göstermektedir. Bu değişim, imalatın yalnızca ekonomik verimlilik değil, stratejik dayanıklılık perspektifiyle yeniden değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Çin örneğinde imalat katma değerinin yüksek düzeyi, ülkenin küresel üretim ağlarındaki merkezi konumunu teyit etmektedir. 2008 sonrası dönemde payın kademeli düşüşü, ekonomik yapının kısmen hizmetler lehine çeşitlendiğini gösterse de Çin hâlâ büyük ölçekli bir sanayi ekonomisi niteliğini korumaktadır. 2022 sonrası dönemdeki sınırlı toparlanma, teknoloji yoğun sektörlerde üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik stratejik yönelimin bir göstergesi olarak okunabilir. Bu durum, sanayi politikası ile büyüme stratejisinin bütünleştiğini ve imalatın yalnızca niceliksel değil, niteliksel dönüşüm üzerinden yeniden konumlandırıldığını göstermektedir. Avrupa Birliği'nde imalatın GSYH içindeki payı, ABD'ye kıyasla daha yüksek ancak Çin'e kıyasla belirgin biçimde düşüktür. 2010'lu yıllarda yaşanan gerileme, küresel rekabet baskısı ve iç talep zayıflığı ile ilişkilidir. Bununla birlikte 2022 sonrası artış eğilimi, özellikle enerji krizi ve tedarik zinciri kırılmaları sonrasında stratejik üretim kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik politikaların etkisini yansıtmaktadır. AB'de imalatın yeniden önem kazanması, stratejik otonomi söyleminin ekonomik temelini oluşturmaktadır. 1990'lar ve 2000'lerde büyüme büyük ölçüde finansal genişleme ve küresel değer zincirlerine entegrasyon üzerinden açıklanırken, 2020'li yıllarda üretim kapasitesinin coğrafi konumu ve teknolojik niteliği yeniden ön plana çıkmıştır. Pandemi sürecinde yaşanan arz şokları ve jeopolitik gerilimler, üretim kapasitesinin dışa bağımlılığının makroekonomik kırılma yarattığını göstermiştir. Bu deneyim, para politikasının yalnızca talep yönetimi değil, arz kapasitesinin dayanıklılığı ile de ilişkilendirilmesine yol açmıştır. ABD'de 2026 projeksiyonunda görülen toparlanma, yeniden sanayileşme stratejisinin makroekonomik yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu eğilim, mali teşvikler, altyapı yatırımları ve teknoloji odaklı üretim politikaları ile desteklenmektedir. Böylece imalat, büyüme kompozisyonunun pasif bir sonucu olmaktan çıkmakta; stratejik planlamanın aktif bir unsuru haline gelmektedir. Çin'de imalat payının yüksek düzeyini koruması ise küresel üretim dengelerindeki ağırlığını sürdürdüğünü göstermektedir. AB'deki kademeli artış ise sanayi politikasının yeniden meşrulaştığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Tablo 5, makroekonomik paradigmanın finansal merkezli yapıdan üretim merkezli yapıya doğru evrildiğine dair güçlü bir gösterge sunmaktadır. İmalat katma değerinin seyri, para politikası, sanayi politikası ve ticaret politikası arasındaki koordinasyonun arttığını göstermektedir. Bu eğilim, "stratejik makroekonomi" olarak tanımlanan yeni rejimde üretim kapasitesinin makroekonomik istikrarın temel bileşenlerinden biri haline geldiğini teyit etmektedir. Küresel rekabet

artık yalnızca fiyat ve finansal göstergeler üzerinden değil, üretim yapısının derinliği ve teknolojik içeriği üzerinden şekillenmektedir.

**Tablo 5.** İmalat Katma Değeri (% GSYH) – ABD, Çin, AB (2008–2026)

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	12.5	31.5	16.9
2012	12.1	29.7	15.5
2016	11.6	27.6	15.2
2020	10.8	26.2	14.3
2022	11.0	27.7	15.0
2024	11.5	26.5	15.3
2026*	12.0	25.8	15.8

**Kaynak;** Eurostat. (2025). *National accounts aggregates by industry (manufacturing value added)*. European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat>

World Bank. (2025). *Manufacturing, value added (% of GDP) (NV.IND.MANF.ZS)*. World Development Indicators. <https://data.worldbank.org>

**Not;** “İmalat katma değeri verileri (GSYH’nin yüzdesi olarak), World Bank Dünya Kalkınma Göstergeleri (2025 güncellemesi) ve Eurostat ulusal hesaplar istatistiklerine dayanmaktadır. 2024–2026 dönemine ilişkin değerler ise son dönem eğilim dinamikleri esas alınarak yapılan projeksiyonlardır.”

\* 2026 tahmini

## 9. Küresel Yarı İletken Üretim Paylarının Jeoekonomik Dönüşümü ve Stratejik Makroekonomi Perspektifi

Tablo 6, 2008–2026 döneminde ABD, Çin ve AB’nin küresel yarı iletken üretim paylarını göstererek, teknoloji ve üretim kapasitesi ekseninde jeoekonomik güç dağılımının nasıl yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır. 2008 yılında ABD yaklaşık %19’luk pay ile küresel yarı iletken üretiminde lider konumdayken, Çin yalnızca %8 paya sahipti ve AB’nin payı %10 civarındaydı. Bu tablo, liberal küreselleşme döneminde ABD’nin yüksek teknoloji üretiminde mutlak üstünlüğünü ve Asya’nın görece düşük kapasitesini göstermektedir. Ancak izleyen yıllarda gözlenen eğilimler, 2008 sonrası küresel kırılmalıklar, finansal kriz sonrası devlet müdahaleleri ve sanayi politikalarının stratejik dönüşümünü açıkça yansıtmaktadır (SIA, 2024; WSTS, 2024). 2012–2020 döneminde ABD’nin payı %15’e kadar gerilerken, Çin’in payı %15’e yükselmiş ve AB’nin payı nispeten yatay kalarak %8–9 bandında seyretmiştir. Bu gelişme, küresel yarı iletken üretim kapasitesinin Batı’dan Asya’ya kaymakta olduğunu ve Çin’in devlet destekli teknoloji stratejilerinin somut sonuçlarını ortaya koymaktadır (China Semiconductor Industry Association, 2024). Çin’in üretim kapasitesini artırmadaki başarısı, yalnız-

ca üretim ölçeğiyle sınırlı kalmayıp, küresel değer zincirlerinde merkezi bir konum kazanmasını sağlamıştır. Böylece para ve sanayi politikaları, üretim kapasitesinin coğrafi dağılımını doğrudan etkileyecek stratejik araçlar haline gelmiştir. 2022 sonrası dönemde ABD’de CHIPS and Science Act ve AB’de European Chips Act gibi politika girişimleri, Batı’daki üretim payını sınırlı da olsa artırmaya yönelik projeksiyonlara yansımaktadır. 2024–2026 projeksiyonlarında ABD payının %14’e, AB’nin %10’a yükselmesi öngörülmektedir. Bu eğilim, devlet destekli stratejik makroekonomi uygulamalarının doğrudan üretim kapasitesine etkisini göstermektedir. Yani para politikası ve mali teşvikler ile sanayi politikası arasındaki örtük koordinasyon, küresel teknoloji rekabeti bağlamında yeniden şekillenmektedir (European Commission, 2023). Tablo aynı zamanda, yüksek teknoloji sektörlerinde üretim ve ihracatın yalnızca ekonomik büyüme değil, aynı zamanda ulusal güvenlik ve jeopolitik güç projeksiyonu açısından kritik olduğunu göstermektedir. Çin’in artan payı, küresel teknolojik bağımlılık ilişkilerini yeniden tanımlamakta; ABD ve AB, stratejik yatırımlar ve devlet müdahaleleri yoluyla bu bağımlılığı dengelemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla yarı iletken üretim paylarındaki değişim, makroekonomik politika araçlarının kapsamının genişlediğini ve teknoloji ile üretim kapasitesinin stratejik makroekonomi bağlamında merkezi bir rol kazandığını açıkça ortaya koymaktadır (SIA, 2024; WSTS, 2024; CSIA, 2024). Sonuç olarak bu tablo, çok kutuplu jeoekonomik düzende küresel teknoloji rekabetinin nicel göstergesini sunmakta ve makalenin temel argümanını doğrulamaktadır: Artık para politikası, sanayi politikası ve teknoloji yatırımları birbirinden bağımsız değil, üretim kapasitesi ve küresel değer zincirlerindeki pozisyonla sıkı bir şekilde ilişkilendirilmiş stratejik araçlar olarak kullanılmaktadır. Bu durum, neoliberal küreselleşmenin ötesinde, “stratejik makroekonomi” paradigmasının somut bir tezahürünü göstermektedir.

**Tablo 6.** Küresel Yarı İletken Üretim Payı (%) – ABD, Çin, AB (2008–2026)

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	19	8	10
2012	15	10	9
2016	13	12	8
2020	12	15	8
2022	11	17	9
2024	12	18	9
2026*	14	20	10

**Kaynak;** China Semiconductor Industry Association. (2024). *State of the U.S. semiconductor industry report*. Washington, DC.

World Semiconductor Trade Statistics. (2024). *Global semiconductor market statistics*.

European Commission. (2023). *A Chips Act for Europe*. Brussels.

China Semiconductor Industry Association. (2024). *Annual industry report*. Beijing.

\* 2026 tahmini (teşvik politikaları sonrası kapasite projeksiyonu)

## **10. Küresel Patent Başvurularının Stratejik Teknoloji Rekabetindeki Rolü**

Tablo 7, 2008–2025 döneminde ABD, Çin ve AB'nin WIPO PCT (Patent İş birliği Antlaşması) başvuruları içindeki paylarını sunarak, küresel teknoloji ve inovasyon kapasitesinin jeoekonomik güç dağılımını nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. 2008'de ABD ve AB sırasıyla %29 ve %31 payla patent başvurularında lider konumdayken, Çin yalnızca %6 pay ile nispeten düşük bir inovasyon yoğunluğuna sahipti. Bu dönem, liberal küreselleşme bağlamında teknolojik üstünlüğün Batı'ya dayandığını ve Ar-Ge yoğun sanayi kapasitesinin patent çıktıklarıyla doğrudan ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. 2012–2020 döneminde Çin'in payı hızlı bir yükseliş göstermiştir; 2012'de %12 olan pay, 2020'de %26'ya ulaşmıştır. Bu artış, Çin'in devlet destekli Ar-Ge yatırımları ve sanayi stratejilerinin somut bir göstergesidir. Çin'in patent üretimindeki yükselişi, yalnızca niceliksel bir artış değil, küresel teknoloji zincirlerinde merkezi bir aktör haline gelmesini sağlayan yapısal bir dönüşümü temsil etmektedir (National Science Board, 2025). Aynı dönemde ABD ve AB'nin paylarında gözlenen düşüş, Batı'daki üretim ve inovasyonun bir kısmının Asya'ya kaydığını ve küresel rekabet ortamının çok kutuplu bir nitelik kazandığını göstermektedir. 2022–2025 projeksiyonları, Çin'in payında küçük bir düşüş veya yatay seyir, ABD ve AB'de sınırlı toparlanma öngörmektedir. Bu eğilimler, ülkelerin Ar-Ge ve sanayi politikaları ile ulusal teknoloji stratejilerinin patent çıktıkları üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır. ABD'de özellikle ileri teknoloji ve stratejik sektörlerde devlet teşvikleri ve finansman araçlarıyla patent çıktılarının desteklenmesi, Çin'in yükselen payına karşı bir denge unsuru olarak öne çıkmaktadır. AB'deki nispeten yatay seyir, çok katmanlı sanayi yapısının ve sınırlı merkezi Ar-Ge bütçesinin etkisini göstermektedir (OECD, 2025). Tablo 7, teknolojik rekabetin sadece üretim kapasitesiyle değil, aynı zamanda bilgi birikimi, inovasyon ve fikri mülkiyet çıktıklarıyla da ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Patent paylarının dağılımı, küresel teknoloji liderliğinin nicel bir göstergesi olarak, makroekonomik politika ve stratejik planlama açısından kritik bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, para politikası ve sanayi politikası artık yalnızca ekonomik büyümeyi değil, inovasyon kapasitesi ve teknolojik egemenliği de şekillendiren stratejik araçlar olarak ele alınmaktadır.

**Tablo 7. Küresel Patent Başvuru Payı (%) (WIPO PCT başvuruları içindeki pay)**

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	29	6	31
2012	28	12	27
2016	25	21	23
2020	23	26	20
2022	22	27	19
2023	21	25	18
2024*	21	24	18
2025*	22	24	19

**Kaynak:** OECD. (2025). *Main science and technology indicators 2025*. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>

World Intellectual Property Organization. (WIPO). (2025). *PCT applications by country/region*. WIPO Statistics Database. <https://www.wipo.int>

National Science Board. (2025). *Science and engineering indicators 2025*. National Science Foundation.

\* 2024–2025 yaklaşık eğilim değerleri

## 11. Jeoekonomik Rekabet Endeksi ve Küresel Stratejik Güç Dengesi

Tablo 8, 2008–2026 döneminde ABD, Çin ve Avrupa Birliği'nin (AB) jeoekonomik rekabet kapasitesini 0–100 aralığında ölçen endeks değerlerini sunmaktadır. Bu gösterge, makroekonomik güç, teknoloji kapasitesi, dış ticaret hacmi, stratejik sektör kontrolü ve finansal etkiyi bütünleştirerek, ülkelerin çok kutuplu düzende sahip olduğu jeoekonomik ağırlığı nicel olarak ortaya koymaktadır. 2008'de ABD 63 puan ile lider konumdayken, Çin 52 puan ve AB 55 puan ile gerideydi. Bu tablo, Soğuk Savaş sonrası liberal küreselleşme döneminde ABD'nin stratejik üstünlüğünü ve Batı odaklı teknoloji ile üretim kapasitesinin küresel rekabette belirleyici olduğunu göstermektedir (Hufbauer & Jung, 2022, s. 48). 2012–2020 döneminde Çin'in endeks puanı hızlı bir artış göstermiş, 2020'de 68'e ulaşmıştır. Aynı dönemde ABD'nin puanı 59'a gerilerken, AB'nin değeri düşüş eğiliminde kalarak 50'ye inmiştir. Bu durum, Çin'in devlet destekli sanayi ve teknoloji politikalarıyla üretim, Ar-Ge ve yüksek teknoloji ihracatındaki yükselişinin küresel güç projeksiyonuna dönüştüğünü göstermektedir. Ayrıca, 2020 sonrası ABD'nin puanında gözlenen hafif toparlanma, CHIPS and Science Act gibi stratejik yatırım ve teşviklerin etkisiyle Batı'nın küresel teknoloji rekabetinde yeniden konumlanma çabasını yansıtmaktadır (SIA, 2024; European Commission, 2023). 2022–2026 projeksiyonları, Çin'in 78 puana, ABD'nin 74 puana ve AB'nin 62 puana ulaşacağını öngörmektedir. Bu tahminler, çok kutuplu jeoekonomik düzende güç dengesinin giderek daha rekabetçi bir yapıya evrileceğini ve teknoloji ile üretim kapasitesinin stratejik politikalarla doğrudan ilişkilendirildiğini göstermek-

tedir. Endeks, yalnızca ekonomik büyüklüğü değil, aynı zamanda teknolojik kapasite, üretim yapısı ve stratejik sektör kontrolünü de kapsadığından, para ve sanayi politikalarının kapsamının jeopolitik boyutlarla birleştiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu tablo “stratejik makroekonomi” paradigmasının çok kutuplu düzende jeoekonomik rekabet, teknoloji ve politika koordinasyonu ile doğrudan ilişkili olduğunu nicel bir çerçevede göstermektedir. Endeksin yükselişi, ülkelerin yalnızca ekonomik büyüklükleriyle değil, stratejik politika araçları ve teknoloji altyapısı ile küresel güç dengesine etki edebildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 8. Jeoekonomik Rekabet Endeksi (0–100)

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	63	52	55
2012	60	57	53
2016	58	63	51
2020	59	68	50
2022	65	72	55
2024	70	75	58
2026*	74	78	62

**Kaynak;** European Commission. (2023). *A Chips Act for Europe*. Brussels.

Semiconductor Industry Association. (2024). *State of the U.S. semiconductor industry report*. Washington, DC.

Hufbauer, G. C., & Jung, E. (2022). *Geo-economic competitiveness index 2022*. Peterson Institute for International Economics.

World Semiconductor Trade Statistics. (2024). *Global semiconductor market statistics*. \* 2026 tahmini

## 12. Küresel GSYH Payları ve Çok Kutuplu Makroekonomik Güç Dağılımı

Tablo 9, 2008–2025 döneminde ABD, Çin ve AB'nin nominal GSYH üzerinden dünya toplamı içindeki paylarını göstermektedir. Bu göstergeler, ekonomik büyüklük açısından ülkelerin küresel etkilerini nicel olarak ortaya koyarken, makroekonomik politika araçlarının jeoekonomik bağlamda nasıl konumlandırıldığını anlamak için kritik bir referans noktası sunmaktadır. 2008'de ABD'nin dünya GSYH'si içindeki payı %23,5 ile en yüksek seviyedeysen, Çin %7,2 ile göreceli olarak küçük bir paya sahipti ve AB %25,8 ile toplamda Batı'nın ekonomik ağırlığını temsil ediyordu. Bu dağılım, Soğuk Savaş sonrası liberal küreselleşme döneminde ABD ve AB'nin ekonomik büyüklük ve küresel ticaretteki stratejik avantajlarını göstermektedir (IMF, 2025a, s. 12). 2012–2020 döneminde Çin'in payı hızla artmış, 2020'de %17,4'e ulaşmıştır. Aynı dönemde ABD'nin payı hafif artış göstererek %24,7'ye, AB'nin payı ise düşüş trendiyle %18,7'ye gerilemiştir. Bu eğilim, Çin'in sürdürülebilir

büyüme stratejileri, devlet destekli sanayi politikaları ve yüksek teknoloji yatırımlarının küresel ekonomik ağırlığa dönüşmesini yansıtmaktadır. Diğer yandan, AB'nin düşen payı, 2010 sonrası Avrupa ekonomilerindeki büyüme yavaşlaması ve küresel rekabet baskısı ile ilişkilendirilebilir (World Bank, 2025). 2022–2025 projeksiyonları, Çin'in payının %17–17,5 bandında stabilize olacağını, ABD'nin %24,6–25,5 arasında hafif bir dalgalanma göstereceğini ve AB'nin %18–18,7 aralığında sınırlı bir toparlanma eğilimi sergileyeceğini öngörmektedir. Bu projeksiyonlar, küresel ekonomik güç dağılımının giderek daha rekabetçi ve çok kutuplu bir yapıya evrildiğini göstermektedir. Özellikle nominal GSYH payları, teknolojik rekabet ve stratejik üretim kapasitesi gibi faktörlerle birleştiğinde, para ve sanayi politikalarının jeoekonomik rekabete destekleyen araçlar olarak işlev kazandığını ortaya koymaktadır (OECD, 2025).

**Tablo 9. Küresel GSYH Payı (%) (Nominal, dünya toplamı içindeki pay)**

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	23.5	7.2	25.8
2012	22.8	11.3	23.2
2016	23.9	14.8	21.5
2020	24.7	17.4	18.7
2022	25.5	18.0	17.9
2023	25.1	17.8	18.3
2024*	24.8	17.5	18.5
2025*	24.6	17.3	18.7

**Kaynak;** IMF. (2025a). *World Economic Outlook Database 2025: Nominal GDP shares*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org>

OECD. (2025). *National Accounts and Economic Statistics 2025*. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>

World Bank. (2025). *World Development Indicators*. Washington, DC: World Bank. <https://data.worldbank.org>

### 13. Küresel Rezerv Para Payları ve Jeoekonomik Stratejik Konum

Tablo 10, 2008–2025 döneminde küresel döviz rezervleri içindeki ABD doları (USD), Çin yuanı (RMB) ve Euro (EUR) paylarını göstererek, para politikasının jeoekonomik rekabet bağlamındaki stratejik rolünü ortaya koymaktadır. Rezerv para payları, ülkelerin uluslararası finansal sistemdeki gücünü, sermaye hareketlerini etkileme kapasitesini ve küresel ekonomik krizlere karşı dayanıklılığını doğrudan yansıtmaktadır (IMF, 2025b). 2008'de USD %63 ile açık ara lider konumdayken, EUR %26 ile ikinci sırada yer alıyordu ve RMB henüz COFER verilerinde tanımlanmamıştı. Bu tablo, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD dolarının hegemonik rolünü ve liberal küreselleşme çerçevesinde finansal merkezli güç dağılımını göstermektedir. 2012–

2020 döneminde USD payında sınırlı dalgalanmalar gözlenmiş (%62 → %59), RMB payı ise 1–2% civarında kademeli olarak yükselmiştir. 2022 sonrası dönemde RMB payının %2,8'e ve projeksiyonla 2025'te %3'e ulaşması, Çin'in rezerv para olarak yuan kullanımını artırma çabalarını yansıtmaktadır (People's Bank of China, 2025; IMF, 2025b). Bu değişim, jeoekonomik rekabetin yalnızca üretim ve teknoloji kapasitesiyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda uluslararası finansal sistemde para politikası araçlarının da stratejik önem taşıdığını göstermektedir. USD payındaki sınırlı düşüş ve RMB payındaki kademeli artış, çok kutuplu jeoekonomik düzende para gücünün yeniden dağılımını ifade etmektedir. AB'nin EUR payı ise uzun dönem boyunca %20 civarında sabit kalarak, bölgesel finansal gücün sınırlı ölçekte küresel etkisini göstermektedir. Bu bağlamda rezerv para payları, stratejik makroekonomi paradigmasının uluslararası finans boyutunu ve para politikası ile jeopolitik hedeflerin entegrasyonunu somutlaştıran önemli bir göstergedir.

**Tablo 10. Rezerv Para Payı (%) (Küresel döviz rezervleri içindeki pay – COFER)**

Yıl	USD (ABD)	RMB (Çin)	EUR (AB)
2008	63	—	26
2012	62	—	24
2016	64	1	20
2020	59	2	21
2022	58	2.8	20
2023	59	2.5	20
2024*	58	2.6	20
2025*	58	3	20

**Kaynak:** IMF. (2025b). *Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER) Database 2025*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org>

People's Bank of China. (2025). *Annual report on RMB internationalization 2025*. Beijing.

#### 14. Uluslararası Ödeme Sistemlerinde SWIFT Kullanım Payları ve Jeoekonomik Finansal Etki

Tablo 11, 2012–2024 döneminde SWIFT sistemi üzerinden gerçekleştirilen uluslararası ödeme işlemlerinde kullanılan para birimlerinin paylarını göstererek, küresel finansal ağlarda ülkelerin stratejik pozisyonunu ortaya koymaktadır. SWIFT kullanım payları, rezerv para durumu ile birlikte, bir ülkenin uluslararası ticaret ve finansal etki kapasitesinin önemli bir göstergesidir (SWIFT, 2025; IMF, 2025b). 2012'de USD %42 ile lider konumdayken, EUR %32 ve RMB <1% ile sınırlı bir paya sahipti. Bu tablo, ABD dolarının

hem rezerv para hem de uluslararası ödeme işlemlerindeki hegemonik rolünü göstermektedir. RMB'nin payının neredeyse yok denecek kadar düşük olması, Çin'in uluslararası finansal sistemde sınırlı etkisini ve yuan kullanımının o dönemdeki kısıtlı yaygınlığını yansıtmaktadır. 2016–2020 döneminde USD'nin payı %43 → %39 bandında dalgalanırken, EUR ve RMB paylarında sınırlı değişimler gözlenmiştir. Ancak 2020 sonrası dönemde, USD payı yeniden %46–47'ye yükselmiş, RMB payı %2,2'den %4'e çıkmış ve EUR payı %36'dan %22'ye gerilemiştir. Bu eğilimler, ABD dolarının hâlâ küresel ödeme sistemlerinde baskın para birimi olduğunu ancak Çin'in RMB'sinin sınırlı da olsa artan bir stratejik rol üstlendiğini göstermektedir (People's Bank of China, 2025; SWIFT, 2025). Tablo, çok kutuplu jeoekonomik düzende finansal sistemlerin ve ödeme altyapılarının stratejik önemini vurgulamaktadır. USD'nin hakimiyeti, ABD'ye uluslararası finansal akışlarda avantaj sağlarken, RMB'nin kademeli artışı, Çin'in jeoekonomik stratejileri ve para politikası araçlarının küresel finansal sistemle entegrasyonunu göstermektedir. EUR'deki düşüş ise AB'nin uluslararası ödeme ağlarındaki etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

**Tablo 11. SWIFT Kullanım Payı (%)** (Uluslararası ödeme işlemlerindeki para birimi payı)

Yıl	USD	RMB	EUR
2012	42	<1	32
2016	43	1.7	29
2020	39	2.2	36
2022	41	2.4	34
2023	46	3.7	23
2024*	47	4	22
2025*	46	4	23

**Kaynak:** IMF. (2025b). *Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER) Database 2025*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org>

People's Bank of China. (2025). *Annual report on RMB internationalization 2025*. Beijing.

SWIFT. (2025). *Annual review of cross-border payment currency shares 2025*. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication.

#### 14. Küresel Doğrudan Yatırım (FDI) Stoku ve Jeoekonomik Stratejik Etki

Tablo 12, 2008–2025 döneminde ABD, Çin ve AB'nin küresel FDI (Doğrudan Yabancı Yatırım) outward stock yani dünya toplamı içindeki paylarını göstermektedir. FDI payları, ülkelerin uluslararası sermaye akışlarını yönlendirme kapasitesini, küresel ekonomik bağlantılar üzerinden stratejik

etki oluşturma yeteneğini ve üretim ile teknoloji tabanlı rekabet avantajını yansıtmaktadır (UNCTAD, 2025). 2008’de ABD %24, AB %38 ve Çin yalnızca %3 pay ile global yatırım ağlarında öne çıkarken, 2020’ye kadar ABD ve AB paylarında kademeli bir düşüş, Çin’in payında ise hızlı bir artış gözlenmiştir. 2020’de ABD %21, AB %32 ve Çin %9’a ulaşmıştır. 2025 projeksiyonları, ABD’nin %20, Çin’in %10 ve AB’nin %30 seviyelerinde sabitlenmesini öngörmektedir. Bu eğilimler, Çin’in uluslararası yatırımlarla küresel ekonomik ağırlığını artırma stratejisinin somut bir göstergesidir ve ABD ile AB’nin uzun dönemli yatırım ağı avantajlarını kısmen kaybettiğini göstermektedir. FDI paylarındaki bu değişim, makroekonomik ve sanayi politikalarının jeoekonomik hedeflerle ne denli entegre olduğunu ortaya koymaktadır. Çin’in yükselen FDI stratejisi, yalnızca ekonomik büyüme hedeflerini değil, aynı zamanda stratejik sektörlerde teknoloji transferi ve küresel tedarik zincirlerinde kontrol sağlama amacını da desteklemektedir. ABD’nin ve AB’nin FDI paylarındaki düşüş ise, çok kutuplu küresel yatırım ortamında rekabetçi pozisyonlarını sürdürme gerekliliğini göstermektedir.

**Tablo 12.** *Küresel FDI Outward Stock (% Dünya Toplamı)*

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	24	3	38
2012	23	5	36
2016	22	7	34
2020	21	9	32
2022	20	10	31
2023	20	9	31
2024*	20	9	30
2025*	20	10	30

**Kaynak;** UNCTAD. (2025). *World Investment Report 2025: Outward FDI stock by economy*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org>

OECD. (2025). *FDI statistics 2025*. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>

IMF. (2025c). *Coordinated Direct Investment Survey (CDIS) 2025*. International Monetary Fund.

### 15. Küresel Hisse Senedi Piyasası Değeri ve Finansal Güç Dağılımı

Tablo 13, 2008–2025 döneminde ABD, Çin ve AB’nin küresel hisse senedi piyasası değerlerinin dünya toplamı içindeki paylarını göstermektedir. Hisse senedi piyasa değerleri, ülkelerin finansal derinliği, sermaye piyasalarına erişim kapasitesi ve küresel yatırımcılar üzerindeki çekim gücünü yansıtarak, çok kutuplu jeoekonomik rekabetin finansal boyutunu ortaya koymaktadır (World Federation of Exchanges, 2025; IMF, 2025c). 2008’de ABD %35 pay

ile lider konumda iken, Çin %10 ve AB %28 ile takipteydi. Bu dağılım, liberal küreselleşme döneminde ABD'nin finansal hegemonik rolünü ve Batı'nın sermaye piyasaları üzerinden küresel ekonomik etki yaratma kapasitesini göstermektedir. 2012–2020 döneminde ABD payı kademeli olarak artmış (%38 → %42), Çin %12–14 bandında değişim göstermiş ve AB %25'ten %21'e gerilemiştir. 2022–2025 projeksiyonları, ABD'nin %44–45 pay ile liderliğini sürdürmesini, Çin'in %12–13 civarında bir paya ulaşmasını ve AB'nin %19–20 bandında sabit kalmasını öngörmektedir. Bu eğilimler, çok kutuplu küresel ekonomide ABD'nin finansal piyasalar üzerinden stratejik üstünlüğünü koruduğunu, Çin'in ise artan ekonomik ve finansal kapasitesi ile rekabetçi bir rol üstlendiğini göstermektedir. Hisse senedi piyasası değerlerinin değişimi, üretim ve teknoloji kapasitesi, Ar-Ge yatırımları ve FDI gibi göstergelerle birleştiğinde, küresel stratejik makroekonomi paradigmasının finansal boyutunu ve para ile sermaye piyasalarının jeoekonomik rekabetle nasıl bütünleştiğini ortaya koymaktadır. ABD'nin güçlü piyasa değeri, rezerv para ve SWIFT kullanımındaki hâkimiyeti ile paralellik gösterirken, Çin'in artan payı, hem üretim ve teknoloji hem de finansal stratejilerle desteklenen yükselen jeoekonomik rolünü yansıtmaktadır.

**Tablo 13.** *Hisse Senedi Piyasası Değeri (% Dünya Toplamı)*

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	35	10	28
2012	38	12	25
2016	40	14	23
2020	42	13	21
2022	44	12	20
2023	45	11	19
2024*	45	12	19
2025*	44	13	19

**Kaynak:** IMF. (2025c). *Coordinated Direct Investment Survey (CDIS) 2025*. International Monetary Fund.

World Federation of Exchanges. (2025). *Global equity market capitalization statistics 2025*. <https://www.world-exchanges.org>

OECD. (2025). *Financial Market Statistics 2025*. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>

## 16. Finansal–Para Gücü (FPG) ve Küresel Jeoekonomik Etki

Tablo 14, 2008–2025 döneminde ABD, Çin ve AB'nin Finansal–Para Gücü (FPG) alt endeksini (0–100 ölçeğinde) göstererek, ülkelerin finansal ve para politikası araçları yoluyla küresel ekonomi üzerindeki stratejik etkilerini ortaya koymaktadır. FPG endeksi, rezerv para konumu, uluslararası ödeme sistemleri hakimiyeti, sermaye piyasası büyüklüğü ve finansal ağlara erişim

gibi göstergeleri bütüncül olarak ölçmekte ve jeoekonomik rekabetin finansal boyutunu somutlaştırmaktadır (Hufbauer & Jung, 2022; IMF, 2025b). 2008’de ABD 91 puan ile açık ara lider konumdayken, AB 84 ve Çin 18 puan ile geri planda kalmıştır. Bu durum, Soğuk Savaş sonrası ve liberal küreselleşme döneminde ABD dolarının hegemonik konumunu, AB’nin finansal kapasitesini ve Çin’in küresel finansal ağlardaki sınırlı etkisini yansıtmaktadır. 2012–2020 döneminde ABD FPG’si 88–92 bandında dalgalanmış, AB’de düşüş eğilimi (%78 → %73) gözlenmiş, Çin ise 25’ten 43’e yükselerek finansal gücünü artırmıştır. 2023–2025 projeksiyonları ABD’nin 92–94 bandında güçlü liderliğini sürdürdüğünü, Çin’in 50’ye yaklaşarak orta-üst seviyeye çıktığını ve AB’nin 63–64 bandında stabil seyrettiğini göstermektedir. Bu eğilimler, çok kutuplu jeoekonomik düzende ABD’nin hâlâ finansal üstünlüğünü koruduğunu, Çin’in hızla yükseldiğini ve AB’nin sınırlı toparlanma ile rekabete devam ettiğini ortaya koymaktadır. FPG alt endeksi, para politikası, rezerv para ve SWIFT kullanımındaki hakimiyet ile hisse senedi piyasası değerleri gibi göstergelerle birlikte değerlendirildiğinde, stratejik makroekonomi paradigmasının finansal boyutunu net biçimde göstermektedir. ABD’nin yüksek FPG’si, rezerv para ve uluslararası ödeme sistemlerindeki hâkimiyetiyle tutarlıyken, Çin’in yükselen FPG’si, para politikası araçlarının küresel rekabet stratejisinde giderek daha etkin bir rol üstlendiğini göstermektedir.

**Tablo 14. Finansal-Para Gücü (FPG) Alt Endeksi (0–100 ölçeği)**

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	91	18	84
2012	89	25	78
2016	92	36	71
2020	88	43	73
2022	90	46	72
2023	94	45	64
2024*	93	47	63
2025*	92	50	64

**Kaynak;** IMF. (2025b). *Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER) Database 2025*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org>

SWIFT. (2025). *Annual review of cross-border payment currency shares 2025*. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication.

World Federation of Exchanges. (2025). *Global equity market capitalization statistics 2025*. <https://www.world-exchanges.org>

## 17. Alt Endekslerin Özet Skorları ve Küresel Jeoekonomik Paradigma

Tablo 15, 2008–2025 döneminde ABD, Çin ve AB'nin üç kritik alt endeks üzerinden aldığı özet skorları sunmaktadır: *Uluslararası Teknoloji Gücü (UTG)*, *Finansal–Para Gücü (FPG)* ve *Jeoekonomik Stratejik Güç (JSG)*. Bu özet skorlar, çok kutuplu jeoekonomik düzende ülkelerin üretim, teknoloji, finans ve stratejik güç alanlarındaki bütüncül kapasitesini göstermektedir. 2008'de ABD, UTG'de 78, FPG'de 91 ve JSG'de 72 puan ile açık lider konumdaydı. Çin ise UTG'de 42, FPG'de 18 ve JSG'de 60 puan ile geride kalmıştı. AB, UTG'de 70, FPG'de 84 ve JSG'de 55 puan ile ABD'nin ardından ikinci sırada yer aldı. Bu dağılım, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin teknoloji, finans ve jeoekonomik strateji açısından hegemonik üstünlüğünü ve Çin'in sınırlı küresel kapasitesini yansıtmaktadır (Hufbauer & Jung, 2022; IMF, 2025b). 2016 ve 2022 verileri, Çin'in hızlı bir yükseliş trendini açıkça göstermektedir. 2016'da Çin UTG 68, FPG 36 ve JSG 72 puan alırken, 2022'de UTG 85, FPG 46 ve JSG 80'e ulaşmıştır. ABD'nin UTG ve JSG skorları 2022'ye kadar artış göstermesine rağmen, FPG'de sınırlı düşüş gözlenmiştir. AB'nin skorları ise genel olarak stabil kalmış, küçük artışlar ve sınırlı toparlanma eğilimi göstermiştir. 2025 projeksiyonları, Çin'in UTG 88, FPG 50 ve JSG 84 puan ile ABD'ye yaklaşmakta olduğunu, ABD'nin UTG 84, FPG 92 ve JSG 88 puan ile hâlâ lider olduğunu ve AB'nin UTG 67, FPG 64 ve JSG 68 puan ile sınırlı rekabet avantajına sahip olduğunu göstermektedir. Bu gelişmeler, çok kutuplu jeoekonomik düzende teknolojik kapasite, finansal araçlar ve stratejik güç unsurlarının giderek daha bütünleşik bir şekilde politika yapımına entegre edildiğini ortaya koymaktadır. Alt endekslerin özet skorları, makalenin stratejik makroekonomi paradigması tezine doğrudan katkı sunmaktadır. UTG, üretim ve teknoloji kapasitesinin politika hedefleriyle nasıl örtüştüğünü, FPG finansal ve para gücünün jeoekonomik rekabetteki rolünü ve JSG ise uluslararası stratejik pozisyon ile çok kutuplu güç dengelerindeki değişimi somut olarak göstermektedir.

**Tablo 15.** *Alt Endekslerin Özet Skorları (0–100)*

Yıl	UTG ABD	UTG Çin	UTG AB
2008	78	42	70
2016	74	68	61
2022	80	85	63
2025*	84	88	67

Yıl	FPG ABD	FPG Çin	FPG AB
2008	91	18	84
2016	92	36	71
2022	90	46	72
2025*	92	50	64

Yıl	JSG ABD	JSG Çin	JSG AB
2008	72	60	55
2016	75	72	57
2022	83	80	63
2025*	88	84	68

**Kaynak;** IMF. (2025b). *Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER) Database 2025*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org>

World Bank. (2025). *World Development Indicators*. Washington, DC. <https://data.worldbank.org>

SWIFT. (2025). *Annual review of cross-border payment currency shares 2025*. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication.

World Federation of Exchanges. (2025). *Global equity market capitalization statistics 2025*. <https://www.world-exchanges.org>

OECD. (2025). *Main science and technology indicators 2025*. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org> (\*2025 yaklaşık değer)

## 18. Nihai GMSR Skorları ve Küresel Makroekonomik Rekabet

Tablo 16, 2008–2025 döneminde ABD, Çin ve AB'nin Nihai *Global Macro-Sovereign Ranking (GMSR)* skorlarını (0–100 ölçeğinde, ağırlıklandırılmış) sunmaktadır. Bu skorlar, önceki tüm alt endeksler (UTG, FPG, JSG) ve diğer göstergeler (Ar-Ge, yüksek teknoloji ihracatı, imalat katma değeri, FDI, hisse senedi piyasası, rezerv para payları, SWIFT kullanımı) temel alınarak oluşturulmuş, ülkelerin çok boyutlu küresel makroekonomik güç ve jeoekonomik kapasitesini bütüncül olarak yansıtan nihai bir performans göstergesidir (Hufbauer & Jung, 2022; IMF, 2025b; UNCTAD, 2025). 2008'de ABD 82 puan ile liderliğini korurken, Çin 37 ve AB 71 puan ile ikinci sıradaydı. Bu dağılım, liberal küreselleşme döneminde ABD'nin küresel üretim, finans, teknoloji ve stratejik kapasitedeki üstünlüğünü ve Çin'in nispeten sınırlı rolünü ortaya koymaktadır. 2016'da Çin'in GMSR skoru 60'a yükselmiş ve ABD'nin 82 puanla liderliğini sürdürmesi, çok kutuplu güç dengelerinin şekillenmeye başladığını göstermektedir. 2022'de ABD'nin skorunun 84'e çıkması ve Çin'in 72'ye ulaşması, Çin'in teknolojik ve finansal kapasite artışı ile küresel rekabette hızla güçlendiğini vurgulamaktadır. AB'nin skoru 66 ile sınırlı artış göstermiş, küresel rekabetin finansal ve teknoloji boyutunda sınırlı etkisini yansıtmaktadır. 2025 projeksiyonları, ABD'nin 87 puan ile liderliğini sürdürdüğünü, Çin'in 77 puan ile hızla yaklaşmakta olduğunu ve AB'nin 67 puan ile istikrarlı fakat sınırlı rekabet kapasitesini koruduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, makalenin temel tezine uygun olarak, çok kutuplu jeoekonomik düzende stratejik makroekonomi paradigmasının ABD merkezli hegemonik yapıyı koruduğunu, Çin'in ise üretim, teknoloji, finans ve stratejik araçları

bütünleştirerek hızla güçlendiğini ortaya koymaktadır. Nihai GMSR skorları, tüm alt endekslerin ve makroekonomik göstergelerin ağırlıklı entegrasyonu sayesinde, küresel makroekonomik istikrar, politika koordinasyonu ve jeoekonomik rekabetin bütüncül bir değerlendirmesini sunmaktadır.

**Tablo 16. Nihai GMSR Skorları (0–100) Ağırlıklandırılmış sonuçlar:**

Yıl	ABD	Çin	AB
2008	82	37	71
2016	82	60	63
2022	84	72	66
2025*	87	77	67

**Kaynak;** IMF. (2025b). *Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER) Database 2025*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org>

UNCTAD. (2025). *World Investment Report 2025*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org>

World Bank. (2025). *World Development Indicators*. Washington, DC. <https://data.worldbank.org>

OECD. (2025). *Main science and technology indicators 2025*. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>

SWIFT. (2025). *Annual review of cross-border payment currency shares 2025*. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication.

World Federation of Exchanges. (2025). *Global equity market capitalization statistics 2025*. <https://www.world-exchanges.org>

## 19. Sonuç ve Değerlendirmeler

Bu çalışma, 2020’li yılların ortasına gelindiğinde küresel ekonomik düzenin çok kutuplu bir yapıya evrildiğini ve bu değişimin makroekonomik politika paradigmasını köklü biçimde dönüştürdüğünü ortaya koymuştur. Tablolar 1–16 üzerinden gerçekleştirilen bütüncül analiz, üretim, teknoloji, Ar-Ge, yüksek teknoloji ihracatı, imalat katma değeri, yarı iletken üretimi, patent başvuruları, FDI, hisse senedi piyasası değerleri, rezerv para payları, SWIFT kullanımı ve alt endeksler ile nihai GMSR skorları gibi çok boyutlu göstergeler ışığında, ABD, Çin ve AB’nin küresel güç konumlarını sistematik biçimde karşılaştırmıştır. Analiz, birkaç temel eğilimi ortaya koymaktadır. Birincisi, ABD hâlâ küresel teknoloji, finans ve stratejik kapasite açısından lider konumdadır; UTG, FPG ve JSG alt endekslerinde yüksek skorlarını korumakta ve nihai GMSR’de 87 puanla liderliğini sürdürmektedir. Bu durum, ABD’nin çok kutuplu bir dünyada bile hem üretim ve teknoloji hem

de finansal araçlar yoluyla küresel istikrar ve yönetim üzerinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir (Hufbauer & Jung, 2022; IMF, 2025b). İkinci olarak, Çin'in hızlı yükselişi dikkat çekicidir. 2008–2025 döneminde Ar-Ge ve yüksek teknoloji ihracatı, imalat ve yarı iletken üretimi, patent başvuruları, FDI payları ve finansal–para gücü göstergeleri üzerinde sistematik bir büyüme gözlemlenmiştir. Çin'in UTG, JSG ve nihai GMSR skorlarındaki artış, ülkenin çok kutuplu jeoekonomik ortamda yalnızca ekonomik kapasitesini değil, stratejik ve teknolojik etki alanını da genişlettiğini göstermektedir. Bu durum, makroekonomik politika ve sanayi stratejilerinin jeoekonomik rekabet hedefleriyle bütünleştiğini ve devlet destekli teknoloji yatırımlarının küresel dengeyi yeniden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Üçüncü olarak, AB'nin performansı nispeten istikrarlı ancak sınırlıdır. AB'nin Ar-Ge ve yüksek teknoloji göstergelerinde küçük artışlar gözlenmesine rağmen, finansal–para gücü ve küresel GSYH payındaki sınırlı toparlanma, AB'nin çok kutuplu düzende rekabetçi pozisyonunu koruyabilmek için stratejik ve koordineli politika araçlarını daha etkin kullanması gerektiğini göstermektedir. Avrupa'nın stratejik otonomi arayışı, makroekonomik araç setini yeniden şekillendirme ihtiyacının somut bir göstergesidir (Hufbauer & Jung, 2022). Dördüncü olarak, analiz, çok kutuplu jeoekonomik düzende makroekonomik politika araçlarının amaç ve kapsamının değiştiğini ortaya koymaktadır. Para politikası artık yalnızca fiyat istikrarını hedeflemekte, aynı zamanda finansal dayanıklılık ve jeoekonomik risk yönetimini de gözetmektedir. Sanayi politikası, özellikle stratejik sektörlerde devlet müdahalesini meşrulaştırmakta ve uzun dönemli büyüme stratejisi ile ulusal güvenlik hedeflerini bütünleştirmektedir. Bu dönüşüm, neoliberal makro politika çerçevesinden “stratejik makroekonomi” paradigmasına geçişin kurumsal ve kavramsal zeminini oluşturur.

Son olarak, veriler çok kutuplu jeoekonomik rekabetin sadece üretim ve teknoloji ile sınırlı olmadığını, finansal–para gücü, rezerv para konumu, SWIFT kullanımı ve uluslararası sermaye akışları gibi araçların da merkezi rol oynadığını göstermektedir. ABD, liderliğini hâlâ korurken, Çin'in yükselişi ve AB'nin sınırlı toparlanması, küresel istikrarın tek merkezli bir yapıdan çok boyutlu ve rekabetçi bir mimariye dönüştüğünü doğrulamaktadır.

Bu bağlamda, çalışma üç temel politika ve araştırma çıkarımı sunmaktadır:

- **Stratejik Makroekonomi Paradigması:** Küresel makroekonomik yönetim, tek boyutlu fiyat istikrarı hedefinden çok boyutlu stratejik amaçlara evrilmiştir; para ve sanayi politikaları artık jeoekonomik riskleri ve stratejik teknolojik hedefleri içermektedir.

- **Çok Kutuplu Rekabet ve Politika Koordinasyonu:** ABD, Çin ve AB örnekleri, küresel güç dengelerindeki değişimin politika araçlarını yeniden

şekillendirdiğini göstermektedir; ülkeler arasındaki teknoloji, finans ve üretim entegrasyonu koordineli bir stratejik yaklaşım gerektirmektedir.

• **Teknoloji ve Finansın Bütünleşik Rolü:** Yapay zekâ, yarı iletkenler ve dijital altyapılar gibi stratejik alanlardaki yatırımlar, küresel büyüme ve finansal istikrarın ayrılmaz unsurları hâline gelmiştir; bu durum politika yapımında multidisipliner ve bütüncül bir bakış açısının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, veri analizi bölümü ve tabloların bütüncül değerlendirilmesi, 2026 sonrası dönemde ortaya çıkmakta olan yeni makroekonomik paradigmayı, çok kutuplu jeoekonomik rekabetin gerektirdiği stratejik araçlar çerçevesinde açıklamaktadır. ABD'nin hâlâ lider olduğu, Çin'in hızla yükseldiği ve AB'nin sınırlı ama önemli bir rol oynadığı bu yeni düzen, politika yapıcıların makroekonomik, finansal ve teknoloji stratejilerini bütünleşik şekilde yeniden tasarlamalarını zorunlu kılmaktadır.

## Kaynakça

- Baldwin, R., & Freeman, R. (2022). *Supply chain contagion waves: Thinking ahead on manufacturing 'contagion and reinfection' from the COVID concussion*. CEPR Press.
- Bernanke, B. S. (2004). The great moderation. Eastern Economic Association Meetings.
- Bernanke, B. S., Laubach, T., Mishkin, F. S., & Posen, A. S. (1999). *Inflation targeting: Lessons from the international experience*. Princeton University Press.
- Blanchard, O. (2022). *Fiscal policy under low interest rates*. MIT Press.
- Blanchard, O., Dell'Ariccia, G., & Mauro, P. (2010). Rethinking macroeconomic policy. *IMF Staff Position Note*, 10(03), 1–18.
- China Semiconductor Industry Association. (2024a). *State of the U.S. semiconductor industry report*. Washington, DC.
- China Semiconductor Industry Association. (2024b). *Annual industry report*. Beijing.
- Eichengreen, B. (2011). *Exorbitant privilege: The rise and fall of the dollar*. Oxford University Press.
- Eurostat. (2025a). Gross domestic expenditure on R&D (GERD) as a percentage of GDP.
- European Commission. (2023). *A Chips Act for Europe*. Brussels.
- European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Eurostat. (2025b). High-technology products – international trade statistics (EU-27 aggregates). European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Eurostat. (2025c). National accounts aggregates by industry (manufacturing value added). European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Hufbauer, G. C., & Jung, E. (2022). *Geo-economic competitiveness index 2022*. Peterson Institute for International Economics.
- Krueger, A. O. (1990). Government failures in development. *Journal of Economic Perspectives*, 4(3), 9–23.
- National Science Board. (2025). *Science and engineering indicators 2025*. National Science Foundation.
- National Science Foundation, National Center for Science and Engineering Statistics. (2025). *National patterns of R&D resources: 2023–2024 data update*. NSF. <https://ncses.nsf.gov>
- OECD. (2025a). *Main science and technology indicators 2025*. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>
- OECD. (2025b). Gross domestic expenditure on R&D (GERD) in PPP dollars. OECD Data. <https://data.oecd.org>

- OECD. (2025c). National Accounts and Economic Statistics 2025. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>
- OECD. (2025d). FDI statistics 2025. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>
- OECD. (2025e). Financial Market Statistics 2025. OECD Publishing. <https://stats.oecd.org>
- Ostry, J. D., Ghosh, A. R., Habermeier, K., Chamon, M., Qureshi, M., & Reinhardt, D. (2010). Capital inflows: The role of controls. *IMF Staff Position Note*, 10(04), 1–15.
- People's Bank of China. (2025). *Annual report on RMB internationalization 2025*. Beijing.
- Prasad, E. (2014). *The dollar trap: How the U.S. dollar tightened its grip on global finance*. Princeton University Press.
- Rey, H. (2015). Dilemma not trilemma: The global financial cycle and monetary policy independence. *NBER Working Paper*, No. 21162.
- Rogoff, K. (1985). The optimal degree of commitment to an intermediate monetary target. *Quarterly Journal of Economics*, 100(4), 1169–1189.
- Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. W. W. Norton.
- Rodrik, D. (2018). Populism and the economics of globalization. *Journal of International Business Policy*, 1(1–2), 12–33.
- Rogoff, K. (1985). The optimal degree of commitment to an intermediate monetary target. *Quarterly Journal of Economics*, 100(4), 1169–1189.
- Stiglitz, J. E. (2010). *Freefall: America, free markets, and the sinking of the world economy*. W. W. Norton.
- SWIFT. (2025). *Annual review of cross-border payment currency shares 2025*. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication.
- Tooze, A. (2018). *Crashed: How a decade of financial crises changed the world*. Viking.
- UNESCO Institute for Statistics. (2025). *Research and development expenditure (% of GDP)*. UNESCO. <http://data.uis.unesco.org>
- UNCTAD. (2025). *World Investment Report 2025: Outward FDI stock by economy*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org>
- Williamson, J. (1990). What Washington means by policy reform. In J. Williamson (Ed.), *Latin American adjustment: How much has happened?* (pp. 7–20). Institute for International Economics.
- World Intellectual Property Organization. (WIPO). (2025). *PCT applications by country/region*. WIPO Statistics Database. <https://www.wipo.int>
- World Bank. (2025a). *World Development Indicators*. Washington, DC. <https://data.worldbank.org>

- World Bank. (2025b). *Manufacturing, value added (% of GDP) (NV.IND.MANF.ZS)*. World Development Indicators. <https://data.worldbank.org>
- World Bank. (2025c). *Research and development expenditure (% of GDP)*. World Development Indicators. <https://data.worldbank.org>
- World Bank. (2025d). *High-technology exports (current US\$) (TX.VAL.TECH.CD)*. World Development Indicators. <https://data.worldbank.org>
- World Bank. (2025e). *World Development Indicators metadata: High-technology exports (% of manufactured exports)*. World Bank.
- World Federation of Exchanges. (2025). *Global equity market capitalization statistics 2025*. <https://www.world-exchanges.org>
- World Intellectual Property Organization (WIPO). (2025). *PCT applications by country/region*. WIPO Statistics Database. <https://www.wipo.int>
- World Semiconductor Trade Statistics. (2024). *Global semiconductor market statistics*.



# TÜRKİYE'DE TEKSTİL VE SANAYİ İHRACATININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: GENİŞLETİLMİŞ ARDL YAKLAŞIMI

“

”

*İlyas BAYAR<sup>1</sup>*  
*Ömer Fazıl EMEK<sup>2</sup>*

1 Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, ilyasbayar@artuklu.edu.tr,  
ORCID: 0000-0003-1278-7309

2 Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, omerfazilemek@artuklu.edu.tr,  
ORCID: 0000-0003-4429-8892

## 1. Giriş

Klasik ve neoklasik yaklaşımlardan yola çıkarak önemini büyük ölçüde artıran uluslararası ticaretin, ülkelerin kaynaklarını daha verimli ve etkin kullanılmasının yolunu açtığı, uluslararası ticareti yapan tüm ülkelerin bundan daha kazançlı çıktığı önermesi iktisat literatürünün en önemli tartışma mecralarından biri olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Ancak bunun ihracat mı yoksa ithalat yoluyla mı gerçekleştirileceği meselesi, Merkantalistlerin, ülkelerin salt ihracatla gelir elde edip güçleneceği savını öne süren dönemine kadar uzanmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde uygulanan dış ticaret politikalarının ihracat temelli büyüme veya ithal ikameci olmak üzere iki farklı çıkış noktasıyla yürütüldüğü görülmektedir.

İhracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen görüş, kaynakları, iç pazar için üreten sektörler kaydırmak yerine ihracat yapan sektörler yönlendirmenin yani dışa yönelik ekonomi politikalarının uygulanmasının ekonomik büyüme açısından daha yararlı olacağını düşünmektedir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kalkınabilmesi, bu ülkeler tarafından ihracat temelli politikaların uygulaması şartına bağlanmaktadır. Böylelikle optimal kaynak tahsisi sağlanmış olacaktır (Dawson, 2005). Neoklasik varsayımdan yola çıkarak pek çok ülke kalkınmasında ihracat yoluyla büyümeyi bir politika aracı olarak tercih etmiştir. Böylelikle ekonomik büyüme motorunun ihracat olduğu kabul edilmekte ve ihracata dayalı büyüme hipotezinin sunduğu gerekçeler izlenmektedir. Bu gerekçelerden bazıları; (i) Keynesyen düşüncenin takibi doğrultusunda ihracat artışlarının döviz çarpanı aracılığıyla geliri artırması, (ii) ihracattan elde edilen döviz gelirleri ile ekonomik büyümeye katkıda bulunan ithal ara mamül ve malları, sermaye malları ve teknolojiyi finanse etmesi, (iii) rekabet ile ölçek ekonomileri oluşturması, (iv) daha verimli üretim, iyi yönetim teknikleri ve ürün tasarımı gibi teknik uzmanlıkları geliştirmesidir (Dawson, 2005; Shah, Haq ve Farooq, 2015). Hossain ve Karunaratne (2004) de ihracata dayalı büyüme hipotezine yapılan son desteğin yeni ve içsel büyüme teorilerinden geldiğini ifade etmektedir. Bunlar; (i) sermaye malı birikimindeki artışlar, (ii) işgücünün kalitesindeki iyileşmeler, (iii) kaynakların düşük verimli sektörlerden yüksek verimli sektörler yeniden tahsisi ve (iv) teknik değişim olarak karşımıza çıkmaktadır.

İhracat ile ekonomik büyüme arasında sağlam bir bağlantının var olduğuna dair açıklama yapanlardan biri de Kaldor (1968)'dur. Fakat Kaldor bu bağlantıyı, sektörel ayrıma tabi tutarak ekonomik büyümenin bilhassa imalat sanayi sektöründen geldiğini dile getirmiştir. Klavuz ve Topcu (2012)'ya göre Kaldor, endüstriyel üretimde istenilen büyümenin yüksek oranlı dış taleple mümkün olacağını bunun da ihracat yoluyla gerçekleşebileceğini savunmuştur. İmalat sanayi sektöründeki ihracat ne kadar hızlı artarsa işgücü transferleri, verimliliğin düşük olduğu sektörlerden sanayi sektörüne doğru

o kadar hızlı aktarılacak bu da ekonomide yüksek büyümeye yol açacaktır. Bu yönüyle Kaldor, imalat sanayi sektörünün, ekonominin genelinde olumlu dışsallıklar oluşturarak ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlayacağını, bu nedenle söz konusu sektörün ekonomik büyümenin motoru olduğunu iddia etmektedir.

Türkiye'nin ekonomik geçmişinde ise dönemin gerekliliklerine uygun olarak liberal veya korumacı dış ticaret politikalarının tercih edildiği söylenebilir. Ancak 24 Ocak 1980 kararları, ekonomik büyüme anlayışında ihracata dayalı stratejinin net bir şekilde devreye girdiğini ifade eden önemli bir dönem noktasıdır. Bu karar ve tarihten sonra teşvik politikaları büyük ölçüde imalat sektörünün ihracatını artırmaya yönelik olmuştur. 1980'li yıllara kadar tüm sektörler içerisinde en büyük paya sahip tarım sektörü, 1980'li yıllardan sonra yerini imalat sanayi sektörüne bırakmıştır. Bundan böyle Türkiye'de sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirmede -mevcut küresel ve yerel koşullar dâhilinde- net ihracata dayalı bir büyüme anlayışı kabul görmüştür (Aslan ve Topcu, 2018). İmalat sanayi sektör sınıflamaları içerisinde yer alan tekstil sektörünün gelişimi ve toplam ihracat payındaki artışı ise bu anlayışın bir ürünüdür. Tekstil ve hazır giyim endüstrisi, Türkiye'nin de içinde bulunduğu pek çok gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinde kayda değer bir yer edinmiştir. Sektörün ihracat verilerine bakıldığında bu durum rahatlıkla anlaşılmaktadır. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Tekstil Sektörü Analiz Raporu ve Klavuzu (2021), 2020 yılında küresel ölçekte 300 milyar dolar üzerindeki toplam tekstil ihracatının yaklaşık yarısına kadarlık kısmının Çin tarafından yapıldığını kaydetmiştir. Bunları sırasıyla Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, Hindistan ve Türkiye takip etmektedir. Yine başta Çin olmak üzere AB, Bangladeş, Vietnam ve Türkiye en fazla hazır giyim ihracatı yapan ülkelerdendir. 15 milyar dolarlık tekstil ve 19 milyar dolarlık hazır giyim ihracatı ile tekstil ve hazır giyim, Türkiye'nin en büyük ikinci sektörü durumundadır.

Bu açıklamalar nihai olarak sektörel bazda dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki muhtemel etkisine işaret etmektedir. İktisadi yazından yola çıkarak maden, tarım ve sanayi sektörleri tarafından yapılan ihracatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki göstermesi beklenmektedir. Yapılan bu çalışmada bu varsayımın geçerliliği sınanacaktır. Ayrıca Kaldor'un büyüme teorisinin birinci yasası gereği imalat sanayinin büyümenin motoru olduğu iddiası da test edilmiş olacaktır. Bu çalışmayı ayırt eden bakış açısı ise tekstil sektörünün dikkate alınmasından gelmektedir. Tekstil sektörünün ekonomik büyüme ile ilişkisinin varlığını sınamak, Kaldor hipotezi iddiasının geçerliliğini daha anlamlı kılacaktır.

Verilen tüm bu bilgiler ışığında yapılan bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2016 ile 2022 yılları arası tekstil ve sanayi ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemektir. Bunun için iki model kurulmuştur. İlk modelde maden, tarım ve tekstil ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki

etkileri, ikinci modelde ise maden, tarım ve sanayi ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Böylece tekstil sektörünün etkisi karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmuş ve sanayi sektörü ile uyumlu olup olmadığına bakılmıştır. Aylık verilerden derlenerek hazırlanan bu çalışmada, Genişletilmiş Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Yöntem (A-ARDL) sınır testi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Yöntem (ARDL) sınır testinde bağımlı değişkenin düzeyde durağan olması durumunda modelin çalışmaması engelini önüne geçmektedir. A-ARDL, bağımlı değişkenin düzeyde durağan olması durumunda çalışmayan ARDL sınır testi yöntemine göre avantaj sağlamaktadır.

Çalışmanın giriş kısmında öncelikle, ihracat ile ekonomik büyüme bağlantısına dair geniş bir teorik perspektif çizilmiş, sonrasında çalışmanın önemi, amacı, kapsamı ve yöntemine dair bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda, konu ile ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalar derlenmiştir. Metodoloji kısmında da çalışmanın yöntemine ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Son kısımda ise analiz bulguları iktisadi bağlamda değerlendirilmiş ve politika önerileri ile tamamlanmıştır.

## 2. Teorik Çerçeve

İhracat ile ekonomik büyüme ilişkisine dair teorik yaklaşımlar, Adam Smith ve David Ricardo'ya kadar uzanan geniş bir literatüre dayanmaktadır. Klasik ekonomi teorilerinde, ekonomik büyümenin sağlanmasında uluslararası ticaretin rolü kaçınılmazdır. Ülkeler karşılaştırmalı üstün olduğu mallarda uzmanlaşarak ihracat yoluyla önemli dış ticaret kazançları elde edebilirler. Bu da yeryüzünde bulunan sınırlı kaynakların daha etkin kullanılması anlamına gelmektedir (Klavuz ve Topcu, 2012; Shah ve ark., 2015). Bu nedenle literatürdeki çoğunluklu görüş serbest ticaretin, ulusların üretkenliğine olumlu yansıtıldığını aynı zamanda ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinin önemli bir belirleyicisi olduğunu savunmaktadır.

Geleneksel ticaret teorisi, serbest ticaret ile dış ticaretten elde edilen olası faydaları otarşinin sonuçlarıyla karşılaştırarak açıklamaya çalışmaktadır. Neoklasik teorinin merkezinde de karşılaştırmalı üstünlük kavramı vardır. Karşılaştırmalı üstünlük, ticareti yapan ülkenin -işbölümü ve uzmanlaşma doğrultusunda- üretimini optimize ederek uluslararası kaynakların verimli olarak tahsis edilmesinin yolunu açar. Özünde Neoklasik ticaret teorisi, ihracat ile ekonomik büyüme arasında sağlam bir bağlantının olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu iddialara karşı çeşitli tartışmaların çıktığı da belirtilmelidir. Bu tartışmaların temelinde, ticaret politikalarının ihracatın teşvikine mi yoksa ithal ikamesine mi yönlendirilmesinin ekonomik büyümeye daha fazla katkı sağlayacağı meselesi yatmaktadır. Neoklasik iddialara karşı bazı argümanlar geliştirilse de yine Neoklasik teorinin savunucuları, Çin, Güney Kore, Hong Kong, Tayland ve Malezya örneklerini kullanarak bu ülkelerin ekono-

mik büyüme ve kalkınmasında ihracatın ne denli büyük bir rol oynadığına dikkat çekmektedir. Bu ülkelerin baş döndürücü büyüme performansları, gelişmekte olan ülkelerde ekseriyetle ihracat odaklı ticaret politikaların uygulanması gerektiği fikrini güçlendirmiştir (Hossain ve Karunaratne, 2004).

Bu doğrultuda Zayone, Henneberry ve Radmehr (2020), ekonomik kalkınma literatürüne göre ihracata dayalı büyümenin artan faktör verimliliği ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Spesifik olarak ihracat, (i) teknolojiyi ihracatçı ülkeye yayarak pazar tabanını genişletmekte, (ii) ara ve sermaye ithalatını finanse etmek için döviz kaynağı sağlamakta, (iii) ülkeleri karşılaştırmalı üstünlük alanlarını belirlemeye ve çıktılarını daha az üretken sektörlerden daha yüksek verimli sektörlerle yönlendirmeye zorlamaktadır. Yine Rensburg ve Naude (1999) gerçekte Ar-Ge, yenilik, teknoloji, altyapı, pazar yapısı, demografik değişimler, fiziki ve beşeri sermaye gibi bir dizi faktörlerden etkilenen üretkenliğin, bir ülkenin ticaret rejimi ve uluslararası ticarete açıklık derecesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda ihracatın verimlilik artışı ile bağlantısına dair şu kanıtları sıralamaktadırlar: (i) İhracat, yatırımı, ekonominin en verimli ve rekabetçi sektörlerine tahsis etmekte, (ii) imalat sektörlerinin ölçek ekonomileri elde etmesini sağlamakta, (iii) uluslararası rekabet gücü, ihracata yönelik endüstriler üzerinde maliyetleri düşürme baskısı yapmakta ve (iv) diğer sektörler üzerinde pozitif dışsallık oluşturmaktadır.

İhracat odaklı büyüme hipotezinin geçerliliğini güçlendiren bu yaklaşımların hangi koşullarda pozitif dışsallıklar üreteceği veya ortaya çıkan etkilerin boyutunun ne yönde değişeceği ülkelerin gelişmişlik düzeyi, ihracat mallarının türü ve sektörel farklılıklara da bağlıdır. Seok ve Moon (2021), ihracatın, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi yönlendirmede önemli bir faktör olarak kabul edildiğini; güçlü ihracat ile büyümenin önüne engel teşkil eden teknoloji seviyesinin düşüklüğü, kaynak ve üretim yetersizliklerinin üstesinden gelinebileceğini belirtmektedir. Torayeh (2011) de yapmış olduğu açıklamada, ihracata dayalı büyüme hipotezine göre özellikle imalat mallarındaki ihracat artışının büyümenin ana belirleyicilerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre üretilen ihracattaki başarı, hızlı ekonomik büyümeyle neredeyse eşanlımlıdır. Kişi başına düşen gelirlerde en hızlı artışı kaydeden ülkeler, aynı zamanda imalat ihracatında aynı hızları yakalamışlardır. Emek yoğun imalat ihracatı sayesinde gelirlerini 4 ila 7 kat arasında artıran Doğu Asya ülkeleri en iyi bilinen örneklerdendir. Benzer şekilde Dawson (2005) tarımsal ihracatın, -dünya toplam ihracat hacminin içerisindeki payı önemli seviyelerde olmasa da- az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişimine katkı sağlamaya devam ettiğini, tarımsal üretimde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bu ülkelerde optimal kaynak tahsisini temsil ettiğini ifade etmiştir.

Pek çok ülke kilit endüstriler var ederek uluslararası ticarete avantaj yakalamaya çalışmaktadırlar. Bu endüstrilerde birinci sınıf ürün ve hizmetler üretilerek bunların ihraç edilemesine harcanan çaba, sektörel ihracata dayalı bir politika anlayışının doğmasına yol açmıştır. Örneğin, Yunanistan, turizm hizmet ihracatını, Vietnam, tarım ve su ürünleri ihracatını, Filipinler, yurtdışına emek ihracatını, büyük balık kaynaklarına sahip gelişmekte olan ülkeler ise balıkçılık ihracatını birer kalkınma hamlesi olarak görmekte ve bu ülkeler karşılaştırmalı üstün oldukları ürün ve hizmetlerin ihracatına odaklanan stratejiler oluşturmaktadırlar (Duc ve Tram, 2008). Yine bu başat endüstrilerden biri olan tekstil ve hazır giyim sektörünün, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere çeşitli ülke ekonomilerinin gelişiminde önemli bir yeri bulunmaktadır. Alüftekın, Yüksel, Taş, Çakar ve Bayraktar (2009)'a göre tekstil endüstrisi, toplam üretim içindeki payı, dolaylı veya dolaysız istihdam katkısı ve net döviz kazandırıcı etkisi ile Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde lokomotif sektör konumundadır. Keane ve Velde (2008) de tekstil ve hazır giyim sektörünün, gelişmekte olan ülkelerde tipik bir başlangıç endüstrisi olarak görüldüğüne vurgu yapmaktadır. Bunlara göre sektör, özellikle gelişmekte olan ülkelere nispeten daha düşük maliyet, daha az yatırım ve vasıfsız işgücü gerektirmesi sektörün hareket kabiliyetini geliştirmekte, sonraki süreçte sektörün genişlemesi çeşitli fırsatlar sunmakta, sektörden elde edilen ihracat kazançları ile zorlu faaliyetler üreten sektörlerle ve ileri düzey teknoloji ithalatına sermaye hazırlamaktadır.

### 3. Literatür Değerlendirmesi

Sektörel ihracat ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar derlendiğinde genel olarak üç ana sektörden oluşan tarım, maden ve sanayi ihracatının etkilerine dair araştırmalara rastlanmaktadır. Bu doğrultuda Zayone ve ark., (2020), 1980-2017 yılları arası Angola'da tarım, maden ve imalat sektör ihracatı ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. ARDL sınır testinden elde edilen bulgulara göre her üç sektör ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Yalnızca maden sektörünün ele alındığı çalışmalar arasında Sahoo, Sahu, Sahoo ve Pradhan (2014), 1981-2010 yılları arası Hindistan'da madencilik sektörü ihracatı ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. VAR analizi ile elde edilen bulgulara göre madencilik sektörü ihracatındaki bir etkiye ekonomik büyüme pozitif tepki vermektedir. Maden çıkarımı ve ihracatının ekonomik büyümenin artışında uygun bir politika olduğu vurgulanmıştır.

Kaldor yaklaşımı çerçevesinde yalnızca imalat sanayi ihracatı ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar arasında Hossain ve Karunaratne (2004), 1974-1999 yılları arası Bangladeş'te imalat sanayi ihracatının, ihracata dayalı büyümenin yeni bir motoru haline gelip gelmediğini, toplam ihracat motorunun yerini alıp almadığını incelemişlerdir. Vektör hata düzeltme modelinden (VECM) elde edilen bulgulara göre gerek toplam ih-

racat gerekse imalat sanayi ihracatının kısa ve uzun vadede ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Ancak toplam ihracatın etkisi imalat sanayi ihracatın etkisine göre daha baskındır. Bu durum, imalat sanayi ihracatının Bangladeş'te ihracata dayalı büyümenin tek belirleyicisi haline geldiği iddiasını doğrulamamaktadır. Kılavuz ve Topcu (2012), 1998-2006 yılları arası gelişmekte olan 22 ülkede yüksek ve düşük teknoloji imalat sanayi ihracatının ekonomik büyüme ile ilişkisini incelemişlerdir. Panel düzeltilmiş standart hataları (PCSE) yöntemi ile elde edilen bulgulara göre düşük ve yüksek teknoloji imalat sanayi ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Gelişmekte olan ülkelerde yüksek teknoloji imalat sanayi ihracatını ve düşük teknoloji malların ithalatını teşvik eden bir dış ticaret politikasının sürdürülebilir büyüme için gerekli olduğu belirtilmiştir.

İmalat sektör ihracatını imalat alt sektörler ile ele alan çalışmalar arasında ise Torayeh (2011), 1980-2008 yılları arası Mısır'da imalat sektörü ihracatı ayrıca gıda, fabrikasyon metal, tekstil ve kimyasal ürünler olmak üzere dört imalat alt sektör ihracatı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme yöntemlerinden değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, hata düzeltme modeli (ECM) ile elde edilen bulgulara göre ise kimyasal ürün ihracatı hariç (kimyasal ürün ihracatından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü) tüm değişkenler arasında çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. Bu nedenle uzun vadede, sektörün uluslararası rekabetteki gücü ve ihracat iç verimliliği artırılarak ekonomik büyüme teşvik edilmelidir. Rensburg ve Naude (1999), 1972-1993 yılları arası Güney Afrika'da 22 imalat sektör ihracatının verimlilik artışı ile bağlantısını incelemişlerdir. Kimya ile ahşap ürünleri imalat alt sektörlerinin ihracatının verimlilik artışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu ayrıca bu sektörlerin ihracatından verimlilik artışına doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. Verimlilik artışında yurtdışı talep genişlemesinin daha belirleyici bir faktör olabileceğine değinilmiştir.

Tarım sektörü özelinde yapılan çalışmalar arasında Shah ve ark., (2015), 1972-2008 yılları arası tarımsal ihracatın Pakistan'ın makroekonomik performansı üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Johansen eşbütünleşme analizinden elde edilen bulgulara göre tarımsal ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif, tarım-dışı ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ise pozitif olduğu görülmüştür. Tarımsal ihracatın katma değerli ürünlere dönüştürülmesi ve tarımsal ihracatta yapısal değişikliklere gidilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Verter ve Becverova (2016), 1980-2012 yılları arası Nijerya'da tarımsal ihracat ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Regresyon, etki-tepki ve varyans ayrıştırma modellerinden elde edilen bulgulara göre tarımsal ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Ayrıca Granger nedensellik sonuçları da değişkenler arasında çift yönlü nedenselliğin varlığını doğrulamaktadır. Nijerya'nın tarımsal ticaret-

te olumlu bir ticaret dengesi sağlaması için yerli tarımsal işleme sektörünün teşvik edilmesi ve Nijerya'nın kendi ülkesinde ucuza işleyebileceği tarımsal ürünlerin ithalatından vazgeçmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Benzer şekilde Seok ve Moon (2021), 1997-2016 yılları arası 18'i Avrupa Birliği, 12'si ise Avrupa Birliği ülkesi olmayan toplamda 30 OECD ülkesinin tarım sektörü bağlamında ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini sınamışlardır. Panel veri analizi ortak ilişkili etkiler modelinden (CCME) elde edilen bulgulara göre yalnızca Avrupa Birliği ülkelerinde tarımsal ihracatın tarımsal büyüme üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu görülmüştür. Gelişmiş ülkelerdeki politika yapıcılar, serbest ticaret anlaşmalarının genişletilmesini tarımsal büyüme için temel bir strateji olarak görmektedirler. Ayrıca Dawson (2005), 1974-1995 yılları arası farklı gelir gruplarına ayrılan gelişmekte olan toplamda 62 ülke için tarım ve tarımdışı sektör ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Panel veri analizi sabit ve tesadüfi etkiler yönteminden elde edilen bulgulara göre tarımsal ihracatın ekonomik büyümeye katkısı istatistiksel olarak tarımdışı ihracatın etkisi ile aynıdır. Bu nedenle tarım dışı veya mamul madde ihracatına yönelmenin yanlış olduğu, tarımsal ihracata odaklanmanın ekonomik büyümeyi teşvik etmede uygun bir seçenek olduğu iddiasının desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Diğer çeşitli sektörleri ele alan çalışmalar arasında ise Harun ve Laksito (2022), 1974-2019 yılları arasında Malezya'da hurma yağı ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Gecikmesi dağıtılmış oto-regresif sınır testinden (ARDL) elde edilen bulgulara göre incelenen değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Bu sonuçlar ülkenin hurma yağı tarımı alanındaki genişleme faaliyetlerinin ülke ekonomisini canlandırmada politika yapıcılar açısından olumlu bir referans kaynağı olabileceğini göstermektedir. Duc ve Tram (2008), 1997-2008 yılları arası Vietnam'da balıkçılık ihracatı ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Regresyon modellerinden elde edilen bulgulara göre uzun vadede balıkçılık ihracatındaki artış ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlamaktadır. İstatistiki olarak balıkçılık ihracatındaki 2 kat artış GSYH'yı yüzde 7 oranında artırmaktadır. Bu bulgular ihracata dayalı büyüme stratejisinin ekonomik büyümedeki rolünü doğrular niteliktedir.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar arasında ise Aslan ve Topcu (2018), 2000-2015 yılları arası Türkiye'de sektörel ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Panel veri analizi havuzlanmış modelden elde edilen bulgular ihracata dayalı büyüme hipotezini doğrulamaktadır. Sekiz ayrı sektöre ayrıldığında ise bulgular ekonomik büyümeye en fazla katkı sağlayan sektör ihracatının tarım, maden ve imalat sektörlerinden çıktığını göstermektedir. Şen ve Azazi (2022) de Türkiye'de 1980-2021 yılları arası toplam ihracat ile ekonomik büyüme, 2001-2021 yılları arasında ise tekstil

sektörü ihracatı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Granger nedensellik analizinden elde edilen bulgulara göre her iki modelde de değişkenler arasında çift yönlü nedenselliğin varlığı ortaya çıkmıştır. Tekstil sektörüne vergi indirimleri, her türlü devlet teşviği ve tekstil üretiminde öne çıkan şehirlerde tekstil üretimi için ayrılan tarım arazilerinin devamlılığının sağlanması; ayrıca tekstil ihracat değerinin artmasının markalaşmaya bağlı olduğu, sürdürülebilir bir büyümeye için de araştırma-geliştirme ve inovasyon temelli teknoloji yoğun üretime geçilmesi gerektiği belirtilmiştir.

#### 4. Veri, Data ve Metodoloji

Bu çalışmada, Türkiye’de sektörel ihracat verileri temel alınarak sanayi ihracatı ve tekstil ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi karşılaştırılmalı bir analize tabi tutularak analiz edilmeye çalışılmıştır. 2016:01-2022:12 aylık verilerinin esas alındığı çalışmada kurulan iki model için değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli eşbütünlük ilişkisi tespit edilmek istenmiştir. Ekonomik büyümeye ilişkin veriler 3 aylık ya da yıllık bazda yayınlanmaktadır. Bu durum, gözlem sayısını sınırlandırmaktadır. Ayrıca, sektörel ihracat rakamlarının aylık olarak yayımlandığı dikkate alındığında yapılan analizde uyum sağlanması amacıyla bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme değişkenini temsilen sanayi üretim endeksi kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise madencilik, tarım, tekstil ve sanayinin ihracat rakamlarından oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan sanayi üretim endeksine ilişkin veri serisine Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın veri tabanından; sektörel bazdaki ihracat rakamlarına ise Türkiye İhracatçılar Meclisi’nin veri tabanından ulaşılmıştır. Serilerin doğal logaritmik dönüşümleri sağlandıktan sonra analize dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 1.’de sunulmuştur.

**Tablo 1.** Verilere İlişkin Açıklamalar

Dönem	Değişkenler	Sembol	Kaynak
2016:01- 2022:12 Dönemi Aylık Veriler	Sanayi Üretim Endeksi (2010=100)	LNSAU	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Merkezi (EVDS)
	Madencilik İhracatı (TL)	LNMD	Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)
	Tarım İhracatı (TL)	LNTAR	Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)
	Tekstil İhracatı (TL)	LNTEKS	Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)
	Sanayi İhracatı (TL)	LNSAN	Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)

Çalışmada iki farklı kurulmuştur. Model I ve Model II'ye ait eşitlikler aşağıda sırasıyla yer almaktadır.

$$Insau_t = \beta_0 + \beta_1 lnmad_t + \beta_2 lntar_t + \beta_3 Inteks_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$Insau_t = \gamma_0 + \gamma_1 lnmad_t + \gamma_2 lntar_t + \gamma_3 lnsan_t + \mu_t \quad (2)$$

Burada  $\beta_0, \dots, \beta_3$  ile  $\gamma_0, \dots, \gamma_3$  değişkenlerin katsayılarını ve  $\varepsilon_t$  ile  $\mu_t$  ise hata terimlerini göstermektedir.

Serilerin durağan olmaması durumunda analiz sonuçları yalnızca incelenen döneme özgü “özel bir vaka” olarak kalmakta, bu da geleceğe yönelik öngörülerin geçerliliğini ve genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Özellikle durağan olmayan değişkenlerle yapılan regresyon analizleri, değişkenler arasında gerçekte var olmayan ilişkilerin varmış gibi görüldüğü “sahte regresyon” olgusuna yol açarak yanıltıcı sonuçlar doğurabilmektedir (Tarı, 2015, s.374; Gujarati, 2016, s.320). Bu yönüyle ekonometrik analizlerde serilerin durağanlığı önem arz etmektedir.

Ekonomik analizlerde uzun dönemli ilişkileri belirlemek için çoğunlukla geleneksel Engle-Granger (1987) ve Johansen (1991,1995) testleri kullanılmaktadır. Ancak bu testlerin uygulanması için değişkenlerin aynı meriteden durağan olması şartı vardır. Bu durum kısıtlı bir uygulama alanına neden olmaktadır. Bu kısıtlamaları aşmak amacıyla geliştirilen ve Pesaran ve ark., (2001) tarafından ortaya konulan ARDL sınır testi, farklı seviyelerde durağan olan seriler arasında eşbütünleşme analizinin yapılmasına izin verse de bağımlı değişkenin durağanlığı ve belirli “dejenere durumlar” konusunda teknik yetersizlikler barındırmaktadır. Literatürdeki bu boşluk, bağımlı değişkenin düzeyde durağan olduğu durumlarda bile geçerli sonuçlar üretebilen Bootstrap ARDL ve Genişletilmiş ARDL (A-ARDL) yaklaşımlarıyla doldurulmuştur. Güncel modeller sayesinde, serilerin I(2) olmaması kaydıyla, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi daha esnek ve güvenilir bir çerçevede analiz edilebilmektedir (Çağlar, 2022, s.920; Göksu ve Balkı, 2023, s.56).

Çalışmada öncelikle serilerin durağanlıklarını sınamak amacıyla geleneksel testlerden Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981) ve Phillips-Peron (PP) (1988) testleri ile yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot ve Andrews (1992) uygulanmıştır. Değişkenler arasında kısa ve uzun dönem eşbütünleşme durumunu sınamak amacıyla McNown, Sam ve Goh (2018) ile Sam, McNown ve Goh (2019) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Yöntem (A-ARDL) sınır testi uygulanmıştır.

## 4.2. Ampirik Bulgular

Serilerin durağanlığını belirlemek amacıyla yapılan testlerden elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları (Sabit Model)

ADF Birim Kök Testi				
Değişkenler	Seviye		Birinci Fark ( $\Delta$ )	
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık
LNSAU	-2.783683	0.0645***	-	-
LNMAĐ	-2.980999	0.0404**	-	-
LNTAR	1.220155	0.9981	-9.185559	0.0000*
LNTEKS	-4.459069	0.0005*	-	-
LNSAN	-2.250220	0.1904	-	-
PP Birim Kök Testi				
Değişkenler	Seviye		Birinci Fark ( $\Delta$ )	
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık
LNSAU	-4.195963	0.0011*	-	-
LNMAĐ	-3.570298	0.0082*	-	-
LNTAR	-2.695338	0.0786***	-	-
LNTEKS	-4.459069	0.0005*	-	-
LNSAN	-3.211062	0.0224**	-	-

**Not:**  $\Delta$  simgesi fark operatörünü; \*, \*\* ve \*\*\* sırasıyla %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde ADF birim kök testine göre sadece tarım ihracatını ifade eden *lntar* değişkeni sabitli ve trendli modele göre düzeyde durağan çıkmamıştır. Söz konusu değişken birinci farkta ise %1 anlamlılık seviyesinde durağan hale gelmiştir. PP birim kök testine göre değişkenlerin tümü sabitli ve trendli modele göre düzeyde %1 anlamlılık düzeyinde durağandır.

Tablo 3. Birim Kök Test Sonuçları (Sabit ve Trendli Model)

ADF Birim Kök Testi				
Değişkenler	Seviye		Birinci Fark ( $\Delta$ )	
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık
LNSAU	-7.094127	0.0000*	-	-
LNMAĐ	-5.098132	0.0003*	-	-
LNTAR	-1.226774	0.8980	-9.452387	0.0000*
LNTEKS	-5.129199	0.0003*	-	-

LNSAN	-6.169365	0.0000*	-	-
<b>PP Birim Kök Testi</b>				
<b>Değişkenler</b>	<b>Seviye</b>		<b>Birinci Fark (<math>\Delta</math>)</b>	
	<b>Test İstatistiği</b>	<b>Olasılık</b>	<b>Test İstatistiği</b>	<b>Olasılık</b>
LNSAU	-7.259525	0.0000*	-	-
LNMAAD	-5.098132	0.0003*	-	-
LNTAR	-6.223021	0.0000*	-	-
LNTEKS	-4.977632	0.0005*	-	-
LNSAN	-6.38677	0.0000*	-	-

## Zivot ve Andrews Birim Kök Testi (Model C)

Değişkenler	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Kritik Değerler	
			1%	5%
LNSAU	2020:09:00	-8.29531*	-5.57	-5.08
LNMAAD	2020:09:00	-3.71386	-5.57	-5.08
$\Delta$ LNMAAD	2020:06:00	-9.76447*	-5.57	-5.08
LNTAR	2021:09:00	-6.48493*	-5.57	-5.08
LNTEKS	2020:09:00	-5.26619**	-5.57	-5.08
LNSAN	2021:03:00	-4.96182	-5.57	-5.08
$\Delta$ LNSAN	2020:06:00	-9.25281*	-5.57	-5.08

**Not:**  $\Delta$  simgesi fark operatörünü; \*,\*\* ve \*\*\* sırasıyla %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde ADF birim kök testine göre sadece tarım ihracatını ifade eden *lntar* değişkeni sabitli ve trendli modele göre düzeyde durağan çıkmamıştır. Söz konusu değişken birinci farkta ise %1 anlamlılık seviyesinde durağan hale gelmiştir. PP birim kök testine göre değişkenlerin tümü sabitli ve trendli modele göre düzeyde %1 anlamlılık düzeyinde durağandır. Yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot ve Andrews birim kök testine göre madencilik ihracatını simgeleyen *lnmad* ve sanayi ihracatını belirten *lnsan* değişkenleri düzeyde durağan değildir. Analizde yer alan diğer değişkenler ise düzeyde durağan haldedir. Hem geleneksel hem de yapısal kırılmayı dikkate alan testler ile yapılan analizde her üç testte de bağımlı değişken olan *lnsau* değişkeni düzeyde durağan çıkmıştır. Bu durum ile birlikte diğer değişkenlerden hiç birinin I(2) de durağanlaşmadığı hususu dikkate alındığında Genişletilmiş ARDL (A-ARDL) testinin uygun olduğu görülecektir.

Tablo 4. Genişletilmiş ARDL Sınır Test Sonuçları

Model	Tahmin Edilen Model	Testler	Kritik Değerler			Kaynak
			1%	5%	10%	
Model I	(1, 0, 0, 1)	$F_{\text{bütün}} = 19.44407^*$	5.61	4.35	3.77	Narayan (2005)
		$t_{\text{bağımlı}} = -8.662529^*$	-4.37	-3.78	-3.46	Pesaran ve ark., (2001)
		$F_{\text{bağımsız}} = 21.23456^*$	6.33	4.65	3.86	Sam ve ark., (2019)
Model II	(2, 0, 2, 1)	$F_{\text{bütün}} = 7.597617^*$	5.61	4.35	3.77	Narayan (2005)
		$t_{\text{bağımlı}} = -5.205977^*$	-4.37	-3.78	-3.46	Pesaran ve ark., (2001)
		$F_{\text{bağımsız}} = 9.034392^*$	6.33	4.65	3.86	Sam ve ark., (2019)

\*, %1 önem seviyesinde yokluk hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

Tablo 4'te kurulan iki model için değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Genişletilmiş ARDL yaklaşımına göre ele alınmıştır.  $F_{\text{bütün}}$  test istatistiği ile gecikmeli değerlerin anlamlılığı;  $t_{\text{bağımlı}}$  test istatistiği ile gecikmeli bağımlı değişkeninin anlamlılığı ve son olarak da McNown ve ark., (2018) ile Sam ve ark., (2019) ile literatürde yer alan  $F_{\text{bağımsız}}$  testi ile gecikmeli bağımsız değişkenlerin anlamlılığı sınanmıştır. Hem Model I hem de Model II için elde edilen sonuçlar her üç test istatistiğinin değerinin ( $t_{\text{bağımlı}}$  için mutlak değerde), üst sınır kritik değerlerden daha yüksek çıktığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, kurulan Model I ve Model II'de yer alan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Model I ve II'ye ait uzun dönem katsayıları aşağıdaki verilmiştir.

Tablo 5. Uzun Dönem Katsayıları

	Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Statistic	Prob.
Model I	LNMD	0.170327	0.051577	3.302386	0.0014*
	LNTAR	0.212694	0.058198	3.654658	0.0004*
	LNTEKS	0.332075	0.044821	7.408982	0.0000*
Model II	LNMD	0.193485	0.078922	2.451585	0.0163**
	LNTAR	0.211962	0.113362	1.869774	0.0650***
	LNSAN	0.244909	0.079446	3.082709	0.0028*

Not: \*, \*\* ve \*\*\* sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere, Model I'de madencilik, tarım ve tekstil ihracatının katsayıları %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Madencilik ihracatında oluşacak %1'lik artış, sanayi üretim endeksi değişkeninde %0.17'lik artışa; tarım ihracatında meydana gelecek olan %1'lik artış, sanayi üretim endeksi değişkeninde %0.21'lik artışa; tekstil ihracatındaki %1'lik artış ise sanayi üretim endeksi değişkeninde %0.33'lük artışa sebep olmaktadır. Model II'de ise madencilik ihracatı değişkeni %5, tarım ihracatı değişkeni %10 ve sanayi ihracatı değişkeni %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Madencilik ihracatındaki %1'lik artış, sanayi üretim endeksinde %0.19'lük artışa; tarım ihracatındaki %1'lik artış, sanayi üretim endeksi değişkeninde %0.21'lik artışa; sanayi ihracatındaki %1'lik artış, sanayi üretim endeksi değişkeninde %0.24'lük artışa yol açmaktadır. Model I ve Model II'nin kısa dönem katsayı tahmin sonuçları tablolarda verilmiştir.

Tablo 6. ARDL Kısa Dönem Katsayıları (Model I)

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Statistic	Prob.
D(TARIM)	0.464716	0.05905	7.870489	0.0000*
D(TEKSTİL)	0.223806	0.04973	4.500521	0.0000*
D(MADEN)	0.113636	0.04537	2.504628	0.0141**
C	-3.90365	0.51218	-7.62169	0.0000*
CointEq(-1)	-0.76405	0.10025	-7.62141	0.0000*

\* ve \*\* sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Model I için hata düzeltme terimi katsayısının -0.76 olduğu ve olasılık değerinin de %1 anlamlılık düzeyinde olduğu görülmektedir. Hata düzeltme katsayısına ilişkin olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması katsayıların anlamlı olduğuna işaret ederken hata düzeltme katsayısının negatif (-) olması modelde ortaya çıkacak herhangi bir dengesizliğin sonraki dönemlerde düzeleceği anlamına gelmektedir. Tablo 5 irdelendiğinde, hata düzeltme katsayısının istatistiksel anlamda %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve beklentilere uygun bir biçimde elde edildiği görülmektedir. Yani Model I'de sanayi üretim endeksinde oluşacak 1 birimlik sapmanın bir sonraki dönemde %76 düzeleceğini göstermektedir.

Tablo 7. ARDL Kısa Dönem Katsayıları (Model II)

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Statistic	Prob.
D(SAU(-1))	-0.182071	0.076942	-2.366344	0.0203**
D(TARIM)	0.425685	0.056586	7.522841	0.0000*
D(MADEN)	0.112158	0.043366	2.586323	0.0114**
D(SANAYI)	0.274760	0.052035	5.280268	0.0000*
D(SANAYI(-1))	0.196137	0.057237	3.426751	0.0010*
C	-2.910109	0.564149	-5.158408	0.0000*
CointEq(-1)	-0.615821	0.119413	-5.157092	0.0000*

\* ve \*\* sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

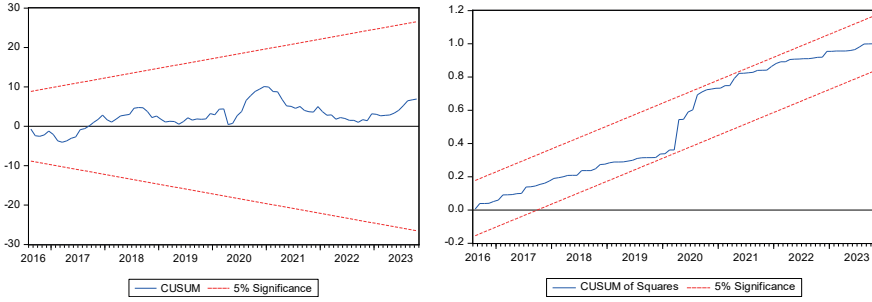
Tablo 7’de Model II’nin kısa dönem katsayıları yer almaktadır. Hata düzeltme terimi katsayısı negatif değerde olup %1 seviyesinde anlamlıdır. Elde edilen katsayı, geçmiş dönemde meydana gelen sapmaların yaklaşık %61’nin bir sonraki dönemde denge düzeyine gelerek düzeleceğini belirtmektedir. Modellere ilişkin diognastik/teşhis test bulguları tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Diognastik/Tamısal Test Bulguları

	Teşhis Testleri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
<b>Model I</b>	Breusch-Godfrey (Otokorelasyon)	0.450489	0.6388
	ARCH (Değişen Varyans)	1.050099	0.3082
	Ramsey RESET	0.052074	0.9586
	Jargue-Bera (Normallik)	4.789043	0.0912
<b>Model II</b>	Breusch-Godfrey (Otokorelasyon)	2.053908	0.1349
	ARCH (Değişen Varyans)	2.762897	0.1000
	Ramsey RESET	0.017790	0.9858
	Jargue-Bera (Normallik)	3.027180	0.2201

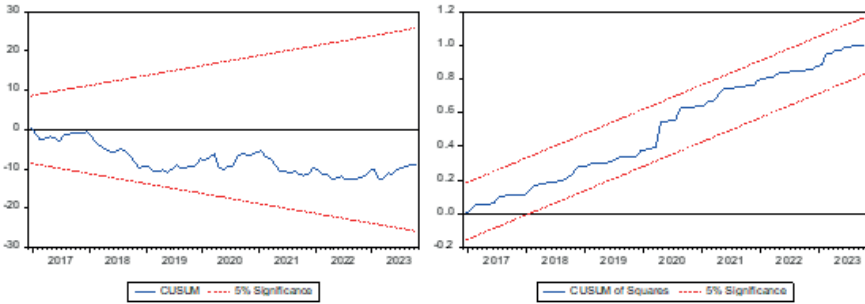
Tablo 8’den elde edilen bulgular neticesinde her iki modelde de otokorelasyon, değişen varyans ve spesifikasyon sorunlarının olmadığına ulaşılmaktadır. Ayrıca, hata terimlerinin normal dağılım özelliği gösterip göstermediğini test etmek amacıyla yapılan Jargue-Bera normallik testi uygulanmıştır. Elde edilen olasılık değerlerinin %5’ten büyük çıkması sonucu hata terimlerinin normal dağıldığı anlaşılmaktadır. Modellere ait kararlılık testleri sonuçlarına aşağıdaki grafiklerde yer verilmiştir.

Şekil 1. Cusum ve Cusumq Sonuçları



Model-I

Model-II



Modelde yapısal kırılmanın olmadığını göstermek için ardışık hataların ve karelerinin toplamının belli bir güven aralığında kalması gerekmektedir. Şekil 1’de gösterilen CUSUM ve CUSUMQ test bulguları hem Model I hem de Model II için istikrar koşulunun sağladığını göstermektedir. Uygulanan kararlılık testleri söz konusu modellerde yapısal kırılmanın olmadığını göstermektedir.

## 5. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye’de başlıca sektörlerden oluşan maden, tarım ve sanayi sektörlerine yapılan ihracatın ekonomik büyüme ile ilişkisi baz alınarak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin sanayi sektörü ve toplam ihracat hacminde kayda değer bir payı bulunan tekstil sektörü ihracatının ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin var olup olmadığı analiz edilmiştir. Pek çok ülkenin GSYH, işgücü piyasası ve dış ticaretinde önemli etkisi bulunan tekstil sektörünün Türkiye’nin ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde ne denli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmeyi hedeflemek bu çalışmayı anlamlı kılan yaklaşımlardan biri olmuştur. Bu çalışmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda, Türkiye’de 2016 ile 2022 yılları arası tekstil ve sanayi ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Böylelikle sanayinin bir alt kolu olan tekstil sektörünün ve bu sektör tarafından yapılan

ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etki boyutunun, sanayi sektörü ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile ne denli uyum sağladığının karşılaştırılmasına imkân tanınmıştır.

Belirtilen bu amacı gerçekleştirme adına yapılan yapılan bu çalışmada, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Yöntem (ARDL) sınır testinin geliştirilmiş bir versiyonu olan Genişletilmiş Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Yöntem (A-ARDL) sınır testi yöntemi kullanılmış ve analiz bulguları elde edilmiştir. Bulgular, Türkiye’de ele alınan dönem içerisinde maden, tarım, sanayi ayrıca tekstil sektörü ihracatlarının hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyüme ile eşbütünleşik olduğunu göstermektedir. A-ARDL uzun dönem katsayıları sonuçlarına göre tüm değişkenlerin katsayıları anlamlı ve bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri pozitifdir. İlk modelde, madencilik ihracatında oluşacak %1’lik artış, sanayi üretim endeksi değişkeninde %0.17’lik artışa; tarım ihracatında meydana gelecek olan %1’lik artış, sanayi üretim endeksi değişkeninde %0.21’lik artışa; tekstil ihracatındaki %1’lik artış ise sanayi üretim endeksi değişkeninde %0.33’lük artışa yol açmaktadır. İkinci modelde, madencilik ihracatındaki %1’lik artış, sanayi üretim endeksini %0.19, tarım ihracatındaki %1’lik artış, sanayi üretim endeksi değişkenini %0.21, sanayi ihracatındaki %1’lik artış, sanayi üretim endeksi değişkenini %0.24 artırmaktadır.

Bu sonuçlar, ekonomik büyümenin sağlanmasında ihracata dayalı politikaların uygulanması fikrini öne çıkaran düşünceleri desteklemektedir. Türkiye’de 2016-2022 dönemi ihracata dayalı büyüme stratejisinin işlediği ve ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirmede beklenen etkiyi gösterdiği söylenebilir. Tüm sektörlerle uygulanan ihracat politikalarının işe yaradığının birer kanıtıdır. Bundan dolayı ihracatın ekonomik büyümenin motoru olduğu argümanı geçerli kılınmıştır. Sektörler arasında yapılacak bir karşılaştırmada ise sanayi ve tekstil sektörü ihracatlarının diğer sektörlerle nazaran daha büyük bir etkiye sahip olduğu dikkat çekmektedir. Kaldor tarafından ileri sürülen imalat sanayideki büyümenin ekonomik büyümeyle eşdeğer bir mahiyete sahip olduğu fikri Türkiye özelinde bir kez daha doğrulanmıştır. Türkiye’nin 1980’li yıllar itibariyle stratejisini net ihracata çevirmesi ve teşvik politikasını ağırlıklı olarak imalat sanayi sektöründeki payının artışına yöneltmesi bulguların iktisadi gerçeklikle bağının tutarlığını ortaya koymaktadır. Tekstil sektörünün sanayi sektörü ile tam uyumluluğuna da hususi vurgu yapılmalıdır. Tekstil sektörü ihracatı, ekonomik büyümeyi diğer tüm sektörlerin ihracatından daha yüksek derecede etkilemektedir. Bu yönüyle de ekonomik büyümenin motorunun ihracat olduğu argümanının yanına Kaldor’un ekonomik büyümenin motorunun imalat sanayi sektörü (ve tekstil sektörü bağlamında) olduğu iddiasının geçerliliği eklenebilir. Gelişmekte olan bir ülkenin kalkınmasında kapsamlı iktisadi faydalar sunan imalat sanayi ve tekstil sektörünün ve bu sektörlerle yönelik ihracat teşviklerinin artırılarak devam etmesi, kronik cari açık veren ve bunun da temel makroiktisadi değişkenlerine olumsuz yansıyan Türkiye için önemli bir politika çıkarımı olacaktır.

## Kaynaklar

- Alüftekin, N., Yüksel, Ö., Taş, A., Çakar, G., & Bayraktar, F. (2009). Küresel krizden çıkişta kümelenme modeli: tekstil ve hazır giyim sektörü örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 1-19.
- Aslan, A., & Topcu, E. (2018). The relationship between export and growth: Panel data evidence from Turkish sectors. *Economies*, 6(2), 22.
- Çağlar, A. E. (2022). Türkiye’de çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin araştırılmasında çevresel patentlerin rolü: Genişletilmiş ARDL ile kanıtlar. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(4), 913-929.
- Dawson, P. J. (2005). Agricultural exports and economic growth in less developed countries. *Agricultural Economic*, 33, 145-152.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49(4), 1057-1072.
- Duc, N. M., & Tram, N. A. (2008). Relationship between sectoral exports and economic growth – a time series econometric analysis for Vietnamese fishery sector 1997-2008. *Thoung mai thuy san*, 9(106), 79-81.
- Engle, R.F., Granger, Clive W.J., (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55 (2), 251–276.
- Göksu, S. ve Balkı, A. (2023). *ARDL ve NARDL eşbütünlüşme analizleri: Adım adım Eviews uygulaması*. Ankara: Serüven Yayınevi.
- Gujarati, D. N. (2016). *Örneklerle ekonometri*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Harun, S. N. A. & Laksito, G. S. (2022). The impact of number of employees, palm production and export of oil palm on Malaysia economic growth. *International Journal of Finance, Economics and Business*, 1 (3), 198–210.
- Hossain, M. & Karunaratne, N. D. (2004). Exports and economic growth in Bangladesh: Has manufacturing exports become a new engine of exports-led growth?. *The International Trade Journal*, 18 (4), 303–334.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models. *Econometrica*, 59 (6), 1551–1580.
- Johansen, S. (1995). *Likelihood-based inference in cointegrated vector autoregressive models*. Oxford University Press.
- Kaldor, N. (1968). Productivity and growth in manufacturing industry: A reply. *Economica*, 35(140), 385-391.
- Keane, J., & Te Velde, D. W. (2008). The role of textile and clothing industries in growth and development strategies. *Overseas Development Institute*, 7(1), 141-147.
- Kılavuz, E. ve Topcu, B. A. (2012). Export and economic growth in the case of the manufacturing industry: Panel data analysis of developing countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(2), 201-215.

- McNown, R., Sam, C. Y., & Goh, S. K. (2018). Bootstrapping the autoregressive distributed lag test for cointegration. *Applied Economics*, 50(13), 1509–1521.
- Narayan, P. K. (2005). The Saving and investment nexus for China: Evidence from cointegration tests. *Applied economics*, 37(17), 1979–1990.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335–345.
- Rensburg, W. V., & Naude, W. (1999). Productivity and export growth in the South African manufacturing sector. *South African Journal of Economic and Management Science*, 2(2), 269–291.
- Sahoo, A. K., Sahu, N. C., Sahoo, D., & Pradhan, B. B. (2014). Mineral export and economic growth in India: Evidence from VAR model analysis. *Mineral Economics*, 27, 51–58.
- Sam, C. Y., McNown, R., & Goh, S. K. (2019). An augmented autoregressive distributed lag bounds test for cointegration. *Economic Modelling*, 80, 130–141.
- Seok, J. H., & Moon, H. (2021). Agricultural exports and agricultural economic growth in developed countries: Evidence from OECD countries. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 30(7), 1004–1019.
- Shah, S. W. A., Haq, M. A., & Farooq, R. M. A. (2015). Agricultural export and economic growth: A case study of Pakistan. *Public Policy and Administration Research*, 5(8), 88–96.
- Şen, T. ve Azazi, H. (2022). Tekstil ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye için ampirik bir araştırma. *Journal of Social, Humanities and Administrative Science*, 8(57), 1377–1385.
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri*. Kocaeli:Umuttepe Yayınları.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2021), Tekstil sektörü analiz raporu ve klavuzu TRC2 bölgesi. Ankara.
- Torayeh, N. M. (2011). Manufactured exports and economic growth in Egypt: Cointegration and causality analysis. *Applied Econometrics and International Development*. 11(1), 111–135.
- Verter, N., & Becvarova, V. (2016). The impact of agricultural exports on economic growth in Nigeria. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendiliana Brunensis*, 64(2), 691–700.
- Zayone, T. I., Henneberry, S. R., & Radmehr, R. (2020). Effects of agricultural, manufacturing, and mineral exports on Angola's economic growth. *Energies*, 13(6), 1494.
- Zivot, E., & Andrews, D. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251–270.





## 6 ŞUBAT DEPREMLERİ VE FİRMALARA ETKİSİ: TR63 BÖLGESİ ÖRNEĞİ

“

”

*Hakan Eryüzlü<sup>1</sup>*

<sup>1</sup> Hakan Eryüzlü, Doç. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi,  
ORCID: 0000-0003-3715-0021

## GİRİŞ

Doğal afetler, yalnızca can kayıpları ve fiziksel yıkım üzerinden değil; üretim kapasitesi, sermaye stoku, istihdam yapısı, tedarik zincirleri ve kamu maliyesi kanalları üzerinden de iktisadi sistemi derinden etkileyen, yüksek belirsizlik üreten dışsal şoklardır. Özellikle büyük ölçekli depremler, kısa vadede arz yönlü daralma ve lojistik aksaklıklar üzerinden üretimi sekteye uğratarırken; orta-uzun vadede yatırım kararlarının ertelenmesi, göç dinamikleri, finansal kırılganlıklar ve yeniden inşa süreçlerinin kamu bütçesi üzerindeki baskısı aracılığıyla bölgesel kalkınma patikasını kalıcı biçimde değiştirebilmektedir. Bu çerçevede “ekonomik direnç” kavramı; şokun büyüklüğünü soğurma, temel ekonomik işlevleri sürdürme ve şok sonrası toparlanmayı hızlandırma kapasitesi olarak, afet ekonomisi ve bölgesel kalkınma yazınında giderek daha merkezi bir analitik çerçeveye dönüşmüştür.

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremler, Türkiye'nin yakın dönem tarihinde ekonomik ve sosyal etkileri en yüksek afetlerinden biri olarak kayda geçmiştir. Bu depremler sadece bina ve yerleşim yerlerini değil, üretim altyapısı, organize sanayi bölgeleri, lojistik hatlar, enerji iletim ağları ve kamusal hizmet sunum kapasitesi üzerinde yaygın hasarlara sebebiyet vermiştir. Bölgedeki yıkım, bölgesel ekonomilerde firmaların faaliyet sürekliliğini, istihdamı ve ticaret akımlarını doğrudan etkilemiştir. Yalnızca afet bölgesinde değil, ülke genelinde tedarik bağlantıları üzerinden ikincil etkiler yaratmıştır. Dolayısıyla, deprem sonrası dönemde iktisadi toparlanmanın yalnızca yeniden inşa harcamalarına indirgenmeyen ve kurumsal kapasite, firma dayanıklılığı, sektör çeşitliliği ve politika tasarımı boyutlarını birlikte dikkate alan bütüncül bir analitik zemine ihtiyaç duyulmuştur.

TR63 Bölgesi, Türkiye ekonomisi açısından ihracat, sanayi üretimi, tarımsal faaliyetler ve lojistik bağlantılar bakımından stratejik nitelik taşımaktadır. Bölge; demir-çelik, tekstil, gıda ve tarıma dayalı sanayi gibi yüksek istihdam ve dış ticaret bağlantısı üreten sektörleri barındırmaktadır. Aynı zamanda limanlar ve bölgesel geçiş hatları nedeniyle tedarik zincirlerinde kritik bir konumda yer almaktadır. Depremın yıkıcı etkisinin bölge merkezlerinde yoğunlaşması, TR63 ekonomisinde arz kapasitesi kaybı, sermaye yıkımı, işgücü hareketliliği ve firmaların finansal yapıları üzerinde belirgin kırılmalar üretmiş; bu kırılmaların ölçülmesi ve politika tasarımına dönüştürülmesi zorunlu hale gelmiştir.

Bu kapsamda kitabın bu bölümünde araştırmanın temel problemi, TR63 Bölgesi'nde deprem kaynaklı şokun firmalar düzeyindeki hazırlık/direnç kapasitesi ile finansal performans ve faaliyet sürekliliği üzerindeki etkilerinin, karşılaştırmalı ve ölçülebilir bir çerçevede ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda, iki tamamlayıcı hedef etrafında yapılandırılmıştır. Birinci hedef, bölge firmalarının deprem öncesi hazırlık düzeylerini, kurumsal uygulamalarını

ve risk algılarını ölçmektir. İkinci hedef ise deprem öncesi ve sonrası dönemleri karşılaştırarak şokun firmaların finansal durumları ve temel performans göstergeleri üzerindeki etkisini ekonometrik olarak ayrıştırmaktır. Bu iki hedef, yalnızca “ne kadar kayıp olduğu” sorusunu değil; “hangi firma türleri daha kırılğan”, “hangi kurumsal ve finansal özellikler firmaların dayanıklılığını güçlendiriyor” ve “hangi politika bileşenleri toparlanmayı hızlandırabilir” sorularını birlikte yanıtlamayı amaçlamıştır.

Doğal afetlerin ekonomi üzerindeki etsi adına 2020 yılından sonra yapılan çalışmalardan bazıları Türkiye için de uyumlu olabilecek niteliktedir. Bu bağlamda seçilen çalışmaların bazıları şöyledir;

Zhou vd. (2020), Wenchuan depreminden en fazla etkilenen bölgelerde ekonomik dayanıklılık ve toparlanma etkinliğini ARIMA tahminleri ile DE-A-Malmquist verimlilik yaklaşımını birlikte kullanarak ölçer. Bulgular, iki yıl içinde toparlanma eğilimi bulunduğunu; ancak toparlanma etkinliğinin teknoloji değişimi ve üretim sisteminin yenilenme kapasitesiyle yakından ilişkili olduğunu ve bu nedenle politika setlerinin teknoloji/yenilik boyutunu içermesi gerektiğini göstermektedir.

Miao vd. (2020), Çin’de 1994–2014 eyalet panelinde fiziksel şiddet ölçümlerine dayanan bileşik afet endeksi kullanarak afetlerin kamu maliyesi üzerindeki etkisini tahmin eder. Bulgular, afetlerin harcamaları ve merkezi transferleri artırdığını; vergi gelirleri üzerinde ise anlamlı bir etki üretmeyebildiğini ve zengin eyaletlerin afet sonrası daha güçlü mali tepki verebildiğini göstermektedir.

Yıldırım ve Alola (2020), Türkiye’de 2000M2–2017M12 döneminde depremlerin borsa endeksi üzerindeki etkisini ARDL çerçevesinde değerlendirir. Depremın kısa vadeli etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmazken, uzun vadede deprem, döviz kuru ve küresel belirsizliğin endeks üzerinde negatif ve anlamlı etkileri tespit edilerek finansal piyasa etkilerinin gecikmeli kanallarla ortaya çıkabileceği gösterilir.

Jaramillo (2020), 113 ülke ve 36 yılı kapsayan panel analizle doğal afetlerin büyüme üzerindeki etkilerinin 2–5 yılın ötesine uzanıp uzanmadığını test eder. Bulgular, bazı ülke gruplarında yeniden yapılanma ve adaptasyon mekanizmalarıyla etkilerin uzayabildiğini; ancak kalıcı negatif etkinin çok sınırlı sayıda, yüksek yıkıcılık geçmişi olan ülke için geçerli olabileceğini ortaya koyarak kalıcılık tartışmasına temkinli bir çerçeve sunar.

Celil vd. (2022), Çin’de bölgesel kamu bankalarının afet sonrası kredi genişlemesi yoluyla toparlanmayı güçlendirdiğini farkların-farkı yaklaşımıyla göstermektedir. Uydu tabanlı gece ışıklarıyla desteklenen analiz, kamu sahipliği yüksek bankaların afet sonrası daha agresif kredi arzı sağladığını, bunun ekonomik iyileşmeyi artırdığını ve varlık kalitesini belirgin biçimde bozmadığını ortaya koyar.

Barth vd. (2022), ABD’de doğal afetlerin bankacılık davranışları üzerindeki etkisini aynı ilçe içinde etkilenen ve etkilenmeyen şubeleri karşılaştırarak tahmin eder. Bulgular, yeniden inşa kaynaklı likidite ihtiyacı ve kredi talebi artışı nedeniyle bankaların etkilenen bölgelerde mevduat ve kredi faizlerini yükselttiğini; kredi faizlerinin daha fazla artmasıyla net faiz marjı ve varlık getirisinin yükseldiğini ve sınırlı düzeyde aracı mevduata yönelim oluştuğunu göstermektedir.

Bonfiglio vd. (2022), Orta İtalya depremlerinin etkilerini kırsallık boyutuyla çok bölgesel girdi-çıkıtlı temelli doğrusal olmayan programlama modeliyle analiz eder. Sonuçlar, olumsuz etkilerin bölge dışına yayılabildiğini; kırsal alanların kısıtlı çeşitlilik, ithalata bağımlılık ve altyapısal kırılganlık nedeniyle daha hassas olduğunu ve politika tasarımında dolaylı/yayımla etkilerinin nicelendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Cang vd. (2022), Çin’de 1995–2018 döneminde afet kayıpları ile büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını doğrusal ve doğrusal olmayan ARDL modelleriyle sınar. Entropi ağırlıklı TOPSIS ile oluşturulan afet kayıp endeksi kullanılarak elde edilen bulgular, ters-U biçimli bir ilişkiye işaret eder; kayıplar belirli bir eşiği aştığında büyümenin sınırlandığını ve politika tasarımında eşik etkilerinin dikkate alınması gerektiğini ortaya koyar.

Deng vd. (2022), Çin’de depremlerin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini iki yönlü sabit etkiler yaklaşımıyla değerlendirerek sektörler arası farklılaşmayı ön plana çıkarır. Sonuçlar, toplam GSYİH üzerindeki net etkinin sınırlı kalabildiğini; tarım ve hizmetlerde negatif, sanayide ise yeniden yapılanma ve sermaye yenilenmesi kanalıyla pozitif etkilerin ortaya çıkabildiğini; eğitim ve finansal gelişmişliğin büyümeyi desteklediğini göstermektedir.

Tareen (2023), 2008 Sichuan depremi sonrası ekonomik etkiler üzerine yapılan çalışmaları derleyen bir literatür incelemesi sunar. Derleme; turizm kayıpları, tarım arazilerinde hasar ve altyapı tahribatı gibi sektör/kanal bazlı etkileri özetlerken, merkezi yönetimin sürdürülebilir ve uygulanabilir politikalarla kırılgan bölgelerin uyum kapasitesini artırması gerektiğini vurgular.

Sabırsız ve Şöhret (2024), 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini makroekonomik, sosyal ve çevresel boyutları birlikte ele alan bütüncül bir çerçevede tartışmaktadır. Çalışma, deprem bölgesinin Türkiye nüfusu ve üretim yapısı içindeki ağırlığına dikkat çekerek (yaklaşık 14 milyon kişi; GSYH’nin yaklaşık %7,5’i ve tarımsal üretimin %25’i), şokun üretim, hizmetler ve istihdam kanalları üzerinden ülke geneline yayılan etkiler doğurduğunu vurgular. Makroekonomik boyutta yazarlar, depremin üretim dengelerini bozduğunu, özellikle küçük işletmeler ve işgücü arzı üzerindeki kayıplar nedeniyle üretime dönüşün gecikebildiğini; bunun da büyüme beklentilerini aşağı çektiğini belirtmektedir.

Ayrıca, afet sonrası yoğun talep artışı, tedarik zinciri aksamaları ve yeniden inşa faaliyetlerinin para arzı/talep kanalları üzerinden enflasyonist baskıları artırabileceği ifade edilmektedir. Kamu maliyesi açısından ise, acil destekler, enkaz kaldırma, gelir kaybı telafileri ve yeniden inşa harcamalarının bütçe üzerinde ciddi yük oluşturduğu; deprem sonrası finansal ve mali tedbirlerin (nakit transferler, kira/taşınma destekleri, vergi/KDV düzenlemeleri, kredi/limit kolaylıkları, tarımsal destekler, kısa çalışma ödeneği ve “yerinde dönüşüm” hibeleri gibi) hem sosyal refahı koruma hem de ekonomik faaliyetin sürekliliğini sağlama amacı taşıdığı değerlendirilmektedir. Sosyal etkiler bağlamında çalışma, depremlerin yalnızca fiziksel yıkım değil, aynı zamanda travma, psikolojik bozulmalar ve yaşam kalitesinde düşüş gibi sonuçlar doğurduğunu; eğitimin aksaması ve çocuklar açısından orta-uzun vadeli risklerin (ör. yoksulluk derinleşmesiyle çocuk işçiliği baskısı) artabileceğini tartışmaktadır. Çevresel boyutta ise enkaz atıkları ve tehlikeli maddelerin su/toprak/hava kirliliği, ekosistem bozulması ve biyoçeşitlilik kaybı gibi etkiler yaratabileceği; atık depolama alanlarının seçimi, içme suyu güvenliği ve ekosistem rehabilitasyonunun afet sonrası politika setinde kritik önemde olduğu vurgulanmaktadır.

Hong (2023), Wenchuan depremi sonrasında yeniden yapılanmanın uzun dönem büyüme üzerindeki etkisini PAMPE yaklaşımıyla karşı-olgusal bir büyüme patikası kurarak ölçmektedir. Bulgular, yeniden inşa yatırımlarının ve üretkenlik dönüşümünün uzun dönemde büyümeyi destekleyebileceğini, mekanizmaların ayrıntılandırılması için alt-bölgesel panel verilerle dinamik analizlere ihtiyaç olduğunu vurgular.

Nasır vd. (2025), 6 Şubat 2023 depremlerinin Türkiye’de geçici koruma statüsündeki Suriyeli mülteciler üzerindeki sosyo-ekonomik ve iyi oluş (wellbeing) etkilerini, özellikle Hatay örneği üzerinden nitel bir yaklaşımla incelemektedir. Çalışma, depremin bu grupta savaş kaynaklı kırılğanlıkların (yoksulluk, güvencesiz istihdam, ayrımcılık, hizmetlere sınırlı erişim ve entegrasyon güçlükleri) üzerine binen “ikinci bir şok” olarak işlediğini; böylece risklerin ve stresörlerin çarpan etkisiyle derinleştiğini ileri sürmektedir. Araştırma tasarımı, deprem sırasında Hatay’da bulunan ve sonrasında Antakya, İstanbul, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kırıkhan ve Mersin gibi farklı illere dağılan 36 Suriyeli mülteciyle yarı yapılandırılmış bireysel görüşmelere dayanmaktadır. Veriler, Refleksif Tematik Analiz yöntemiyle (MAXQDA desteğiyle) çözümlenmiş; analiz dört temel odağa yöneltilmiştir: (i) depremin yaşam koşullarında yarattığı değişimler, (ii) topluluğa aidiyet ve toplumsal bağlar, (iii) deprem sonrası iyi oluş sonuçları, (iv) mültecilerin faydalı gördüğü destek ve başa çıkma stratejileri. Bulgular, etkilerin üç ana ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir. Birincisi, ekonomik etkiler belirgindir: iş kaybı ve gelir düşüşü, konut kaybı ve kira artışları nedeniyle barınma krizinin şiddetlenmesi, yoksulluğun derinleşmesi, borçluluk ve yeniden yer değiştirme

(sekonder yerinden edilme) öne çıkan temalardır. Özellikle barınma piyasasında arz daralması ve enflasyonist ortamın kiralari sıçratması, mültecilerin kamp/çadır/konteyner gibi geçici ve düşük nitelikli çözümlere zorunlu yönelimini artırmaktadır. İkincisi, psikolojik etkiler savaş travmasıyla benzeşen/ onu yeniden tetikleyen biçimde raporlanmaktadır: yoğun stres, kayıp ve yas süreçleri, travma tepkileri ve süregelen kaygı dikkat çekmektedir. Üçüncüsü, sosyal etkiler aile ve topluluk ağlarında kopuş, eğitimde kesinti, izolasyon ve sosyal ilişkilerden geri çekilme olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışma, bununla birlikte afetin hemen sonrasında topluluk içi dayanışmanın geçici olarak güçlendiğini; mültecilerin birbirlerine destek sunduklarını, ancak zamanla kaynak kısıtları ve “ikincil stresörler” (barınma, işsizlik, ayrımcılık, hizmetlere erişim engelleri ve belgelere ilişkin sorunlar) nedeniyle desteğin sürdürülebilirliğinin zayıflayabildiğini tartışmaktadır. Ayrıca yazarlar, yardım ve iyileşme süreçlerinde eşitsiz erişim ve mültecilerin hukuki/statüsel konumlarından kaynaklanan sınırlılıkların, iyileşmeyi geciktiren yapısal bir mekanizma olarak çalıştığına işaret etmektedir. Sonuç olarak Nasır vd. (2025), deprem-sonrası müdahale ve iyileşme politikalarının “ortalama hane” varsayımıyla tasarlanmasının mülteci gruplarda yetersiz kalacağını; özellikle barınma ve geçim kaynaklarının yeniden tesisi, hukuki/belgesel kayıpların telafisi, ve travma-duyarlı psikososyal destek bileşenlerini içeren, mültecilerin özgül kırılğanlıklarını hedefleyen bir politika setinin gerekli olduğunu göstermektedir.

Seçilmiş literatürün ortak paydası, depremlerin etkisinin tek bir makro göstergeye indirgenemeyecek ölçüde olmasıdır. Söz gelimi üretim kapasitesi kaybı, tedarik zinciri kırıkları, emek arzı şokları, finansman koşulları, kamu maliyesi tepkisi ve sosyal refah azalışı gibi alanlar birlikte etkilenmektedir. Ayrıca etkilerin zamana yayılabildiği gözlemlenmiştir. Finansal piyasalarda kısa vadede zayıf görünen tepkiler uzun vadede anlamlı hale gelebilmektedir. Büyüme etkileri ise ülke/kurum yapısına bağlı olarak 2–5 yıl ve ötesine uzayabilmektedir. Çalışmalar, afet sonrasında kamu kesiminin ve bankacılık sisteminin hem otomatik hem de direk kanallarla sektör üzerinde dengeleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Özellikle kamu bankalarının kredi genişlemesi yoluyla toparlanmayı hızlandırabildiği ve likidite ihtiyacına destek olabildiği anlaşılmaktadır. Sektörler arasında ise net etki farklılaşmaktadır. Tarım ve hizmetlerde olumsuzluklar, sanayide ise yeniden yapılanmada görece olumlu etkiler gözlemlenmektedir. Kurumsal kapasite ve finansal gelişmişlik toparlanma hızını arttıran ana neden olarak görülmektedir.

### **Yöntemler, Veriler ve Bulgular**

Kitabın bu bölümünde Eryüzlü vd. (2026) tarafından uygulanan ve TÜBİTAK tarafından desteklenen; “TR63 Bölgesi Ekonomisinin Direncini Artırmaya Yönelik Senaryoların ve Stratejilerin Geliştirilmesi” projesi kapsamında yapılan analizlerin bazı genel sonuçları paylaşılmıştır. Söz konusu

üç aşamada yapılmıştır; bunlar nicel analiz, nitel analiz ve Ekonometrik analizdir.

Nicel analizde, “Doğal Afetlere Hazırlık Bilgi Formu” aracılığıyla bölge içerisinde faaliyet gösteren 266 firmadan (organize sanayi bölgesi ve teknoloji park firmaları arasından örnekleme yapılmıştır) nicel veriler elde edilmiştir. Hazırlanan anketlerle elde edilen veriler üzerinden, literatür ve araştırma problemi kapsamında oluşturulan hipotezlerin işletme büyüklüğüne, işletmenin faaliyet gösterdiği sektöre ve demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği tespit edilmiştir.

Nitel analiz aşamasında aşamasında nitel örnek olay (durum çalışması) yapılmış; TR63 bölgesinde faaliyette bulunan ve aynı örneklemeden seçilen 67 firmanın yöneticileriyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek 6 Şubat depremlerinin olumsuz etkileri ile bölgenin rehabilitasyonu için alınması gereken tedbirler ve politika önerileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu görüşmelerde, bölgedeki firmaların sektörel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak hangi kamu desteklerine ihtiyaç duydukları, ticaretlerinin nasıl etkilendiği ve en önemlisi deprem sonrası oluşan ihtiyaçlar ile tedarik zinciri koşulları dikkate alındığında sektörel dönüşüm yapmayı hedefleyip hedeflemedikleri (örneğin gıda sektöründe faaliyet gösterirken gıda sanayine yönelip yönelmeyecekleri gibi) ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Nitel analizler çerçevesinde TR63 bölgesi illeri bazında ulaşılan özel sonuçlar vardır. Bu kapsamda;

#### Hatay: *Nakit Akışı ve Finansal Zorluklar*

Nitel analiz bulguları, Hatay’da finansal kırılganlığın öncelikle işletme sermayesi kanalı üzerinden derinleştiğini göstermektedir. Görüşmelerde nakit akışı probleminin yoğunlaştığı alanlar: satış gelirlerinin kesintiye uğraması, tahsilatların gecikmesi ve buna eşlik eden maliyet artışları (özellikle operasyonun yeniden kurulmasına dönük zorunlu harcamalar) bağlamındadır. Bu çerçevede firmaların temel sıkıntısı, kârlılıktan ziyade nakit dönüşüm hızındaki bozulma ve kısa vadeli yükümlülükleri karşılama kapasitesinin zayıflamasıdır. Ayrıca temalar arası örüntüler, nakit akışı anlatılarının sıklıkla finansmana erişim ve kamusal destek ihtiyacıyla birlikte kurulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla likidite kısıtının “piyasa içi” mekanizmalarla telafi edilemediği durumlarda dış finansman yada kurumsal desteklerin toplanma üzerinde belirleyici rol oynadığına işaret etmektedir. Ölçek kırılımı açısından ise nispeten küçük işletmelerin finansal zorlukları daha yoğun ve doğrudan ifade ettiği, bu grubun nakit tamponlarının sınırlılığı nedeniyle şokun firma sürekliliğini daha hızlı tehdit ettiği anlaşılmaktadır.

#### Hatay: *Müşteri Davranışları ve Talep Değişimi*

Nitel analiz bulguları, Hatay’da deprem sonrası dönemde firmaların be-

lirgin şekilde, talebin yönü ve niteliğindeki dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Katılımcı geri dönüşleri, toplam talepteki dalgalanmaların ötesinde, müşteri önceliklerinin temel ihtiyaçlara kayması, güvenli ve erişilebilir hizmet/ürün arayışının güçlenmesi ve belirsizlik koşullarında ertelenebilir harcamaların geri çekilmesi gibi davranışsal değişimleri vurgulamaktadır. Bu dönüşüm, firmaların müşteri portföyünde süreksizlik ve segment kayması yaratarak satış stratejilerini, hizmet sunum biçimlerini ve iletişim pratiklerini yeniden düzenlemeye zorlamaktadır. Ayrıca talep temasının yüksek görünürlüğü, afet sonrası toparlanma sürecinin yalnızca arz yönlü kapasiteyle değil, pazarın yeniden oluşumu ve müşteri güveninin tesisiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Talep koşullarındaki bu yeniden yapılanmanın, tahsilat davranışları ve vade talepleri üzerinden nakit akışı baskısını kuvvetlendirdiğine işaret eden anlatılar, iki temanın Hatay bağlamında karşılıklı beslenen bir mekanizma içerisinde çalıştığını düşündürmektedir.

#### Kahramanmaraş: Nakit Akışı ve Finansal Zorluklar

Nitel analiz bulguları, Kahramanmaraş'ta nakit sıkıntısının hem üretim ve teslimatta yaşanan sorunlar hem de tahsilatların gecikmesiyle iki farklı şekilde baskı oluşturduğunu göstermektedir. Firmalar, mal almak ve işleri yürütmek için daha pahalı ve peşin ödeme isteyen koşullarla karşılaşmaktadır. Satışlar istikrarlı gitmemekte ve alacaklar geç ödenmektedir. Bu yüzden de nakit akışı azalıyor. Bu süreç, finansmanı sadece büyüme ya da yatırım için bir yol olmaktan çıkarıyor. Şirketler artık finansmanı günlük işleri sürdürmek için de önemli bir yol olarak görmektedirler. Farklı temalarda benzer desenler tespit edilmiştir. Nakit akışı sorunları genelde kamu desteği ve finansman ihtiyacı ile ortaya çıkmaktadır. Firmalar şoklarla başa çıkmakta tek başına zorlanmaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından bakıldığında, kısa vadeli borç yönetimi, vade yeniden müzakereleri ve maliyet düşürme gibi uyum stratejilerinin öne çıktığı görülmektedir ve bu durum, toparlanma hızının işletme sermayesine erişim koşullarına ne denli hassas olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

#### Kahramanmaraş: Müşteri Davranışları ve Talep Değişimi

Nitel analiz bulguları, Kahramanmaraş'ta deprem sonrası müşterilerin alışveriş zamanı ile seçilen ürün ve hizmetlerin değiştiğini gösteriyor. Katılımcılar, müşterilerin fiyatlara karşı daha duyarlı olduğunu söylüyor. Müşteriler, önceden olduğu gibi toplu alışveriş yapmıyor. Artık daha küçük ve sık alışveriş yapıyorlar. Satışı ertelenebilen ürünler daha az satılıyor. İnsanlar bir ürünü alırken güvene ve ürüne kolay ulaşmaya daha çok önem veriyor. Bu değişiklik, firmalar için ürün ve hizmetleri tekrar düzenleme imkanı veriyor. Firmalar satış kurallarında, ödeme süresi, indirim ve teslimat gibi konularda daha esnek davranıyor. Firmalar müşterileriyle daha fazla görüşmeye de özen gösteriyor. Talep ve nakit akışı aynı anda öne çıkınca, pazardaki sorunlar tah-

silat ve vade gibi şeylerle finans tarafında daha fazla çıkıyor. Finansal sıkıntı olunca, hizmetin devamı ya da teslimat süreci yüzünden talep de azalıyor. Bu yüzden Kahramanmaraş'ta yapılan değişiklik, firmaların yalnızca satış miktarını değil, kazancını da değiştiriyor.

#### Osmaniye: *Nakit Akışı ve Finansal Zorluklar*

Nitel analiz bulguları, Osmaniye'de nakit akışı ve finansal zorlukların, deprem sonrası belirsizlik ve geçici talep dalgalanmaları altında nakit yönetimi kapasitesini öne çıkaran bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Firmaların finansal baskıyı tanımlama biçimi ise tahsilat vadelerinin uzaması, satışların geçici zayıflaması ve faaliyet maliyetlerinin artması eksenlerinde toplanmaktadır. Bu durum işletme sermayesi ihtiyacının kısa dönemde belirginleştiğine işaret etmektedir. Temalar arası eş-temsil ilişkileri, finansal zorluk anlatılarının kamusal destek ve finansmana erişim ihtiyacıyla birlikte kurulduğunu, dolayısıyla toparlanmanın salt piyasa koşullarıyla değil, likiditeyi hızla sağlayabilen araçlarla da yakından ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte bazı anlatılar, operasyonların kısmen daha hızlı yeniden örgütlenebildiği bağlamlarda firmaların tahsilat disiplini güçlendirme, maliyetleri yeniden ölçkleme ve ödeme takvimini rasyonelleştirme gibi pratiklerle finansal baskıyı yönetmeye çalıştığını göstermektedir. Bu durum da Osmaniye'de finansal dayanıklılığın firma içi uyum kapasitesiyle daha görünür biçimde kesitiğini ima etmektedir.

#### Osmaniye: *Müşteri Davranışları ve Talep Değişimi*

Nitel analiz bulguları, Osmaniye'de müşteri davranışları ve talep değişiminin, firmaların toparlanma stratejilerini belirleyen temel bir eksen olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcı anlatıları analiz edildiğinde, müşterilerin harcama önceliklerinin yeniden sıralandığı, güvenlik ve erişilebilirlik kriterlerinin öne çıktığı ve belirsizlik koşullarının satın alma kararlarında temkinli davranışları güçlendirdiği bir talep ortamına işaret etmektedir. Bu bağlamda firmalar, müşteri memnuniyeti ve güvenini korumaya dönük olarak hizmet sürekliliği, teslimat ve erişim düzeni ve iletişim pratiklerinde uyarlamalar geliştirmektedir. Talep temasının yüksek görünürlüğü, afet sonrası dönemde piyasanın yeniden oluşumunun "kendiliğinden" değil, firma düzeyinde operasyonel kapasite ve hizmet kalitesini sürdürebilme becerisiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca talep değişimi anlatılarının finansal zorluklarla birlikte görünmesi, müşteri tarafındaki vade talebi ve tahsilat davranışlarındaki değişimlerin nakit dönüşüm hızını etkileyerek likidite kısıtını güçlendirebilmektedir. Böylece iki temanın Osmaniye'de de bütünleşik bir mekanizma içinde işlediğine işaret etmektedir.

Ekonometrik analiz aşamasında ise yine aynı örneklemeden 41 firmanın deprem öncesi son dört finansal tablolarından ve deprem sonrası finansal tablolarından elde edilen mamul-yarı mamuller, satışlar, ticari mallar, stoklar,

duran varlıklar, banka kredileri ve özsermaye gibi veriler yardımıyla “farkların farkı yöntemi” kullanılmış; TR63 bölgesinin deprem öncesi ve sonrası dönemlerinde ortak faktörler ayrıştırılarak depremin etkisi ortaya çıkarılmıştır. Bu yolla deprem öncesi ve sonrası dönemler itibarıyla ekonomik göstergeler açısından farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

41 firmadan toplanan finansal durum verileri TR63 bölgesindeki 41 firmanın 5 yıllık (2020-2024) mali tablolarından türetilen rasyoları içermektedir. Bölgenin 2023 yılında yaşadığı büyük ölçekli afet, finansal göstergelerde doğrusal olmayan sapmalara neden olmuştur. Analiz, firmaların likidite krizini yönetme biçimlerini, varlık kalitesindeki bozulmayı ve karlılık rasyolarındaki volatilitiyi (oynaklığı) ortaya koymaktadır.

## **Sonuçlar**

### **Nicel Analiz Sonuçları ve Öneriler**

Depremlerin neden olduğu 104 milyar dolarlık ekonomik kaybın, Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının yaklaşık %10'una tekabül etmesi, bu tür afetlerin makroekonomik etkilerinin ne derece kapsamlı olabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle bölgedeki sanayi alanlarında yoğunlaşmış fabrikaların ciddi şekilde zarar görmesi, üretim süreçlerinde önemli aksamalara yol açmış ve ekonomik faaliyetlerin uzun süreli kesintilerle sekteye uğraması sonucunda işletmelerin afetlere karşı yeterli hazırlıklarının bulunmadığına yönelik güçlü bir kanıt sunulmuştur. Bu durum, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) sadece bireysel işletme düzeyinde değil, genel olarak bölgesel ve ulusal ekonomik güvenliğin sağlanması açısından da afet hazırlığının taşıdığı kritik önemi gözler önüne sermektedir. Tarım sektöründe görülen zararlar, sulama sistemlerinde meydana gelen hasarların gıda üretimini azaltması ve tarım işçilerinin geçim kaynaklarını olumsuz etkilemesi gibi zincirleme sonuçlara yol açmıştır. Bu etkiler, doğal afetlerin yalnızca doğrudan zarar gören işletmeler ile sınırlı kalmadığını, tüm ekonomik ekosistem içerisinde yer alan paydaşların tamamını derinden etkilediğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Afet öncesi planlama ve afet sonrası yardımın etkileriyle ilgili tartışmalar literatürde devam ederken, kuruluşların ölçeği, kurumsal kültürü gibi özelliklerin hazırlık düzeyine etkisi hala araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular ise önceki çalışmalarını büyük ölçüde destekler nitelikte olup mevcut literatüre katkı sağlamaktadır. Örneğin, çalışan sayısı arttıkça işletmelerin depreme hazırlık seviyelerinin belirgin şekilde yükseldiği tespit edilmiş ve bu durum Han ve Nigg (2011) ile Egbelakin ve arkadaşlarının (2018) bulgularını doğrulamaktadır. Benzer şekilde, küçük ölçekli işletmelerin afetlere karşı daha savunmasız olduğu, büyük ölçekli işletmelerde ise hazırlık kapasitesinin anlamlı biçimde arttığı gözlenmiştir (Chen vd., 2023). Bunun yanı sıra, işletmelerin kuruluş yılı ile

faaliyet gösterdikleri coğrafi konumun, depreme hazırlık puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yarattığı bulunmuştur. Bu sonuçlar da Brown vd. (2015) ile yine Han ve Nigg'in (2011) çalışmalarına paralellik göstermektedir. Çalışma, özellikle Türkiye bağlamında yürütülmüş sınırlı sayıda nicel analizlerden biri olma özelliği taşımakta ve bu yönüyle hem teorik hem de pratik açıdan literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Daha önce ağırlıklı olarak nitel bulgulara dayalı olarak tartışılmış olan ölçek, yaş ve konum gibi değişkenlerin deprem hazırlık düzeyine olan etkileri, bu çalışmayla empirik olarak ortaya konulmuştur. Böylece afet risk yönetimi ve iş sürekliliği planlaması açısından dikkate alınması gereken öncelikli alanlara dair daha somut ve uygulanabilir veriler sağlanmıştır.

### Nitel Analiz Sonuçları ve Öneriler

Nitel analiz sonuçları firma mülakatları sonucu oluşturulan tematik yanıt analiz dağılımına göre beş ana alanda yapılmıştır. Bunlar; Lojistik ve Tedarik Sorunları, Afet Yönetimi ve Risk Planlaması, Devlet Desteği ve Mali Yardımlar, Nakit Akışı ve Finansal Zorluklar ile Müşteri Davranışları ve Talep Değişimidir. Bu kapsamda;

Genel olarak Hatay örneği, afetlerin çoklu kurumsal kırılmalıklar ürettirdiğini ve bu nedenle tek tip (standart) müdahaleler yerine yerel bağlama özgü stratejik planlara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Analizden türetilen tematik yapılar, yerel yönetimler, bölgesel kalkınma ajansları ve merkezi kurumlar tarafından operasyonel süreçlerde kullanılabilir veri temelli öneriler sunmaktadır. Kurumsal kapasiteyi, finansal kısıtları ve psikososyal ihtiyaçları eşzamanlı olarak ele alan müdahale paketlerinin geliştirilmesi, Hatay'ın afetlere dirençliliğini güçlendirecek ve gelecekteki şoklara hazırlık düzeyini artıracaktır.

Kahramanmaraş'a ilişkin il düzeyindeki kanıtlar, firmaların afet sonrası dönemde yalnızca ekonomik kayıplarla sınırlı kalmayan; örgütsel, psikolojik ve yönetsel kesintileri de içeren katmanlı kırılmalıklar yaşadığını göstermektedir. Bu çerçevede tematik içerik analizi, bu birbirine bağlı zorlukların karmaşıklığını haritalandıran ve firma-temelli, sektör-özelinde ve ihtiyaç odaklı politika önerilerini temellendiren analitik olarak güçlü bir yaklaşım sunmaktadır. Yeniden inşa stratejilerinin bu çok boyutlu tematik yapı gözetilerek tasarlanması, Kahramanmaraş gibi depremden ağır biçimde etkilenen bölgelerde daha dirençli ve sürdürülebilir bir bölgesel ekonomik tabanın oluşumunu destekleyecektir.

Osmaniye özelinde ise "İşgücü ve Üretim Kaybı" temasının firmalar arasında en baskın başlık olması, afet sonrası insan kaynaklarına ilişkin belirsizliklerin, verimlilik kayıplarının ve operasyonel kesintilerin kriz yönetimi açısından ne denli kritik olduğunu ortaya koymaktadır (Sheffi, 2005; Boin vd., 2010). Bu bulgu, şoklar sonrasında özel sektör dirençliliğinin çekirdek bi-

leşenleri arasında istihdamın korunması ve üretim sürekliliğinin sağlanmasının yer aldığını teyit etmektedir. “Müşteri Talepleri ve Yatırım Eğilimleri” teması altında, tüketici tercihlerindeki değişimler ile firmaların kriz sonrası yatırım davranışları belirginleşmektedir. Büyük ölçekli firmaların bu temaya daha yoğun odaklanması, stratejik planlama kapasitesinin ölçekle birlikte arttığına işaret etmektedir (Miles ve Huberman, 2014). Buna karşılık, risk yönetimine ilişkin katkının sınırlı kalması, firmaların kriz öncesi hazırlık düzeylerinin düşük olduğuna dair bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın nitel analiz tarafında bir başka da boyutu, 6 Şubat depremleri sonrası kurumsal dirençliliği, yalnızca “hazırlık” ya da yalnızca “destek” perspektifine indirgemenen, afet yönetimi kapasitesi (içsel mekanizma) ile devlet destekleri ve mali yardımlar (dışsal mekanizma) arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi üzerinden tartışan bir çerçevede yapılmış olmasıdır. Bu çerçevede, toparlanma performansının, desteklerin büyüklüğü kadar, desteklerin işletme kapasitesiyle uyumlu biçimde tasarlanıp tasarlanmadığına da bağlıdır. Böylece çalışma, depremlerin ardından TR63 Bölgesi’nin üç ilini birlikte kapsayan saha kanıtı sunarak, ortak bir şok altında işletmelerin risk planlaması, iş sürekliliği ve kamu desteği deneyimlerinin bölgesel ölçekte nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bu amaçla, nitel görüşme metinlerinin analizinde NLP destekli tematik içerik analizi yaklaşımını kullanarak, temaların türetilmesi ve raporlanmasında izlenebilirliği (audit trail) artırılmıştır. TF IDF ve NMF gibi araçlar, tema keşfini destekleyen bir ön-analiz katmanı olarak kullanılmış; nihai tema yapısı, kod kitabı ve temsili alıntılar aracılığıyla yorumlayıcı nitel analizle rafine edilmiştir. Bu hibrit yaklaşım, nitel bulguların sistematikliğini güçlendirirken, yorumlayıcı analiz için teorik derinliğini korumaktadır.

Bu kapsamda çalışmada afet yönetimi ve risk planlaması ile ilgili bulgular, firmaların depremden sonra önce işleri nasıl devam ettireceklerine baktığını göstermektedir. Birçok firma risk planlamasını depremden önce yapmaktadır. Genelde deprem olduktan sonra eksik olan ne varsa ya da ne gerekliyse ona göre risk planlamasını yapmaktadırlar. Görüşmeler, kriz sırasında hızlı karar vermenin ve öncelik belirlemenin; yeni tedarik yolları bulmak, çalışanları korumak, en azından temel üretimi ya da hizmeti sürdürmek ve müşteri ilişkilerini iyi yönetmek için çok önemli olduğunu göstermektedir. Bu durum, işleri genelde sahada günlük konuşma ve önemli işleri yapabilmekle sürdürdüklerini göstermektedir. Sonuç olarak, afet yönetimi sadece olay sırasında yapılanlarla bitmemektedir. Afetten sonra kaynakları dağıtmak, insanlara yardım etmek ve tedarik zincirini kurmak da afet yönetimine girmektedir. Afet yönetimi kapasitesi, bu işlerin hepsini kapsamaktadır.

Devlet desteği ve mali yardımlar temasında ise firmalar, devlet desteklerinin varlığından çok erişim koşulları, zamanlama ve idari eksikliklere odak-

lanmaktadır. Bir kriz sırasında nakit akışı kesildiğinde, satışlar düştüğünde ve maliyetler arttığında, likiditeyi rahatlatan araçlar (kredi, borç erteleme, yapılandırma) daha kritik olmaktadır. Devlet desteklerine başvuru süreçleri ise belge yükü, uygunluk belirsizliği ve sonuçlanma süreleri, desteklerin etkinliğini firmadan firmaya değiştirmektedir. Devlet desteğinin etkisi, destek büyüklüğünden çok, desteğin firmaya zamanında, düşük maliyetle ve gerçek darboğazlara uygun şekilde ulaşmasıyla ilgilidir. Elde edilen veriler, bazı durumlarda desteklerin üretim ve istihdamı hızlıca desteklediğini göstermektedir. Ancak tamamlayıcı koşullar sağlanmazsa desteklerin etkisi gecikmekte veya sınırlı kalmaktadır.

TR63 bölgesinin üç ili birlikte değerlendirildiğinde, Afet Yönetimi ve Risk Planlaması teması firmaların toparlanma hızını belirleyen bir içsel kapasite alanı olarak çalışmaktadır. Devlet Desteği ve Mali Yardımlar teması ise bu kapasitenin etkisini ya güçlendiren ya da sınırlayan dışsal bir koşul gibi ortaya çıkmaktadır. Hatay’da diğer illere göre fiziksel ve sosyal altyapı bozulmasının derinliği, desteklerin etkinliğini daha güçlü biçimde “tamamlayıcı koşullara” bağımlı kılmaktadır. Bu nedenle uyumsuzluk (gecikme-işlem maliyeti-darboğaza temas etmeme) kapsamında firma geri dönüşleri diğer illere göre daha nettir. Kahramanmaraş’ta süreç yönetimi ve üretim organizasyonu üzerinden risk planlamasının daha görünür hale gelmesi, desteklerin işletme içi kapasiteyle eşleştiğinde daha hızlı sonuç üretmesine imkân tanımaktadır. Ancak bilgi ve öngörülebilirlik eksikliği, burada da önemli bir engeldir. Osmaniye’de ise kademeli normalleşme ve operasyonel disiplin vurgusu, desteklerin daha kolay “operasyonel çıktıya” dönmesini sağlayabilmektedir. Yine de firmaların idari eksiklikleri ve uygunluk belirsizliği bu avantajı sınırlamaktadır. Bu bulgular, çalışmanın ana amaçlarını iller bazında somutlaştırmaktadır. Bu bağlamda deprem sonrası dirençlilik, ne yalnızca firma içi hazırlığın ne de yalnızca destek hacminin bir sonucudur. Belirleyici olan, desteklerin tasarım ve uygulama özellikleri ile firmaların planlama ve uygulama kapasitesinin eşzamanlı uyumudur. Dolayısıyla politika açısından kritik durum, yalnızca “daha fazla destek” değil, desteklerin zamanlama, başvuru basitliği, bilgi akışı ve aracı kurumlar üzerinden yönlendirme kanallarıyla firma düzeyindeki süreklilik planlarına bağlanmasıdır. Yine bir başka önemli sonuç ta TR63 içinde toparlanmanın tek bir çizgisel süreç olmadığıdır. Söz gelimi, yerel koşullar, sektör bileşimi ve firmaların kurumsal kapasiteleriyle birlikte şekillendiğini göstermektedir.

#### Ekonometrik Analiz Sonuçları ve Öneriler

Çalışmanın ekonometrik analiz bileşeninde, 6 Şubat depremlerinin TR63 bölgesindeki firmalar üzerindeki finansal etkilerini ölçmek amacıyla farkların farkı (difference-in-differences) yöntemi uygulanmıştır. Analiz kapsamında, deprem bölgesinden 40 firma ile kontrol grubunu temsil eden Denizli, Eskişehir, Konya ve Manisa illerinden 16 firma olmak üzere toplam

56 firmanın 2000-2024 yılları arasındaki finansal performans göstergeleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu yaklaşım, depremin yarattığı dışsal şokun firmaların finansal durumları üzerindeki nedensel etkisini arındırarak, ortak zaman trendleri ve diğer makroekonomik faktörlerden arındırarak tahmin etmeyi mümkün kılmıştır.

Büyük ölçekli doğal afetlerin mikro-seviyedeki finansal yansımalarını Farkların farkı (DiD) yaklaşımıyla ortaya koymuştur. Bulgular, depremin firmalar üzerinde doğrudan bir finansal borçluluk krizinden ziyade, fiziksel varlık döngüsünü hedef alan operasyonel bir şok yarattığını kanıtlamaktadır. Stok devir hızındaki azalış, bölgedeki arz zincirinin ve envanter yönetiminin aldığı hasarı somutlaştırmaktadır. Diğer taraftan, likidite rasyolarının depremden anlamlı düzeyde geçici olarak olumsuz etkilenmemesi, kamu otoriteleri tarafından uygulanan finansal koruma kalkanlarının kısa vadeli mali şoku absorbe etmedeki başarısını göstermektedir.

Ekonometrik sonuçlar sonunda modelde kullanılan finansal rasyolar, firmaların likidite durumu, kârlılık performansı ve operasyonel etkinliğini çok boyutlu olarak değerlendirmeye olanak sağlamıştır. Cari Oran, Asit-Test Oranı ve Nakit Oranı üzerinden yapılan analizler, deprem sonrasında firmaların kısa vadeli borç ödeme kapasitelerinde belirgin bir bozulma olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, afet sonrasında sağlanan kamu destekleri, kredi kolaylıkları ve erteleme mekanizmalarının firmalar üzerindeki likidite baskısını hafifletici rol oynadığına işaret etmektedir. Ancak, bu görece olumlu tablonun sürdürülebilirliği, desteklerin devam etme süresi ve firmaların orta vadede nakit akışı yaratma kapasitelerini yeniden tesis edebilmelerine bağlı görünmektedir.

Aktif Kârlılığı (ROA) göstergesindeki değişimler, depremin firma verimliliği üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır. Analiz sonuçları, deprem bölgesindeki firmaların varlık kullanım etkinliğinde kontrol grubuna kıyasla anlamlı bir gerileme yaşadığını göstermektedir. Bu durum, hasar gören duran varlıkların tam kapasite ile kullanılamaması, üretim kesintileri ve piyasa daralması gibi faktörlerin bileşik etkisini yansıtmaktadır. Borçlanma Oranı'ndaki artış eğilimi ise, firmaların yeniden yapılanma ve onarım yatırımları için dış finansmana yöneldiğini, ancak bu durumda da finansal kaldıraç riskinin yükseldiğini göstermektedir.

Operasyonel etkinlik göstergeleri açısından bakıldığında, Ticari Alacak Devir Hızı'nda gözlenen yavaşlama, deprem sonrası dönemde tahsilat süreçlerinin uzadığını ve müşterilerin ödeme gücünü yaşadığını göstermektedir. Stok Devir Hızı'ndaki düşüş ise, talep daralması ve tedarik zinciri aksaklıkları nedeniyle stokların daha yavaş döndüğüne işaret etmektedir. Bu bulgular, firmaların işletme sermayesi yönetiminde zorlandıklarını ve nakit dönüşüm sürecinin yavaşladığını ortaya koymaktadır.

Tüm veriler genel olarak toparlandığında; bu çalışma 6 Şubat 2023 depremlerinin TR63 Düzey-2 Bölgesi (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) üzerindeki iktisadi etkileri; firma düzeyinde hazırlık/direnç kapasitesi, deprem sonrası karşılaşılan kısıtlar, tedarik zinciri bozulmaları ve finansal durumları temelli performans dinamikleri üzerinden çok katmanlı bir kanıt setiyle incelemiştir. Elde edilen bulgular, depremin yalnızca fiziksel sermaye yıkımıyla sınırlı kalmadığını aynı zamanda firmalarda üretimin sürekliliği, lojistik bağlantılar, müşteri davranışları ve finansmana erişim kanalları üzerinden de eşzamanlı ve birbirini besleyen etkiler de yaratmıştır. Bu çerçevede firma dayanıklılığı, tekil bir “hazırlık” göstergesiyle açıklanamayacak olup kurumsal kapasite, ağ ilişkileri, finansal tamponlar ve kamu politikası bileşimleri ile birlikte çoğul bir süreç yürütülmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Nitel analiz bulguları, firmaların deprem sonrası dönemde en belirgin biçimde talep tarafında yaşanan kırılmalara ve müşteri davranışlarındaki değişime odaklandığını göstermektedir. Talepteki yapısal değişim ve belirsizlik, satış hacmi, fiyatlandırma davranışı ve tahsilat vadeleri üzerinden işletme sermayesi ihtiyacını büyümüştür. Aynı anda derinleşen likidite kısıtı, ürün bulunurluğu ve hizmet kalitesi gibi performans unsurlarını zayıflatarak talep daralmasını yeniden besleyen bir “talep-likidite sarmalı” ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla toparlanma yolunda, yalnızca arz kapasitesinin geri kazanımına değil aynı zamanda talep güveninin yeniden tesisine ve finansman erişiminin öngörülebilirliğine de ihtiyaç vardır.

Bölge içinde gözlemlenen heterojenlik, bölgeye özel politika tasarımı açısından kritik bir bulgudur. Hatay’da lojistik ve dışa açıklık bağlantılarındaki kesintiler daha belirgin iken, Kahramanmaraş’ta üretim ve tedarik ilişkisi ve ara malı erişimi öne çıkmaktadır. Osmaniye’de ise transit akışların yeniden yönlendirilmesi ve çevre illerdeki aksamaların yansımaları ön plana çıkmaktadır. Bu durum, TR63 için tek tip destek paketleri yerine il bazında önceliklendirilmiş, sektöre duyarlı ve uygulama kapasitesini dikkate alan politikalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Ekonometrik bileşen, deprem öncesi ve sonrası dönemlerin karşılaştırılmasıyla şokun firma performansı ve firmaların finansal durumları üzerindeki etkilerini ayırtırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, likidite göstergeleri, kısa vadeli yükümlülük baskısı ve kârlılık kanallarındaki bozulmaların firma ölçeği ve finansal tamponlara göre farklılaştığı görülmektedir. Kamu destekleri ve yeniden yapılandırma araçları, kısa vadede iflas riskini sınırlayabilen bir tampon işlevi görse de, desteklerin zamanlaması, hedefleme kapasitesi ve koşulluluğu zayıf olduğunda hem etkinliği düşmekte hem de orta vadede verimlilik ve kaynak tahsisi açısından istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle çalışma bulguları, “mali destek + kurumsal kapasite + kritik alt-yapı” bileşiminin birlikte kurgulanmasını zorunlu kılmaktadır.

## KAYNAKÇA

- Barth, J. R., Miller, S. M., Sun, Y., ve Zhang, S. (2022). Natural disaster impacts on US banks. *American Business Review*, 25(2), 10.
- Bonfiglio, A., Coderoni, S., Esposti, R., ve Baldoni, E. (2022). The role of rurality in determining the economy wide impacts of a natural disaster. *Natural Hazards*, 110(2), 241–264.
- Boin, A., Comfort, L. K., & Demchak, C. C. (2010). *The rise of resilience*. University of Pittsburgh Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cang, D., Xu, Y., ve Wang, G. (2022). The relationship between economic growth and disaster losses—Based on linear and nonlinear ARDL model in China. *Sustainability*, 14(15), 9760.
- Celil, H. S., Oh, S., ve Selvam, S. (2020). Natural disasters and the role of regional lenders in economic recovery. *Journal of Empirical Finance*, 68, 116–132.
- Chen, X., Li, X., ve Liu, Z. (2023). Evaluation of earthquake disaster recovery patterns and influencing factors: a case study of the 2008 Wenchuan earthquake. *All Earth* 35(1), 132–148. <https://doi.org/10.1080/27669645.2023.2207942>
- Deng, Y. S., Li, L., Yao, Z. G., ve Meng, L. Q. (2022). Stress intensity factors and fatigue crack growth law of cracked submarine special-shaped pipe under earthquake load. *Ocean Engineering*, 257, 111267.
- Egbelakin, T., Poshdar, M., Walsh, K.Q., Ingham, J., Johnston, D., Becker, J., ve Rasheed E. (2018). Preparation of small to medium-sized enterprises to earthquake disaster: Napier and Dunedin case studies. *Bulletin of the New Zealand Society for Earthquake Engineering* 51(4), 171–182.
- Han, Z., ve Nigg, J. (2011). The influences of business and decision makers' characteristics on disaster preparedness—A study on the 1989 Loma Prieta earthquake. *International Journal of Disaster Risk Science* 2, 22–31. <https://doi.org/10.1007/S13753-011-0017-4>
- Hong, Y. (2023). Natural Disaster, Post-Disaster Reconstruction and Long-Run Economic Growth-an Empirical Study Based on PAMPE. *Post-Disaster Reconstruction and Long-Run Economic Growth-an Empirical Study Based on PAMPE* (August 31, 2023).
- Jaramillo, C. R. (2020). Do natural disasters have long-term effects on growth? *Economic Inquiry*, 58(2), 762–777.
- Miao, Q., Chen, C., Lu, Y., ve Abrigo, M. (2020). Natural disasters and financial implications for subnational governments: Evidence from China. *Public Finance Review*, 48(1), 72–101.

- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3rd ed.). Sage Publications.
- Nasır, A., Alymany, G., Brimo, F., Tekin, S., ve Drury, J. (2025). Understanding the socio-economic and wellbeing impacts of the 2023 earthquakes in Turkey on Syrian refugees. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 125, 105548.
- Nasır, A., Alymany, G., Brimo, F., Tekin, S., ve Drury, J. (2025). Understanding the socio-economic and wellbeing impacts of the 2023 earthquakes in Turkey on Syrian refugees. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 125, 105548.
- Sabırsız, E., ve Şöhret, M. (2024). 6 Şubat depremlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki makroekonomik, sosyal ve çevresel etkileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1-Deprem Özel Sayısı-), 571-597.
- Sheffi, Y. (2005). *The resilient enterprise: Overcoming vulnerability for competitive advantage*. MIT Press.
- Tareen, H. (2023). The 2008 Sichuan earthquake and its impacts on economy. *Eur. Sci. J. ESJ*, 19, 13-49.
- Yıldırım, H., ve Alola, A. (2020). Do earthquakes affect stock market index? *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(1), 4768–4780.
- Zhou, K., Liu, B., ve Fan, J. (2020). Post-earthquake economic resilience and recovery efficiency in the border areas of the Tibetan Plateau: A case study of areas affected by the Wenchuan M s 8.0 Earthquake in Sichuan, China in 2008. *Journal of Geographical Sciences*, 30, 1363-1381.

## TEŞEKKÜR ve ETİK BEYAN

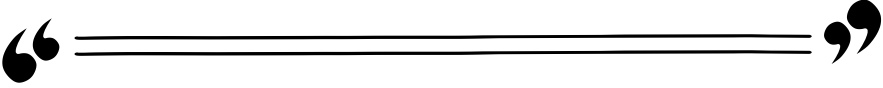
Bu çalışma TÜBİTAK ARDEB 1001 programları kapsamında desteklenen “TR63 Bölgesi Ekonomisinin Direncini Artırmaya Yönelik Senaryoların ve Stratejilerin Geliştirilmesi” projesinden elde edilen sonuçlarla yapılmıştır.

Çalışmanın tüm yöntemleri proje yürütücüsü tarafından belirlenmiş ve tüm veriler proje kapsamında TÜBİTAK desteği ile elde edilmiştir. Çalışmanın literatür kısmının toparlanması kapsamında ise PİRİ AI üretken yapay zeka programından, bazı bölümlerin dil ve yazım kontrolü işlerinde ise MONICA AI üretken yapay zeka platformundan yararlanılmıştır. Üretken yapay zeka programları çalışmanın özgün kısımları olan yöntem seçimi, veri toplanması, çözüm ve çözüm sonuçlarının analizinde kullanılmamıştır.





# ÇOCUK İŞÇİ VE ÇOCUK GELİN SORUNU: EKONOMİK VE SOSYAL BOYUTLARIYLA KIZ ÇOCUKLARI



*Tuğba İBİK<sup>1</sup>*  
*Serdar ÖZTÜRK<sup>2</sup>*

<sup>1</sup> Dr., Bağımsız Araştırmacı, tugbaibik50@gmail.com,  
ORCID: 0009-0001-8194-6740

<sup>2</sup> Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi, İktisat, serdarozturk@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0650-0244

## 1.Giriş

Dünya genelinde pek çok toplumda çocukların çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu sorunlar arasında çocukların çalıştırılması gösterilebilir. Bu durumun çeşitli yansımaları olmakla birlikte özellikle kız çocukları açısından değerlendirildiğinde çocuk gelin sorununu da beraberinde getirdiği ifade edilebilir. Çocuk işçi ve çocuk gelin sorunu küresel boyutta önemli bir konu olarak görülmektedir. Çocuk işçi sorunu ile bağlantılı olan çocuk gelin sorununun ortaya çıkmasında pek çok faktörün etkisinin olduğu ifade edilebilir. Bu sorunların arkasında ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere çeşitli etkenlerin rolü bulunabilir.

Türkiye, çocuk işçi ve çocuk gelin sorununun karşılaştığı ülkeler arasında yer almaktadır. Bir ekonominin ve toplumun gelişmesi için çocuk işçi sorununun ortadan kaldırılması ve çocukların erken yaşta evlendirilmelerinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında bu evliliklerle mücadele edilmesinin katkısı bulunabilir. Bu açıdan bu konunun ele alınması ve buna uygun politika önerileri getirilmesi ekonomik ve sosyal bakımdan gelişimin sağlanması için önemlidir. Bu bağlamda bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden yararlanılarak çocuk işçi sorununu ve çocuk evliliklerinin durumunu ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çocuk işçi, okullaşma, yoksulluk ve çocuk evlilikleri göstergelerinden yararlanılmakta ve genel eğilimler üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Çalışmada ilk olarak ekonomik ve sosyal boyutlarıyla kız çocukları konusuna değinilmekte, ardından çocuk işçi ve çocuk gelin sorununa yer verilmektedir. Sonraki bölümde Türkiye ekonomisinde çocuk işçi ve çocuk gelin sorunu ele alınmaktadır. Çalışma sonuç ve değerlendirme bölümüyle birlikte sona ermektedir.

## 2.Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Kız Çocukları

Kavramsal açıdan 18 yaşına erişmemiş her bir birey çocuk olarak nitelendirilmekte ve korunmaya muhtaç oldukları için pek çok açıdan güvenceye ve koruma mekanizmalarına sahip olmaları gerekmektedir (Samiksha ve Grover, 2019:327). Toplumlar içinde değerli olarak görülen çocukların gelecekte sürdürecekleri hayatın başlangıcının bu evrede oluşmasından dolayı bu süreçleri oldukça belirleyici bir yere sahiptir (Sathyamurti, 2011:59). Çocuklar arasında özellikle kızlara yönelik eşit olmayan tutumlar sergilenmekte ve bu durumun çözülmesine yönelik çeşitli adımlar atılsa da sorunun çözüme kavuşturulamadığı görülmektedir (Goonsekere, 2006:1).

Bilimsel açıdan pek çok alanın çalışma kapsamına giren kız çocuğu konusunun dikkate alınması gerekmektedir. Bu çocuklara verilen değer, kadınlara ve yine çocuklara verilen değer bir göstergesidir. Kız çocuklarına yönelik tutumlar ve toplumlarda kalıplaşmış yapılar bu durumun ciddiyetini daha çok artırmaktadır. Bu çocuklara değersiz gibi davranılmakta ve toplum içinde geri

plânda kalmaları gerektiği öğretilmektedir. Bu durum kızların kendilerine olan güvenlerinin azalmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim aşamasında sergilenen tutumlarında bunun üzerinde rolü bulunmaktadır. Özellikle faaliyet gösterebilecekleri alanların dışında tutulmaya çalışılan kızlara eşit şartlarda sağlanmamaktadır. Bu konuda ailelerin, eğitim verenlerin, arkadaşlarının ve kitle iletişim araçlarının etkisi bulunmaktadır (European Institute for Gender Equality, tarihsiz:1). Kız çocuklarının istenmediği yerlerde özellikle temel ihtiyaçlarının karşılanmasında bile geri plânda bırakılmaktadır. Ancak bu davranış yalnızca ekonomik sebeplere ilişkilendirilememektedir (Ellsberg, 1998:4).

Öte yandan kız çocukları yaşam kalitesi üzerinde belirleyici olan çeşitli kriterlerde de dezavantajlı durumda olmakta, verilen değer ve yüklenen roller neticesinde erkeklerden ayrı tutulmaktadır. Bu tutumla ilerleyen yaşlarda da karşılaşmaktadır (Newell vd., 2000:1). Bunun dışında kız çocuklarının ve kadınların yaşam haklarına yönelik zarar verici tutumlarda bulunmaktadır (Sunandamma ve Moorhy, 2014:2). Kız çocuklarına yönelik değersizlik algısı sadece belirli bir yerle kısıtlanmamaktadır. Bebeğin erkek olması durumunda bile ailelerin verdiği tepkiler farklı olmaktadır. Bu durum belirli bir donanıma sahip nitelikli insanlarda dahi ortaya çıkmaktadır. Bazı yerlerde bir bebek dünyaya geldiğinde eğer cinsiyeti erkekse onun için nispeten daha lüks tatlılar sunulması bu tutumun sembolik bir örneği olarak gösterilebilir (Bahl, tarihsiz:459). Özellikle ekonomik bakımdan yüksek gelirli olmayan ülkelerde daha çok erkek çocuk sahibi olmak istenmektedir. Bu duruma genellikle ekonomik amaçların yol açtığı görülmektedir. Nitekim erkek çocukları hem çalışabilecek hem de ailelerinin sorumluluklarını üstlenebilecek bir konuma yerleştirilmektedir. Bunun aksine kızların ise ekonomik açıdan maliyetli olarak görüldüğü ve evlendiklerinde tamamen ayrılacakları için bu sürece kadar bir külfet oluşturduğu inancı bulunmaktadır (Ellsberg, 1998:4). Yaşamlarını sürdürdükleri yerlerde onlara çeşitli görevler yüklemekle kalınmamakta, onlar adına karar verip evlenmeleri istenmektedir (Kinanee, 2005:193). Dolayısıyla kız çocuklarına yönelik ayrımcı tutumların pek çok yerde meydana geldiği ve farklı yansımalarının olduğu ifade edilebilir.

### 3.Çocuk İşçi ve Çocuk Gelin Sorunu

Bir toplumda kalıplaşmış ve süregelen alışkanlıklar, kurallar, bağlı olunan fikir ve değerler kadın ve erkeğe yönelik önemli bir gösterge oluşturmuş ve giderek kapsamını genişletmiştir. Bu hususta çocuk işçiler sosyal açıdan çözülmesi gereken bir konu olarak yerini almıştır. Bu konuda özellikle çalıştırılmalarına yol açan etkenler, koşullar ve bu çalışmanın yarattığı etki aynı olmayabilir. Öte yandan kız çocukları bir işte var olsa bile değer görmemekte ve kaydî bir nitelik kazanmamaktadır. Bu durum yaptıkları faaliyete, ailelerinin işe karşı bakış açılarına, yeterli ücret alamamalarına ve resmi olmayan bir işte çalışmalarına bağlı olabilir. Ancak bunlar aynı zamanda tüm çocukların karşılaşabileceği sorunlardır (Ahmady, 2024:954). Bir çocuğun istihdam içinde yer

alması üzerinde çeşitli etkenlerin rolü bulunmaktadır. Bunlar arasında maddi koşulların kötü olması, ailenin boyutu, eğitim seviyesinin düşük olması, kırsal alanlardan kentlere yapılan göçün artması, kendiliğinden oluşan yıkıcı doğa olaylarının meydana gelmesi, evlilik birliğinin korunamaması, yaşlı bireylere çalışma imkânı sunulmaması, sahip çıkacak kimselerinin olmaması gibi pek çok etkenin rolü bulunmaktadır. Özellikle yeterli koruma sağlanamayan yerlerde çalışan çocuklar üzerinde fiziki ve ruhen ciddi boyutlara ulaşacak sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır (Ralte ve Mishra, 2019:56-57).

Çocuk işçiliğine ekonomik açıdan yol açan pek çok faktör bulunmaktadır. Bu bakımdan ekonomik anlamda kalkınmanın sağlanmasının bu sorunu çözmeye yönelik olumlu bir gelişme olduğu ifade edilebilir. Buna rağmen ekonomik büyümenin yüksek olmadığı yerlerde çocukların daha az çalıştırıldığı da görülmektedir. Dolayısıyla bu sorunu açıklamada yalnızca ekonomik etkenlerin kullanılması yeterli olmamaktadır. Ayrıca tarım sektörü bu çocuklar için elverişli bir çalışma alanı olarak görülmektedir. Ancak ekonomik açıdan gelişmenin sağlanmasıyla birlikte tarım dışı sektörlerle yönelik faaliyetler yapıldığı için ve tarımda insan gücünün kullanımına olan bağımlılık aynı düzeyde olmadığı için bu durum çocukların bir işte çalıştırılmak için tercih edilmemelerine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çocukların bir işte çalıştırılmaları ailede çalışan bireylerin maddi kazanç değişimiyle yakından ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Bunun dışında ailelerin kurduğu şirketler de çocukların istihdam edilmesine neden olabilir. Özellikle ekonomik bakımdan yüksek gelirli olmayan yerlerde büyümenin sağlanmasında piyasa değişiminin etkisinin olacağı görülmektedir. Bu durumda çocukların elde ettiği çıktılarının ikamesi sağlanabilmekte, böylece üretim tek bir yerle sınırlı kalmamakta ve çocukların çalıştırılma ihtimali düşürülmektedir. Çıktıların elde edilmesi ve teknolojiyle birlikte dönüşüm geçiren ekonomide faaliyetlerin tarım dışına kayması ve çocukların yeterli teknik donanımına sahip olmaması onların çalıştırılmalarını azaltabilir. Buna rağmen yine de teknolojiye uyum sağlayacak şekilde çocuklara istihdam alanları açıldığı da söylenebilir. Bunun dışında ticari faaliyetlerin ulusal sınırları aşması çocukların bir işte çalıştırılmalarını güç hale getirebilir. Bu durum bu faaliyetlerden istenilen neticenin elde edilemediği durumlarda tersine dönebilir ve daha fazla çocuk işçi bulundurmaya teşvik edebilir. Öte yandan çocuk işçi çalıştırmanın çeşitli neticeleri olabilir. Bir çocuğun bir yerde çalıştırılması başta kendisi olmak üzere tüm yakınlarına hayatın her döneminde sonuçlarını hissettirebilir. Bu durum nitelikli birey yetiştirmeye verilen önemin daha az olmasına neden olacağı için teknolojinin entegre edilmesini güçleştirerek ekonomik açıdan olumsuz durumlar meydana gelmesine yol açabilir. Dolayısıyla ticari faaliyetleri ve ülkeye yapılacak olan sermaye ve kaynak aktarımını da engelleyebilir. Bunun yanı sıra bu işlerde çalıştırılan çocuklar üzerinde çalışma koşullarının ağırlığına bağlı olarak sağlık açısından istenmeyen durumlar meydana

gelebilir. Ayrıca eğitim almalarını ve eğitime devam edebilmelerini olumsuz etkileyecek olan bu durum vasıfsız bireyler olmalarına neden olabilir. Bunun dışında aileden bir çocuğun çalıştırılmaması aile içindeki diğer çocuklar için ters etki yaratabilir ve tüm yük çalıştırılan çocuk üzerinde olabilir. Öte yandan bu duruma diğer çocuklar açısından bakıldığında eğitim almaları için bir fırsat olarak da görülebilir. Bunun yanı sıra çocukların iyi bir kazanç elde edemedikleri gibi nitelikli olmayan üretimler yapmalarına neden olabilir. Bu durum da ticari bakımdan çeşitli zorluklar meydana getirebilir. Dolayısıyla bir çocuğun istihdam edilmesinin mikro ve makro boyutta olumsuz yansımaları olabilir (Thevenon ve Edmonds, 2019:9-10).

Kadınların resmi bir işte çalıştırılmaması durumu da kızların destek sağlamaları için çalışmasında etkili olmaktadır. Kızlar ve erkekler arasında eşitliğin olmaması kızların en temel ihtiyaçlarının karşılanmasının erkeklerin ihtiyaçlarının karşılandığı seviyeye erişememesine yol açmaktadır. Bu bakımdan sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar kızları küçük yaşlarda çalışma hayatına itmektir (Pande, 2023:167). Bir ekonomide geçim sağlamak üzere yapılan hanelerin faaliyetleri bir süre sonra erginliğe ulaşmamış kızların zorunlu olan gereksinimlerini karşılamak için güç koşullarda çalıştırılmasına yol açmaktadır. Bu durum bireylerin yalnız başına mücadele etmesine neden olmaktadır. Yeterli emniyet ortamının sağlanamadığı durumlarda uzun süre boyunca ağır işleri yapmaya maruz bırakılmaktadır. Ekonomik ve sosyal yetersizlikler sonucu çalıştıkları yerlerde verilen ücreti almaya razı olmakta ve bu yerlerde istenildiği gibi kullanılabilir (Dandge, 2021:2853).

Özellikle ekonomik açıdan gelişmemiş yerlerde kız çocukları belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu ülkelerde bu çocuklara yeteri kadar özen gösterilmemesi emeklerinin sömürülmesine neden olmaktadır (Irvani, 2011:121). Öte yandan çocukların bir yerde çalıştırılması ve bu çocukların evlilikleri birbiri üzerinde etkili olan bütünleşik bir olgu olarak görülebilir. Üstelik bu durum başkalarının verdikleri karar üzerinden gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu çocuklar da bir nevi çocuk işçi olarak görülebilir (Boender, 2021:23). Kavramsal olarak çocuk evliliği, henüz ergin olarak kabul edilmeyen tüm bireylerin beraberliklerini resmi bir akitle onaylamaları şeklinde ifade edilebilir. Erken evlenme kavramı ise yine ergin olmayan dönemde bir evlilik yapılsa da bu durumun buldukları ülke sınırı için makul görülmesi ve hukuki bir engel bulunmaması durumunda kullanılmaktadır. Zorla evlenme kavramı ise ergin olsa da zor kullanılarak bu akdi gerçekleştirmek mecburiyetinde kalanlar için kullanılmaktadır. Bu kapsamda bu kategoriye çocukların evlenmesi de dahil edilebilir (Borrell, 2015:3). Küresel çaplı bir konu olan ergin olmayan yaşta evlendirme bazı ülkelerde kalıplaşmış bir sorun olarak kalmasa da gelişmemiş ülkelerde çözüme kavuşturulmamış bir olgu olarak görülmektedir (Presler-Marshall vd., 2020:1).

Cinsiyetler arasındaki ayrımcılığın bir sonucu olarak görülen çocukların ergin olmadan evlendirilmesi oldukça ciddi bir sorundur. Kadınların değersiz

görülmesi bu evliliklerden kaynaklanabilir ve yine bu durumda bir kısır döngü gibi devam ederek bu algının değişmemesine yol açabilir. Bu konuda özellikle yapılan koruyucu mekanizmalar farklılık gösterebilmekte ve etkinlik düzeyi farklı olmaktadır (de Alwis, 2007:9). Çocukların evlendirilmelerinin arkasında pek çok neden bulunmaktadır. Bu nedenler arasında başlıca ailelerin kurdukları ilişkiler, toplumsal yapıyla birlikte süregelen durumların kadın ve erkeğe yönelik algı oluşturmaları, bu bireylere müdahale edilmesi gerektiği düşüncesi ve bu durumun ahlaki bir boyutta değerlendirilmesi, gelir düzeyi ve sosyokültürel unsurlar gösterilebilir (Tamizi ve Sheykholeslami, 2021). Çocukların evlendirilmelerinin cinsiyet fark etmeksizin onları oldukça güç durumların içinde kalmaya maruz bıraktığı ifade edilebilir. Özellikle erkeklerin egemen olduğu toplumlarda kız çocukları oldukça zayıf ve pasif davranışlar sergilemektedir. Genellikle kız çocukları aralarında yaş farkının fazla olduğu kişilerle evlendirilmek istenmekte, dolayısıyla bu durumda sağlık ve sosyal açıdan istenmeyen yansımaları olmaktadır (Pampapathi, 2018:1438). Çocuk evliliğinin etkileri Şekil 1’de gösterilmektedir (Wodon vd., 2017:2);



Şekil 1: Çocuk Evliliğinin Etkileri

**Kaynak:** Wodon vd., 2017:2

Çocuk yaşta yapılan evliliklerin farkı alanları etkileyen bazı neticeleri bulunmaktadır. Bu evlilikler herkese tanınan en temel haklar açısından değerlendirildiğinde, çocukların haklarına karşı bir aykırılığa yol açmakta, her türlü kaba kuvvete başvurma ihtimalini güçlendirmekte, bir konu üzerinde özgürce fikir beyan edememelerine, kadınlara yönelik ötekileştirmeye neden olmaktadır. Sağlık açısından neticelerine bakıldığında, bir çocuk dünyaya getirirken bunun canlarına mâl olmasına, yüksek riskli bulaşıcı hastalıklara yakalanmalarına, en temel ihtiyaçlarına erişememekle birlikte bebeklerin sağlıklı olmasına, bebeklerin hayata tutunamamalarına ve psikolojik rahatsızlıklara yol açabilir. Eğitim açısından bakıldığında, gerekli olan eğitimi ala-

mamalarına ve beşerî donanımlara sahip olamamalarına neden olmaktadır. Şiddet açısından bakıldığında, toplum içinde kabul görmemelerine ve her türlü kaba kuvveti yaşamayla karşı karşıya bırakılmalarına yol açmaktadır. Ekonomik açıdan neticeleri arasında ise kazanç elde edememe, iyi koşullarda bir yaşam sürdürebilme imkânından mahrum kalma ve bir işte çalışma fırsatının sunulmaması gösterilebilir (Avakyan ve Mikhailidi, tarihsiz:9).

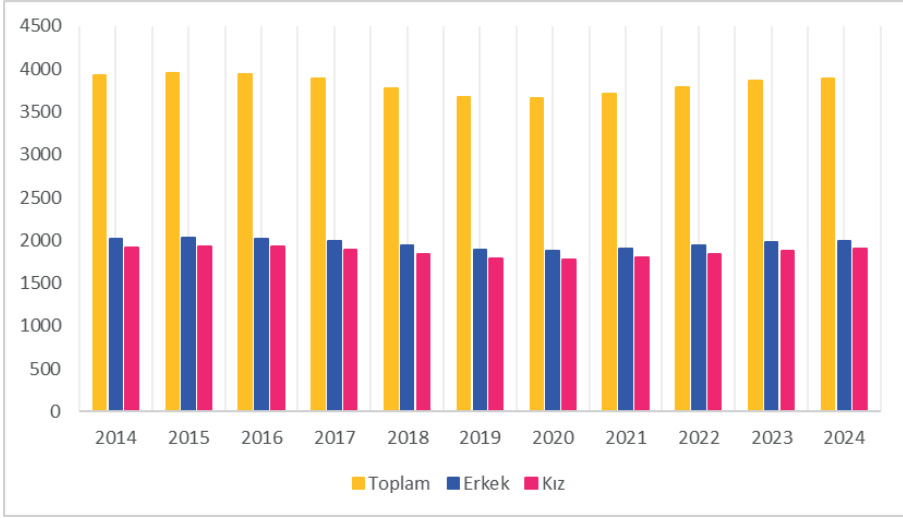
Bu bağlamda özellikle sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için çocuk evliliğinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Çünkü yoksulluk ile ilişkili etkileşime sahiptir. Bunun yanı sıra ergin olmayan yaşta anne olan bireylerin hem kendilerinin hem de dünyaya getirdikleri bebeklerinin gıdaya erişim sağlaması güç olabilir. Ayrıca bu evlilikler sağlıklarını ve iyi bir yaşam sürdürmelerini olumsuz etkileyebilir. Bunun yanı sıra bu durum gerekli olan eğitimi alamamalarını da beraberinde getirebilir. Bu sorunun önüne geçilmesi halinde erkeklerden farklı bir muameleye maruz kalmalarının sona ermesi hususunda önemli bir adım atılabilir. Bunun dışında bu çocuklar hayatlarının sonraki aşamalarında ekonomiye etkin bir şekilde katılım sağlamamakta, bu durumda ülkelerin ekonomik açıdan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Aynı haklara sahip olunmasını güç hale getiren bu durum aynı zamanda çocuklara kaba kuvvet uygulanmasına da yol açmaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın yoksulluğun ve açlığın son bulması, iyi sağlık ve refah, kaliteli eğitim, cinsiyet ayrımcılığına son verme, ekonomik büyüme, farklı muameleleri azaltma ve barışı, adaleti ve güçlü kurumsallaşmayı sağlayan hedeflerinin gerçekleşmesinde ergin olmayan yaşta çocukların evlendirilmesinin önüne geçilmesinin etkisi olabilir (Girls Not Brides, 2017).

#### **4.Türkiye Ekonomisinde Çocuk İşçi ve Çocuk Gelin Sorunu**

Çocuk işçi ve çocuk gelin sorununun ortaya çıkmasında çeşitli faktörlerin rol oynadığı görülmektedir. Çalışmanın bu kısmında bu konu işgücü, istihdam, işsizlik, okullaşma, yoksulluk ve evlilik gibi göstergeler üzerinden ele alınmaktadır.

Ergin olmayan bireylerin çalıştırılması Türkiye’de görülen ve giderek ciddi boyutlara ulaşan sorunlar arasında yer almaktadır (Barışık vd., 2016:162-163). Benzer şekilde ergin olmayan bireylerin evliliği açısından bakıldığında ise Türkiye’de bu sorunun var olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla bu durumun ortaya çıkmasına yönelik etkenlerin ortadan kaldırılabilmesi için geniş perspektifli bir yaklaşım sergilenmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Kaynak-Malatyalı, 2014:36). Türkiye’de çocuk gelinlerin olmasının çeşitli etkenler doğrultusunda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu duruma eğitim seviyesinin daha çok gelişmesine ihtiyaç duyulması, toplumda gelenek haline gelmiş kuralların bulunması, konuyla ilgili farklı anlamlar çıkarılması, ekonomik koşullar, hanede yapılan davranışlar ve ahlaki kavramları algılayış biçimleri yol açabilir (ASUMA ve İMDAT, 2021:17).

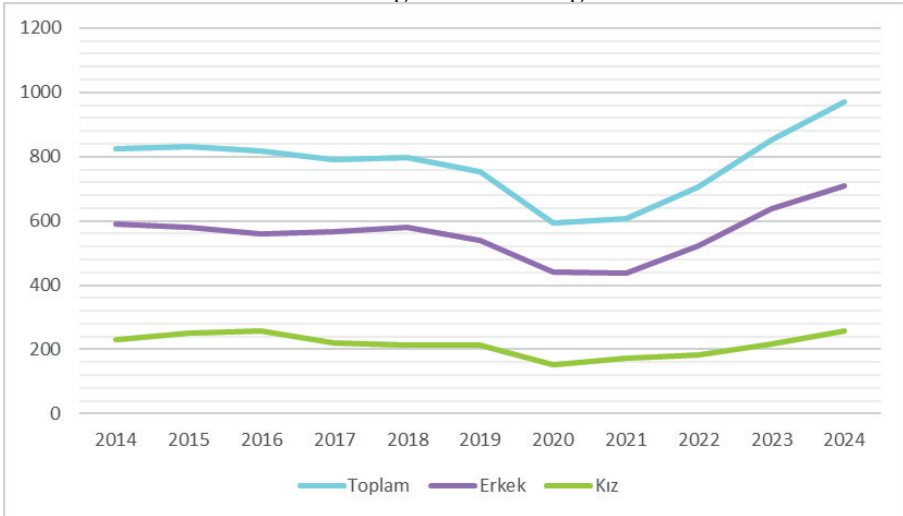
Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında cinsiyetlerine göre 15-17 yaş grubu kurumsal olmayan çocuk nüfus verilerinin gösterildiği Şekil 2’ye bakıldığında kurumsal olmayan çocuk nüfusunda erkek çocukların kız çocuklarına kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir.



Şekil 2: Türkiye’de 15-17 Yaş Grubu Kurumsal Olmayan Çocuk Nüfusu

Kaynak: TÜİK, 2025a

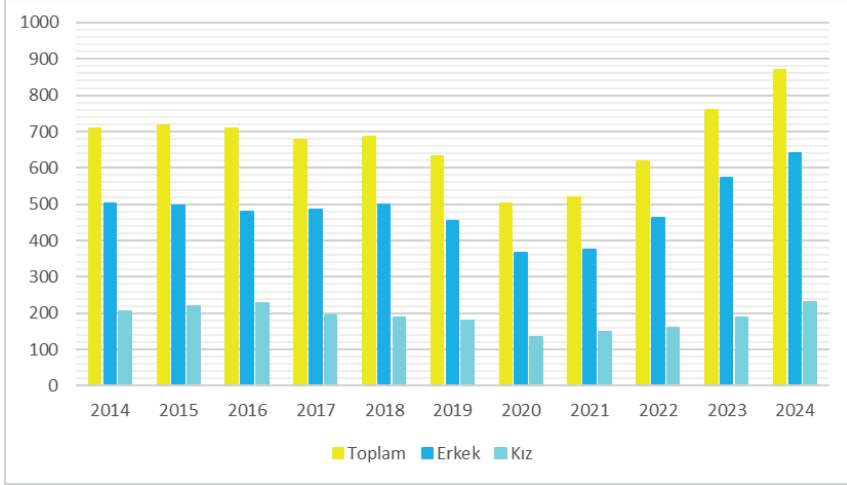
Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında 15-17 yaş grubu çocuk işgücünün gösterildiği Şekil 3’e bakıldığında, erkek çocukların kız çocuklarına kıyasla işgücü bakımından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun özellikle son dönemlerde artma eğiliminde olduğu ifade edilebilir.



Şekil 3: Türkiye’de 15-17 Yaş Grubu Çocuk İşgücü

Kaynak: TÜİK, 2025a

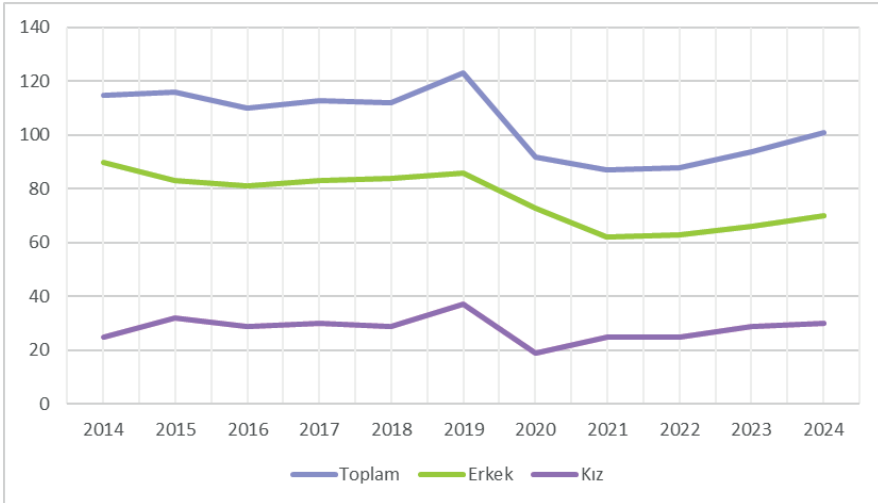
Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında 15-17 yaş grubu çocuk istihdamının gösterildiği Şekil 4’e bakıldığında, bazı dönemlerde istihdamın azalış gösterdiği ancak son dönemlerde artma eğiliminde olduğu ifade edilebilir. Ayrıca yine erkek çocuklarının kız çocuklarına kıyasla daha çok istihdamda yer aldığı görülmektedir.



Şekil 4: Türkiye’de 15-17 Yaş Grubu Çocuk İstihdamı

Kaynak: TÜİK, 2025a

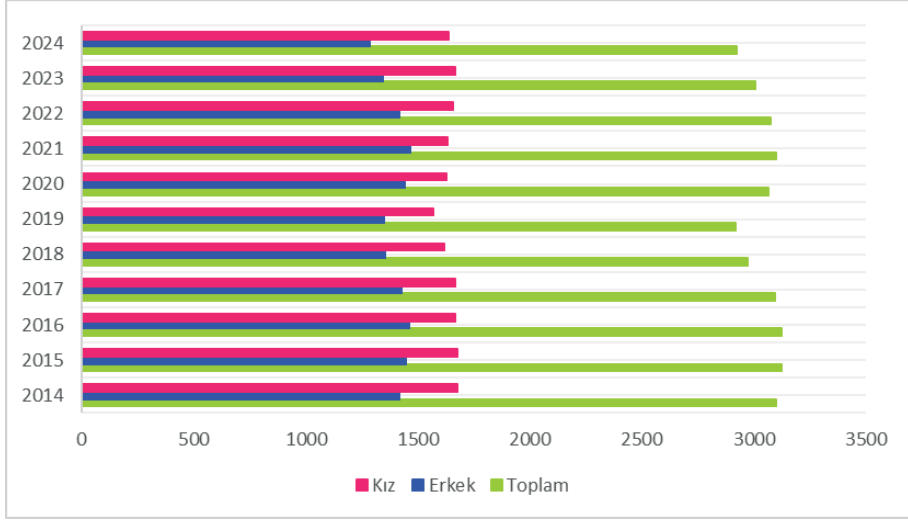
Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında 15-17 yaş grubu çocuk işsizlerin gösterildiği Şekil 5’e bakıldığında, çocuk işsizlerin bazı dönemlerde azaldığı ancak son dönemlerde artma eğiliminde olduğu görülmektedir.



Şekil 5: Türkiye’de 15-17 Yaş Grubu Çocuk İşsiz

Kaynak: TÜİK, 2025a

Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında 15-17 yaş grubu içerisinde olan çocukların işgücüne dahil olmayan kısmının gösterildiği Şekil 6’ya bakıldığında ise kız çocuklarının erkek çocuklarına kıyasla çoğunlukta olduğu görülmektedir.



Şekil 6: Türkiye’de 15-17 Yaş Grubu İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus

Kaynak: TÜİK, 2025a

Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında 15-17 yaş grubu işgücü, istihdam ve işsizlik oranlarının gösterildiği Tablo 1’e bakıldığında, işgücüne katılma ve istihdam oranının erkek çocuklarında daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Tablo 1: Türkiye’de 15-17 Yaş Grubu İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Oranı (%)

	İşgücüne Katılma Oranı			İstihdam Oranı			İşsizlik Oranı		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
2014	21,0	29,4	12,1	18,1	25,0	10,8	13,9	15,2	10,8
2015	21,0	28,6	13,0	18,1	24,5	11,4	13,9	14,4	12,8
2016	20,8	27,8	13,4	18,0	23,8	11,9	13,5	14,4	11,4
2017	20,3	28,5	11,8	17,4	24,3	10,2	14,3	14,7	13,3
2018	21,1	30,0	11,8	18,2	25,7	10,2	14,1	14,4	13,3
2019	20,5	28,5	12,0	17,2	24,0	10,0	16,3	16,0	17,2
2020	16,2	23,4	8,6	13,7	19,5	7,5	15,6	16,6	12,5
2021	16,4	22,9	9,5	14,0	19,6	8,1	14,3	14,2	14,5
2022	18,7	27,0	10,0	16,4	23,7	8,6	12,4	12,0	13,4
2023	22,1	32,2	11,5	19,6	28,8	9,9	11,1	10,3	13,3
2024	24,9	35,6	13,7	22,3	32,0	12,1	10,4	9,9	11,7

Kaynak: TÜİK, 2025a

Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında eğitim ve cinsiyete göre okul-

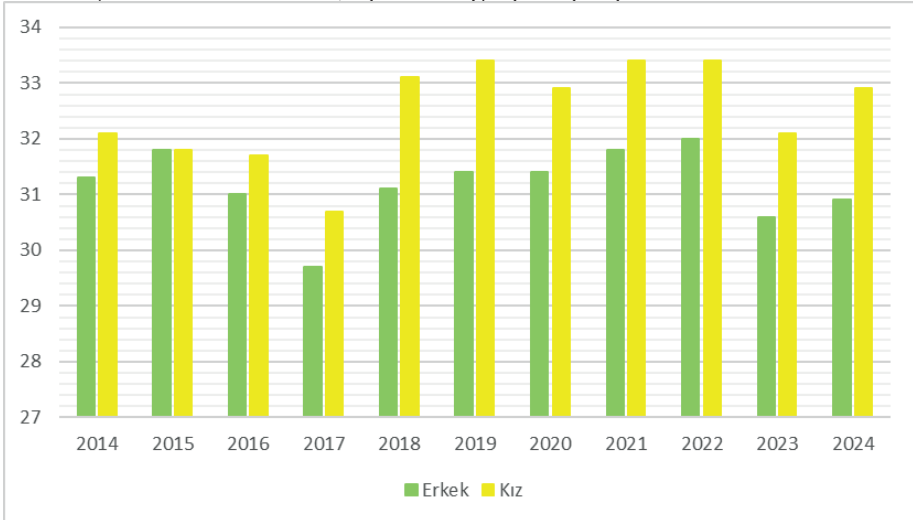
laşma oranının gösterildiği Tablo 2'ye bakıldığında, 2024 yılında ilkökul düzeyinde bu oranın erkeklerde %95,2, kızlarda %95,7, ortaokulda erkeklerde %88,9, kızlarda %89,3, ortaöğretimde erkeklerde %82,5, kızlarda %83,3 olduğu görülmektedir.

**Tablo 2: Türkiye'de Eğitim ve Cinsiyete Göre Okullaşma Oranı**

	İlkökul		Ortaokul		Ortaöğretim	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
2014	96	96,6	94,4	94,3	79,5	79,3
2015	94,5	95,2	94,4	94,4	79,4	80,2
2016	91,1	91,2	95,6	95,8	82,7	82,4
2017	91,4	91,7	94,3	94,7	83,8	83,4
2018	91,8	92,1	92,9	93,6	84,5	83,9
2019	93,7	93,5	95,7	96,1	85,2	84,8
2020	93,3	93,1	89	88,7	88,1	87,8
2021	93,2	93,1	90	89,7	90	89,3
2022	93,8	93,9	91,2	91,2	91,8	91,6
2023	94,9	95,2	91,4	91,5	87,3	88,7
2024	95,2	95,7	88,9	89,3	82,5	83,3

**Kaynak: TÜİK**

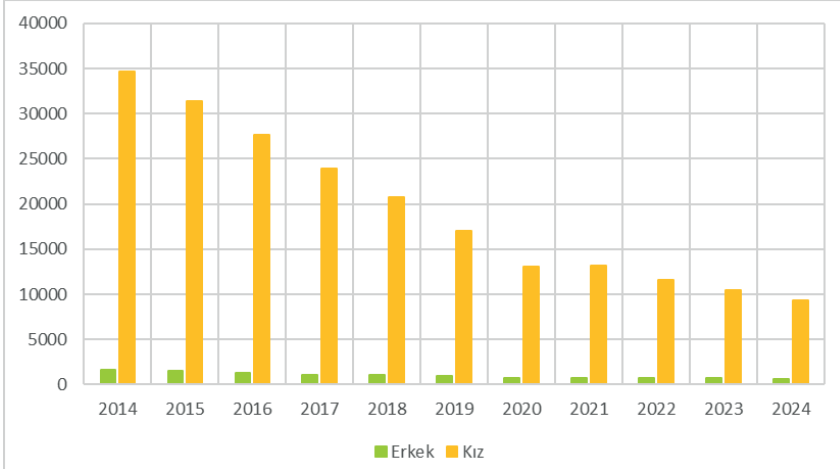
Türkiye'de 2014 ve 2024 yılları arasında cinsiyetlere göre yoksul çocuk oranının gösterildiği Şekil 7'ye bakıldığında ise genellikle kız çocuklarında yoksulluğun erkek çocuklarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Buna göre, 2024 yılında erkek çocuklarının yoksulluk oranı %30,9 iken kız çocuklarının yoksulluk oranı %32,9 şeklinde gerçekleşmiştir.



**Şekil 7: Türkiye'de Yoksul Çocuk Oranı (%)**

**Kaynak: TÜİK**

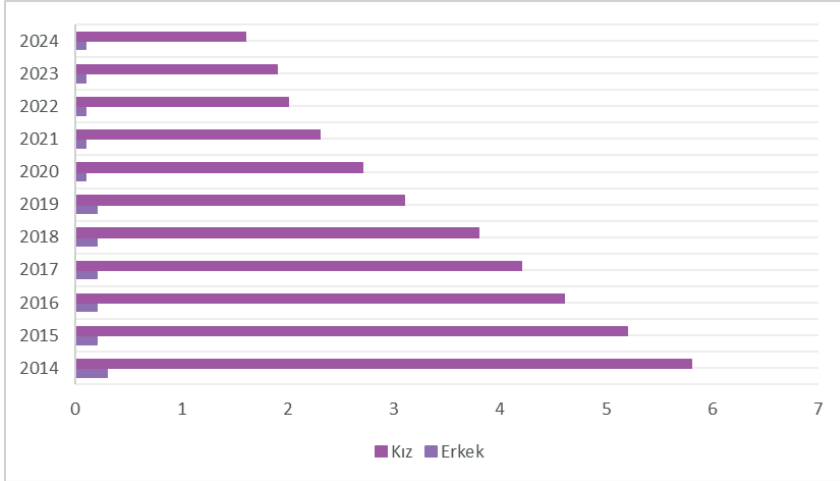
Evlilik açısından bakıldığında ise, Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında 16-17 yaş grubu kız ve erkek çocuklarının evlilik verilerinin gösterildiği Şekil 8’e bakıldığında, evlilik yapan kız çocuklarının erkek çocuklarına kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Öte yandan bu evliliklerin azalma eğiliminde olduğu ancak tamamen bitmediği ifade edilebilir.



Şekil 8: Türkiye’de 16-17 Yaş Grubu Kız ve Erkek Çocuk Evlilikleri

Kaynak: TÜİK, 2026

Türkiye’de 2014 ve 2024 yılları arasında 16-17 yaş grubunda olup evlenen çocukların toplam evlilik içindeki payının gösterildiği Şekil 9’a bakıldığında, kız çocuklarında bu oranın daha fazla olduğu görülmektedir. 2024 yılında erkek çocukları için %0,1 olan bu oran kız çocukları için %1,6 şeklindedir.



Şekil 9: 16-17 Yaşında Evlenen Çocukların Toplam Evlilik İçindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 2024 yılında il ve cinsiyete göre evliliklerin gösterildiği Tablo 3’e bakıldığında kız çocuklarının evliliğinin Gaziantep ve Şanlıurfa gibi illerde oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca erkek çocukların evliliklerinin daha az olduğu ifade edilebilir.

**Tablo 3: Türkiye’de İl ve Cinsiyete Göre Evlilik (16-17 Yaş)**

	Erkek	Kadın
<b>Toplam</b>	617	9381
<b>Adana</b>	7	252
<b>Adıyaman</b>	7	77
<b>Afyonkarahisar</b>	17	147
<b>Ağrı</b>	2	213
<b>Aksaray</b>	11	106
<b>Amasya</b>	-	29
<b>Ankara</b>	22	289
<b>Antalya</b>	19	153
<b>Ardahan</b>	-	25
<b>Artvin</b>	-	3
<b>Aydın</b>	14	170
<b>Balıkesir</b>	20	123
<b>Bartın</b>	2	7
<b>Batman</b>	1	82
<b>Bayburt</b>	-	-
<b>Bilecik</b>	3	13
<b>Bingöl</b>	3	10
<b>Bitlis</b>	4	115
<b>Bolu</b>	1	13
<b>Burdur</b>	-	20
<b>Bursa</b>	21	195
<b>Çanakkale</b>	12	48
<b>Çankırı</b>	1	13
<b>Çorum</b>	4	37
<b>Denizli</b>	5	77
<b>Diyarbakır</b>	10	300
<b>Düzce</b>	3	39
<b>Edirne</b>	18	84
<b>Elazığ</b>	5	44
<b>Erzincan</b>	3	12
<b>Erzurum</b>	4	83
<b>Eskişehir</b>	5	38
<b>Gaziantep</b>	41	982
<b>Giresun</b>	2	21
<b>Gümüşhane</b>	-	6
<b>Hakkari</b>	-	20

Hatay	12	466
İğdır	1	31
Isparta	5	37
İstanbul	40	456
İzmir	15	258
Kahramanmaraş	13	266
Karabük	2	12
Karaman	1	26
Kars	4	89
Kastamonu	2	17
Kayseri	10	178
Kırıkkale	1	26
Kırklareli	6	53
Kırşehir	2	22
Kilis	1	83
Kocaeli	11	124
Konya	34	385
Kütahya	7	37
Malatya	4	52
Manisa	18	172
Mardin	5	188
Mersin	8	166
Muğla	3	43
Muş	2	153
Nevşehir	4	66
Niğde	8	111
Ordu	8	46
Osmaniye	9	127
Rize	-	3
Sakarya	16	70
Samsun	12	109
Siirt	2	81
Sinop	1	20
Sivas	2	39
Şanlıurfa	41	800
Şırnak	2	114
Tekirdağ	14	107
Tokat	5	74
Trabzon	-	16
Tunceli	-	1
Uşak	3	33
Van	5	274
Yalova	1	17
Yozgat	4	63
Zonguldak	6	24

Kaynak: TÜİK,2026

Kısaca ifade etmek gerekirse, Türkiye’de çocuk istihdam ve çocuk gelin sorununun yaşandığı görülmektedir. Kız çocuklarının işgücü açısından erkek çocuklarına kıyasla daha az yer aldığı ve kız çocuklarının yaptıkları evliliklerin daha fazla olduğu ifade edilebilir. Yoksulluk açısından bakıldığında kız çocuklarında yoksullaşmanın daha yüksek olduğu görülmektedir. İl düzeyinde değerlendirildiğinde ise bulunduğu bölge fark etmeksizin Türkiye’de pek çok yerde çocuk gelin sorununun var olduğu söylenebilir.

### 5.Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Türkiye’de çocuk işçi ve çocuk gelin sorunu ele alınmaktadır. TÜİK’ten elde edilen verilere bakıldığında istihdam ve işgücünde kız çocuklarının yerinin erkek çocuklara kıyasla daha az olduğu görülmektedir. Benzer şekilde yoksullaşmanın kız çocuklarında daha fazla olduğu söylenebilir. Çocuk evliliklerine bakıldığında ise kız çocuklarının yaptığı evliliklerin daha çok olduğu, giderek azalma eğilimi gösterse de sorunun tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir.

Bu bakımdan Türkiye’de çocuk işçi sorununun ortadan kaldırılabilmesi için ekonomik bakımdan iyileştirici ve destekleyici uygulamaların artırılmasıyla birlikte sosyal açıdan yeni düzenlemelerin hayata geçirilmesi faydalı olabilir. Benzer şekilde çocuk gelinlerin olmaması için toplumlara yönelik farkındalık oluşturacak eğitimlerin verilmesi, bu hususta kız çocuklarının korunmasına yönelik daha çok girişim yapılması sorunun çözülmesine katkı sağlayabilir. Özellikle il düzeyinde bakıldığında 2024 yılında Gaziantep ve Şanlıurfa ilinde meydana gelen çocuk evliliklerinin diğer illere kıyasla oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilk uygulamaların bu illerde yerel ölçekte yapılmaya başlanması daha etkili bir girişim olabilir.

## KAYNAKÇA

- Ahmady, K. (2024). Gender differences in child labour: A systematic review of causes, forms, features and consequences, *International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation*, 5(1),947-956.
- ASUMA & İMDAT (2021). Türkiye çocuk evlilikleri raporu 2020, [https://www.imdat.org/media/raporlar/TURKIYE\\_COÇUK\\_EVLİLİKLERI\\_RAPORU.pdf](https://www.imdat.org/media/raporlar/TURKIYE_COÇUK_EVLİLİKLERI_RAPORU.pdf).
- Avakyan, Y., Mikhailidi, K. (tarihsiz). Guide to addressing child marriage, *World Vision*, <https://jlfic.com/wp-content/uploads/2019/09/Guide-to-Addressing-Child-Marriage.pdf>.
- Bahl, A. (tarihsiz). Discrimination faced by urban women in educated societies and its manifestation, *International Journal of Policy Sciences and Law*, 1(2).
- Barışık, S., Ege, T., Şimşek, T. (2016). Türkiye’de çocuk işçiliği ve ekonomik etkileri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 161-179.
- Boender, C. (2021). The relationship between child labour and child marriage: A discourse analysis, *UNICEF*, Kathmandu.
- Borrell, R. (2015). Behind closed doors: Child and early marriage as slavery, *Anti-Slavery International*.
- Dandge, R.R. (2021). Socio-economic exploitation of girl child in child labour: An empirical study, *Elementary Education Online*, 20(6), 2852-2858.
- de Alwis, R.D.S. (2007). Child marriage and the law, *Division of Policy and Practice: Unite for Children*.
- Ellsberg, M. (1998). Issue paper on discrimination and sexual abuse against girls and women, *Health Division Document*,7.
- European Institute for Gender Equality (tarihsiz). Girl child (L), <https://eige.europa.eu>.
- Girls Not Brides (2017). How ending child marriage is critical to achieving the sustainable development goals, [https://www.girlsnotbrides.org/documents/1430/Child-marriage-and-achieving-theSDGs\\_DAC.pdf](https://www.girlsnotbrides.org/documents/1430/Child-marriage-and-achieving-theSDGs_DAC.pdf).
- Goonsekere, S. (2006). The elimination of all forms of discrimination and violence against the girl child, *Expert Group Meeting*, EGM/DVGC/2006/BP.1.
- Iravani, M.R. (2011). Role of social workers in supporting girl child labour and their families, *International Journal of Business and Social Science*, 2(18), 119-125.
- Kaynak-Malatyalı, M. (2014). Türkiyede ‘Çocuk Gelin’ sorunu, *Nesne*, 2(3), 27-38.
- Kinanee, J.B. (2005). Protecting the girl-child against discrimination and violence in Nigeria: *Counselling Perspective*, *Int. J. Viol.Rel.Stud*, 1(1), 192-201.
- Newell, K.S., Ross, E., McVicker, C., Cromwell, J. (2000). Discrimination against the girl child, female infanticide, Female genital cutting and honor killing, *Youth Advocate Program International*, ISBN:0-9663709-7-X.

- Pampapathi, N.L. (2018). Child marriage in India: Causes and consequences, *International Journal of Creative Research Thoughts*, 6(1), 1436-1439.
- Pande, R. (2023). Women and girl child labour in the bangle industry of Hyberabad, India, *Studia Historiae Oeconomicae*, 41(2),165-204.
- Presler-Marshall, E., Jones, N., Alheiwidi, S., Youssef, S., Abu Hamad, B., Bani Odeh, K., Baird, S., Oakley, E., Guglielmi, S., Malachowska, A. (2020). Through their eyes: Exploring the complex drivers of child marriage in humanitarian contexts, *Report.London: Gender and Adolescence: Global Evidence*.
- Ralte, L., Mishra, B.B. (2019). Child labour in Mizoram: A case study, *Mizoram University Journal of Humanities & Social Sciences*, 5(2), 55-64.
- Samiksha., Grover, K. (2019). Human rights: Rights of women and children, *An International Peer-Reviewed Open*, 3(1),321-333.
- Sathyamurthi, K. (2011). Child rights: A gender perspective. *Transcience*, ISSN 2191-1150.
- Sunandamma, P.G., Moorhy, K.S. (2014). Discrimination against girl child in family in urban slums Hyderabad, *International Journal of Scientific and Research Publications*, 4(3),1-3.
- Tamizi, N., Sheykhoslamy, A. (2021). An investigation of the scale and spread of child marriage in the suburbs of Mashhad (Ismaeel-Abad Region), *Focused on Causes, Factors, and Preventive Solutions, Propositos y Representaciones*, 9 (SPE3), e1121.
- Thevenon, O., Edmonds, E. (2019). Child labour: Causes, consequences and policies to tackle it, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*,No.235.
- TÜİK, <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/statistical-themes>, Erişim:02.03.2026.
- TÜİK (2025a). İstatistiklerle çocuk, <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54197>, Erişim:02.03.2026.
- TÜİK (2026). Evlenme ve boşanma istatistikleri, <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58165> , Erişim:02.03.2026.
- Wodon, Q., Savadogo, A., Kes, A. (2017). Economic impacts of child marriage: Work, earnings, and household welfare, Washington, DC: *The World Bank and International Center for Research on Women*.





**Bölüm**

**7**

# **KÜRESELLEŞME VE POLİTİK İŞ ÇEVİRİMLERİ**

“

”

*Ayşe Arı<sup>12</sup>*

1 Doç. Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Mersin Üniversitesi .  
ayseari@mersin.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-8485-5932

2 Bu çalışma doktora tezinden türetilmiştir.

## Giriş

Makroekonomik dalgalanmaların politik süreçlerle ilişkisini inceleyen politik iş çevrimleri modelleri, seçim dönemlerinde partilerin sergilediği davranışların ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede ilk önemli çalışma, Nordhaus (1975) tarafından gerçekleştirilmiştir. Nordhaus(1975)'un modeline göre iktidar partilerinin temel amacı, seçimleri kazanmak ve yeniden iktidara gelmektir. Seçmenler ise işsizlik ve enflasyon gibi makroekonomik göstergelere bakarak partileri değerlendirir. Bu nedenle partiler, seçim öncesinde ekonomiyi genişletici para ve maliye politikaları uygulayarak kısa süreli ekonomik büyüme yaratmaktadır. Seçmenlerin geriye dönük bilgisi, bu tür davranışların partilerin yeniden seçilmesini kolaylaştırmaktadır. Nordhaus modelinde seçmenler ve partiler homojen kabul edilmekte olup tüm aktörlerin tercihleri benzerdir.

1980'lerden itibaren rasyonel beklentiler teorisi, fırsatçı iş çevrimlerinin geçerliliğini yeniden tartışmaya açmıştır. Fakat Cukierman ve Meltzer (1986), Rogoff ve Sibert (1988) ile Persson ve Tabellini (1990) gibi çalışmalar, seçmenlerin rasyonel olduğu varsayımı altında da politik iş çevrimlerinin gerçekleşebileceğini göstermiştir. Bu modellerde, seçmenlerin optimal beklentiler oluşturması ve hükümetin yeteneği konusundaki asimetric bilginin ekonomik sonuçlar üzerindeki etkisi ön plana çıkmaktadır.

Hibbs (1977) tarafından geliştirilen partizan model ise, seçmenler ve partilerin heterojen olduğunu ve partilerin ideolojik farklılıkları doğrultusunda politika tercihleri yaptığını ortaya koymaktadır. Hibbs(1977)'in modelinde sağ partiler enflasyonu kontrol etmeye ve sermaye sahiplerinin çıkarlarını gözetmeye öncelik verirken, sol partiler düşük işsizliği sağlamak amacıyla emek sahiplerini memnun etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle sol parti dönemlerinde yüksek enflasyon ve düşük işsizlik, sağ parti dönemlerinde ise düşük enflasyon ve yüksek işsizlik gözlemlenmektedir.

Alesina (1987) ise rasyonel partizan modelini geliştirerek, hükümetin toplam talep politikalarının reel ekonomiyi etkileyip etkilemeyeceğini incelemiştir. Modelde partiler farklı tercihleri olan aktörler iken seçmenler rasyonel ve ileriye dönüktür. İki parti durumunda seçim sonuçları belirsiz olup sürpriz politikalar gözletilmektedir.

Özetle, politik iş çevrimleri teorileri, seçim öncesi ve sonrası partilerin davranışlarını, seçmenlerin bilgisi ve partilerin ideolojik farklılıkları üzerinden açıklamaktadır. Bu kapsamda Nordhaus(1975) fırsatçı model ile süreci açıklarken, Hibbs(1977) partizan model ile ideolojik farklılıkları öne çıkarmıştır. Bahsedilen bu fırsatçı ve partizan modeller daha sonra rasyonel beklentiler varsayımı dikkate alınacak şekilde genişletilmiştir. Bu çalışmalar, makroekonomik dalgalanmaların politik süreçlerle etkileşimini anlamak açısından temel bir çerçeve sunmaktadır.

## 1. Politik İş Çevrimleri ve Küreselleşme

Finansal ve ticari alanda yaşanan serbestleşmenin makroekonomik değişkenler üzerinde etkisi söz konusudur. Küreselleşmenin hükümetlerin uygulayacağı politikalara ya da seçmen oylarına da etkisinin olacağı ileri sürülmektedir. Bu kapsamda iktidarın tercih edeceği para ve maliye politikalarının nasıl değişeceği önem taşımaktadır (Keohane ve Milner, 1996:4). Ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşme sonrasında seçmenler ve iktidar partisinin davranışlarında fırsatçı ve partizan modellerden farklılıkların ortaya konulması önemli olmaktadır. Uluslararası gelişmelerin ulusal ekonomi üzerindeki etkileri, seçmen davranışları ve iktidarın seçim stratejileri açısından önem taşımaktadır. Küresel piyasalardan kaynaklanan ve iktidarın kontrolü dışında gelişen ekonomik sonuçların, seçmenler tarafından iktidara ne ölçüde atfedildiği temel bir sorudur. Politik iş çevrimi yaklaşımlarına göre seçmenler, ekonomik performansa bağlı olarak iktidarı ödüllendirmekte ya da cezalandırmaktadır. Ancak bu değerlendirmede seçmenlerin oy tercihlerini kişisel ya da ulusal refah temelinde mi belirledikleri belirleyici olmaktadır (Kayser, 2007:346).

Politik iş çevrimi modelleri, seçmenlerin hükümeti ekonomik performansa göre ödüllendirdiğini ya da cezalandırdığını varsaymaktadır. Bir başka deyişle politik teoride seçmenler, ekonomik performansı zayıf olan partileri desteklemezken, iktidar olmayı hedefleyen partilerin refah artırıcı politikalar izlemesi beklenmektedir. Ancak Küreselleşme, iktidara uluslararası gelişmeleri ekonomik sorunların nedeni olarak sunma imkânı tanımaktadır. Böylece iktidar olumsuz ekonomik sonuçlar yaşanmasına rağmen oy kaybını sınırlayabilmektedir. İlaveten küreselleşme ve artan dışa açıklık, hükümetlerin ekonomi üzerindeki kontrolünü zayıflatmaktadır. Bu nedenle dışsal şoklara daha açık ülkelerde seçmenler, ekonomik sonuçlara oy tercihlerinde daha az ağırlık vermekte ve hükümeti ekonomiden daha sınırlı ölçüde sorumlu tutmaktadır. Diğer taraftan iktidarın kontrolü dışında gelişen olumsuz ekonomik koşullarda, seçmenlerin ekonomik sonuçlardan kimi sorumlu tuttuğu ve oy tercihini nasıl belirlediği önemli bir tartışma konusudur. Seçmenler, dış koşullar nedeniyle kötü performans gösteren yetenekli partileri cezalandırabildiği gibi, dışsal olumlu gelişmeler sayesinde iyi ekonomik göstergeler elde eden yetersiz partileri ödüllendirebilmektedir. Bu durum, ekonomik göstergelere dayalı oy vermenin ancak iktidarın ekonomi üzerinde etkili olduğu ölçüde anlamlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla doğru bir oy verme süreci için iktidarın makroekonomik sonuçlar üzerindeki etkisinin ve bu etkiyi sınırlayan faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dışa açıklık derecesi, ulusal ekonominin dışsal faktörlere bağımlılığını gösteren temel göstergelerden biri olarak öne çıkmaktadır (Fernandez-Albertos, 2006:30).

Öte yandan uluslararası bütünleşmenin artması, rasyonel seçmenlerin iktidar partisinin performansını daha doğru değerlendirmesine ve hesapve-

rehabilirligi artırmasına imkân tanıyabilmektedir(Hellwig ve Samuels, 2007). Bu durumda iktidar, kötü ekonomik sonuçları uluslararası gelişmelere bağlayarak kendini aklayamaz. Ancak Hellwig'in görüşlerinin aksine, ticari açıklığın artması seçmenlerin ekonomik sonuçlara daha fazla önem vermesini de sağlayabilir; Scheve (2000) küreselleşmenin ekonomik bilgiyi açığa çıkararak yetenekli partilerin iktidara gelmesini kolaylaştırdığını savunmaktadır.

Küreselleşme ve seçmen davranışı konusundaki bir başka önemli husus ise, artan uluslararası bağımlılıkla birlikte seçmenlerin, ortak ekonomik şoklara farklı ülkelerde benzer tepkiler verebilmesi ve ideolojik tercihlerde eş zamanlı yönelimler görülmesidir. Nitekim 1960'larda ekonomik refahın etkisiyle Batı ülkelerinde liberal politikalar öne çıkarken, 1980'lerde ekonomik daralma sürecinde birçok ülkede sağ eğilimler güçlenmiştir. Kim ve Fording (2001), ideolojik değişimlerin özellikle etkili ülkelere komşu küçük ülkelere yayıldığını göstermektedir. Kayser (2007)'e göre ise ülkeler arasındaki eş zamanlı iş çevrimleri, seçmenlerin kendi iktidarlarının ekonomik performansını diğer ülkelerle karşılaştırmasına olanak tanımakta ve içsel ile dışsal şokları ayırt etmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, komşu ülkelerin ortalama büyüme oranları ulusal ekonomik performans için basit bir karşılaştırma ölçütü sunmaktadır. Hellwig (2001), uluslararası ekonomik bütünleşme arttıkça ekonomik performansın seçmenlerin oy tercihleri üzerindeki etkisinin zayıfladığını gösteren ilk çalışmayı ortaya koymuştur. Çalışmada 9 sanayileşmiş ülkeyi inceleyen yazar, dış ticaretin GSYH içindeki payı arttıkça seçmenlerin ekonomik performansa dayalı olarak iktidarı ödüllendirme ya da cezalandırma eğiliminin azaldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç uluslararası ekonomik bağımlılığın seçmen tepkilerini değiştirdiğini göstermektedir. Benzer biçimde Hellwig ve Samuels (2007), küreselleşme sürecinde seçmenlerin iktidar partisini ekonomik sonuçlardan sorumlu tutma düzeyinin azaldığını ortaya koymuştur. Yetmiş beş OECD ülkesini kapsayan bu çalışmada reel kişi başı GSYH büyüme oranı performans göstergesi olarak kullanılmış ve uluslararası bağımlılığın seçmen-iktidar-ekonomi ilişkisini dönüştürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Dışa açıklık arttıkça ulusal ekonomi koşullarındaki değişimler seçmen gruplarını da etkileyebilmektedir. Yeni sektörlerin yükselmesi ve geleneksel sektörlerin önem kaybetmesi, seçmenlerin desteklediği partileri değiştirebilmektedir. Uzun süre iktidarda kalan partiler, küreselleşme sürecine uyum sağlayamazsa seçmenler tarafından tercih edilmeyebilir. Teknoloji ve iletişimdeki ilerlemeler ise, ekonomik, sosyal ve kültürel refahı sağlayabilecek partileri arayan bilinçli seçmenlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Kayser, 2007:343). Anderson ve Ishii (1997:622), Japonya'da dış ticaretin artmasıyla Liberal Demokrat Parti'nin (LDP) oylarının ilk etapta yükseldiğini göstermiştir. Bu artışta, LDP'nin dış ticareti teşvik etmesi ve zarar gören seçmenlere telafi politikaları uygulaması etkili olmuştur. Ancak küreselleşme-

nin ilerleyen dönemlerinde bazı LDP seçmen bölgeleri, özellikle kırsal kesim, çiftçiler ve küçük işletme sahipleri, dışa açıklığın ve uluslararası piyasalara bağımlılığın olumsuz etkilerini yaşamaya başlamıştır.

### 1.1)İçsel Seçimler

Politik iş çevrimleri teorisinde seçim tarihinin önceden bilinen tarihlerde gerçekleştiği varsayılmaktadır. Bir başka deyişle seçim tarihi dışsal olup iktidar seçim tarihlerine müdahale edememektedir. Fakat küreselleşme ile birlikte seçim tarihlerinin dışsal değil içsel olduğu söylenebilmektedir. Çünkü birçok ülkede erken seçim kararı alınabildiğinden iktidar partisinin görev süresi ve seçim tarihi kesin olmamaktadır. Erken seçim kararı ise iktidar partisi, muhalefet partisi yada halkın isteği doğrultusunda gerçekleşebilmektedir.

Seçim zamanının içsel olarak belirlenmesi iktidar partisine avantaj sağlayabilmektedir. İktidar, seçimi kazanmak amacıyla dış ekonomilerde meydana gelen olumlu gelişmelerin ulusal makroekonomik göstergeleri de olumlu etkilediği dönemlerde erken seçim kararı alabilmektedir. Bu durum iktidar partisinin dış ekonomilerdeki genişlemenin ulusal ekonomiye yansımaları fırsata çevirerek seçim tarihini belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü İktidar partisi, kendisinin seçimi kazanma ihtimalinin yüksek olduğu bir tarihte seçim yapılmasını isteyecektir. Bu durumda seçim tarihinin iktidar tarafından belirlenmesi iktidar partisinin sahip olduğu güçlü araçlardan birisi olmaktadır (Heckelman ve Berument, 1998:999 1000; Kayser, 2007:343). Smith (2000:7) ve Inoguchi (1981) de ekonomik göstergelerin olumlu olduğu dönemler de iktidar partisinin erken seçim kararı alacağına işaret etmiştir. Smith (2000:7) ayrıca iktidarın erken seçim kararı almasının iktidarın ekonomik gelişmeleri seçmenlerden daha iyi ve önce değerlendirebilmesiyle açıklamaktadır. İktidar partisi, gelecekteki performansının seçim tarihindeki performansından daha kötü olacağını öngördüğünden erken seçim kararı almaktadır (Smith, 2000:7).

Seçim tarihinin içsel olması iktidarın aleyhine de olabilmektedir. Örneğin erken seçim kararı muhalefet partisinin yada halkın isteği neticesinde gerçekleştiğinde iktidarın aleyhine sonuçlar gözlenebilmektedir. Çünkü muhalefet yada halk, uluslararası yada ulusal ekonomide yaşanan kriz yada daralma dönemlerinde erken seçim isteyebilmektedir. Ekonomik koşulların iyi olmaması seçmenleri iktidar lehine oy kullanmamaya yöneltebilmektedir. Avrupa Birliği gibi ticari bütünleşmenin yüksek olduğu ülkelerde bazı yıllarda seçim tarihlerinin birbirine yakın olması da erken seçim kararı ve küresel alanda yaşanan olumsuz ekonomik koşulların ulusal ekonomileri etkilemesinden kaynaklanabilmektedir (Kayser,2006:444-51). Seçim tarihinin içsel olmasının iktidar aleyhine olacağı bir başka durum, seçim döneminde iktidar partisinin ekonomiye müdahale etmemesine yol açmasıdır. Bir başka deyişle

politik iş çevrimi teorilerine göre iktidar seçim öncesi genişletici seçim sonrası daraltıcı politikalar uygularken seçim tarihinin içsel olduğu durumda iktidar partisi seçimi kazanmak amacıyla para yada maliye politikasına çok fazla başvuramamaktadır. Bu nedenle, içsel seçimler ile birlikte seçim döneminde ekonomide politik iş çevrimleri kaynaklı iktisadi dalgalanmaları azaltmakta ve daha istikrarlı bir işleyiş gözlenebilmektedir (Heckelman ve Berument, 1998:999-1000).

### 1.2)İstihdam Güvensizliği

Küreselleşmenin sosyoekonomik etkilerinden birisi de işsizlik üzerinde gerçekleşmekte ve küreselleşmenin işsizliği artırabileceği düşünülmektedir. Çünkü emeğin uluslararası hareketliliği ve üretimin küreselleşmesi az yetenekli işçilerin ücretini düşürmekte ve gelir eşitsizliğini derinleştirmektedir. Bunun neticesinde yeniden dağılım sağlayan sosyal politikalara ihtiyaç duyan seçmen sayısı artacağından sol parti seçmenlerinin oranının da artacağı düşünülmektedir (Genschel, 2004:625-626).

Küreselleşme sürecinde iş güvensizliği sorunuyla da karşılaşmaktadır. İş güvensizliği, “küreselleşme sonrasında işçilerin, iyi imkânlar sunan iş fırsatlarının daha kıtlaştığına ve sahip oldukları işlerden daha güvenli ve daha yüksek ücretli iş bulma imkânlarının kısıtlandığına inanmalarını” ifade etmektedir (Mughan vd, 2003: 619-621; Mughan ve Lacy, 2002:518-19). İstihdam güvensizliği ve işsizliğin artmasının seçmenlerin iktidar partisinin aleyhinde oy kullanılmasına yol açacağını bilen iktidar partisi ise işsizliği azaltacak politikalar uygulayacaktır. Bu durumda iktidarın sosyal harcamaları artıracak politikalar benimseyeceği ifade edilebilir(Kayser, 2007:342).

Kwon (2006) 13 Avrupa ülkesine odaklandığı çalışmasında, İstihdam güvensizliğinin sağ mı yoksa sol partinin mi lehine olduğunu araştırmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre işsizlik nedeniyle seçmenler daha fazla sosyal yardım talep ettiğinden sağ parti taraftarlarının yaklaşık % 8'i sol parti tarafına geçiş yapmaktadır. Fakat İktidarda sol bir partinin olduğu durumda işsizlikten sol parti sorumlu tutulmakta ve sol parti taraftarları % 10 azalmaktadır. Kısaca küreselleşme neticesinde yaşanan istihdam güvensizliği, seçmenlerin desteklediği partileri değiştirebilmektedir.

### 1.3)Disiplin Etkisi

Küreselleşmenin iktidar partisinin bağımsız politikalar uygulamasını engelleyeceği bir başka deyişle disipline edeceği ileri sürülmektedir. Böylece küreselleşme sonrasında para ve maliye politikasını iktidar partilerinin kendi çıkarları doğrultusunda kullanması sınırlanacaktır. İktidar partisini disipline eden faktörlerden birisi doğrudan yabancı yatırımlardır. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde tasarrufların yetersiz olması doğrudan yabancı yatırımları değerli kılmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme ve istih-

damı artırmak isteyen ülkeler ülkesine doğrudan yabancı yatırımları çekmek istemektedir. Bu amaçla doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekecek politikalar uygulamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların ülke tercihinde ise kârlılık ve güven önemli olmaktadır. Bu kapsamda serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu ülkeler ön plana çıkmaktadır. İlaveten doğrudan yabancı yatırımlar ülkedeki makroekonomik koşulları yakından takip emektedir. Bu kapsamda örneğin düşük ve istikrarlı bir enflasyonun gerçekleştiği, sıkı para ve maliye politikalarının benimsendiği ülkeler öncelikli olmaktadır. Çok uluslu firmalar karlılıklarının artması için kendilerine sunulan vergiler-sübvansiyonlar gibi avantajları da dikkate almaktadır (Çankaya, 2004: 95-96). Alt yapının geliştiği, rekabetin geçerli olduğu, beşeri sermaye ve sağlık sisteminin yeterli olduğu ülkeler de doğrudan yabancı yatırımlar için öncelikli ülkelerdir (Tytell ve Wei, 2004:3-4; Root ve Ahmed, 1979) .

Swank (1998:675) ise küreselleşme sonrasında sadece ulusal koşullar değil ülkelerin izlediği politikaların da doğrudan yabancı yatırımlar için belirleyici olduğuna işaret etmiştir. Bu nedenle ülkesine doğrudan yabancı yatırım çekmek isteyen iktidar partileri diğer ülke politikalarını da yakından takip edecektir. Bir başka deyişle doğrudan yabancı yatırımları teşvik edecek politikalarda diğer ülkelerle rekabet yaşanabilmektedir. Bu kapsamda örneğin doğrudan yabancı yatırımlar için vergi indirimleri sunulmaktadır. Ayrıca beşeri sermaye ve altyapıyı iyileştirecek düzenlemeler yapılmaktadır. Sonuç olarak bu tür uygulamalar aynı zamanda iktidardaki partilerin uygulamalarının yakınsayacağını ve küreselleşmenin ideolojik farklılıkları azaltacağını da ifade etmektedir (Swank,1998:675-77).

Diğer taraftan düşük ve istikrarlı bir enflasyona ulaşılabilmesi için enflasyon hedeflemesi ön plana çıkmaktadır. Ülkelerin enflasyon hedeflemesine geçmesi ve nihai hedef olarak fiyat istikrarına odaklanması ekonomik büyümeyi geri plana itmektedir. Bu ise, politik iş çevrimi teorisinde İleri sürülen ve seçim öncesinde genişletici para politikasına başvurularak ekonomik büyüme ve istihdamı artırma eğiliminin küreselleşme ile birlikte mümkün olmadığına işaret etmektedir(Spiegel, 2008:10-13; Rose, 2007). Bu kapsamda sıkı para politikasına öncelik verilmesinden de bahsedilebilir. Kısaca faiz oranı da küreselleşme sonrasında uluslararası piyasalar tarafından ülkeye veri olarak sunulur hale gelmektedir(Genschel, 2004:618-19). Kaplan (2008:3)'e göre küreselleşme seçim döneminde iktidar partisinin ekonomiye müdahale etmesini tamamen ortadan kaldırmamakta sadece kısıtlamaktadır.

Küreselleşme ile ulusüstü kuruluşlar ve bölgesel organizasyonların sayısı ve fonksiyonları da artmış, bu durum ulusal hükümetlerin bağımsız politika uygulama alanını kısıtlayarak devletin hâkimiyetini zayıflatmıştır. IMF, OECD, WTO gibi uluslararası kuruluşlar ile Avrupa Birliği gibi birlikler

bölgesel birlikler ülkeler için ortak yada benzer makroekonomik politikalar belirleyebilmektedir. Bu çerçevede ulusüstü kuruluşlar, ulusal egemenliği sınırlandıran önemli aktörler olarak öne çıkmaktadır (Tanzi, 1998:11-12). İlâveten Küreselleşme sürecinde ulusal kuruluşlar ve yerel yönetimler de güç kazanmaktadır. Örneğin, belediyeler vergi, çevre ve kültürel yatırımlar konusunda yetki sahibi olarak bölgeleri cazip hâle getirebilmektedir (Tanzi, 1998:14; Hirst ve Thomson, 1995:408).

### ***Vergi Politikaları***

Küreselleşme, iktidar partilerinin politika alanında disipline edilmesine yol açmaktadır ve bu alanlardan biri vergilerdir. Ulusal hükümetler vergi politikalarını belirleyebilse de, küreselleşme sonrası uygulamalar rakip ülkelerin vergi oranlarından bağımsız olamamaktadır. Yatırımları çekmek ve teknoloji gelişimini desteklemek için ülkeler, yabancı yatırımlar için vergi indirimleri ve muafiyetler uygulamak zorunda kalmakta; bu da iktidar partilerinin uluslararası uygulamaları dikkate almadan kendi çıkarına uygun vergi politikası yürütmesini sınırlamaktadır (Owens, 1998; Asher ve Rajan, 1999:2).

Uluslararası piyasalarda serbestçe hareket etmesi, yüksek vergi oranlarının uygulandığı ülkelere kaçmasına yol açmaktadır. Firmalar, kurumlar vergisinin düşük olduğu ülkelere yatırım yapmayı tercih ederek sermayeyi yönlendirmektedir (Obstfeld, 1998). Küreselleşme, hükümetlerin vergi politikalarını diğer ülkeleri dikkate alarak belirlemesine ve sermaye sahiplerinin iktidar üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır. Bu durum, ülkeler arasında sermayeyi çekmek için vergi rekabeti ve sermaye üzerindeki vergi yükünün azalmasıyla sonuçlanırken, emeğin uluslararası hareketliliği sermayeye kıyasla daha sınırlı olduğu için emek vergilendirilmesinde benzer bir baskı oluşmamaktadır. Grubert ve Mutti (1991) ulusal vergi oranlarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Yazar 1982'de 33 ülkeyi ele alarak vergi oranlarındaki %1'lik düşüş, doğrudan yabancı yatırımları %10 artırdığını tespit etmiştir.

### ***Kamu Harcaması***

Küreselleşmenin kamu harcamalarına etkisi konusunda iki yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlar telafi ve etkinlik hipotezleridir. Etkinlik hipotezi, artan vergi rekabeti ve sermayenin ülke dışına kaçma olasılığı nedeniyle harcamaların azalacağını ileri sürmektedir. Telafi hipotezi ise, küreselleşmeden zarar görenleri desteklemek amacıyla kamu harcamalarının artacağını savunmaktadır. Etkinlik yaklaşımına göre uluslararası bütünleşme sol partilerin genişletici para ve maliye politikalarını ve bütçe açıklarını sınırlamaktadır (Garrett, 1995:670).

Telafi hipotezi dikkate alındığında uluslararası hareketliliği düşük olan üretim faktörleri—özellikle vasıfsız emek—kayıplarını telafi edecek koruyucu-

cu politikalar talep ederek iktidar partisi üzerinde baskı kurabilmektedir(D-reher vd., 2008:263-265; Quinn, 1997:534). Ticaretin artması ve piyasaların bütünleşmesi, reel gelirdeki dalgalanma ve ekonomik volatilitiyi artırarak bireylerin riskleri paylaşmak için kamu harcamalarının artırılmasını istemesine yol açabilmektedir(Iversen ve Cusack, 2000:317). Böylece telafi hipotezi, kamu harcamalarının artmasının küreselleşmenin disipline edici etkisine karşı çalışabileceğine işaret etmektedir. Rodrik (1996) de ülkelerin dışa açıklığı arttıkça halkın dış risklere karşı daha fazla sosyal güvence talep edeceğini vurgulamaktadır. Rodrik (1997) teknolojik gelişmeler üzerinden bir açıklama yapmaktadır. Yeni icatlar bazı kişilere kazanç sağlarken, bazılarını işsiz bırakabilmektedir. Bu nedenle devletin yeniden dağıtım politikalarını devreye sokması gerekmektedir. Ancak vergi toplamadaki zorluklar ve bilgi eksikliği, telafi politikalarının etkinliğini sınırlamaktadır. Benzer şekilde Mundell (1957), sermaye hareketliliğinin artmasıyla sosyal güvenlik harcamalarına olan ihtiyacın ve gelir eşitsizliğinin yükseleceğini savunmaktadır. Bu görüşünü Heckscher-Ohlin teorisine dayandırmaktadır. Ayrıca küreselleşme sonrası artan rekabet, ülkeleri kaynaklarını üretken alanlara yönlendirmeye ve üretken olmayan harcamaları kısımaya zorlamaktadır. Bu süreçte eğitim, Ar-Ge ve altyapı gibi etkinliği artırıcı kamu harcamalarının payı genişlemektedir (Sanz ve Velázquez, 2003:2-7).

Etkinlik hipotezine göre, kamu harcamalarındaki artış ulusal firmaların uluslararası rekabet gücünü zayıflatabilmektedir. Transfer harcamaları ve sosyal hizmetler emek piyasasını etkileyerek yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Harcamaların finansmanı için vergiler artırıldığında hem yatırım kararları zarar görmekte hem de düşük gelir gruplarının refahı düşmektedir(Garrett ve Nickerson, 2001:3-4). Tanzi (2000:1-15), sosyal koruma politikalarının kamu harcamaları ve vergilerle uygulandığını, küreselleşme sonrası iktidarın bu politikadaki yeteneğinin değişeceğini savunmaktadır. Küreselleşme ile sermayeden alınan vergilerin azalması, sosyal politikaların finansmanını ve devletin yeniden dağıtım kapasitesini sınırlayarak düşük gelir grubuna yönelik transfer ve sosyal yardımları kısıtlamaktadır. Ancak devlet gelirinin büyük kısmı emek gelirlerinden sağlandığında, sermaye vergileri toplam gelir açısından sınırlı öneme sahip olabilmektedir (Rhodes, 2001:96).

Sonuç olarak küreselleşme ve refah devleti ilişkisini açıklamak için iki hipotez öne sürülmektedir. Etkinlik hipotezine göre küreselleşme vergileri ve kamu harcamalarını düşürürken, telafi hipotezi küreselleşmenin artan faktör hareketliliği nedeniyle sosyal güvence taleplerini artıracığını savunur (Kittel ve Winner, 2002:5). Garrett ve Nickerson (2001:7), telafi hipotezinin iktidar partisinin yeniden seçilmesi için halkın taleplerini dikkate alması nedeniyle daha baskın olabileceğini belirtir. Bu durumda sermaye, devletin gelir ve risk dağılımını sınırlı ölçüde yeniden düzenlemesine razı olmak zorunda kalır. Garrett (1995:670) ise ticari açıklık ile kamu harcaması arasında negatif bir

ilişki gözlenmeyeceğini, aksine sol partilerin rekabet için kamu harcamalarını artırabileceğini savunmaktadır.

### ***Para Politikası***

Merkez bankalarının bağımsızlaşması hükümetin para politikasını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme yeteneğini kısıtlamaktadır. Merkez bankası bağımsızlığı, bankanın kurumsal yapısı, finansal durumu, yönetimi ve para politikası kararlarını hükümet veya başka baskılar olmadan alabilmesi anlamına gelmektedir (TCMB, 2012:2). Enflasyon hedeflemesi ve merkez bankası bağımsızlığı, şeffaflık ve hesapverebilirlik sağlayarak merkez bankasının kararlarını siyasetten bağımsız ve dikkatli bir şekilde almasını ve yanlış politikalar için sorumlu tutulmasını mümkün kılmaktadır (Fischer, 1995:41). Politik iş çevrimlerinin bağımsız bir merkez bankasının varlığı durumunda geçerliliğine yönelik çalışmalarda, bağımsız merkez bankalarının olduğu ülkelerde politik iş çevrimlerinin etkisinin daha düşük olduğu gözlenmektedir. Örneğin Leertouwer ve Maier (2001) 1960-1997 döneminde OECD ülkelerini incelemiş ve bağımsız merkez bankalarının kısa dönem faiz oranlarını kullanarak seçim kaynaklı dalgalanmaları engellediğini tespit etmiştir.

Clark vd. (1998:88), politik iş çevrimi teorisinin uluslararası ve ulusal kısıtlayıcı faktörleri göz ardı ettiğini vurgulamaktadır. Sermaye hareketliliği, özellikle sabit döviz kuru benimsenmiş ülkelerde, iktidar partisine seçim döneminde ekonomiye müdahale yetkisi vermemektedir. Bu nedenle, küreselleşme sonrası parasal politikalar bağımsız uygulanamayabilmekte ve Mundell-Fleming modeli (Fleming, 1962; Mundell, 1963) çerçevesinde açıklanabilmektedir. Mundell-Fleming modeline göre, sabit döviz kuru, serbest sermaye hareketliliği ve bağımsız para politikası aynı anda uygulanamaz. Üç seçenekten yalnızca ikisi birlikte mümkün olup, bu durum “üçlü açmaz” (inconsistent trinity) olarak adlandırılır (Obstfeld, 1998:14-15; Rodrik, 2000: 180). Günümüzde sermaye kontrollerinin yüksek maliyeti, engellerin kalkmasını kaçınılmaz kıldığından, iktidarın bağımsız para politikası ile sabit döviz kuru arasında tercih yapması gerekmektedir (Rodrik, 2000). Taghipour ve Mousavi (2011) kur esnekliğinin bir süreç olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, üçlü açmazda sabit döviz kuru, iktidarın kura verdiği önem olarak yorumlanmalı ve dışa açık ekonomilerde kura önem verildikçe para politikasının diğer amaçlar için kullanımını sınırlandırılmaktadır.

### ***Uluslararası Rezervler***

Fırsatçı modelin geçerliliğini inceleyen çalışmalar, politika araçlarına ya da politika sonuçlarına odaklanmıştır (Snowdon ve Vane, 2005: 536). Fakat Dreher ve Vaubel (2007, 2009) e göre para politikası göstergesi olarak uluslararası döviz rezervleri kullanılabilir. Yazarlara göre, yeniden seçilmeyi hedefleyen iktidar partisi seçim öncesinde döviz rezervlerinin azalmasına neden olmaktadır. Seçim sürecinde rezervlerdeki bu düşüş, para arzının ar-

tırılmasıyla ilişkili olup, seçim sonrasında uygulanan daraltıcı para politikasıyla rezervlerin yeniden artmasıyla sonuçlanmaktadır.

Sabit kur rejimi uygulanan ülkelerde merkez bankası parasal genişlemeyi devalüasyon olmadan gerçekleştirebilirken, esnek kur rejimlerinde genişlemenin kur üzerindeki etkisi sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Aksi durumda kurdaki değer kaybı ithalat fiyatlarını artırarak seçim sonuçlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle döviz müdahale, parasal genişlemenin kur üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek amacıyla yapılmaktadır. Örneğin iktidar partisi, açık piyasa işlemleri yoluyla döviz satarak kurda değer kaybına yol açmadan parasal tabanı genişletebilmektedir. Politik iş çevrimleri çerçevesinde bu tür döviz satışlarının özellikle seçim öncesinde yoğunlaştığı görülmektedir (Dreher ve Vaubel, 2007). Her ne kadar bu müdahaleler döviz rezervlerinde azalmaya neden olsa da, rezerv kayıpları kurdaki değer kaybı ve ithalat fiyatlarındaki artışa kıyasla kamuoyu tarafından daha az fark edilmekte ve önemsenmektedir.

Dreher ve Vaubel (2009), 1975–2001 döneminde 149 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, seçim öncesi parasal tabandaki genişlemenin kurda yol açacağı değer kaybını sınırlamak amacıyla uluslararası rezervlerin azaltıldığını gösteren bulgulara ulaşmıştır. Yazarlara göre merkez bankası, ulusal paranın dalgalanması yerine uluslararası rezervler ve dolayısıyla parasal taban üzerinden müdahaleyi tercih etmektedir. Bu süreçte merkez bankası, kur paritesini korurken parasal tabanın artmasına imkân tanımaktadır. Müdahale, öncelikle yabancı merkez bankalarında tutulan rezervlerin ulusal para karşılığında satılmasıyla başlamakta, ardından yabancı para arzındaki artışa paralel olarak ulusal parasal genişleme hızının artırılmasıyla sürmektedir. Son aşamada ise para arzındaki azalış açık piyasa işlemleriyle sterilize edilerek kura müdahale gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte merkez bankası, parasal tabanı doğrudan açık piyasa işlemleriyle genişletmeyi de tercih edebilmekte; bu durumda ulusal para satışlarıyla kurdaki değer kaybı önlenmekte ve yabancı para müdahalesi sterilize edilmektedir (Dreher ve Vaubel, 2007:3). Arı Deringöz ve Ongan(2013) de çalışmalarında, küreselleşme sonrasında politik güdülerle ortaya çıkan iş çevrimlerinin geçerliliği OECD ülkeleri için panel veri analizi kullanılarak sorgulamıştır. Çalışmada politik iş çevrimlerinin geçerliliği seçim öncesinde iktidar partisinin genişletici para politikası uygulaması sonucunda döviz rezervlerinde azalma yaşanacağı varsayımı araştırılmıştır. OECD ülkeleri, küreselleşme sonrasında özellikle 1990'lı ve 2000'li yıllar için analiz edilmiş ve fırsatçı modelin öngördüğü şekilde iktidar partisinin ekonomiye müdahalede bulunduğu tespit edilmiştir. Seçim öncesi dönemin uluslararası rezervler üzerinde yarattığı olumsuz etki, küreselleşme sonrasında da genişletici para politikası yoluyla ekonomiye müdahalenin mümkün olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, ampirik bulgular seçimlerin uluslararası rezervleri açıklama gücünün zayıf olduğunu ortaya koymakta,

dolayısıyla iktidar partisinin seçimi kazanma amacıyla ekonomik göstergeleri etkileme kapasitesinin sınırlı kaldığına işaret etmektedir. Ayrıca çalışmada para ve maliye politikası araçları ile politika sonuçları kapsamında enflasyon oranı, vergi gelirleri ve döviz kurunu içeren modeller kullanılmıştır. Bulgular, fırsatçı yaklaşımın öngördüğü şekilde seçim öncesinde enflasyonun arttığını, seçim sonrasında ise benzer ölçüde azaldığını göstermektedir. Maliye politikası açısından, vergi oranlarının düşürülmesiyle seçim öncesinde vergi gelirlerinde azalma, seçim sonrasında ise teorik beklentiye paralel olarak artış tespit edilmiştir. Ayrıca seçim öncesinde döviz kurunun değerlenmesi de fırsatçı davranışın varlığına işaret eden bir diğer bulgu olarak öne çıkmaktadır. Modellerde seçimden önceki ve sonraki birer yıllık dönemler esas alınmıştır.

### ***Partizan Politikalar***

Politik iş çevrimlerinin küreselleşme öncesi ve sonrası dönemdeki varlığı farklı çalışmalarla incelenmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı Nordhaus'un fırsatçı modelini, bir kısmı Hibbs (1977) ve Alesina (1987)'nin partizan modelini, diğerleri ise bütçe çevrimi modellerini test etmiş ve farklı bulgulara ulaşmıştır. İlk ampirik çalışmalar ABD ve sanayileşmiş ülkeler üzerine yoğunlaşırken, son dönemde gelişmekte olan ülkelere yönelik araştırmalar artmıştır. Partilerin politik ve ekonomik tercihleri gelişmiş ülkelerde daha net gözlemlenebildiğinden, bu ülkelerdeki makroekonomik dalgalanmaları açıklamada partizan modellerin görece daha başarılı olduğu belirtilmektedir (Shi ve Svensson, 2003:67-68).

Küreselleşme, iktidar partilerini para ve maliye politikalarında kısıtlayarak disipline ederken, sol ve sağ partiler arasındaki politik farklılıkları da azaltmaktadır. Bu kapsamda partilerin tercih ettiği politikaların yapısı, işleyişi ve performansının birbirine benzer hale gelebilmektedir. Örneğin ülkedeki çevre, sağlık, güvenlik, emek piyasası düzenlemeleri, gelir dağılımı ve sermaye vergilendirmesi gibi alanlarda hükümetler benzer politikaları uygulamaktadır.

1990'lardan itibaren partizan politikaların etkisinin azaldığı gözlenmektedir. Bir başka deyişle sol partiler de sağ partiler gibi sıkı para politikası ve dengeli bütçe uygulamakta, partizan farklılıklar küreselleşme nedeniyle büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Oatley (1999) bu durumu "sermaye hareketliliği hipotezi" çerçevesinde açıklamaktadır. Finansal liberalleşme ile sermaye kolay ve hızlı hareket edebildiği için, iktidar partileri ülkeyi terk etme riskini göze alamamakta ve düşük enflasyon ile denk bütçe sağlayacak politikaları uygulamak zorunda kalmaktadır. Potrafke (2009) de küreselleşme sürecinde hükümetlerin ideolojisinin ekonomik politika uygulamalarındaki etkisinin azaldığına dair bulgulara ulaşmıştır.

Drezner (2001)'e göre uluslararası yakınsama, toplumların modernleşme ve endüstrileşme yoluyla homojenleşmesiyle başlasa da, günümüzde küresel-

leşmenin etkisi teknoloji üzerinden hız kazanmıştır. Telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler fikirlerin hızla yayılmasını sağlarken, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi uluslararası ekonomik güçlerin ulusal politikalar üzerindeki etkisini artırmıştır. Sonuç olarak, ulus devletin gücünün azalması, vergi rekabeti nedeniyle kurumlar vergisinin tabana yaklaşması ve kamu harcamalarının düşmesi gibi değişimler, sağ ve sol partilerin ekonomik politikalarındaki farkları büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

### **Sonuç**

Politik iş çevrimleri teorileri, iktidar partilerinin seçim kazanma motivasyonları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamakta önemli bir çerçeve sunmaktadır. Nordhaus (1975) fırsatçı modeli ile partilerin kısa vadeli ekonomik genişlemeyi hedefleyerek seçim öncesi davranışlarını açıkladığı gibi, Hibbs (1977) partizan modeli ideolojik farklılıkların politika tercihleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Daha sonraki çalışmalar, rasyonel beklentiler ve seçmenlerin ileriye dönük bilgi kullanımı gibi unsurları dikkate alarak bu modelleri geliştirmiş ve politik iş çevrimlerinin yalnızca fırsatçı değil, rasyonel koşullar altında da gerçekleşebileceğini göstermiştir. Kısaca, politik iş çevrimleri literatürü, partilerin ideolojik tercihleri, seçmenlerin bilgi düzeyi ve hükümetlerin yeteneği gibi faktörleri dikkate alarak makroekonomik dalgalanmaların politik süreçlerle etkileşimini anlamada temel bir rehber işlevi görmektedir.

Bu çalışmada, küreselleşmenin politik iş çevrimlerine etkisi kapsamında seçmen davranışı ve iktidar partilerinin ekonomik politika uygulamaları üzerindeki etkileri kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Küreselleşme, ekonomik göstergeleri, aktörleri ve ulusal politikaları önemli ölçüde etkileyerek seçmen davranışları ve iktidar partilerinin politikalarını değiştirmektedir. Küreselleşme, iktidarların ekonomi üzerindeki kontrolünü sınırlayarak hem para hem de maliye politikalarında esnekliklerini azaltmaktadır. Bu durum, seçmenlerin ekonomik performansa dayalı oy verme davranışlarını değiştirmekte, iktidarın ekonomik sonuçlardan sorumlu tutulma derecesini düşürmektedir.

Seçimlerin içsel hale gelmesi ve iktidarın seçim tarihini belirleyebilmesi, ekonomik göstergelerdeki olumlu gelişmelerden faydalanarak avantaj sağlamasına imkân tanımaktadır. Ancak bu durum, iktidarın ekonomiye müdahale kapasitesini de sınırlamakta ve seçim öncesi-maliye veya para politikalarından kaynaklanan dalgalanmaları azaltmaktadır. Küreselleşme aynı zamanda istihdam güvensizliği ve işsizlik yoluyla seçmen tercihlerini etkilemekte, sosyal güvenlik ve yeniden dağıtım politikalarını önemli hale getirmektedir.

Küreselleşme, iktidarların bağımsız politika uygulamasını disipline etmekte ve doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası kuruluşlar ve sermaye

hareketliliği yoluyla hükümetlerin politik tercihlerine sınırlar getirmektedir. Vergi politikaları, kamu harcamaları ve para politikaları küresel ekonomik dinamiklerle şekillenmekte, merkez bankası bağımsızlığı ve enflasyon hedeflemesi ile iktidarın genişletici para politikası uygulama alanı kısıtlanmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası rezervler ve para tabanı aracılığıyla sınırlı müdahaleler mümkün olabilmektedir.

Küreselleşmenin ideolojik etkileri de önemli görülmektedir. Finansal ve ekonomik liberalizasyon, sağ ve sol partiler arasındaki politik farklılıkları azaltmakta ve partizan politikaların etkisini sınırlamaktadır. Artan sermaye hareketliliği ve uluslararası rekabet, hükümetleri düşük enflasyon ve dengeli bütçe politikaları uygulamak zorunda bırakmakta, ulusal politikaların uluslararası standartlarla uyumlu olmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, küreselleşme yalnızca ekonomik göstergeler ve makroekonomik performans üzerinden politik iş çevrimlerini dönüştürmekle kalmayıp, aynı zamanda seçim süreçleri, seçmen davranışı ve partizan politika farklılıklarını da yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, iktidarın ekonomik karar alma kapasitesi azalmakta, seçmenlerin oy verme davranışı uluslararası gelişmelere duyarlı hâle gelmekte ve politik iş çevrimlerinin klasik mekanizmaları küresel bağlamda sınırlı etkili olmaktadır. Sonuç olarak, küreselleşme hem iktidar partilerinin makroekonomik politika özerkliğini kısıtlamakta hem de seçmenlerin oy davranışlarını uluslararası gelişmelere duyarlı hâle getirebilmektedir. Bu nedenle, politik teoride öngörüldüğü gibi seçim öncesi ekonomiyi şekillendirme stratejileri sınırlı kalabilmektedir.

## Kaynakça

- Alesina, Alberto(1987). “Macroeconomic Policy in a Two-Party System as a Repeated Game”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.102, No.3, pp.651-678
- Anderson, C.J., Jun Ishii(1997). “The Political Economy of Election Outcomes in Japan”, *British Journal of Political Science*, Vol. 27, No. 4, pp. 619-630.
- Arı Deringöz, A., Ongan, T.H. (2013). *Politik İş Çevrimleri ve Makro Ekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkiler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Asher, Mukul G., R.S. Rajan(1999). “Globalization and Tax Systems: Implications for Developing Countries with Particular Reference to Southeast Asia”, *Centre for International Economic Studies Discussion Paper*, No. 99/23, October 1999.
- Cukierman, A., A. Meltzer(1987). “A Theory of Ambiguity, Credibility, and Inflation under Discretion and Asymmetric Information”, *Econometrica*, Vol.54, No.5, pp.1099-1128.
- Drazen, Allen(2001). “The Political Business Cycle After 25 Years”, *NBER Research Paper*, May, 2001.
- Dreher, Axel, Roland Vaubel (2007). “Foreign Exchange Intervention And The Political Business Cycle”, *KOF Working Papers*, No.159, 2007.
- Dreher, Axel, Roland Vaubel (2009). “Foreign Exchange Intervention and The Political Business Cycle: A Panel Data Analysis”, *Journal of International Money and Finance*, Vol.28, pp. 755-775.
- Dreher, Axel, J.E. Sturm., H. Ursprung(2008). “The Impact of Globalization on The Composition of Government Expenditures: Evidence From Panel Data”, *Public Choice*, Vol.134, pp.263-292.
- Drezner, Daniel W.(2001).“Globalization and Policy Convergence”, *International Studies Review*, Vol.3, No.1, 2001, pp. 53-78.
- Fernandez-Albertos, J.(2006). “Does Internalization Blur Responsibility? Economic Voting and Economic Openness in 15 European Countries”, *West European Politics*, Vol.29, No:1, pp.28-46.
- Fischer, S.(1995). “Modern Approaches to Central Banking”, *NBER Working Paper*, No.5064, March 1995.
- Fleming, J. M.(1962). “Domestic Financial Policies Under Fixed and Floating Exchange Rates”, *IMF Staff Papers*, Vol. 9, pp.369-80.
- Garrett, G.(1995). “Capital Mobility, Trade, and The Domestic Politics of Economic Policy”, *International Organization*, Vol.49, No.4, Autumn 1995, pp.657-687.
- Garrett, G., D. Nickerson(2001). “Globalization, Democratization and Government Spending in Middle Income Countries”, *Yale University*, June 2001,

- Genschel, Philipp(2004). "Globalization and the Welfare State: a retrospective", *Journal of European Public Policy*, Vol.11, No.4, pp..613-636.
- Grubert, Harry, John Mutti(1991). "Taxes, Tariffs and Transfer Pricing in Multinational Corporate Decision Making", *Review of Economics and Statistics*, Vol. 73 No.2, pp.285-293.
- Heckelman, J.C., H. Berument(1988). "Political Business Cycles and Endogenous Elections", *Southern Economic Journal*, Vol.64, No. 4, pp. 987-1000.
- Hellwig, Timothy T.(2001). "Interdependence, Government Constraints and Economic Voting", *Journal of Politics*, Vol.63, No.4, pp.1141-1162.
- Hellwig, Timothy, D. Samuels(2007). "Voting in Open Economies: The Electoral Consequences of Globalization", *Comparative Political Studies*, Vol.40, No.3, pp. 283-306.
- Hibbs, D.A.J.(1977). "Political Parties and Macroeconomic Policy", *The American Political Science Review*, Vol. 71, No.4, pp.1467-1487.
- Hirst, P., G.Thomson(1995). "Globalization and the Future of Nation State", *Economy and Society*, Vol.24, No.3, pp.408-442.
- Inoguchi, Takoshi(1981)."Explaining and Predicting Japanese General Elections, 1960-1980", *Journal of Japanese Studies*, Vol.7, pp.255-318.
- Iversen T., T. Cusack(2000). "The Causes of Welfare State Expansion: Deindustrialization or Globalization?", *World Politics.* , Vol.52, No.3, pp.313-49.
- Kaplan, Stephen B.(2008). "From Spendthrifts to Misers: Globalization and Opportunistic Politicians", *Annual Meetings of American Political Science Association*, Boston, August 28-31, 2008.
- Kayser, Mark Andreas(2007). "How Domestic is Domestic Politics? Globalization and Elections", *Annual Review of Political Science*, Vol.10, pp.341-62.
- Keohane, Robert O., H.V. Milner(1996). "Internationalization and Domestic Politics", *Internationalization and Politics: An Introduction*, Ed. by Robert O. Keohane, Helen V.Milner, Cambridge University Press, pp.3-16.
- Kim, HM, R.C.Fording(2001). "Voter Ideology, The Economy, and The International Environment in Western Democracies:1952-89" *Political Behaviour*, Vol.23, No.1, pp. 53-73.
- Kittel, Bernhard, Hannes Winner(2002). "How Reliable is Pooled Analysis in Political Economy? The Globalization-Welfare State Nexus Revisited", *MPiFG Discussion Paper*, No:02/3, May 2002.
- Kwon H.Y.(2006). "Globalization, Assessment of Employment Situation, and Vote Choice", *Annual Meeting of American Political Science Association*, Philadelphia, 2006.
- Leertouwer, E, P. Maier(2001). "Who Creates Political Business Cycles?: should Central Banks be Blamed?", *European Journal of Political Economy*, Vol.17, pp.445-463.
- Mughan, Anthony, Dean Lacy(2002). "Economic Performance, Job Insecurity and

- Electoral Choice”, *British Journal of Political Science*, Vol.32, No.3, pp.513-533.
- Mughan, A., Bean, C., McAllister, I.(2003). “Economic Globalization, Job Insecurity and The Populist Reaction”, *Electoral Studies*, vol.22, pp.617-633.
- Mundell, Robert A.(1957). *International Trade and Factor Mobility*”, *American Economic Review*, Vol.47, No.3, pp. 321-35.
- Mundell, Robert A.(1963). “Capital Mobility and Stabilization Policy Under Fixed and Flexible Exchange Rates”, *Canadian Journal of Economic and Political Science*, Vol. 29, pp.475–85.
- Nordhaus, William D.(1975). “The Political Business Cycle”, *The Review of Economic Studies*, Vol.42, No.2, pp.169-190.
- Oatley, Thomas(1999). “How Constraining is Capital Mobility? The Partisan Hypothesis in an Open Economy”, *American Journal of Political Science*, Vol.43, No.4, pp. 1003-1027.
- Obstfeld, Maurice (1998). “The Global Capital Market: Benefactor or Menace?”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.12, No.4, pp. 9-30.
- Owens., J.(1998). “Taxation Within a Context of Economic Globalization”, *Bulletin for International Fiscal Documentation*, Vol.52, pp.290-6.
- Potrafke, Niklas(2009). “Did Globalization Restrict Partisan Politics? An Empirical Evaluation of Social Expenditures in a Panel of OECD Countries”, *Public Choice*, Vol.140, pp.105-124.
- Persson, Torsten, Guido Tabellini(1990). *Macroeconomic Policy, Credibility and Politics*, Harwood Academic Publishers, Switzerland, 1990
- Quinn, Dennis(1997). “Correlates of Change in Financial Regulation”, *American Political Science Review*, Vol.91, No.3, pp.531-551.
- Rhodes, M.(2001). “Globalization, Welfare States, and Employment: Is There A European Third Way?”, *Unemployment in the New Europe*, Ed. by. N. Bermeo, Cambridge:Cambridge University Press, pp. 87–118.
- Rodrik, Dani(1996).“Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?”, NBER Working Paper Series, No: 5537, 1996.
- Rodrik, Dani(1997).“Has Globalization Gone Too Far?, Washington, DC: Institute for International Economics, California Univ., 1997.
- Rogoff, K., A. Sibert(1988). “Elections and Macroeconomic Policy Cycles”, *The Review of Economic Studies*, Vol.55, No.1, pp.1-16.
- Root, F, A. Ahmed(1979).“Empirical Determinants of Manufacturing Direct Foreign Investment Developing Countries”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 27, 1979, pp.751–767.
- Rose, A.(2007). “A Stable International Monetary System Emerges: Inflation Targeting as Bretton Woods, Reversed”, *Journal of International Money and Finance*, Vol.26, pp.663-681.

- Sanz, Ismael, J. F. Velázquez(2003). “Does Globalization Increase Government Size? An Analysis of the Effects of Foreign Direct Investment on Total Government Expenditures and Its Components”, March 2003.
- Scheve, Kenneth(2000). “Democracy and Globalization: Candidate Selection in Open Economies”, Yale University, Institution for Social and Policy Studies, October 9, 2000
- Shi, Min, Jakob Svensson(2003). “Political Budget Cycles: A Review of Recent Developments”, *Nordic Journal of Political Economy*, Vol.29, No.1, pp. 67-76.
- Smith, Alastair(2000). “Election Timing in Majoritarian Parliaments”, Meeting of the American Political Science Association, Washington, August 14, 2000.
- Snowdon, Brian, Howard R. Vane(2005). *Modern Macroeconomics, Its Origins, Developments and Current State*, Edward Elgar Pub.. Inc., USA, 2005.
- Spiegel, Mark M.(2008).“Financial Globalization and Monetary Policy Discipline: A Survey With New Evidence From Financial Remoteness”, Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper Series, No.2008-10, July 18 2008
- Swank, Duane(1988). “Funding the Welfare State: Globalization and the Taxation of Business in Advanced Market Economies”, *Political Studies*, XLVI, pp.671-692.
- Tanzi , Vito(1998). “The Demise of the Nation State?”, IMF Working Paper Series, No:98/120, August 1998.
- Tyttell, Irina, S.J. Wei(2004). “Does Financial Globalization Induce Better Macroeconomic Policies?”, IMF Working Paper, October 15, 2004.



# DİJİTAL DÜNYADA SOSYAL GİRİŞİMCİLİK: KADIN İSTİHDAMI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

“ ”

*Fatma Merve EKİZ<sup>1</sup>*

<sup>1</sup> Fatma Merve Ekiz, Dr.Öğr.Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-5558-3181

## Giriş

Bir sosyal girişimci; geleneksel girişimciden farklı olarak, işini kuran ve daha eşitlikçi, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir toplumun gelişimi için en iyi uygulamaları hayata geçiren kişi olarak tanımlanmaktadır (Scuotto, 2025). Scuotto (2025)'ya benzer şekilde Skivko (2022) ise bir iş türü olarak sosyal girişimciliğin sosyal, kültürel veya çevresel sorunları çözmeye ve bu tür zorluklara etkili yanıtlar üretmeye odaklandığını ifade etmekte ve yeni iş yerleri sağlayarak, günlük sorunlara yaratıcı çözümler sunarak ve sosyal dayanışmanın önemini vurgulayarak, sosyal girişimciliğin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu koşullarda, dijitalleşmenin etkisi kaçınılmazdır ve dolayısıyla dijitalleşme teknolojileri, tüketicileri ve iş stratejilerini birbirine bağlamakta ve gerekli değişiklikleri teşvik etmektedir. Dolayısıyla Scuotto (2025), modern çağın daha iyi bağlantılara sahip ve teknolojik bir dünya talep etmesi nedeniyle klasik sosyal girişim modelinin dijital sosyal girişim modeline doğru evrilmesine neden olduğunu belirtmektedir. Bu durum, aynı zamanda inovasyon ve sosyal değişimin geleceğini sorgulamak ve dezavantajlı girişimcilerin beceri ve yeteneklerini geliştirmek anlamına da gelmektedir. Dijital uçurum, dezavantajlı gruplar (örneğin ne eğitimde, ne istihdamda, ne de stajda olanlar, işsizler, göçmenler, engelliler) için sosyal uyumu ve sürdürülebilirliği teşvik etme kapasitesi de dahil olmak üzere, günümüzün sınırlarından sadece biridir. Bu noktada, Sharma ve ark. (2023), bir sosyal girişimin başarısının erişim alanı ve zaman içinde yarattığı etkiye bağlı olduğunu belirtmektedir. Buna göre, dijital teknoloji yetenekleri, sosyal girişimlerin büyüme beklentilerini iyileştirebilir. Sosyal girişimler, dijital teknoloji yeteneklerini (etkili mantık) kullanarak yenilikçi stratejiler geliştirebilir ve toplumsal etkilerini artırabilirler. Sosyal girişimciliğin yeni ortaya çıkan ve kavramsal olarak belirsiz bir olgudan, inovasyon, sürdürülebilirlik ve dijitalleşmenin temel direkleri olarak işlev gören yapılandırılmış, çok boyutlu bir alan olarak konsolide olduğu yönünde bir tablo çizdiğini söylemek mümkündür (Pérez-Barea, 2025). Bununla birlikte sosyal girişimcinin, inovasyon yöneticileri ile teknolojiyi yansıtan bireyler arasında köprü görevi gören kilit bir role sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, çocuklu genç çiftler, yaşlılar veya Y kuşağı gibi teknoloji yansıtıcı bireyler, etki yaratma açısından temel öneme sahiptir. Bu bireylerin iş amaçlı sağladıkları büyük miktarda ve yüksek kaliteli bilgiler nedeniyle sosyal inovasyonun başarısı için çok önemli oldukları dikkat çekmektedir. Bu anlamda sosyal girişimler, dijital iş ortamının taleplerini karşılamalarına ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmak için dijital teknolojilerden yararlanmalıdırlar (Battisti, 2019; Satar ve ark., 2024).

Tüm bu etkiler bir arada değerlendirildiğinde, dijitalleşmenin insanların çalışma ve eğitim alma biçimleri de dahil olmak üzere işgücü piyasasını değiştirdiği vurgusuna dikkat çekilebilecektir. EASPD (2020),

dijital okuryazarlığın bireyleri güçlendirdiğini ve teknoloji destekçilerinin çevrimiçi iş koçluğu, danışmanlık ve eğitim yoluyla hedef gruplarla iletişim kurmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Teknoloji destekli öğrenmenin daha fazla esneklik, erişim, iş birliği, yenilikçilik ve daha iyi iletişim ve katılım sağladığını vurgulamaktadır. Son olarak, teknoloji, “İş Entegrasyonu Sosyal Girişimleri (Work Integration Social Enterprises-WISE)”nin genel verimliliğini, üretkenliğini ve inovasyonunu ve serbest piyasada ticaret yapma kapasitelerini artırarak destekçilere yardımcı olmaktadır. Dijital yeteneklerin etkili bir şekilde geliştirilmesi, yalnızca çalışanların refahı ve mesleki gelişimi için değil, aynı zamanda WISE’lerde katılım ve karar alma, istihdam desteğinin sağlanması ve daha geniş anlamda WISE sektörünün gelişimi için de gereklidir. Ayrıca, inovasyon ve teknolojik yayılımın teşvik edilmesi, iyi bir yaşam kalitesi, istihdam fırsatları ve özellikle nüfus yaşlanması ve azalması sorunları yaşayan kırsal ve uzak bölgelerdeki mevcut katılım uçurumlarının kapatılması için bir ön koşuldur. Bununla birlikte dijital dönüşüm, ilaç, makine mühendisliği, otomotiv ve turizm gibi birçok sektörde zaten lider konumda olan Avrupa için önemli bir ekonomik fırsat olarak algılanmaktadır. Avrupa’daki dijital ekonominin değerinin %75’inin bu geleneksel iş kollarından kaynaklanacağı tahmin edilmektedir. Yeni dijital teknolojileri halihazırda uygulamaya koymuş olan işletmeler, bu teknolojilere sahip olmayan rakiplerine göre daha iyi performans göstermektedir (EU, 2020). Bu bulguyu destekler şekilde De Oliveira ve ark. (2026)’a ait üç farklı bölgedeki Brezilyalı hemşirelik öğrencileri için Sosyal Temsiller Teorisinin yapısal yaklaşımına dayanan çalışma, hemşirelikte girişimcilik ve inovasyon eğitiminin, hemşirelik profesyonellerinin sağlık hizmetleri ortamlarında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde işyeri taleplerini, karmaşıklığı, belirsizliği ve öngörülemezliği yönetme ihtiyacı göz önüne alındığında çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek için, hızlı klinik karar verme ve hastalar ve müşteriler için verimli müdahaleler gerektiren durumlarda yenilikçi klinik araçlar, çözüm odaklı iş süreçleri, yeni problem çözme yaklaşımları ve etkili yanıtlar gereklidir. Toplumsal bilimsel ve teknolojik gelişimin koridorları bağlamında sosyal girişimciliğin durumunu ve geleceğini analiz eden Agatova (2022), “6. Teknolojik Düzen” ortamında ele aldığı konuyla ilgili olarak teknoloji bu kadar ileri gitmişken, sosyal sorunların hâlâ 20. Yüzyılın yöntemleriyle çözülmeyeceğini ve sosyal girişimciliğin, bu yeni düzenin sunduğu araçları kullanarak toplumu bu yeni çağa “yeniden organize ederek” hazırlaması gereği üzerinde durmaktadır.

Buraya kadar anlaşılacağı üzere, sosyal girişimcilik ve dijitalleşmenin birlikteliğifazlasıylaönemtaşmaktadır.Bubirlikteliğinstihdamıçinyaratacağı etkilerin daha net ve derin bir araştırmayla ele alınması gerekmektedir. Bu anlamda mevcut çalışma, giriş bölümünde sosyal girişimcilik-dijitalleşme-istihdam kavramları arasındaki ilişkileri sade ve yalın bir dille aktarmakta,

ardından sosyal girişimcilik ve dijitalleşme süreciyle birlikte konuyu bir üst noktaya taşıyarak tüm bu birbirini zenginleştiren süreçlerin istihdam üzerindeki etkisini kadınlar açısından değerlendirmektedir. Kadınların konuyu derinleştirici etkisi özellikle sürdürülebilirlik bağlamında değerlidir. Zira Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SKH) 5., 8., 9. ve 10. maddeleri ekseninde cinsiyet eşitliği, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, inovasyonun teşvik edilmesi ve eşitsizliklerin azaltılmasını desteklemek amacıyla, kadın girişimciler dünya çapında inovasyon, istihdam yaratma ve ekonomik kalkınmaya büyük katkıda bulunmaktadır (UNDP, 2026). Sürdürülebilir kalkınmanın küresel ölçekteki başarısı, kadınların katılımına öncelik verilmesine bağlıdır. Bu manada SKH 5'in temel unsurlarından biri olan cinsiyet eşitliği, sürdürülebilirlik için elzemdir. Teknolojinin, sürdürülebilirliğin sağlanmasında kolaylaştırıcı bir rol oynadığı yaygın olarak kabul edilse de 2017 Birleşmiş Milletler Kadın Raporu, teknolojinin cinsiyet eşitsizliğini sürdüren ve kadınların güçlenmesini tehlikeye atan bir engel olduğunu vurgulamaktadır (UN Women, 2017). Bu nedenle, kadınlara ait işletmelerin desteklenmesi, kadınları güçlendirmek ve dijital becerilerini geliştirmek için çok önemlidir. Bununla birlikte, bu etkileyici katkılara rağmen, kadın girişimcilerin işlettiği işletmeler işlerini küresel ölçekte sürdürmek ve büyütme konusunda birçok zorlukla karşı karşıyadır. Hayati kaynaklara, kaliteli ağlara ve yeterli kurumsal desteğe sınırlı erişim, bu zorlukların başlıca nedenleridir (Di Vaio ve ark., 2026; Yong ve ark., 2025). Bu manada toplumlar, kuruluşlar ve kurumlar sürdürülebilirlik konusunda endişelidir. İş faaliyetleri, daha sürdürülebilir üretim yoluyla daha fazla sürdürülebilirlik sağlanmasında etkili olabilir. Girişimcilik, sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü olarak giderek daha fazla önem kazanmakta ve kadınlar, iş kurma ve yönetme yoluyla girişimciliğe giderek daha fazla katılmaktadır. Kadınların girişimciliğini teşvik etmek, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği ve eşitliği destekleyerek Birleşmiş Milletler'in 2030 Gündemi'nin SKH'ni destekleyebilecektir (Galindo-Martín ve ark., 2026).

Sosyal girişimler, tutumlu ancak ölçeklenebilir inovasyon elde etmek ve sürdürülebilir kalkınma ile döngüsel ekonomiye katkıda bulunmak için, kod gerektirmeyen platformlar ve açık veri altyapılarından iş birliğine dayalı çevrimiçi ağlara kadar, erişilebilir, modüler ve mülkiyeti olmayan dijital araçları giderek daha fazla kullanmaktadır. Dijital Kaynak Kaldıraç (Digital Resource Leverage-DRL) çerçevesi, bu süreci, kaynakların yetersiz olduğu bağlamlarda girişimcilik verimliliğini, inovasyonu, meşruiyeti ve sistemik ekonomik kapsayıcılığı artıran ayrı bir kaynak mantığı olarak kavramsallaştırmaktadır. DRL burada, sosyal girişimcilikte değer yaratmak için dijital olarak erişilebilir, sahip olunmayan ve yeniden birleştirilebilir araçların, platformların ve ağların stratejik kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Yordanova ve Shotarov, 2026). Kadın sosyal girişimciliği

de dijitalleşme sayesinde fiziksel kısıtlamaları aşabilir; ancak bu sürecin kalıcı bir istihdama dönüşmesi için dijital araçların kadınların sosyal ağlarını ve yerel normlarını desteklemesi önem arz etmektedir (Al Faruq ve Hoque, 2026).

Kadın sosyal girişimciliğinin dijitalleşmenin gereklilikleri bağlamında ele alındığı çalışmada bu beceri ile donatılmış kadın gücünün istihdam yaratabilme kapasitesi üzerinde durulmaktadır. Tartışma ve politika önerileri sonrası sonuç kısmı ile tamamlanan çalışmanın verdiği mesaj açıktır: Sosyal girişimcilik dijital süreçlerle desteklenmeli ve gelişimini daima devam ettirmelidir. Bu noktada, sosyal girişimciliğin en önemli temsilcilerinden kadının hem istihdam anlamındaki bu güçlenen rolü hem de dijital becerilerle desteklenerek engellenemez yükselişinin etkileri bir arada ele alınarak, birbirine zincirin halkaları gibi bağlı bu kavramların yarattığı dijital sosyal girişimci kimliği ile kadının istihdam yaratma kapasitesi daha iyi anlaşılacaktır.

### **Sosyal Girişimcilikte Dijital Becerilerin Önemi: Literatür İncelemesi**

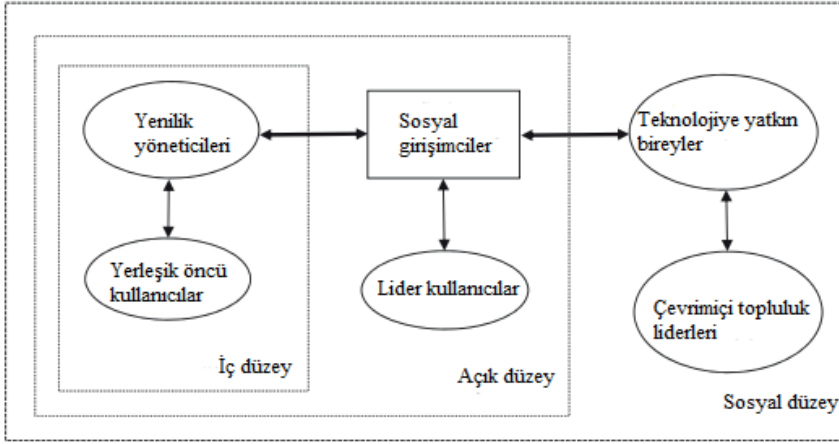
Geleneksel sosyal girişimcilik, yoksulluğu azaltsa ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklese de kaynak maliyetleri, paydaş çıkarları ve belirsizlikler gibi yapısal engellerle karşılaşmaktadır. Dijital teknoloji, bir “katalizör” ve “dinamik kabiliyet” olarak devreye girmekte; sorunların tespiti, kaynak entegrasyonu ve verilerin görselleştirilmesini sağlamaktadır. Bu dijital dönüşüm, sosyal girişimciliği geleneksel sınırların ötesine taşıyarak, vizyon, katılım ve platform yönetimiyle şekillenen, ekonomik ve sosyal değeri eşzamanlı üreten, daha dinamik ve ölçeklenebilir bir “Dijital Sosyal Girişimcilik” paradigması getirmektedir (Zhiyang ve ark., 2020). Sosyal girişimcilikte dijitalleşme konusu, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için küresel bir ilgi odağı haline gelmiş durumdadır. Grueso-Gala (2025)’ye ait çalışma, 2024 yılına kadar yayınlanan ilgili makalelere odaklanarak WoS veritabanına dayanmaktadır. Analiz, bu konunun, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere her bölge için küresel ilgi alanı olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin sosyal girişimcilik ve dijital teknolojilerin kesişim noktasında merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Dijitalleşmenin sosyal girişimcilikteki rolünü araştırmada Rusya ve İngiltere’nin katkıları, oldukça önemlidir. Hindistan ve Çin’de dijitalleşmenin sosyal sorunların çözümünde giderek daha önemli olduğu ve teknolojinin kapsayıcı kalkınma ve sosyal etki için kullanıldığı vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, Miah ve ark. (2025), dijital girişimcilik ekosisteminin temel bileşenlerini, eğilimlerini ve gizli konularını araştırmayı amaçladıkları çalışmalarında, 2006-2023 yılları arasında Web of Science ve Scopus veritabanlarından toplam 1234 makaleyi incelemiş ve dijital dönüşümün yeni işletmelerin oluşturulmasında ve işletilmesinde önemli bir rol oynadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Geleneksel girişimcilikte fırsatların sadece yeteneğe bağlı olduğu düşünülse de sosyal kimlikler bireyin potansiyelini kısıtlayabilmektedir. Dijital alan ise giriş engellerinin düşüklüğü ve fiziksel dezavantajların görünmezliği nedeniyle ‘eşitleyici bir güç’ olarak görülmektedir. Yine de unutulmamalıdır ki dijital başarı sadece teknik bilgiye değil; maddi imkâna, kültürel sermayeye ve örtük bilgiye de sıkı sıkıya bağlıdır (Dy ve ark., 2017). Duong ve ark. (2025), dijital teknolojileri bireylerin içsel bilişsel süreçlerini harekete geçiren dışsal bir uyarıcı olarak tanımlamaktadır. Dijitalleşme, bireyin sosyal girişim başlatma değerlendirmelerini iki noktada etkilemektedir. Bunlardan ilki yapay zekâ ile işlemlerin otomasyonu ve kaynakların azaltılmasıdır. Bu durum, girişimi daha “mümkün” ve “pratik” kılmaktadır. İkincisi ise dijital araçların inovasyon kapasitesi ve çözümler üretme potansiyelidir ki bu da girişim fikrini daha çekici hâle getirmektedir. Dijital sosyal girişimcilik ise gelenekselin üst aşaması olarak görülmektedir ve bu noktada teknoloji; özgüveni artıran, kaynak yetersizliğini aşan ve toplumu değiştiren bir etkidir.

Ancak, başarılı çevrimiçi girişimcilik öncelikle teknolojik bilgiyle ilişkilendirilirken, maddi, kültürel ve örtük kaynakların bu süreç için gerekli olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Elverişli iş ortamı, insan sermayesi, yenilikçilik kültürü ve vergi politikaları gibi sosyo-ekonomik faktörlerin güçlendirilmesinin, girişimcilik eğitimi, dijital okuryazarlık ve cinsiyet kalıpları açısından yoksul veya zayıf ekonomilere sahip ülkelerin sıklıkla karşılaştığı engelleri farklılaştırdığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda çalışmalar, dijitalleşmenin sosyal ekonomide inovasyonu ve sürdürülebilirliği teşvik ederken, kuruluşların sınırlı kaynaklar ve dijital beceri açıkları gibi zorluklarla karşılaştığını ortaya koymaktadır (Dy ve ark., 2017; Miah ve ark., 2025; Solaz ve ark., 2025).

Pérez-Barea (2025), sosyal girişimciliğin, yeni ortaya çıkan ve kavramsal olarak belirsiz bir olgudan; temel direkleri inovasyon, sürdürülebilirlik ve dijitalleşme olan yapılandırılmış, çok boyutlu konsolide bir alana dönüştüğünü göstermektedir. Başlangıçta yeni ortaya çıkan bir eğilim olarak görülen sosyal ve girişim dünyası arasındaki yakınlaşma, kuruluşların giderek zorlaşan küresel ortamda ekonomik ve sosyal hedefleri arasında denge kurmak zorunda oldukları karmaşık bir hibrit modele dönüşmüştür. Sosyal girişimcilik, dinamik ve sürekli gelişen bir olgu olarak ortaya çıkmakta ve çağdaş zorluklara yenilikçi bir şekilde yanıt vermektedir. Sosyal girişimcilik, yenilikçi faaliyetlerin sonuçlarını küresel pazarda uygulamak ve tanıtmak için daha iyi fırsatlar elde etmektedir. Dahası, sosyal ihtiyaçlara yönelik çözümleri uygulamak için kullanılan dijital teknolojiler, sosyal işletmelerin diğer iş modelleri kadar rekabetçi ve başarılı olmalarına yardımcı olmaktadır (Skivko, 2022). Sosyal girişimci, inovasyon yöneticileri ile teknolojiyi yansıtan bireyler arasında köprü görevi gören kilit roldür. Ayrıca, çocuklu genç

çiftler, yaşlılar veya Y kuşağı gibi yansıtıcı bireyler, etki yaratma açısından temel öneme sahiptir. Teknoloji destekli sosyal yenilikleri geliştirmek ve sürdürmek için gerekli kaynakların (yani finansal, teknolojik ve insani kaynakların) eksikliği, farklı roller üstlenen farklı profillerdeki kişilerin katılımını gerektirir. Bu sayede yenilik yöneticileri ve sosyal girişimciler kısa sürede yenilikleri pazara sunabilirler. Dolayısıyla, artan sosyal ihtiyaçlar ve iş fırsatlarının ortaya çıkması, teknoloji yaşam döngülerinin yüksek hızına ve pazar gereksinimlerindeki değişikliklerin hızına dayanmaktadır (Battisti, 2019). Bu ilişkileri Battisti (2019), Şekil 1 aracılığıyla aktarmaktadır:



Şekil 1. Teknoloji destekli sosyal yeniliklerde köprü görevi gören sosyal girişimciler

Kaynak: Battisti (2019)

Özellikle WISE'ler üzerinden incelendiğinde dijitalleşmenin ancak şu koşullar sağlandığında etkili olabileceği ifade edilmektedir: Teknolojiye yeterince erişilebilir olması; teknolojik gelişmelere ayak uydurmak için eğitimlerin sunulması; WISE'lar içinde yeni beceriler kazanmak için gerekli çerçeve koşullarının ve optimum süreçlerin ve organizasyonel yapıların sağlanması. Öte yandan çoğu WISE, dijital beceri eksikliklerinin işyerindeki performansa etkisi olduğunu düşünmektedir. Engelli çalışanlar ve dışlanma riski taşıyan gruplardan gelen çalışanlar, iş yerlerine ulaşmak için navigasyon özellikleri, takvim ve planlama araçları, internet tarama, Word ve Excel programları dahil olmak üzere, e-posta için bilgisayar, tablet veya mobil cihazlarda temel işlemleri gerçekleştirmekte bazen zorluklar yaşamaktadır. Bu durum, istihdam ve e-öğrenme ile ilgili bilgi ve hizmetlere erişmelerini engellemektedir. Düşük vasıflı mesleklerde çalışan yaşlı çalışanlar bu eksikliklerden en çok etkilenenlerdir. Zihinsel engelli kişiler için yeni medya ile başa çıkmak bazen oldukça zordur. Destekçiler söz konusu olduğunda,

bu geniş kategori, engelli kişileri desteklemek için yaygın teknolojinin kullanımına ilişkin bilgi ve becerilerden yoksundur (EASPD, 2020). Dy ve ark. (2017) bu dezavantajın boyutunu şu şekilde dile getirmektedir: Dezavantajlı kesimler için sosyal hareketlilik ve ekonomik bağımsızlık aracı olarak dijital girişimciliği teşvik etme eğilimi, en azından sorgulanabilir niteliktedir. Konum ve yapısal eşitsizlik dikkate alınmazsa, dijital meritokratik olasılık söylemiyle karşılaşanlar, başarısızlığı ancak varsayılan yetersizlik üzerinden anlamlandırabilirler. Dijital girişimciliğe verilen potansiyel ile gerçekleşme gerçekliği arasında içsel bir çelişki vardır; ne yazık ki, bu alanın kendileri için geliştirici bir alan olduğunu iddia edilenler, başarısızlığa ve bununla ilgili sonuçlara karşı en savunmasız olanlardır. Bir firmanın başarısı, bu kaynakları zaman içinde ne kadar etkili bir şekilde organize ettiğine, entegre ettiğine ve kullandığına bağlıdır. Bu, en son teknolojileri benimsemenin girişimcilik başarısını garanti etmediği anlamına gelir. İşletme, kaynaklarını stratejik olarak kullanmalı ve bunları hedefleri ve yetenekleriyle uyumlu hale getirmek için düzenlemelidir (Tanaji ve ark., 2025).

Agatova (2022), toplumun ve teknolojilerin örgütsel yeniden yapılandırılmasıyla ilişkili altıncı teknolojik düzenin getirdiği zorluklara yanıt olarak gelişen yeni modellerin ve sosyal girişimciliğin yeni yapısının araştırılmasının, anlaşılmasının ve organize edilmesinin önemli olduğunu ifade etmekte ve bu anlamda 4 model önermektedir: Hayırseverlik sağlayan modeller; istihdam sağlayan ve işgücü piyasasını iyileştiren modeller; hizmet ve mallara erişim sağlayan modeller; pazara erişim sağlayan modeller. Bu anlamda, 6. Teknolojik Düzen (nano, bio, dijital ve nöro-teknolojiler) sadece teknik bir ilerleme değil, toplumun ve iş gücünün kökten yeniden yapılandırılması şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre, sosyal girişimcilik artık sadece bir “yardım faaliyeti” değil; yeni nesil teknolojik pazarlarda (NeuroNet, FoodNet vb.) yeni istihdam biçimleri yaratan, inovasyon kümeleri ve yasal düzenlemelerle desteklenen stratejik bir ekosistem aktörü haline gelmiştir. Yang ve ark. (2024), 2011-2021 yılları arasında Çin’deki 282 il düzeyindeki şehirden elde edilen 2783 veri noktası örneğini kullanarak, dijital kapsayıcı finansın sosyal girişimcilik üzerindeki etkisini ve mekanizmalarını ampirik olarak incelemişlerdir. Sonuçlar, dijital kapsayıcı finansın finansman kısıtlamalarını hafifleterek ve ortak refahı teşvik ederek sosyal girişimcilik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak Kim (2024), konuyu istihdam bağlantısı üzerinden farklı bir noktaya çekmekte ve daha derin bir perspektiften değerlendirme yapmak için bir kapı aralamaktadır. Buna göre, sosyal girişimcilik, istihdamı artırarak finansal başarıya dolaylı katkı sağlamakta; ancak dezavantajlı grupların istihdamı sosyal katkı açısından yüksek olsa da kârlılık üzerindeki doğrudan etkisi sınırlı kalmaktadır. Bu manada Salaz ve ark. (2025)’nin sosyal ekonomi kuruluşlarının dijitalleşmenin faydalarından tam olarak yararlanabilmesi

için iş gücü eğitim girişimlerine öncelik vermesi gereğine dikkat çekmesi, konuya daha derin bir bakış açısı kazandırmaktadır. Buradaki istihdam vurgusu, kalkınma odağında ele alınan dijital sosyal girişimcilik konusunu daha sağlam bir kimliğe kavuşturmuştur. Salaz ve ark. (2025) çalışanlar arasında dijital becerilerin geliştirilmesini dijital araçların potansiyelini maksimize etmek ve kurumsal verimliliği artırmak için temel bir zorunluluk olarak sunmaktadır. Teknoloji kullanımını kısıtlayan en önemli engellerden biri olarak ise eğitim eksikliği ve kaynak yetersizliği gösterilmektedir. Bu engeller, mevcut iş gücünün gelişmiş teknolojileri (yapay zekâ, büyük veri vb.) etkin bir şekilde kullanmasını ve dolayısıyla istihdamın verimliliğini sınırlandırmaktadır. Eğitimin belirleyiciliği noktasında Yin ve ark. (2025), dijital kapsayıcı finansın istihdam üzerindeki olumlu etkisinin daha yüksek eğitim seviyesine sahip mezunlar arasında daha belirgin olduğunu, daha düşük eğitim seviyesine sahip olanlar için ise daha az belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Ek olarak, dijital kapsayıcı finans, genç üniversite mezunlarına önemli ölçüde fayda sağlarken, daha yaşlı mezunların istihdamı üzerindeki etkisi nispeten sınırlıdır. Daha geniş bir şemsiye altında değerlendirmek üzere, dijital teknolojiler, sosyal sorunları çözmek için kullanılan “güçlü araçlar” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal girişimler ise dijital teknolojileri kullanmadıkları takdirde rekabet avantajlarını kaybetme riskiyle karşı karşıyadırlar. Bu anlamda dijital araçların potansiyelini maksimize etmek için çalışanların dijital becerilerinin geliştirilmesi ve bu yöndeki eğitim programlarına öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu sürecin beklenen katkısı ise sosyal girişimciliğin ekonomik çeşitlilik, sosyal hizmetler ve özellikle istihdam yaratma konularında bir “hızlandırıcı” görevi görmesi nedeniyle dijital beceriler üzerinden sosyal girişimciliğin işgücü piyasasındaki öneminin anlaşılmasıdır.

Bu katkının, dezavantajlı gruplar açısından sürdürülebilir kalkınma içinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azalması ve kadının güçlendirilmesine vurgu yapması, birikim ve yayılım etkisi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, Verma ve ark. (2024)’nın dikkat çektiği üzere, dijital girişimciliğin ekonomik katılımı yükseltici ve kadınların özgüven, beceri ve toplumsal tanınma kazanımlarını destekleyici etkilerine odaklanmak gerekmektedir. Gasmı ve ark. (2017)’na göre, kadınların kendi girişimlerini seçmelerindeki temel istatistiksel ve motivasyonel teşvikler; mevcut iş gücü piyasasında karşılaştıkları “cam tavan” gibi kariyer engellerini aşma arzusu, geleneksel istihdamda eksik olan çalışma saati esnekliğini elde ederek iş ve aile sorumluluklarını dengeleme ihtiyacı ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksek seyreden kadın işsizliği ile yoksulluğa karşı finansal bağımsızlık kazanma zorunluluğudur. Bu süreçte ilgili çalışma, kurumsal hiyerarşilerdeki düşük ücret ve ayrımcılıktan kaçma isteğinin kadınları kendi işlerinin sahibi olmaya ittiğini savunurken, devletin de iş gücü vergilerini azaltması ve

esnek çalışma modellerini desteklemesi gibi kurumsal teşviklerin bu geçişi kolaylaştıran kritik unsurlar olduğunu belirtmektedir.

Anlaşılabacağı üzere, kadın sosyal girişimciliği, sadece bir gelir kapısı değil, aynı zamanda kadınların iş gücü piyasasında maruz kaldığı ayrımcılığı aşmalarını sağlayan ve toplumsal refahı artıran stratejik bir istihdam modelidir.

### **Dijital Sosyal Girişimcilik: Kadın İstihdamı ve Etkisi**

Tanaji ve ark. (2025), girişimcilerin dijital teknolojilere bağımlılığının girişimcilik başarısına nasıl yol açtığını araştırmayı amaçladıkları çalışmalarında Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerdeki kadın girişimcilerin sınırlı erişim ve uygun fiyatlılık gibi sosyoekonomik engellerle sık sık karşılaştığını ve bunun da işletmelerini kapalı bir sistem içinde hapsettiğini ifade etmektedirler. Hindistan Kredi Derecelendirme Bilgi Hizmetleri Limited Şirketi'ne göre, özellikle COVID sonrası dönemde dijital penetrasyon önemli ölçüde artmış olup, teknoloji odaklı girişimciliğin bu zorlukların üstesinden gelebileceğini göstermektedir. Tayyeb ve Paulet (2025)'e ait az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilere sahip Afganistan, Kanada, Fransa, Hindistan, Ukrayna ve ABD'deki 12 kadın sosyal girişimciyle yapılan çoklu vaka çalışması, kadın sosyal girişimcilerin yolculuklarının ve karşılaştıkları zorlukların ele alınmasıyla dünya çapında kadın sosyal girişimcilerin sayısının artacağını ortaya koymaktadır. Yine Hindistan odaklı bir başka çalışma, kadınların sosyal açıdan güçlenmesi için dijital girişimciliğin önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Kadınlar büyük pazarlara erişmek, finansal bağımsızlıklarını artırmak ve toplumsal statülerini yükseltmek adına çeşitli dijital araçları ve platformları benimsemektedir. Dijital girişimcilik, kadınların ekonomik statülerini güçlendirmekte ve "özgüven, öz yeterlilik ve karar alma süreçlerine aktif katılım" gibi becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Verma ve ark., 2024).

Çiçek ve Türkmenoğlu'na (2019) ait Türkiye'deki dört sosyal girişimci kadının hikâyelerinin anlatıldığı çalışmada Tülin Akın örneği mevcut çalışmanın anahtar kelimelerini içeren ender örneklerden birini sunmaktadır. Çalışmaya göre, lisans eğitimi sırasında çiftçileri bilgilendirmek için bir web sitesi kuran Tülin Akın, daha sonra 6.000'den fazla köyü gezerek teknolojinin verimliliği ve üretkenliği nasıl artırdığını anlatmış, bunu yaparken, hava koşulları ve piyasa fiyatları gibi günlük önemli bilgileri içeren ücretsiz bir FarmersClub SMS hizmeti oluşturmuştur. Ardından, çiftçilere doğru bilgi sağlamak için bilgisayar ve yazılım üretmek üzere teknoloji firmalarıyla bir anlaşma yapmıştır. Her makinenin sorunsuz çalışması için kurulan bu teknoloji köyü aynı zamanda kadınların, gençlerin ve çocukların sosyalleşebileceği, eğitim alabileceği, akıllı sera ürünleri, meteoroloji istasyonları, ağ sera üretiminde erken uyarı sistemleri, akıllı mera çiftçiliği,

kolektif sağım, hayvan izleme sistemleri, arıcılık ve takip sistemleri, tarımsal veri izleme merkezi, laboratuvar ve dijital kütüphane gibi faaliyetlerin yürütüldüğü bir yere dönüşmüştür. Tüm bu faaliyetler için birçok yazılım programı mevcuttur. Her yıl, bu köyden elde edilen tüm veriler (örneğin sosyal statü, gelir, çevre durumu) ölçülmekte ve STK'lar, üniversiteler ve özel sektörle paylaşılmaktadır. BC (2019)'nin Türkiye'de Sosyal Girişimciliğin Durumu başlıklı raporu, Türkiye'deki sosyal girişimlerin çoğunun kadınlar tarafından yönetildiğini göstermektedir. Bu durum, sosyal girişimlerin Türkiye'de kadın girişimciliğinin gelişmesine ve kadınların güçlendirilmesine doğrudan olumlu katkı sağladığı anlamına gelmektedir. Bu alana destek vermek, Türkiye'de cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi açısından doğrudan olumlu sonuçlar doğuracaktır. Araştırmalar, şu anda erkek girişimcilerin dış kaynaklara ve finansmana erişme olasılığının kadınlardan daha yüksek olduğunu gösterdiği için, kısa vadede kadınlara yönelik hedefli eğitim ve fırsatlar yaratmak ve kadınların finansmana erişimini kolaylaştıracak önlemler almak gereklidir. Yine Türkiye için Seçgin'in (2021) Manisa şehrinde farklı alanlarda çalışan 8 kadınla yaptığı nitel görüşme çalışmalarında, girişimcilik tanımının literatürle benzer olduğu, kadınların karşılaştığı sorunların benzer olduğu ve genel olarak kadın girişimciliğinin hem işsizliğe bir alternatif hem bir sorun hem de cinsiyet eşitsizliğine bir çözüm olduğu tespit edilmiştir. Bu yönetim anlayışında, sosyal hizmetler bağlamında, başarılı kadın girişimciliğinin kadınların refahı ve gelişiminin teşvik edilmesi, kadınların ekonomik olarak hayatta kalması, kadınların toplumda birey olarak varoluş mücadelesinin desteklenmesi ve cinsiyet eşitsizliği gibi benzer sorunlarla karşılaştığı görülmüştür.

Olsson ve Bernhard (2020)'ın kadın girişimcilerin davranışları ve dijitalleşme hızına ayak uydurmak için dijital beceriler edinme yolları hakkında yeni bilgiler sundukları çalışmaları, rekabetçi kalabilmek ve iş büyümesini sağlayabilmek için kadın girişimcilerin, özellikle sosyal medyanın kullanımı ve bilgisi konusunda, dijitalleşmenin potansiyelini yakalamak için sürekli olarak yeni beceriler öğrenmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Hazudin ve ark. (2025)'nin çalışması, Malezya'nın Pahang Eyaleti'ndeki kırsal kadın girişimciler üzerinde odaklanarak, dijital liderlik, girişimcilik başarısı ve girişimcilik direncinin etkileşimini incelemektedir. Çalışma, dijital liderliğin girişimcilik başarısı üzerindeki olumlu etkisini doğrulamakta ve dijital reformların önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, araştırma, dijital dönüşümcü liderlik teorisinin uygulanmasına katkı sağlayıp, dijital liderliği, kırsal kadınların girişimcilik direncini artıran ve sürdürülebilir girişimcilik başarısını destekleyen dönüştürücü bir etken olarak kavramsallaştırmaktadır. Chang ve ark. (2025) ise dijitalleşmenin kadınlar için teknik bir araçtan daha fazlası olduğunu; iş süreçlerini, iş-yaşam dengesini ve kurumsal yapıyı dönüştüren bir "inovasyon alanı" olduğunu vurgulamaktadır. Kadın

girişimciler, teknolojiyi sadece kullanmakla yetinmemeli; onu kaynak yaratma yeteneklerini geliştirmek ve çalışanlarında bir inovasyon kültürü oluşturmak için stratejik bir kaldıraç olarak kullanılmalıdır. Bu yaklaşım, kadınların hem kendi istihdamlarını güvence altına almalarını hem de sosyal ekonomide dönüştürücü bir etki yaratmalarını sağlayacaktır. Hasan (2026)'a ait Endonezya'nın Güney Sulawesi bölgesinde 68 kaynaktan ve 13 paydaştan elde edilen verilere dayanarak, 'Girişimci Teknoloji Okuryazarlığı' modeli ile kadın istihdamının incelendiği çalışmada, dijital okuryazarlığa sahip kadın girişimcilerin işletmelerini büyüttükleri roller yarattıkları ve sürekli dijital beceri öğrenimi yoluyla kadınları sosyal ve ekonomik olarak dönüştürerek güçlendirme aracı haline geldikleri görülmektedir. Model, teknolojik güçlendirmenin erişim veya altyapıdan ziyade kolektif öğrenme, uyum ve yeniliğe daha çok bağlı olduğunu vurgulayarak, kadın girişimciliğini yerel ekonomilere fayda sağlayan ve dijital dönüşümü ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden sürekli bir öğrenme ve değer yaratma döngüsü olarak tasvir etmektedir.

Görüldüğü gibi, dijital sosyal girişimcilikte kadın istihdamı yalnızca teknolojiyi kullanmakla sınırlı değildir; bu teknoloji, stratejik bir güç kaynağı olarak kullanılmakta ve destekleyici politikalarla sürdürülebilir hale getirilmektedir.

### **Tartışma ve Politika Önerileri**

Dijitalleşme ve sosyal girişimciliğin refah üzerindeki etkisini inceleyen Torres ve Augusto (2020), dijitalleşmenin eğitim, yönetim ve hayırseverlikle birlikte refahı artırdığını göstermektedir. Yazarlar ayrıca dijitalleşmenin rolünü ve gelişmiş ekonomilerdeki kurumsal zayıflıkların fırsatları nasıl sınırladığını veya arttırdığını vurgulamaktadırlar. Bulgular, sosyal girişimciliğin veya finansal sistemlerin yokluğunun refahı azalttığı için, hükümet çabalarıyla desteklenen günlük sosyal girişimciliğe duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerde, sosyal girişimcilik toplumsal değişimi yönlendirmekte, dijitalleşme ise eğitime erişimi, şeffaflığı ve finansal yönetimi iyileştirmektedir. Hükümetler, özellikle kurumların zayıf olduğu yerlerde, sosyal girişimciliği teşvik etmelidir. Bu paralelde Hali ve Yavuz (2025) ise sosyal girişimcilik eğitiminin bireylere liderlik, yenilik ve çözüm üretme becerileri kazandırarak onları değişim yapmaya teşvik ettiğini ifade etmektedir. Bu eğitim geniş kitlelere toplum odaklı gönüllü kuruluşların desteğiyle ulaşmakta, kuruluşların eğitim programları düzenlemesi veya okullarla iş birliği yapması, bireysel ve kurumsal etkiyi artırmaktadır. Sosyal girişimcilik, toplumsal yapıyı güçlendirmekte, dayanışmayı pekiştirmekte ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Sürdürülebilir değer yaratmada sosyal girişimcilik ve dijital teknolojilerin rolünü araştıran ve dijital teknolojilerin sosyal girişimciliğin önemli bir itici gücü olduğunu ve sürdürülebilirlik ile bağlantılı olduğu bulgusuna ulaşan Sharma ve ark.

(2023) dijital teknolojilerin risk iştahını artırıp değer yakalama ve yaratma süreçlerini geliştirebileceğini belirtmektedir. Ayrıca, dijital yetenekler paydaş bağlantılarını güçlendirerek değer kazandırmaktadır. Bulgular dijital teknolojilerin, sosyal girişimcilik ve sürdürülebilir değer arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini göstermekte ve politikacılar, akademisyenler ve uygulayıcılar için önemli içgörüler sunmaktadır. Skivko (2022), dijital teknolojilerin kullanımını ve sosyal işletmeler tarafından dijital kültür ilkelerinin uygulanmasını vurgulayarak, dijital yenilikleri uygulayan Rus sosyal girişimcilerden örnekler üzerinden sürdürülebilir kalkınmaya katkılarını göstermektedir. Çalışma, sosyal girişimcilerin teknolojik yeniliklerden yararlanarak sürdürülebilir dönüşüm öncülüğü yapma potansiyeline dikkat çekmektedir. Rusya'ya odaklanan bu araştırma, yasal desteklerin eksikliğine rağmen, Rus sosyal girişimcilerin yüksek potansiyel ve etkileyici yenilikçilik sergilediklerini vurgulamaktadır. Dijitalleşme, toplumda sosyal girişimcilik uygulamalarının yaygınlaşmasında önemli bir güç olmuştur.

De Oliveira ve ark. (2026)'nın ortaya koyduğu üzere, girişimcilik ve yenilikçilik kavramları, bu çalışmada da gözlemlendiği gibi, sosyal normlar ve daha geniş sosyopolitik ve ekonomik koşullar tarafından şekillenmektedir. Akademik kurumlar, girişimcilik ve yenilikçilik becerilerinin geliştirilmesinde merkezi bir rol oynamalı ve bu temaları eğitim müfredatına entegre etmelidir. Ancak izole çabalar yetersizdir. Bu temaları, hükümet programları aracılığıyla girişimciliği ve yenilikçiliği destekleyen ulusal bir politika çerçevesine yerleştirmek çok önemlidir. Ayrıca toplumsal kabul de kritik öneme sahiptir; çünkü sosyal temsillerde bir değişiklik olmadan uygulama değişikliği olası değildir.

Konunun kadın istihdamı ve burada meydana getirdiği etki bakımından yorumunda ise Solaz ve ark. (2025)'in sunduğu çıkarım önemlidir. Buna göre, sosyal girişimcilik, sosyal ve ekonomik değer yaratımını birleştirerek sosyal içermeye ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Pakistan'daki kırsal kesimdeki zanaatkâr kadınların güçlendirilmesinde sosyal ağların, kolektif eylemin ekonomik dayanıklılığını, sürdürülebilir girişimciliği ve pazara erişimi nasıl kolaylaştırdığını vurgulayan Shahzad ve ark. (2025)'na ait çalışmadan elde edilen bulgular, politika yapıcılarının, sivil toplum kuruluşlarının ve kalkınma ajanslarının, kırsal ekonomik dayanıklılığı artırmak için kadınların girişimcilik ağlarını güçlendirmeye, finansmana erişimi kolaylaştırmaya ve sürdürülebilirliğe dayalı eğitimi teşvik etmeye odaklanmaları gerektiğini göstermektedir. Yong ve ark. (2025)'a ait çalışmada ise kadın girişimcilerin başarısında geleneksel kurumsal desteklerin tek başına yetersiz, hatta kaynak kıtlığıyla birleştğinde zarar verici olduğu, gerçek çözümün ise “sosyal ağlar” ve “kaynak paylaşımı” üzerine kurulu yeni bir ekosistemden geçtiğinin altı çizilmektedir. Analiz sonuçlarına göre sosyal ağlar, kadın işletmelerinin performansını doğrudan artırarak

ekonomik büyümeyi (SDG 8) tetiklerken, kurumsal destekler ancak bu sosyal ağları güçlendiren bir “kaldıraç” görevi gördüğünde başarıyı %24 oranında artırmaktadır. Dolayısıyla politika yapıcıların, statik devlet yardımları yerine mentörlük ve iş birliği odaklı kuluçka merkezlerini teşvik etmesi; toplumsal cinsiyet eşitliğini (SDG 5) sağlamak ve sürdürülebilir bir inovasyon ekonomisi (SDG 9) inşa etmek için zorunlu bir paradigma değişimidir. Kadınların dijital işletmelere katılımı kültürel, kurumsal ve toplumsal engelleri ortadan kaldırarak Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmaya ve daha fazla sosyal ve çevresel sorunu ele alarak işletmeler ve diğer uygulayıcılar arasında farkındalığı artırmaya yardımcı olabilecektir (Miah ve ark., 2025). Duong ve ark. (2025)’a ait çalışma da kadınların dijitalleşme sayesinde yapılabirlik algılarının yükseldiğini, yani teknolojinin kadınlar için girişimciliğe giriş bariyerlerini düşüren ‘eşitleyici’ bir güç olduğunu belirtmektedir. Dijitalleşme çağını takiben, kadın girişimciler, iş yapmanın yenilikçi yollarını bulan dijital girişimciler olarak hareket etmek zorundadırlar. Bununla birlikte küçük işletmelerde genç, dijital becerilere sahip çalışanların işe alınması, kadın girişimciler için hayati önem taşımaktadır. Çünkü gerekli öğrenme ve iş geliştirme, teknoloji ve internetin içine doğmuş, dijital cihazları doğal bir dil gibi kullanan nesli ifade eden dijital yerliler ile teknolojiyle sonradan tanışan, analog dünyadan dijital uyum sağlamaya çalışan dijital göçmenlerin birlikte çalıştığına gerçekleşecektir (Olsson ve Bernhard, 2020).

Dy ve ark. (2017)’nın yorumlayıcı bir yaklaşım kullanarak, cinsiyet, ırk ve sınıf statüsünün kesişen sosyal konumlarından kaynaklanan ayrıcalıkların ve dezavantajların Birleşik Krallık’taki kadın dijital girişimciler tarafından nasıl deneyimlendiğini ortaya koydukları çalışmada, internetin girişimcilik için tarafsız bir platform olduğu fikrine meydan okunmakta ve belirgin bedenler, sosyal konum ve ilgili kaynak kısıtlamaları şeklinde çevrimdışı eşitsizliğin çevrimiçi ortamda üretilip yeniden sunulduğu tezi desteklenmektedir. Buna göre, internetin sosyal eşitsizlikler için ‘büyük bir dengeleyici’ olabileceğini öne süren politika girişimleri, marjinalleştirilmiş ve dezavantajlı kesimler için ihtiyatla yürütülmelidir. Kadın girişimciler için teknolojinin salt benimsenmesi yeterli olmayıp; bu araçların kaynak yönetimi, sürekli deneme kültürü ve stratejik yetenek gelişimiyle birleştirilmesi uzun vadeli başarı için esastır. Bu süreçte sürdürülebilir büyüme hem bireysel inovasyon çabaları hem de eğitim kurumları ile yerel yönetimlerin dijital becerileri ve stratejik teknoloji kullanımını destekleyen programları sayesinde mümkün olacaktır (Tanaji ve ark., 2025). Yang ve ark. (2024)’ a göre, yerel yönetimlerin dijital altyapıyı güçlendirerek ve finans kuruluşlarını teknolojik dönüşüme teşvik ederek dijital kapsayıcı finansı hızlandırması, girişimciliği desteklemek adına kritik bir adımdır. Bu süreçte girişimcilerin önündeki finansman kısıtlamaları devlet garantileri ve kredi kolaylıklarıyla aşılmalı, kentsel-kırsal entegrasyon ile düşük gelirli grupların refahı artırılmalıdır. Ayrıca, sosyal

kalkınmayı ivmelemek için bölgenin kültürel değerlerinden (hayırseverlik gibi) yararlanılmalı ve özellikle adaletin zayıf olduğu bölgelerde hukuk reformları yapılarak güvenli bir girişimcilik ekosistemi inşa edilmelidir.

### **Sonuç**

Bir kadın robot hayal ediyorum, hem güzel hem becerikli. Hem emredilene yapıyor hem artık emredilmese de işleri o düzende devam ettiriyor. Eli ekmek de tutuyor, temizlik bezi de bilgisayar faresi de... Çocuklarının elinden de tutuyor, bu el eşinin gömleğinden de... Babasına ikram edeceği kahve fincanının teptisinden de faturaların ekstresinden de... Bir robot kadın düşünüyorum, öyle teknik ve öyle gerçek olması imkânsız ki aslında, ama bir bakıyorum hayal dediğim gerçekmiş... Aynada tam karşımda bana gözlerini dikmiş... Bir kadın hayal ediyorum, robot değil, insan gibi ömrünü geçirmiş...

İşte dijital sosyal girişimciliğin kadınlar için işgücü piyasasında meydana getireceği istihdam etkisi, kadınların gerçekliğinin ne kadar anlaşıldığına göre değişecektir. Kadın sosyal girişimciliği ise kadının bu kadar farklı rolleri devam ettirebilme çabasında bir nebze de olsa kendisine esneklik sağlayabilsin diye seçtiği yollardan biridir. Dijitalleşme ise hem çağın bir gereği olarak hem de işinin hakkını verme çabasıyla kadının edindiği becerilerden bir diğeridir sadece. Ancak bu süreç, yalnızca bireysel çabayla aşılması güç yapısal engeller barındırmaktadır. Bu nedenle, aile içi duygusal ve pratik desteğin, kurumsal düzeyde stratejik kamu politikalarıyla tahkim edildiği çok katmanlı bir destek mekanizması geliştirilmelidir. Kadının güçlendirilmesi, hane içinden başlayıp ulusal politikalara uzanan bir ekosistem tasarımıyla ancak sürdürülebilir hale gelebilecektir.

## Kaynakça

- Agatova, O. (2022). Social Entrepreneurship: Impact Projects in the Context of Scientific, Technological and Socio-Cultural Development-in *Social Entrepreneurship: Perspectives, Management and Gender Differences* (Ed: Olga Agatova), Chapter 1, pp. 1-30. Nova Science Publishers, Inc.
- Al Faruqa, A. & Hoque, S. (2026). Management of Tensions in Bangladeshi Social Enterprises within Institutional Plurality: A Resource-Based View. *Journal of Social Entrepreneurship*, 17(1), 104–145, <https://doi.org/10.1080/19420676.2023.2275143>.
- Battisti, S. (2019). Digital Social Entrepreneurs as Bridges in Public–Private Partnerships. *Journal of Social Entrepreneurship*, 10(2), 135-158. DOI: 10.1080/19420676.2018.1541006.
- British Council-BC (2019). The State of Social Enterprise in Turkey Research. <https://www.britishcouncil.org.tr/en/programmes/education/social-enterprise-research>, (06.01.2026).
- Chang, K., Ozdemir, O., & Kumari, R. (2025). Women entrepreneurship theory through digital workplace innovation: a new concept”. *Journal of Management Development*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print, 1-16. <https://doi.org/10.1108/JMD-06-2025-0331>.
- Çiçek, B., & Türkmenoğlu, M.A. (2019). Women as Social Entrepreneurs in Turkey-içinde *Social Entrepreneurship : Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*, Chapter 55, pp. 1075-1090. Hershey, PA : Business Science Reference.
- De Oliveira, D.C., Parreira, P.M., Marques, S.C., Braga, L.M., de Almeida Gomes, M.C., Teixeira, E., Machado, Y.I., Paz, E.P.A., Mónico, L., de Oliveira Souza, N.V.D., Spindola, T., da Luz Dias Junior, N.J., & Soares, F.C. (2026). Entrepreneurship and innovation: A comparative analysis of social representations among nursing students. *Social Sciences & Humanities Open*, 13, 102565. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2026.102565>.
- Di Vaio, A., Zaffar, A., & Balsalobre-Lorente, D. (2026). Women’s health entrepreneurship for net-zero energy through Metaverse and Digital Twin- in Women’s Entrepreneurship and the Sustainable Development Goals (Eds: Léo-Paul Dana, Meghna Chhabra), Chapter 9, pp. 247-273, Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-443-28802-9.00011-7>.
- Duong, C.D. , Ta, V.L., & Nguyen, T.H. (2025). How AI-related drivers stimulate digital social entrepreneurship: An integrated framework of entrepreneurial event model within stimulus-organism-response theory. *Digital Business*, 5(2), 100142. <https://doi.org/10.1016/j.digbus.2025.100142>.
- Dy, A.M., Marlow, S., & Martin, L. (2017). A web of opportunity or the same old story? Women digital entrepreneurs and intersectionality theory. *Human Relations*, 70(3), 286-311. DOI: 10.1177/0018726716650730.
- Galindo-Martín, M-A., Méndez-Picazo, M-T., & Pérez-Pujol, R-S. (2026). Women

- entrepreneurship and its impact on the SDG objectives: The role of digitalization, innovation, governance, and economic environment-in *Women's Entrepreneurship and the Sustainable Development Goals* (Eds: Léo-Paul Dana, Meghna Chhabra), Chapter 1, pp. 1-33. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-443-28802-9.00006-3>.
- Gasmi, G., Lutovac, M., & Stojanovic, V. (2017). The Impact of Women's Entrepreneurship in the Social and Economic Development, Including Gender Equality. *Filodiritto Editore - Proceedings*, 295-306.
- Grueso-Gala, M. (2025). Purpose and pixels: A bibliometric analysis on social entrepreneurship and digitalization. *TEC Empresarial*, 19(3), 24-50. <https://doi.org/10.18845/te.v19i3.8134>.
- Hali, S., & Yavuz, M.B. (2025). Sosyal girişimcilik: Kavramsal temelleri, tarihsel gelişimi ve eğitsel boyutu. *Turkish Journal of Primary Education (TUJPEd)*, 10(2), 108-131.
- Hasan, M. (2026). An integrative model of entrepreneurial technology literacy for women entrepreneurs: Qualitative insights from open innovation and experiential learning in emerging economies. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 12(1), 100744. <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2026.100744>.
- Hazudin, S.F., Hisni, N.I.A., Kader, M.A.R.A., Sabri, M.F., & Aziz, N.N.A. (2025). Linking digital leadership and entrepreneurial success for development of women-owned businesses in rural Malaysia: entrepreneurial resilience as a mediator. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 19(6), 1680-1704. <https://doi.org/10.1108/JEC-05-2024-0080>.
- Kim, C.Y. (2024). Social Entrepreneurship, Employment, and Financial Performance: A Latent Growth Modeling Approach. *Sage Open*, 14(2), 21582440241249147. <https://doi.org/10.1177/21582440241249147>.
- Miah, Md.T., Aiupova, N., Erdei-Gally, S., & Fekete-Farkas, M. (2025). Digital entrepreneurship ecosystems: Then vs. now-a future perspectives. *Digital Business*, 5(1), 100110, <https://doi.org/10.1016/j.digbus.2025.100110>.
- Olsson, A.K., & Bernhard, I. (2020). Keeping up the pace of digitalization in small businesses—Women entrepreneurs' knowledge and use of social media. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27(2), 378-396. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-10-2019-0615>.
- Pérez-Barea JJ. (2025). The Evolution of Social Entrepreneurship: Broadening the Framework for the Digital and Sustainable Era. *Administrative Sciences*. 15(2):55. <https://doi.org/10.3390/admsci15020055>.
- Satar, M. S., Alharthi, S., Alarifi, G., & Omeish, F. (2024). Does Digital Capabilities Foster Social Innovation Performance in Social Enterprises? Mediation by Firm-Level Entrepreneurial Orientation. *Sustainability*, 16(6), 2464. <https://doi.org/10.3390/su16062464>.
- Seçgin, L. (2021). Kadın Girişimciliği ve Girişimcilik Sürecindeki Engellere Sosyal

- Hizmet Perspektifinden Bir Bakış. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(1), 45-60. <https://izlik.org/JA35FH62KL>.
- Scuotto, V. (2025). Digital Social Entrepreneurship: Origins and Evolutions, içinde *Digital Social Entrepreneurship Implications for People, Planet, and Profit*, (Editörler: Veronica Scuotto, Norris Krueger, Manlio Del Giudice), Routledge.
- Shahzad, F., Mir, S., Ghaffar, C., & Ferreira, J.J. (2025). Women, networks and enterprise: the impact of social capital on rural artisans' entrepreneurship. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*. 19(5), 1422-1445. <https://doi.org/10.1108/JEC-03-2025-0079>.
- Sharma, R., Kamble, S., Gupta, S., Belhadi, A., Rana, N. P., & Kumar, K. (2023). Interlinkages Between Digital-Social Entrepreneurship and Technological Capabilities for Sustainable Value Creation. *Journal of Global Information Management (JGIM)*, 31(1), 1-26. <https://doi.org/10.4018/JGIM.328515>.
- Skivko, M. (2022). Digital Technologies, Social Entrepreneurship and Governance for Sustainable Development. *Research in Social Change*, 2(13), 165-173. <https://doi.org/10.2478/rsc-2021-0016>.
- Solaz, F.C., Moya, V.S., & Navarrete, S.R. (2025). The digital divide in social entrepreneurship: A bibliometric analysis. *Sustainable Technology and Entrepreneurship*, 4(1), 100095. <https://doi.org/10.1016/j.stae.2024.100095>.
- Tanaji, P.P., Alok, S., & Kumar, R. (2025). Enhancing women entrepreneurship through resource orchestration and digital Technologies. *Women's Studies International Forum*, 113, 103175. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2025.103175>.
- Tayyeb, S.M., & Paulet, E. (2025). Analysis of women's social entrepreneurship in underdeveloped, emerging and developed economies: a multicultural exploratory study. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 19(4), 913-940. <https://doi.org/10.1108/JEC-04-2024-0070>.
- The European Association of Service providers for Persons with Disabilities- EASPD (2020). *Technology for Employment in Work Integration Social Enterprises (WISEs)*. Bruxelles-Belgium.
- The European Commission-EU (2020). *Shaping Europe's Digital Future*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Torres, P., & Augusto, M. (2020). Digitalisation, social entrepreneurship and national well-being. *Technological Forecasting and Social Change*, 161, 120279. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120279>.
- United Nations Development Programme- UNDP (2026). What are the Sustainable Development Goals?, <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>, (07.01.2026).
- United Nations Women- UN Women (2017). Annual Report 2016-2017, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2017/UN-Women-Annual-Report-2016-2017-en.pdf>, (10.01.2026).

- Verma, Ms, S., Pandey, D., Kaur, H., & LV, A. Role of Digital Entrepreneurship in Social Empowerment of Women Entrepreneurs in India: An Empirical Study. *Journal of Informatics Education and Research*, 4(3), 4172-4178. DOI: 10.52783/jier.v4i3.1805.
- Yang, Q., Bai, Y., Yang, X., & Wei, H. (2024). How digital inclusive finance promotes social entrepreneurship: Evidence from 282 cities in China. *Heliyon*, 10(10), e31387. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31387>.
- Yin, X., Tao, T., & Wang, G. (2025). Digital inclusive finance and university graduate employment: evidence from the Chinese General Social Survey. *Finance Research Letters*, 85(Part E), 108189. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2025.108189>.
- Yong, W., Muhammad, S., & Gohar, A. (2025). Empowering women entrepreneurs: Harnessing social networks and resource gap with the role of institutional support to achieve sustainable development goals in Pakistan. *Acta Psychologica*, 261, 105744. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105744>.
- Yordanova, Z., & Shotarov, A. (2026). From resource scarcity to digital leverage: A framework for sustainable technology and circular-economy-oriented social entrepreneurship. *Sustainable Technology and Entrepreneurship*, 5(100127).
- Zhiyang, L., Chenfang, Z., & Bin, L. (2020). Digital Social Entrepreneurship: Theoretical Framework and Research Outlook[J]. *Foreign Economics & Management*, 42(4), 3-18.





**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA  
HEDEFLERİ ÇERÇEVESİNDE  
MAKROEKONOMİ VE  
ÇEVRE İLİŞKİSİ: TEORİK VE  
AMPİRİK LİTERATÜRÜN  
DEĞERLENDİRMESİ**

“ ”

*Selin DİNÇER<sup>1</sup>*

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Keskin MYO,  
selindincer@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3233-493X

## 1. Giriş

Günümüzde insanlık küresel olarak ciddi çevre sorunlarıyla karşı karşıyadır. Atmosferin ve toprağın kirlenmesi, temiz su kaynaklarının giderek azalması, orman alanlarının yok edilmesi, denizlerin kirlenmesi ve canlı türlerinin hızla tükenmesi bu sorunların başında gelmektedir (UNDP & UNRISD, 2017). Dünya ekonomilerinin hızlı büyümesine paralel olarak çevresel sorunlara ilişkin küresel endişeler artmaktadır. Ayrıca, ekonomik fırsatları korumak ve genişletmek konusunda doğal kaynaklar ve çevresel baskılar ciddi engeller oluşturmaktadır. Hükümetler sürdürülebilirlik için enerji, iklim ve çevre politikaları uygulamasalar da jeopolitik gerilimler ve güvenlik endişeleri politika önceliklerini zorlaştırmaktadır. Bu karmaşık durum, sürdürülebilirlik için zorlu seçimlere yol açmaktadır (OECD, 2025).

Ekonomik büyüme, uzun zamandır devletlerin en temel amaçlarından biri olmuştur. Özellikle sanayi sonrası toplumlarda, bu hedef daha fazla ön plana çıkmıştır. Sanayi Devrimi'yle artan bilimsel ve teknolojik alanlarda yaşanan gelişmeler, üretim gücünü artırarak büyümeyi desteklemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, "Görkemli Otuz Yıl" olarak adlandırılan dönemde ucuz enerji ve yeni teknik ilerlemeler sayesinde kalkınma süreci hızlanmıştır (Şahinöz, 2022: 70). Fakat bu büyüme hızı, doğal kaynakların aşırı kullanılmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Üretim arttıkça, çevresel tahribat da hızlanmıştır. Yani, büyümenin niceliksel artışı kaynakların aşırı kullanılmasına bağlı olarak çevre üzerindeki baskıları artırmıştır. Bu durum, ekonomi ile çevre koruma arasında ciddi sorunlar yaratarak ekolojik dengenin bozulma hızını artırmıştır (Munasinghe, 1999: 90).

Nitekim makroekonomi ve çevre ilişkisi, büyümenin sürdürülebilirliği ve çevresel maliyetlerin nasıl yönetileceği sorusu etrafında şekillenerek geleneksel büyüme anlayışının çevresel boyutla birlikte yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü dünya ekonomisinin karşılaştığı önemli küresel zorluklardan biri olan kaynakların sınırlılığı, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir büyüme ve çevre bilincinin daha fazla önem kazanmasına yol açmıştır (Akın, 2025). 1997 yılında gerçekleştirilen Kyoto Protokolü'nden sonra çevrenin sürdürülebilir olması, kalkınma için önemli konuların başında gelerek gündemde kalmaya devam etmiştir (Tiba & Omri, 2017). Birleşmiş Milletler, 2030 yılına dek ulaşmak için bazı hedefler koymuş ve bu hedeflere Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) adını vermiştir. Bu hedeflerin amacı, tüm dünyada çevreyi daha iyi bir hale getirmektir (Guang-Wen vd., 2023: 680). SKH sürdürülebilirlik fikrine dayalı olarak sosyal, ekonomik ve çevresel alanları bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda, insanların güvende olması için ekonomiye ve temiz çevreye dikkat çekmektedir (Arora & Mishra, 2019: 339). Dolayısıyla insanların ve doğanın birlikte iyi olması fikrine öncelik vermektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), Birleşmiş Milletler ve üye ülkelerin uzun süren müzakereleri sonucunda şekillenmiştir. 1992 Rio Zirvesi, 2000 Milenyum Zirvesi ve 2002 Johannesburg Zirvesi gibi toplantılarla kurumsal bir yapı oluşturulmuştur. 2012’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda Binyıl Kalkınma Hedefleri üzerine inşa edilecek yeni bir SKH süreci başlatılmıştır. 2015 yılı ise Paris İklim Anlaşması ve Sendai Çerçevesi gibi küresel düzenlemelerle sürdürülebilirlik gündeminin sağlamlaştırıldığı bir dönüm noktası olmuştur. 25 Eylül 2015’te New York’ta kabul edilen 17 amaç ve 169 alt hedeften oluşan SKH, ekonomik büyüme, sosyal kapsayıcılık ve çevre korumayı birlikte ele alan bütüncül bir yapı sergilemiştir (United Nations, 2025).

Bu çerçevede SKH, ekonomik faaliyetlerin çevresel sınırlar içinde yeniden yapılandırılmasını ve büyüme süreçlerinin sosyal adalet ile ekolojik denge gözetilerek sürdürülmesini öngörmektedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, ekonomi ile çevre arasındaki ilişkiyi karşılıklı bağımlılık temelinde ele almaktadır. Kalkınmanın ancak çevresel sürdürülebilirlik ile birlikte mümkün olabileceğini vurgulamaktadır (Stafford-Smith vd., 2017: 911). Bu bağlamda, makroekonomi ve çevre etkileşiminin teorik ve ampirik boyutlarıyla incelenmesi, SKH’nin öngördüğü bütüncül kalkınma anlayışının anlaşılması açısından önemlidir.

Dolayısıyla, günümüzde mevcut ve gelecek nesillerin refahını sağlayabilmek için sürdürülebilir çevre ve ekonomi dengesini sağlamak önem arz etmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın sürdürülebilir çevre ile eşgüdümlü sağlanması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda ülkeler çevresel sorunlarla mücadele ederken, aynı zamanda ekonomik faaliyetleri sürdürülebilir olarak gerçekleştirmenin farklı alternatiflerini aramaktadır. Ancak ekonomik faaliyetlerin hızlanması ve büyümenin sağlanması çevresel sürdürülebilirlik ile çelişmektedir. Bu çelişki ekonomi ve sürdürülebilir çevre arasında denge kurmayı zorlaştırmaktadır. Bu eksende Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) bu iki unsuru birleştirmeyi amaçlayan kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır. Ekonomi ve çevre ilişkisinin karmaşık yapısı bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu doğrultuda çalışma, teorik ve ampirik literatürde yer alan farklı bakış açıları ile bu karmaşık ilişkiyi anlamaya yönelik önemli bulgulara ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada SKH doğrultusunda makroekonomi ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen teorik ve ampirik literatürün değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, ekonomik faaliyetlerin çevre üzerinde yaratabileceği etkilerin sürdürülebilir kalkınma için nasıl dengelenebileceğinin ortaya konulması da hedeflenmektedir. Çalışmanın teorik çıkarımlarının sürdürülebilir kalkınma perspektifinde çevre ve ekonomi üzerine yapılacak gelecekteki çalışmalara rehberlik etmesi beklenmektedir.

## 2. Makroekonomi ve Çevre İlişkisine Teorik Yaklaşımlar

İktisat biliminde farklı kuramsal yaklaşımların varlığı nedeniyle ekonomi ile çevre arasındaki ilişkinin kavramsallaştırılması ve analizi akademik araştırmaların konusu olmuştur (Zengin Taşdemir, 2021). Çevre ve doğal kaynaklar meselesi iktisat literatüründe klasik iktisatçılardan başlayarak neoklasik ekole ve 1950 sonrası çevre ekonomisinin doğuşuna kadar uzanan tarihsel bir süreç içinde ele alınmıştır (Ulucak, 2018: 128). Klasik iktisatçılar çevre ve doğal kaynaklar konusunu farklı bakış açılarıyla ele almışlardır. François Quesnay doğanın üretimdeki merkezi rolünü vurgulamıştır. Adam Smith tarıma dayalı üretimi önemsemekle birlikte kaynak sınırlılığı konusunda iyimser bir yaklaşım sergilemiştir. Ricardo'ya göre ise, artan nüfus nedeniyle giderek verimsiz topraklar kullanıma açılacak ve bu durum gıda fiyatlarını yükselterek tarım rantına sebep olacaktır. Uluslararası ticaret ile bu süreci ertelemek mümkün olsa da, doğanın sınırlılığı sorunu tamamen aşılmamış olacaktır. Yani Ricardo'nun kuramı, ekonomik gelişmenin doğa tarafından sınırlandırıldığını ve bu sınırın sadece geciktirilebileceğini göstermektedir. Thomas Malthus nüfus artışı ile sınırlı gıda arzı arasındaki dengesizliğe dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, William Stanley Jevons ve John Stuart Mill doğal kaynakların tükenme riskine vurgu yaparak çevresel sınırların önemini ortaya koymuşlardır (Ulucak, 2018: 128; Zengin Taşdemir, 2021: 358; Şahinöz, 2022: 75). Kapitalist sistemi eleştiren Marx ise doğayı üretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görerek ekolojik bir görüş benimsemiştir. Marx'a göre kapitalist sistem doğayı sömürerek doğal dengenin bozulmasına yol açmaktadır (Oral, 2025: 88).

Klasik ve Neoklasik iktisat akımlarının bireyleri rasyonel çıkarlarını gözeterek "homo economicus" olarak gören, doğadaki sürekli denge varsayımına dayanan yaklaşımları çevre sorunlarına kayıtsız kalma eğilimini ortaya çıkarmıştır (Şahinöz, 2022: 76). Klasik yaklaşıma kıyasla Neoklasik iktisat, ekoloji ve ekonomi ilişkisinin genel çerçevesini daha ayrıntılı çizmektedir (Zengin Taşdemir, 2021: 359). Neoklasik yaklaşım, çevresel bozulmayı doğal kaynakların aşırı kullanımı ve atıkların ekosistem kapasitesini aşmasıyla açıklamaktadır. Bunun temel nedeni ise çevre malları ve hizmetleri için yeterli piyasanın olmaması ve belirsiz mülkiyet haklarıyla birleşen dışsallıklardır. Neoklasik teoriye göre çevresel bozulma, hızlı kaynak kullanımı ve dışsallıklar nedeniyle verimlilik kaybına yol açmaktadır. Bu kaybın önlenmesi için optimum kaynak kullanımı belirlenip çevresel maliyetler içselleştirilmelidir. Bu amaçla mülkiyet haklarının tanımlanması ve düzenleyici kurumlar aracılığıyla standartlar, vergiler veya emisyon ticareti mekanizmaları uygulanabilir (Adaman & Özkaynak, 2002: 110-112).

Geleneksel iktisat, ekonomik büyüme ve teknolojik ilerlemenin çevresel sorunları çözebileceği görüşünü (Ulucak, 2018:129) Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) hipotezi ile desteklemiştir (Grossman & Krueger, 1991, 1995).

ÇKE modeli çerçevesinde, ters U şeklinde bir ilişkiye dair çeşitli bulgular elde edilmiştir. Bu modelin temelinde ekonomik büyümenin başlangıç aşamalarında doğal kaynakların tahribatını hızla artırdığı, ancak belirli bir büyüme seviyesinin ardından ilişkinin tersine dönerek kirliliğin azalmaya başladığı fikri yer almaktadır (Kahuthu, 2006: 56). Yani, ekonomik kalkınma uzun vadede çevre üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Ancak kısa vadede çevresel tahribatı ciddi ve geri dönüşü olmayan boyutlara ulaştırabilir (Özokcu & Özdemir, 2017: 641). Ancak hipotezin her ülke ve her çevresel gösterge için doğrulanmadığı göz önüne alındığında, çevresel sorunların çözümünün yalnızca ekonomik büyümenin kendiliğinden çevreyi iyileştirebileceği görüşü tartışmalı bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir.

1970’li yıllarda üretim faktörlerine emek ve sermaye ile birlikte doğal kaynaklar da eklenmeye başlanmıştır (Eroğlu & Canan, 2019: 17). Bu gelişme, üretim sürecinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda çevresel bir boyuta da sahip olduğunu daha görünür hâle getirmiştir. Nitekim, özellikle 2000’li yıllardan sonra yapılan çalışmalar, makroekonomik faaliyetlerin çoğu zaman çevre üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ortaya koyarken, 21. yüzyıldan itibaren sürdürülebilirlik anlayışıyla çevre korumanın giderek önem kazandığını vurgulamaktadır (Peng vd., 2020: 39136; Tirtayasa vd., 2021).

Bu bağlamda, ekonomik sürdürülebilirlik, ekonomik faaliyetlerin çevreye olan etkilerini ve doğal kaynakların korunmasını uzun dönemli bir bakış açısıyla ele almayı ifade etmektedir (Bayraktutan & Uçak, 2011: 19). Dolayısıyla, ekonomik büyümenin devamlılığının sağlanabilmesi, doğal kaynakların korunması ve etkin kullanımı ile doğrudan ilişkilidir. Öte yandan, sürdürülebilir kalkınma kavramı hem akademik literatürde hem de toplumsal düzeyde daha fazla yer bulmaya başlayarak küresel ölçekte gündemde kalmaya devam etmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak, ekonomi ile çevreyi uyumlu hale getirmeyi amaçlayan araştırmalar, “sürdürülebilir kalkınma”, “yeşil büyüme”, “döngüsel ekonomi” ve “ekolojik iktisat” gibi kavramlar etrafında yoğunlaşmıştır (Şahinöz, 2022: 68). Bu kavramlar, Birleşmiş Milletler’in SKH doğrultusunda, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları dengeleme amacını taşımaktadır. OECD’nin Yeşil Büyüme Stratejisi de doğal sermayeyi ana üretim faktörü olarak kabul ederek, bu hedeflere ulaşmak için çevresel sürdürülebilirliği ekonomik kalkınma ile uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır. Böylece mevcut ve gelecekteki nesillerin refahını koruma hedefiyle sürdürülebilir kalkınma desteklenmektedir (OECD, 2025: 17-19).

Bu çerçevede ekolojik iktisat, 1980’lerde çevre sorunlarının ekonomik bakış açısıyla incelenmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Ekolojik iktisat, üretim ve tüketimle bağlantılı ekonomik davranışları, piyasa sonuçlarıyla birlikte ekonomik, sosyal ve etik açılardan inceleyen bir iktisat dalıdır (Gowdy & Erickson, 2005). Bu yaklaşım, geleneksel iktisattan farklı olarak

doğal sermayeyi üretilmiş sermayenin ikamesi değil, onun tamamlayıcısı olarak değerlendirmektedir. Söz konusu tamamlayıcılık anlayışı, güçlü sürdürülebilirlik yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin ekosistemin sınırları içinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, ekolojik iktisatta insana bakış açısı da farklılaşmaktadır. Klasik ve neoklasik akımların benimsediği “homo economicus” varsayımı yerine, doğa, toplum ve kendisiyle bütünsel ilişkiler içinde hareket eden “homo ecologicus” kavramı öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik süreçlerin yalnızca rasyonel karar alma mekanizmasıyla açıklanamayacak kadar karmaşık olduğu vurgulanmaktadır (Seçilmiş, 2017: 25-26).

Bununla birlikte, ekolojik bakış açısına dayanan bazı çalışmalar, çevre koruma politikalarının ekonomik büyümeyi zorunlu olarak sınırlandırmadığını da ileri sürmektedir. Aksine, çevresel düzenlemelerin istihdamı artırabileceği ve yeni iş alanları yaratabileceği savunulmaktadır (Bezdek vd., 2008: 64). Örneğin, Cordero vd. (2015) çevreye uyumlu teknolojilerin benimsenmesinin ekonomik büyümeyi engellemediğini belirtirken, Porter ve Linde (1995) uygun biçimde tasarlanan çevre standartlarının maliyet artışına yol açmak yerine firmaları kaynakları daha verimli kullanmaya ve yenilik yapmaya teşvik edebileceğini ileri sürmektedir.

Makroekonomi ve çevre ilişkisine yönelik teorik yaklaşımların iktisadi düşüncenin tarihsel süreci içinde farklı varsayımlara dayalı olarak şekillendiği görülmektedir. Klasik ve neoklasik yaklaşımlar çevre sorunlarını çoğunlukla piyasa aksaklıkları ve dışsallıklar çerçevesinde ele alırken, ekolojik iktisat ekonomik sistemin ekosisteme bağımlılığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede, makroekonomi ve çevre ilişkisi yalnızca büyüme perspektifinden değil, uzun dönemli sürdürülebilirlik boyutlarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Dolayısıyla teorik literatür, çevresel sorunların çözümünde tek boyutlu yaklaşımların yetersiz kaldığını ve disiplinlerarası, bütüncül bir çerçevenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

### 3. Makroekonomi ve Çevre İlişkisine Yönelik Ampirik Literatür

Makroekonomi ve çevre ilişkisine yönelik ampirik literatür, bu alandaki teorik yaklaşımların verilerle sınıandığı ve test edildiği araştırmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar sürdürülebilir kalkınma için politika önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Literatürde, çevre sorunlarının belirleyicileri ve etkileri incelenirken özellikle ekonomik büyüme, elektrik tüketimi, kentleşme, nüfus gibi makroekonomik değişkenler üzerinde durulmaktadır. Ampirik çalışmalar, belirli ülkeler, bölgeler veya dönemler üzerinden elde edilen verilere dayanarak makroekonomik değişkenlerle çevresel değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Ekonomi ve çevre ilişkisini inceleyen ampirik çalışmaların 1990'lı yıllardan itibaren çeşitli ülkelerde ÇKE hipotezini analiz etmeye odaklandığı

görülmektedir. Bu çalışmalar, ekonomik büyüme ile çevresel kirlilik arasındaki ilişkinin ülke ve bölge bazında hangi sonuçlar verdiğine yönelik çeşitli bulgular sunmaktadır. Örneğin, Baek ve Kim (2013) Kore örneği üzerinden gerçekleştirdikleri çalışmada, ÇKE hipotezinin geçerli olduğunu ve ekonomik büyümenin çevresel sonuçlar üzerinde olumlu rol oynadığını doğrulamışlardır. Benzer şekilde, Pata ve Kartal (2023) Güney Kore'deki verileri inceleyerek hipotezin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Güney Asya'daki çevresel düzenlemeleri ele alan Murshed vd. (2021) ise, bu bölgedeki çevre politikalarının çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayarak ÇKE hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Diğer taraftan, Pata vd. (2023) Almanya'da ÇKE hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer bulgulara Suki vd. (2020) ve Mehraein vd. (2021) Malezya örneği üzerinden hipotezin geçerliliğini doğrulayacak bulgulara ulaşmışlardır. Türkiye özelinde yapılan çalışmada ise Lebe (2016) ve Destek (2018) ÇKE hipotezinin geçerliliğini test etmiş ve benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Ayrıca, Koçak (2024) AB ülkeleri üzerine yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ile çevresel kirlilik arasındaki ilişkiye dair önemli bulgulara ulaşmıştır.

ÇKE hipotezinin geçerliliği, farklı ülkeler ve bölgeler üzerine yapılan ampirik çalışmalarla test edilmiştir. Bu bağlamda Acaravci ve Öztürk (2010) 19 Avrupa ülkesinde yaptıkları çalışmada yalnızca Danimarka ve İtalya'da hipotezin geçerli olduğunu tespit ederken, Vo vd. (2019) ASEAN ülkelerinde gerçekleştirdikleri analizde yalnızca Myanmar'da hipotezin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ekonomik büyüme ve çevre arasındaki ilişki üzerine ÇKE hipotezi çerçevesinde yapılan ampirik çalışmalar, farklı bakış açılarını ortaya koymaktadır. Ancak hipotezin ekonomik büyümenin kendiliğinden çevresel iyileşme sağlayacağı varsayımına dayanması nedeniyle eleştirilmiştir. Ayrıca ampirik çalışmalar ÇKE hipotezinin her ülke ve her çevresel gösterge için geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Stern vd. (1996) ÇKE hipotezinin kavramsal ve ampirik uygulamalarının yalnızca tanımlayıcı bir rol oynamakta olduğunu ve ekonometrik analizlerin daha sağlam yapısal modellere dayalı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, yazarlar ÇKE hipotezinin çevresel etkiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi derinlemesine anlamada yetersiz kaldığını ve politika yapıcıların seçimlerini bilgilendirme noktasında sınırlı katkı sunduğunu eleştirmişlerdir. Öte yandan, Munasinghe (1999: 107) ÇKE yaklaşımının çevresel durum ile bir ülkenin kalkınma aşamaları arasındaki ilişkinin süreçlerini anlamak, sürdürülebilir kalkınma için politika geliştirilmesini sağlamak için önemli bir rehber sunabilme potansiyelinden bahsetmiştir. Bu doğrultuda gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ülkelerin deneyimlerinden faydalanarak, çevreye büyük zarar vermeden büyüme aşamalarını geçebilecek kalkınma stratejileri geliştirebilirler.

Dolayısıyla ÇKE hipotezine ilişkin ele alınan ampirik literatürün belirsiz çıkarımlar sunması, ülkelerin çevresel kaygıları göz ardı ederek sadece ekonomik büyümeye odaklanma eğilimlerini dengelemekte zorlandığını göstermektedir (Kahuthu, 2006: 56). Literatürdeki karışık ampirik bulgular, çevresel etkileri belirleyen faktörlerin ve ülkeler arasındaki ekonomik gelişim farklılıklarının, bir ülkedeki bulguların diğer ülkeler veya kirletici türleri için genellenemeyeceğini sonucunu ortaya koymaktadır (Baek & Kim, 2013: 744).

ÇKE hipotezinin yanı sıra, makroekonomi ve çevresel etkiler arasındaki ilişki farklı teoriler ve ampirik çalışmalarla geniş çerçevede incelenmiştir. Bu bağlamda, çeşitli araştırmalar makroekonomi ve çevre arasındaki etkileşimlerin sadece ekonomik büyüme, karbon emisyonları ve doğal kaynak tüketimi gibi göstergelerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda nüfus, kentleşme, enerji tüketimi, yenilikçi teknolojiler, döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma gibi göstergeler üzerinden de şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Örneğin, Jorgenson ve Clark (2010), 1960-2005 dönemi verilerini kullanarak, nüfus ve çevre arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemiş ve nüfus büyüklüğünün insan kaynaklı emisyonlarla pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Ahmed vd. (2019) 1971-2014 dönemi için Endonezya'da kentleşmenin karbon emisyonları üzerindeki etkisini ARDL yöntemiyle araştırmış ve kentleşmenin başlangıçta emisyonları artırdığını, ancak belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra bu etkilerin azalabileceğini göstermiştir. Qayyum vd. (2021) Güney Asya'da 1991-2017 dönemi verilerini inceleyerek kentleşmenin çevresel bozulmayı artırdığını bulmuşlardır. Zhu vd. (2023) ise E-7 ülkelerinde 1992-2018 dönemi verilerini kullanarak büyüme ve kentleşmenin çevresel bozulmayı artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ancak, Ozcan vd. (2020) OECD ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmada, ekonomik büyümenin çevresel performansı iyileştirdiğini tespit etmişlerdir. Bu durum, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkinin sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile olumlu bir yönde ilerleyebileceğini de göstermektedir. Öte yandan, Adebayo ve Kirikkaleli (2021) Japonya örneğinde ekonomik büyümenin çevre kirliliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulgu, ekonomik genişlemenin çevresel bozulmayı tetikleyebileceğini ortaya koymaktadır.

Enerji tüketiminin çevresel etkilerine ilişkin literatür incelendiğinde, fosil yakıtların kullanımının çevresel bozulmayı artırdığına dair güçlü bulgular mevcuttur. Örneğin, Tiba ve Omri (2017) 1978-2014 yılları arasında yapılan ampirik çalışmaları inceleyerek enerji, çevre ve büyüme ilişkisini değerlendirmiştir. Bu çalışmalar, enerji tüketiminin verimlilik artışı ve ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini, ancak aynı zamanda kirletici emisyonların artışıyla çevresel zararları da artırabileceğini göstermektedir.

Tang ve Tan (2015), Dong vd. (2018) ve Sarkodie ve Strezov (2019) gibi araştırmalar da benzer bulgulara ulaşmış ve fosil enerji tüketiminin çevresel etkilerini artırdığını vurgulamışlardır.

Son olarak, Hysa vd. (2020) sürdürülebilirliği ve kalkınmayı destekleyen döngüsel ekonomi ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Çalışma, sürdürülebilirlik, yenilikçilik ve atıksız projelere yapılan yatırımların çevre tahribatının etkilerini azaltmak ve refahı artırmada önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu bulgular, ekonomi ile çevre koruma arasında uyum sağlanabileceğini, ancak bunun için yeşil teknolojilere ve çevre dostu politikalara yatırım yapılmasının kritik olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalar, makroekonomi ile çevre arasındaki ilişkinin uygulanan politikalara göre değişebileceğini ve sürdürülebilir kalkınma için çevreyi gözeten büyümeyi destekleyen makro stratejilerin önemini vurgulamaktadır.

#### 4. Tartışma ve Sonuç

Günümüzde insanlık küresel çevre sorunlarıyla karşı karşıyadır. Bu minvalde, ekonomik faaliyetlerle çevresel sürdürülebilirlik arasındaki dengeyi sağlamak oldukça zorlaşmaktadır. Sanayi Devrimi ile hızlanan ekonomik faaliyetler ve büyüme, doğal kaynakların aşırı kullanımı ile birlikte çevresel bozulmayı beraberinde getirmiştir. Bu durum, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin önem kazanmasına yol açmıştır. 1997 Kyoto Protokolü'nden bu yana sürdürülebilir çevre, kalkınmanın sürdürülebilirliğini belirleyen temel bir unsur haline gelmiştir. Bu öneme binaen, Birleşmiş Milletler 2030 için SKH belirlemiştir. Bu hedefler, ekonomik büyüme, sosyal adalet ve çevre koruma arasındaki dengeyi sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır.

Çalışma, makroekonomi ve çevre ilişkisini, SKH çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma perspektifiyle inceleyerek, ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerinin nasıl dengelenebileceğini teorik ve ampirik literatür ışığında ele almaktadır. İktisat literatüründe, makroekonomi ve çevre arasındaki ilişki tarihsel olarak farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Klasik iktisatçılar doğanın üretimdeki rolüne ve sınırlı kaynaklara dair farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Neoklasik iktisat, çevresel bozulmayı piyasa aksaklıkları ve dışsallıklar üzerinden açıklarken, ekolojik iktisat doğal sermayenin ikame edilemezliğini ve ekonomik sistemin ekosistemle olan bağımlılığını vurgulamaktadır. Bu perspektif, sürdürülebilir kalkınma için çevre ve ekonomi arasındaki ilişkinin sadece büyüme değil, uzun vadeli sürdürülebilirlik odaklı değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak, çevresel sorunların çözülmesinde tek boyutlu yaklaşımlar yetersiz kalmakta ve disiplinlerarası bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır.

Makroekonomi ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik literatür, ekonomik büyüme, elektrik tüketimi, kentleşme ve nüfus gibi

makroekonomik değişkenlerin çevresel etkilerini analiz etmektedir. Bu araştırmalar, sürdürülebilir kalkınma politikalarının oluşturulmasına katkı sağlamakta ve çevresel sorunların çözümü için çeşitli teorik yaklaşımları test etmektedir. Özellikle ÇKE hipotezi, ekonomik büyüme ile çevresel bozulma arasındaki ilişkinin başlangıçta arttığını, ancak belirli bir büyüme seviyesinden sonra çevre üzerinde iyileştirici etkiler oluşturabileceğini savunmaktadır. Ancak bu hipotez her ülke için geçerli olmamıştır. Çevresel bozulmanın önlenmesi ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği için yalnızca büyüme odaklı yaklaşımlar yetersiz kalmakta; çevresel etkileşimleri şekillendiren birçok faktör, yenilikçi teknolojiler ve döngüsel ekonomi stratejileri devreye girmektedir. Bu nedenle, makroekonomi ve çevre ilişkisi, farklı ülkeler üzerinden incelenerek, büyüme ve çevre koruma arasındaki dengenin sağlanabilmesi için bütüncül bir yaklaşım gerekmektedir.

Literatürde yer alan teorik ve ampirik çalışmalar ekonomi ile çevre arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma özellikle makroekonomik politikaların çevresel hedeflerle uyumlu hale getirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, ekolojik iktisat, döngüsel ekonomi, yeşil büyüme stratejileri gibi konuların sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kritik bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, enerji tüketimi, karbon emisyonları ve doğal kaynak kullanımı gibi çevresel faktörlerin ekonomik büyüme ile paralel olarak yönetilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerini dengelemek için yenilenebilir enerji kullanımı yaygınlaştırılmalı, bu alanlara yatırımlar hızlandırılmalıdır. Ayrıca döngüsel ekonomi modeli benimsenerek atıklar ve kaynak kullanımı optimize edilmelidir. Bu çalışma, makroekonomi ve çevre ilişkisini SKH perspektifinden ele alarak, çevresel etkilerin ekonomik büyüme ile nasıl dengelenebileceğine dair bir bakış açısı sunmaktadır. Çalışmanın teorik çıkarımlarının sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre ve ekonomi ilişkisini inceleyen gelecekteki araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

## Kaynakça

- Acaravcı, A., & Öztürk, İ. (2010). On the relationship between energy consumption, CO<sub>2</sub> emissions and economic growth in Europe. *Energy*, 35(12), 5412-5420.
- Adaman, F., & Özkaynak, B. (2002). The economics-environment relationship: Neoclassical, institutional, and Marxist approaches. *Studies in Political Economy*, 69(1), 109-135.
- Adebayo, T. S., & Kirikkaleli, D. (2021). Impact of renewable energy consumption, globalization, and technological innovation on environmental degradation in Japan: Application of wavelet tools. *Environment, Development and Sustainability*, 23(11), 16057-16082.
- Ahmed, Z., Wang, Z., & Ali, S. (2019). Investigating the non-linear relationship between urbanization and CO<sub>2</sub> emissions: an empirical analysis. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 12(8), 945-953.
- Akın, F. (2025). Karbon emisyonlarını azaltmada yenilenebilir enerjinin rolü: Çevresel performans endeksinde başarılı olan 10 ülkeden kanıtlar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 60(2), 1525-1542.
- Arora, N. K., & Mishra, I. (2019). United Nations Sustainable Development Goals 2030 and environmental sustainability: race against time. *Environmental Sustainability*, 2(4), 339-342.
- Baek, J., & Kim, H. S. (2013). Is economic growth good or bad for the environment? Empirical evidence from Korea. *Energy Economics*, 36, 744-749.
- Bayraktutan, Y., & Uçak, S. (2011). Ekolojik iktisat ve kalkınmanın sürdürülebilirliği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 3(4), 17-36.
- Bezdek, R. H., Wendling, R. M., & DiPerna, P. (2008). Environmental protection, the economy, and jobs: National and regional analyses. *Journal of Environmental Management*, 86(1), 63-79.
- Cordero, R. R., Roth, P., & Da Silva, L. (2005). Economic growth or environmental protection?: The false dilemma of the Latin-American countries. *Environmental Science & Policy*, 8(4), 392-398.
- Destek, M. A. (2018). Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin Türkiye için incelenmesi: STIRPAT modelinden bulgular. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(2), 268-283.
- Dong, K., Sun, R., Jiang, H., & Zeng, X. (2018). CO<sub>2</sub> emissions, economic growth, and the environmental Kuznets curve in China: What roles can nuclear energy and renewable energy play? *Journal of Cleaner Production*, 196, 51-63.
- Eroğlu, N. & Canan, A. (2019). Geleneksel ekolojik iktisat. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(1), 11-26.
- Gowdy, J. & Erickson, J. D. (2005). The approach of ecological economics. *Cambridge Journal of Economics*, 29(2), 207-222.

- Grossman, G. M. & Krueger, A. B. (1991). *Environmental impacts of a North American free trade agreement*. National Bureau of Economic Research Working Paper Series, No. 3914, 1-57.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- Guang-Wen, Z., Murshed, M., Siddik, A. B., Alam, M. S., Balsalobre-Lorente, D., & Mahmood, H. (2023). Achieving the objectives of the 2030 sustainable development goals agenda: Causalities between economic growth, environmental sustainability, financial development, and renewable energy consumption. *Sustainable Development*, 31(2), 680-697.
- Hysa, E., Kruja, A., Rehman, N. U., & Laurenti, R. (2020). Circular economy innovation and environmental sustainability impact on economic growth: An integrated model for sustainable development. *Sustainability*, 12(12), 4831.
- Jorgenson, A. K., & Clark, B. (2010). Assessing the temporal stability of the population/environment relationship in comparative perspective: a cross-national panel study of carbon dioxide emissions, 1960–2005. *Population and Environment*, 32(1), 27-41.
- Kahuthu, A. (2006). Economic growth and environmental degradation in a global context. *Environment, Development and Sustainability*, 8(1), 55–68.
- Koçak, E. (2024). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi Geçerli Mi? AB Ülkelerinden Kanıtlar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 654-666.
- Lebe, F. (2016). Çevresel Kuznets eğrisi hipotezi: Türkiye için eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(2), 177-194.
- Mehraaein, M., Afroz, R. Rahman, M. Z., & Muhibbullah, M. (2021). Dynamic impact of macroeconomic variables on the ecological footprint in Malaysia: Testing EKC and PHH. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(5), 583-593.
- Munasinghe, M. (1999). Is environmental degradation an inevitable consequence of economic growth: tunneling through the environmental Kuznets curve. *Ecological Economics*, 29(1), 89-109.
- Murshed, M., Rahman, M. A., Alam, M. S., Ahmad, P., & Dagar, V. (2021). The nexus between environmental regulations, economic growth, and environmental sustainability: linking environmental patents to ecological footprint reduction in South Asia. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(36), 49967-49988.
- OECD (2025). Measuring Science and Innovation for Sustainable Growth, [https://www.oecd.org/en/publications/measuring-science-and-innovation-for-sustainable-growth\\_3b96cf8c-en.html](https://www.oecd.org/en/publications/measuring-science-and-innovation-for-sustainable-growth_3b96cf8c-en.html), Erişim Tarihi: 20.01.2026.
- Oral, F. (2025). Ekolojik iktisat: Doğa merkezli bir iktisadi paradigmanın temelleri. İçinde G. İşseveroğlu & M. Mete (Eds.), *İktisadi ve idari bilimler alanında uluslararası akademik araştırma ve çalışmalar* (83-99). Ankara: Serüven Ya-

yınevi.

- Ozcan, B., Tzeremes, P. G., & Tzeremes, N. G. (2020). Energy consumption, economic growth and environmental degradation in OECD countries. *Economic Modelling*, 84, 203-213.
- Özokcu, S., & Özdemir, Ö. (2017). Economic growth, energy, and environmental Kuznets curve. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 72, 639-647.
- Pata, U. K., & Kartal, M. T. (2023). Impact of nuclear and renewable energy sources on environment quality: Testing the EKC and LCC hypotheses for South Korea. *Nuclear Engineering and Technology*, 55(2), 587-594.
- Pata, U. K., Kartal, M. T., Erdogan, S., & Sarkodie, S. A. (2023). The role of renewable and nuclear energy R&D expenditures and income on environmental quality in Germany: Scrutinizing the EKC and LCC hypotheses with smooth structural changes. *Applied Energy*, 342, 121138.
- Peng, B., Sheng, X., & Wei, G. (2020). Does environmental protection promote economic development? From the perspective of coupling coordination between environmental protection and economic development. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(31), 39135-39148.
- Porter, M. E., & Linde, C. V. D. (1995). Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 97-118.
- Qayyum, U., Sabir, S., & Anjum, S. (2021). Urbanization, informal economy, and ecological footprint quality in South Asia. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(47), 67011-67021.
- Sarkodie, S. A., & Strezov, V. (2019). Effect of foreign direct investments, economic development and energy consumption on greenhouse gas emissions in developing countries. *Science of the Total Environment*, 646, 862-871.
- Seçilmiş, E. (2017). Gaia: Ekoloji ve iktisat. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 80, 1-26.
- Stafford-Smith, M., Griggs, D., Gaffney, O., Ullah, F., Reyers, B., Kanie, N., ... & O'Connell, D. (2017). Integration: the key to implementing the Sustainable Development Goals. *Sustainability Science*, 12(6), 911-919.
- Stern, D. I., Common, M. S., & Barbier, E. B. (1996). Economic growth and environmental degradation: the environmental Kuznets curve and sustainable development. *World Development*, 24(7), 1151-1160.
- Suki, N. M., Sharif, A., Afshan, S., & Suki, N. M. (2020). Revisiting the environmental Kuznets curve in Malaysia: the role of globalization in sustainable environment. *Journal of Cleaner Production*, 264, 121669.
- Şahinöz, A. (2022). Çevre sorunlarına “ekolojik ekonomi” açısından yaklaşım. *Efil Journal of Economic Research*, 5(2), 67-91.
- Tang, C. F., & Tan, B. V. (2015). The impact of energy consumption, income and foreign direct investment on carbon dioxide emissions in Vietnam. *Energy*, 79, 447-454.

- Tiba, S., & Omri, A. (2017). Literature survey on the relationships between energy, environment and economic growth. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 69, 1129-1146.
- Tirtayasa, S., Akrim, A., Gunawan, A., Sulasmi, E., & Anisah, H. U. (2021). Significance of economic activities in environmental protection: Evidence from a panel of 4-ASEAN economies. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 11(2), 420-426.
- Ulucak, R. (2018). İktisatta çevreci dönüşüm: Ekolojik makro iktisat. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (51), 127-149.
- United Nations (2025). Do you know all 17 SDGs?, <https://sdgs.un.org/goals>, Erişim Tarihi: 20.01.2026.
- United Nations Development Programme (UNDP) & United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD) (2017). Challenges and opportunities in the implementation of the Sustainable Development Goals. 1-101.
- Vo, A. T., Vo, D. H., & Lee, Q. T. (2019). CO<sub>2</sub> emissions, energy consumption, and economic growth: New evidence in the ASEAN countries. *Journal of Risk and Financial Management*, 12(3), 1-20.
- Zengin Taşdemir, S. (2021). Ekonomi-ekoloji etkileşimi: Neoklasik çevre iktisadı ile ekolojik iktisadi düşünce birbirini tamamlıyor mu?. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 356-370.
- Zhu, P., Ahmed, Z., Pata, U. K., Khan, S., & Abbas, S. (2023). Analyzing economic growth, eco-innovation, and ecological quality nexus in E-7 countries: accounting for non-linear impacts of urbanization by using a new measure of ecological quality. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(41), 94242-94254.



**Bölüm**  
**10**

**GENÇ İŞSİZLİĞİN TEORİK  
BOYUTLARI: TÜRKİYE İÇİN  
BİR İNCELEME**

*Yelda KÖKSAL<sup>1</sup>*

<sup>1</sup> Öğr. Gör., Dr. Yelda KÖKSAL, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0001-7781-8220

## 1. GİRİŞ

İşsizlik, tüm ülkelerde ekonomik ve sosyal sonuçlar doğuran önemli bir makroekonomik sorun olarak görülmekte ve ortak bir sorun olarak tüm ülkelerin gündeminde yer almaktadır. Bu bağlamda genç işsizlik, işgücü piyasasına ilk giriş evresinde yaşanan yapısal sorunlar nedeniyle tüm ülkeler arasında ortak fakat ayrı bir özgün sorun alanı olarak ön plana çıkmaktadır. Bir ülkenin toplam nüfusu içinde gençlerin sahip olduğu özgün nitelikler, bu grubun diğer yaş kategorilerinden ayrı biçimde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda gençlik, göz ardı edilemeyecek bir toplumsal gerçekliktir. Ayrıca ekonomik ve sosyal yapıya ilişkin sorunların çözümünde genç nüfusu dikkate almamak mümkün değildir. (Taş ve Bilen, 2014, s.52). Gençlik, geleceğin yetişkin kuşağını oluşturması nedeniyle toplumsal açıdan kritik öneme sahiptir (Sevgili, 2026, s. 41). Türkiye’de TÜİK’in 2024 yılı verilerine göre nüfusun %15’i 15-24 yaş grubundan oluşmaktadır. Buna göre Türkiye nüfusunun yaklaşık 12,8 milyonu gençtir. Türkiye’de genç nüfusun toplam nüfus içindeki payının görece yüksek olması, genç işsizliği sorununun ekonomik ve sosyal açıdan daha kritik hâle gelmesine neden olmaktadır (TÜİK, 2024).

Genç işsizliğiyle ilgili genel kabul, gençlerin yetişkinlere kıyasla daha yüksek sosyal riskler altında oldukları ve kariyerlerinin erken döneminin belirsiz ve düzensiz bir süreçten oluştuğudur. Bu kırılgan durum yalnızca ilk işin elde edilmesindeki güçlüklerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda birçok meslek grubunun istikrarsız ve kısa süreli özellikler taşıdığı gerçeğini de ortaya koymaktadır (Ören & Şahverdioğlu, 2016, s. 9). Genç işsizlik, günümüzde yalnızca dönemsel dalgalanmalara bağlı bir makroekonomik sorun olmanın ötesine geçmiş; ülkelerin uzun vadeli büyüme kapasitesi, beşerî sermaye oluşumu ve toplumsal uyumu üzerinde belirleyici bir unsur hâline gelmiştir. Özellikle genç nüfus oranının yüksek olduğu gelişmekte olan ekonomilerde, gençlerin işgücü piyasasına kalıcı ve etkin biçimde katılamaması; ekonomik kayıpların yanı sıra sosyal dışlanma, yoksulluk ve kuşaklar arası eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Uyanık, 2025, s. 116).

Genç işsizliği açıklamaya yönelik literatürde farklı teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar kapsamında genç işsizliğin nedenleri; klasik ve neoklasik işgücü piyasası teorileri, Keynesyen yaklaşımlar ve Schumpeterci Yaklaşım teorileri çerçevesinde incelenmektedir. Gelecekte genç işsizliğiyle etkili bir şekilde mücadele edebilmek için, bu sorunun temel nedenlerinin incelenip doğru şekilde anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, genç işsizliğini açıklayan teorik yaklaşımların ele alınması, çalışmanın önemini ve katkısını artırmaktadır. Çalışmanın amacı, genç işsizliği açıklayan başlıca teorik yaklaşımları ele almak ve söz konusu yaklaşımların Türkiye bağlamındaki açıklayıcılığını değerlendirmektir. Bu kapsamda çalışma, genç işsizliğin teorik boyutlarına odaklanarak Türkiye’de genç işsizliğine yönelik istihdam politikalarının geliştirilmesine teorik bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

## 2. GENÇ İŞSİZLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

İşsizlik, sosyal ve ekonomik yaşamda karşılaşılan çok boyutlu ve önemli bir sorundur. Çalışma çağında, herhangi bir engeli olmayan ve aktif şekilde iş arayan kişiler, mevcut ücret düzeyinde işe başlamaya hazır olmalarına rağmen iş bulamadıklarında **işsiz** olarak tanımlanmaktadır. (Gedik & Açıklan, 2025, s. 54). Günümüzde yapılan tanımlamalarda ILO'nun Cenevre'de 1982 yılında yaptığı işsizlik tanımı temel belirleyicidir. Bu tanım çerçevesinde üç temel unsur öne çıkmaktadır. İlk olarak bireyin çalışma isteğine sahip olması, yani iş arıyor olması gerekir. İkinci olarak çalışabilecek durumda olması önemlidir. Son olarak ise bu iki koşul mevcut olmasına rağmen bireyin bir işte yer almaması, işsizliğin temel belirleyicileri arasında kabul edilmektedir. (Ören & Şahverdioğlu, 2016, s. 6-7). Son yıllarda küreselleşme süreci ile birlikte yaygınlaşan küresel işsizlik, en çok genç nüfusu etkilemektedir (Taş & Bilen, 2014, s. 52).

Gençlik kavramı, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 15 ila 24 yaş arasındaki kişiler olarak tanımlanmaktadır. “Genç” terimi, genellikle, zorunlu eğitimi bitirip ilk iş deneyimlerine başlayacak yaştaki kişileri ifade etmektedir (ILO, 2018, s. 10).

Genç işsizliği ise; 15-24 yaş arasındaki gençlerin çeşitli nedenlerle işgücü piyasasının dışında kalması olarak adlandırılmaktadır (İzgi, 2012, s. 296). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün genç işsiz tanımı genel kabul görse de, ülkeler arasında gençlik yaş gruplarının alt ve üst sınırları farklılık göstermektedir. Bu farklılık, genç işsizliği azaltmaya yönelik politikaların da ülkelere göre değişmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla dünya genelinde genç işsizlikle mücadele politikaları her zaman kapsayıcı nitelik taşımamaktadır. Bazı ülkelerde genç işsizliğinin yaş alt ve üst sınırları ise şu şekildedir (Akcan, 2018, s. 37):

**Tablo 1:** Ülkelerin Genç İşsizlik Yaş Sınırları

Ülkeler	Yaş Sınırları
Avustralya	12-25
Amerika	14-24
Nijerya	6-30
Kuzey İtalya	14-29
Güney İtalya	14-32
İngiltere	16-18
Malezya	15-40
Türkiye	15-24

**Kaynak:** Karabıyık, 2009: 296; Akcan, 2018: 37

Genç işsizliği bağlamında önemli olan bir diğer gösterge ise; ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede olan “NEET” olarak adlandırılan gençlerdir (Usanmaz, 2024, s. 20) . Çünkü iş gücü piyasasındaki gençleri istihdamda olanlar ve işsizler şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulması, gençlerin işgücü piyasası dışındaki konumlarını görünmez kılmakta ve gençlik politikalarının yetersiz kalmasına neden olabilmektedir. Son yıllarda gerek uluslararası kuruluşlar gerekse araştırmacılar tarafından giderek daha yaygın biçimde kullanılan NEET göstergesi, başlangıçta 15–24 yaş arasındaki gençler üzerinden hesaplanmaktayken, eğitim sürelerinin uzaması ve işgücü piyasasına geçişin gecikmesi nedeniyle 15–29 yaş aralığını kapsayacak şekilde genişletilmiştir(Rüzgar & Cura, 2023, s. 170). Küresel ölçekte daha refah, sürdürülebilir ve adil bir sosyoekonomik düzenin sağlanabilmesi için gençlerin işgücü piyasasına etkin biçimde katılması, nitelikli eğitim alması ve becerilerini geliştirmesi kritik bir öneme sahiptir. Orta yaş grubu ile karşılaştırıldığında gençlerde uzun süreli işsizlik daha sınırlı görülse de, işsizliğin uzaması durumunda beceri aşınması ortaya çıkmakta ve iş deneyimi edinme süreci sekteye uğramaktadır. Bu durum, özellikle ilk kez iş arayan gençlerin motivasyonunu zayıflatırken, geleceğe yönelik istihdam ve gelir beklentilerini de olumsuz etkilemektedir. Öte yandan yalnızca üniversite mezunu olmak, işgücü niteliğini artırsa da tek başına istihdam için yeterli olmamakta ve bu durum gençler açısından belirsizlik duygusunu derinleştirmektedir. Daha güvenli ve yüksek ücretli iş arayışı içinde olan üniversite mezunlarının işsizlik süreleri, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlara kıyasla daha uzun olabilmektedir. Gençler açısından istihdam yalnızca gelir elde etmenin ötesinde; bireyselleşme, aileden bağımsızlaşma ve kendi yaşamını kurma sürecinin temel bir aracı olarak da önem taşımaktadır (Kıçır, 2017, s. 1371-1372). Genç nüfusun artmasına rağmen yeterli istihdam olanaklarının yaratılamaması gelişmekte olan ülkeler için ciddi problemleri de beraberinde getirmektedir. Fırsat yetersizliği, siyasal ve sosyal yaşamdan dışlanma gençleri suç ve şiddete yönlendirebildiği için gençler risk içeren bir grup olarak değerlendirilmektedir(Kıçır, 2017, s. 1375).

Özellikle genç nüfus oranının görece yüksek olduğu Türkiye’de, genç işsizliğinin kavramsal olarak doğru tanımlanması ve temel özelliklerinin ortaya konulması, sorunun nedenlerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu hususta NEET göstergesiyle birlikte daha geniş bir çerçevede ele alınması gerektiği görülmektedir. Bu durum, genç işsizliğini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımların önemini artırmaktadır. Bu bağlamda bir sonraki bölümde genç işsizliğini açıklamaya yönelik başlıca teorik yaklaşımlar ele alınacaktır.

### 3. GENÇ İŞSİZLİĞE İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR

İşsizlik literatüründe genç işsizliği açıklamaya yönelik yaklaşımlar temelde üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar; Neoklasik yaklaşım, Keynesyen yaklaşım ve Shumpeterci yaklaşımdır (İzgi, 2012, s. 298-300; Akcan,

2018, s. 36). Neoklasik yaklaşım, gençlerin işsiz kalma nedeninin yeni iş olanaklarının az olmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Keynesyen yaklaşım ise genç işsizliğin temel nedenini istihdamdaki istikrarsızlıklara dayandığını savunmaktadır. Son olarak Schumpeterci yaklaşım ise genç işsizliğinin nedenini işgücü piyasasındaki yapısal değişimler olarak açıklamaktadır (Akcan, 2018, s. 36). Genç işsizliği bu teorik yaklaşımlar çerçevesinde aşağıda ele alınmaktadır.

### 3.1. Klasik-Neoklasik İşgücü Piyasası Yaklaşımı

İşsizlik kavramı, Klasik-neoklasik paradigmanın geçerli olduğu 1930'lu yıllara kadar dikkate alınmamış veya sadece gönüllü işsizlik olarak değerlendirilmiştir (Ataman, 1998, s. 61; Aydın & Dayıoğlu, 2020, s. 3964). İktisadi analizlerde, serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden tam istihdam dengesinin sağlayacak içsel mekanizmalara sahip olduğu varsayılmıştır (Aydın ve Dayıoğlu, 2020, s. 3964). Klasik teoriye göre denge ücret, emek arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada oluşacaktır. Denge ücret düzeyinde istihdam düzeyinin tam istihdam olması, klasik teorinin zorunlu bir sonucudur. Bu ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes iş bulmaktadır (İzgi, 2012, s. 299). Neoklasik iktisatçılar ve onları takip eden Monetarist ya da Yeni Klasik temsilciler, işgücü piyasasında rekabet koşulları geçerli olduğu sürece işsizliğin oluşmayacağını savunmaktadır. Ortodoks iktisat yaklaşımı olarak da bilinen bu görüşe göre, kısa dönemde işsizlik ortaya çıkabilse de, ücret ve fiyatların esnekliği sayesinde uzun dönemde ekonomi her zaman tam istihdam dengesine veya başka bir ifadeyle doğal işsizlik düzeyine ulaşır. Bu çerçevede işsizlik, geçici ve iradi işsizlik olarak tanımlanmaktadır (Aydın & Dayıoğlu, 2020, s. 3976). Klasik ve neoklasik iktisat, işsizliği temelde “reel ücretler” üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşıma göre, piyasada oluşan reel ücreti kabul eden bireyler açısından işsizlik söz konusu olmayacaktır. Neoklasik iktisat, klasik İktisadın devamı niteliğinde olup tam istihdam varsayımına dayanan bir teorik çerçeve sunmaktadır (Dişbudak, 2022, s. 61-64). Tam istihdam dengesini gerçekleştirecek içsel mekanizmalara sahip serbest piyasa ekonomilerinde işsizlik esas itibarıyla işgücü piyasalarının katılığı ve yüksek işgücü maliyetleri ile açıklanmaktadır (Aydın & Dayıoğlu, 2020, s. 3963). Emek arzı çalışmanın marjinal maliyeti ile, çalışma sonucu elde edilen gelirin marjinal faydası tarafından belirlenir. Çalışmanın marjinal maliyeti, çalışılan her saatin verdiği zahmettir ve çalışma süresi arttıkça artar. Elde edilen gelirin marjinal faydası ise, çalışma saatleri uzadıkça azalmaktadır (İzgi, 2012, s. 298). Genç nüfusun ekonomiye katkı sağlaması nüfusun niteliği ile ilişkilidir. Beşerî sermaye kuramı çerçevesinde ele alındığında eğitim, ekonomik büyümenin temel girdilerinden biri olarak görülmekte; işgücünün niteliğini artırarak verimlilik, yenilikçilik ve teknolojiye uyum kapasitesini güçlendirmektedir. Bu bağlamda eğitime yapılan harcamalar, kısa vadeli bir tüketim kalemi olmaktan ziyade uzun vadeli sosyal ve ekonomik getiriler sağlayan bir

yatırım olarak değerlendirilmektedir (Toprak, 2025, s. 120). Bir ekonomide mal ve hizmet üretiminde kullanılan üretim faktörlerinden işgücünün kaynağını, o ülke nüfusu oluşturmaktadır. Bir ülkede nüfus yaşlandıkça üretim düşmekte iken, genç nüfusun varlığı ekonomide canlılık, üretim ve tüketim açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır (Arpat, 2018, s. 2195). Uluslararası alanda ekonomik açıdan rekabet edebilmek, beşerî sermayenin nitelik ve nicelik yönünden gelişimine bağlı olmaktadır. Bu durum, genç nüfusun ekonomik potansiyelini ortaya çıkarabilmek için gençlere yönelik yatırımları önemli hâle getirmektedir. İnsan sermayesi teorisi de gençlerin üretken olmasında ve ekonomik katkılarını artırmasında eğitime ve beceri geliştirmeye önem vermektedir (Samanlı, 2025, s. 192–193). Bu yaklaşım, genç bireylerin istihdam edilebilirliğinin artırılmasında eğitimin merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Genç işsizliği ve eğitim arasındaki bağlantıya bakıldığında, nitelik uyumsuzluğu ve ücrete ilişkin beklentilerin en önemli konulardan biri olduğu görülmektedir (İzgi, 2012, s. 303). Gençler eğitimlerini tamamladıktan sonra ilk kez iş aramaya başladıklarında, ilk işlerini ve sahip olacakları ücret düzeyini beğenmediklerinden dolayı işten ayrılmaları daha kolay olmaktadır (İzgi, 2012, s. 303). Eğitim seviyesinin artmasının işsizliği azalttığına dair yaygın bir kabul bulunmakla birlikte, bu ilişkinin doğrusal olmadığı ve birçok faktörden etkilendiği görülmektedir. Bu bağlamda işsizliği etkileyen temel unsurlardan biri, işgücü piyasasında ortaya çıkan nitelik uyumsuzluğudur. Eğitimli bireylerin mezun oldukları alanlarda yeterli istihdam olanaklarının bulunmaması, söz konusu uyumsuzluğu derinleştirmektedir (Dalton & Vignoles, 2000, s. 179–198; Çiçek & Kolat, 2025, s. 77-78).

Bu çerçevede klasik–neoklasik yaklaşım, genç işsizliğini de büyük ölçüde bireysel tercihlerin ve ücret düzeyine ilişkin beklentilerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Gençlerin işgücü piyasasına ilk giriş aşamasında daha düşük ücretleri kabul etmek istememeleri veya sahip oldukları niteliklerle uyumlu ücret beklentileri içerisinde olmaları, bu yaklaşım kapsamında genç işsizliğinin temel nedenleri arasında gösterilmektedir. Dolayısıyla genç işsizliği, bu teorik çerçevede yapısal ya da konjonktürel bir sorun olmaktan ziyade geçici ve gönüllü bir olgu olarak ele alınmaktadır.

### 3.2. Keynesyen Yaklaşım ve Talep Yetersizliği

Keynesyen işsizlik teorisi, yatırım ve emek talebini çıktı düzeyleriyle ilişkilendirerek, gençler de dâhil olmak üzere işgücünün tüm kesimlerinde ortaya çıkan işsizlik düzeylerini açıklamada önemli bir rol oynamaktadır (Kioko & Kimunio, 2024, s. 4661). Keynes, toplam talebin artmasının ekonomideki üretim ve istihdam hacmini artırdığını, toplam talebin azalmasının ise bunları azalttığını vurgular (Bölükbaş & Kwiatkowski, 2025, s. 380). Keynes'e göre işsizliğin temel nedeni toplam talepteki eksiklikti. Sonuç olarak, Keynes işsizliğin toplam talebin artırılmasıyla ortadan

kaldırılabilceğini öne sürdü. Toplam talep, hükümet harcamaları, yatırım malları ve tüketim malları olmak üzere üç bölümden oluşur. Keynes'e göre hükümet müdahalesi, işsizliği azaltmak ve tam istihdam hedefine ulaşmak için kritik öneme sahiptir (Kioko & Kimunio, 2024, s. 4661). Keynes, neoklasik teorinin ücret ve fiyatların esnekliği sayesinde ekonominin kendiliğinden tam istihdama ulaşacağı yönündeki varsayımını eleştirmektedir. Neoklasik ücret teorisi; emeğin azalan marjinal verimliliği, reel ücretlerin emeğin marjinal verimliliğine eşitlenme eğilimi ve ücret pazarlıklarının reel ücretleri belirlediği varsayımlarına dayanmaktadır. Bu çerçevede işsizlik, işçilerin marjinal verimliliklerine eşit ücretleri kabul etmemeleriyle açıklanmaktadır. Keynes ise ücret sözleşmelerinin parasal ücretler üzerinden yapıldığını ve reel ücretlerin doğrudan pazarlık konusu olmadığını savunarak bu yaklaşımı reddetmektedir (Fisunoğlu & Köksel Tan, 2009, s. 41-42). Tam istihdam, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabileceği durumdur. Keynes'e göre, bunun için tam istihdam gelirine eşit miktarda harcama yapılması gerekmektedir (Alp, 2022, s. 6). Keynes, Klasik Teorinin istek dışı işsizlik yoktur her arz kendi talebini doğurur görüşlerini reddetmiş ve gayri iradi işsizlik durumuna dikkat çekmiştir (Fisunoğlu & Köksel Tan, 2009, s. 34-35). Bu çerçevede, toplam talepteki daralmaların özellikle işgücü piyasasına yeni giren gruplar üzerinde daha belirgin etkiler yarattığı görülmektedir. Genç işsizliği, bir yandan makroekonomik konjonktürdeki dalgalanmalardan, diğer yandan eğitim ve beceri uyumsuzluğundan kaynaklanan çok boyutlu bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Kioko & Kimunio, 2024, s. 4648 ). Durgunluk dönemlerinde boş iş pozisyonlarının azalmasına karşın işsiz sayısının artması, bireylerin herhangi bir zamanda iş bulma olasılığını düşürmekte ve iş arayanlar kitlesinin genişlemesine yol açmaktadır. Bu süreçte, özellikle işgücü piyasasına yeni girmeyi hedefleyen gençler için okuldan işe geçiş zorlaşmakta; eğitim, kısa vadede istihdama girişi erteleyen ancak uzun vadede beklenen getirileri olan bir seçenek hâline gelmektedir. Durgunluğun uzun sürmesi durumunda eğitime yönelimin artması, geçici olarak genç işgücü arzını azaltabilmektedir. Ancak ekonomik toparlanmanın geciktiği koşullarda, emek arzının emek talebini aşması işverenlerin daha seçici davranmasına yol açmakta; bu durum, ilan edilen iş pozisyonları için aşırı nitelik taleplerinin ortaya çıkmasına ve gençlerin niteliklerinin altında işlerde çalışmak zorunda kalmasına neden olmaktadır (Çetinkaya, 2010, s. 48). Dolayısıyla durgunluk dönemlerinde genç işsizlik, yalnızca istihdam eksikliği değil, aynı zamanda nitelik uyumsuzluğu ve aşağı yönlü istihdam sorunu olarak da kendini göstermektedir. Ekonomik dalgalanmalar, teknolojik gelişmeler, işgücü piyasasında ortaya çıkan nitelik uyumsuzlukları ve mesleki beceri gereksinimlerindeki değişimler, eğitilmiş bireylerin de işsiz kalma olasılığını artırabilmektedir. Bu bulgular, Keynesyen yaklaşımın vurguladığı konjonktürel dalgalanmaların istihdam üzerindeki etkileriyle örtüşmektedir (Dalton & Vignoles, 2000, s. 179-198; Çiçek & Kolat, 2025,

s. 77–78). Bu süreçte gençler, eğitimini aldıkları alanda ve beklentilerini karşılayan bir ücret düzeyinde iş bulana kadar iş arama veya iş değiştirme süreçlerinde kalabilmektedir. Tecrübe eksikliği, vasıf uyumsuzluğu ve ücret beklentilerinin karşılanamaması gibi nedenlerle gençler, işverenler açısından iş akdinin sona erdirilmesinde öncelikli grup hâline gelmektedir. Ayrıca mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde genç çalışanların işten çıkarılmasının daha düşük maliyetli olması, bu durumu pekiştirmektedir. Bu sebeplerden dolayı genç nüfus, işten çıkarılma süreçlerinde daha kırılğan bir konumda yer almaktadır. Bu durum, genç işsizliğin yalnızca bireysel tercihlerden değil, ücret yapıları ve maliyet odaklı istihdam kararlarından da etkilendiğini göstermektedir (İzgi, 2012, s. 303).

### 3.3. Schumpeterci Yaklaşım ve Yapısal Dönüşüm

Schumpeter' in iktisadi analiz anlayışı, Neo-Klasik iktisadın denge ve optimizasyona dayalı yaklaşımından belirgin biçimde ayrılmaktadır. Schumpeter'e göre sağlıklı bir ekonomik yapının temel özelliği, yenilikçi girişimcilerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan dinamik dengesizliklerdir. Ekonomik hayatın sürekli değişim içinde olması, iktisadi süreçlerin statik değil, dinamik bir çerçevede ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle Schumpeter, Neo-Klasik iktisadın aşırı rasyonalite varsayımlarına ve matematiksel modellere dayalı analizlerinin, gerçek ekonomik süreçleri açıklamakta yetersiz kaldığını savunmaktadır (Kitapçı, 2019, s. 56). Schumpeter, yeni icat ve inovasyonların yarattığı dönüşümün temelinde halihazırda kurulu sistemin yıkılıp yenisinin inşasının gerektiği olduğunu öne sürmektedir. Schumpeter'e göre icatlar ve inovasyonların yarattığı dönüşüm kümeler halinde ortaya çıkmakta, onları takip eden girişimciler ekonomik sistemde kendine yer bulurken, takip edemeyenler ise piyasadan silinmektedirler. Schumpeter'in bu yaklaşımı "yaratıcı yıkım" olarak adlandırılmaktadır (Arslan Olcay & Genç, 2024, s. 128). Schumpeter, yaratıcı yıkım mekanizmasını yeniliklere yani teknolojik gelişmelere bağlamıştır. Yenilikler ortaya çıktıkça eski olanların yıkılacağı ve yerini yenisinin alacağını şiddetle savunmaktadır (Yıldırım & Kostakoğlu, 2014, s. 93). Bu süreç dönemsel dalgalanmalara yol açmakla birlikte, uzun dönemde ekonomik gelişmeyi beraberinde getirmektedir. Nitekim Schumpeter'e göre, yeni bir teknolojinin geliştirilmesi piyasa dengesini bozmakta; ancak bu bozulma, ekonomik yapının yeniden şekillenmesiyle birlikte yeni bir dengenin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Arslan Olcay & Genç, 2024, s. 128). Ekonomideki yapısal değişimler, bireylerin mesleki yeterlilikleri ile mevcut iş pozisyonları arasında uyumsuzluk yaratmaktadır. Uzun süreli ve çözümünü güç olan bu durum, işgücünün belirli bir kısmının sürekli açıkta kalmasına yol açmakta ve literatürde **yapısal işsizlik** olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, 2018, s. 208). Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında etkin bir ilişkinin kurulamaması, gençlerin aldıkları eğitimin piyasadaki işgücü talebiyle uyumlu olmamasına

yol açmakta; bu durum, genç işsizliğini yapısal bir sorun hâline getirmektedir. Bu çerçevede verilen eğitimin işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla örtüşmemesi, genç işsizliğini artıran önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Ekiz & Örk Özel, 2020, s. 1028-1029). Bu süreçte gençler, eğitimini aldıkları alanda ve beklentilerini karşılayan bir ücret düzeyinde iş bulana kadar iş arama veya iş değiştirme sürecinde kalabilmektedir. Tecrübe eksikliği, vasıf uyumsuzluğu ve ücret beklentilerinin karşılanamaması gibi nedenlerle gençler, işverenler açısından işten çıkarılmada öncelikli grup hâline gelmektedir. Ayrıca yasal düzenlemeler çerçevesinde genç çalışanların işten çıkarılmasının daha düşük maliyetli olması, bu durumu pekiştirmektedir (İzgi, 2012, s. 303).

Bu durum, genç işsizliğinin yalnızca bireysel tercihlerden kaynaklanmadığını; işgücü piyasasında ortaya çıkan nitelik uyumsuzluğu, ekonomik dalgalanmalar ve teknolojik dönüşümün yarattığı yapısal değişimlerle ilişkili, çok boyutlu bir sorun olduğunu göstermektedir.

#### 4. TÜRKİYE’DE GENÇ İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI

Türkiye’de 15 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını aşmamış bireyler “Genç İşçi” olarak tanımlanmaktadır. Bu kişiler, reşit olmadıkları için kendi iradeleriyle iş sözleşmesi yapma yetkisine sahip değildir. Ancak vasilerinin onayıyla, fizyolojik özelliklerine uygun hafif işlerde çalıştırılabilmektedirler. (Ören & Şahverdioğlu, 2016, s. 8). TÜİK’ in 2024 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Türkiye nüfusu 85 milyon 664 bin 944 kişidir. Bu nüfusun 56 milyon 626 bin 081’i çalışma çağındaki (15–64 yaş) nüfusu oluştururken, 15–24 yaş arası genç nüfus 12 milyon 763 bin 159 kişidir. Buna göre genç nüfus, toplam nüfusun yaklaşık %14,9’unu oluşturmaktadır (TÜİK, 2024).

Türkiye’de işsizliğin analizinde öne çıkan yapısal özelliklerden biri, işsizliğin özellikle genç nüfus arasında yoğunlaşmasıdır (Aydın, 2017, s. 6). Tablo 2’de Türkiye’de 2005- 2025 yılları arasında 15-24 yaş arası genç işsizlik oranı ile 25 yaş ve üzeri toplam işsizlik oranlarındaki değişimler görülebilmektedir.

Tablo 2. Türkiye İçin Genç İşsizlik Oranları (% 2005-2025)

Yıllar	15-24 Yaş arası Genç İşsizlik Oranı (%)	25 yaş ve üzeri İşsizlik Oranı (%)	Toplam İşsizlik (%)
2005	17,9	8,4	9,2
2006	16,8	8,1	8,7
2007	17,9	8	8,9
2008	23,5	8,8	9,8
2009	23,9	11,6	12,9
2010	20,7	9,8	11
2011	16,1	8	9
2012	17,6	7,6	8,3
2013	16,4	8	8,9
2014	19,8	8,3	9,9
2015	18,4	8,7	10,3
2016	23,7	9,2	10,9
2017	18,7	9	10,9
2018	26,0	9,2	10,9
2019	23,5	11,5	13,7
2020	27,0	11	13,1
2021	22,7	10,1	12
2022	20,0	8,8	10,4
2023	15,3	7,9	9,4
2024	15,6	7,3	8,7
2025	13,7	-	7,8

**Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) İşgücü İstatistikleri, 2005- 2025 toplam işsizlik göstergeleri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, Türkiye’de genç işsizlik oranının (15–24 yaş) tüm yıllarda toplam işsizlik oranının üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle ekonomik dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde genç işsizliğin daha hızlı arttığı dikkat çekmektedir. 2025 yılında ise genç işsizlik oranı %13,7 iken toplam işsizlik oranı yaklaşık %7,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum gençlerin işgücü piyasasına girişte daha fazla zorluk yaşadığını göstermektedir.

Türkiye’de genç işsizlik oranı, yetişkin işsizlik oranına kıyasla daha yüksek seyretmektedir. TÜİK’ in 2024 yılı verilerine göre genel işsizlik oranı %8,7 olarak gerçekleşmiş; bu oran erkeklerde %7,1, kadınlarda ise %11,8 düzeyinde olmuştur. Aynı dönemde 15–24 yaş arası genç nüfusta işsizlik oranı %16,3’tür. Genç işsizlik oranı cinsiyete göre incelendiğinde ise genç erkeklerde %13,1, genç kadınlarda ise %22,3 düzeyinde olduğu görülmektedir (TÜİK, 2024). Buna ek olarak, OECD ülkelerinde istihdam oranı, 2025 yılının üçüncü çeyreğinde %70,3 ile tarihsel olarak yüksek bir seviyede

seyrederken, Türkiye aynı dönemde %55,1'lik istihdam oranıyla OECD ortalamasının belirgin biçimde altında kalmıştır. Türkiye bu oranla OECD ülkeleri arasında en düşük istihdam oranına sahip ülkelerden biri olmayı sürdürmektedir. Buna karşılık Japonya ve Hollanda gibi ülkelerde istihdam oranlarının %80'in üzerine çıkması, ülkeler arasındaki istihdam performansı farklılıklarını açık biçimde ortaya koymaktadır. OECD genelinde 15–64 yaş arası nüfusun işgücüne katılım oranı %74,1 ile yüksek bir seviyede seyrederken, Türkiye'de bu oran %70'in altında kalmaktadır. Bu durum, Türkiye'de düşük istihdam oranının yalnızca işsizlikten değil aynı zamanda işgücüne katılımın sınırlı olmasından kaynaklandığını göstermektedir. Özellikle kadınlar ve gençler arasında görece düşük katılım oranları, istihdam göstergeleri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Yıllık karşılaştırmalar incelendiğinde, OECD genelinde istihdam oranının 2024–2025 döneminde değişim göstermezken, Türkiye'de istihdam oranındaki artışın sınırlı kaldığı ve OECD ortalamasıyla olan farkın korunduğu görülmektedir. Avro Bölgesi'nde işgücüne katılım oranındaki artışın istihdamı desteklediği dikkate alındığında, Türkiye açısından istihdam artışının sürdürülebilirliği, katılım oranlarını yükseltecek politika uygulamalarına bağlı görünmektedir. İşsizlik oranları açısından bakıldığında ise, Kasım 2025 itibarıyla OECD genelinde işsizlik oranı %5,0 seviyesinde istikrarlı seyrederken, Türkiye'de istihdam açığının temel belirleyicisinin işsizlikten ziyade düşük işgücüne katılım oranları olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Türkiye'de istihdam sorununun konjonktürel olmaktan ziyade yapısal nitelik taşıdığına işaret etmektedir(OECD, 2026).

**Tablo 3.** Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları: Türkiye ve Seçilmiş OECD Bölgeleri (% Kasım 2025)

Ülke / Bölge	Genç İşsizlik (15–24) %	25+ İşsizlik %	Age Gap (p.p.)
OECD Ortalaması	11,5	4,2	7,3
Türkiye	15,4	7,4	8,0
G7	10,7	3,8	6,9
Avrupa Birliği	15,1	5,1	10,0
Avro Bölgesi	14,6	5,5	9,1

**Kaynak:** OECD (2026:9) istihdam göstergelerinden alınan verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kasım 2025 itibarıyla Türkiye'de genç işsizlik oranı %15,4 düzeyinde gerçekleşirken, 25 yaş ve üzeri grupta işsizlik oranı %7,4 olmuştur (Tablo 3). Bu durum, Türkiye'de yaş grupları arasındaki işsizlik farkının 8,0 yüzde puanına ulaştığını göstermektedir. Bu farkın OECD ortalamasının üzerinde olması, gençlerin işgücü piyasasına geçiş sürecinde daha belirgin zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Benzer biçimde Avrupa Birliği

ve Avro Bölgesi'nde genç işsizlik oranı ile yetişkin işsizlik oranı arasındaki farkın sırasıyla 10 ve 9,1 yüzde puan olması, genç işsizliğinin birçok gelişmiş ekonomide yapısal bir sorun olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık G7 ülkelerinde genç ve yetişkin işsizlik oranları arasındaki farkın görece daha düşük olması, bu ülkelerde gençlerin işgücü piyasasına geçiş süreçlerinin daha dengeli olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de işgücü piyasaları incelendiğinde ve benzer gelir düzeyine sahip ülkelerle karşılaştırıldığında, bazı temel yapısal sorunlar göze çarpmaktadır. Bunlar arasında tarımsal istihdamın orantısız büyüklüğü, emek arzının fazla olmasına karşın talebin yetersizliği, işgücünün büyük çoğunluğunun genç ve niteliksiz olması ile toplam istihdam içinde ücretli çalışanların oranının düşük kalması sayılabilir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye'de üretim ve istihdam yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Ancak son yıllarda küreselleşme ve ülke dinamiklerinin etkisiyle bu gelişmeler, bazı yapısal sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Çondur & Bölükbaş, 2014, s. 82). Türkiye'de genç işsizliğinin yüksek seyretmesinde yalnızca konjonktürel dalgalanmalar değil, aynı zamanda yapısal faktörler de belirleyici olmaktadır. Literatürde Türkiye'de genç işsizlik oranının yüksek olmasının temelde beş ana nedeni olduğu ifade edilmektedir. Bunlar; nüfus yapısından kaynaklanan sorunlar, eğitim sistemine bağlı sorunlar, işgücü piyasasına ilişkin sorunlar, küreselleşme sürecinden kaynaklanan etkiler ve devlet yapısı ile uygulanan politikalarından kaynaklanan sorunlardır (Akcan, 2018, s 39). Türkiye'de eğitim sistemi ile işgücü piyasasının ihtiyaçları arasında belirgin bir uyumsuzluk bulunmaktadır. İşgücü piyasasının OECD ülkelerine kıyasla daha az esnek bir yapıya sahip olması, gençlerin işgücü piyasasına girişini ve iş deneyimi kazanmalarını zorlaştırmaktadır. Buna karşılık, OECD ülkelerinde daha esnek işgücü piyasası yapıları sayesinde gençler farklı işlerde çalışma ve deneyim kazanma imkânına daha kolay erişebilmektedir (Acar & Ertosun, 2024, s. 72).

## 5. TEORİK YAKLAŞIMLARIN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Küresel kriz döneminde, gelişmiş ülkelerde dahi işsizlik, işgücü piyasalarına ilişkin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Krizin etkisiyle üretim ve tüketim düzeylerinin karşılıklı olarak daralması, ekonomik faaliyetlerde genel bir düşüşe yol açmış; azalan üretim ve gerileyen toplam talep, istihdamın azalmasına ve işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur (Işık, 2016, s. 133). 2008 küresel krizinin olumsuz etkileri Türkiye'de de hissedilmiş ve istihdam alanında yaşanan daralma özellikle genç işsizliğinin belirgin biçimde artmasına yol açmıştır. Kendi gelirini elde edemeyen genç nüfusun artması, toplam gelir kayıplarının yaşanmasına yol açmış; bu durum yoksulluk riskinin yükselmesini tetiklemiştir (Arıkan, 2024, s. 5). Keynes'e göre işsizlik, piyasa ekonomisinin doğasında bulunan ve

tam istihdamın istisnai bir durum olduğu bir olgudur. Bunun temel nedeni toplam talep yetersizliğidir. Toplam talepte meydana gelen daralma üretimi azaltmakta, bu durum ise işgücü talebinin düşmesine yol açmaktadır. Bu süreçten en fazla etkilenen kesim ise işgücü piyasasına yeni giren gençler olmaktadır. Ekonomik konjonktür, genç işsizliğini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Gençler, işgücü piyasasına yeni dâhil olan bireyler olmaları ve iş deneyimlerinin görece sınırlı olması nedeniyle ekonomik dalgalanmalara karşı daha kırılğan bir konumda bulunmaktadır. Ekonomik daralma dönemlerinde işsizlik oranları genel olarak artmakla birlikte, genç işsizlik oranlarının daha yüksek oranlarda arttığı görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri, daralan işgücü talebi karşısında işverenlerin daha deneyimli ve nitelikli işgücünü tercih etmesidir. Bu durum, beceri ve deneyim düzeyi görece düşük olan genç işgücünün işsiz kalma olasılığını artırmaktadır (Adıgüzel, 2021, 105). Türkiye’de teknoloji ve rekabetin artmasıyla birlikte değişen piyasa koşulları işgücü piyasasında nitelikli işgücüne olan talebi artırmaktadır. İşgücü piyasasında arz ve talebin dengede olması beklenirken, nitelik açısından ortaya çıkan uyumsuzluklar işgücü piyasasında çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu durum bazı işlerin boş kalmasına karşın çok sayıda gencin kendi niteliklerine uygun iş bulamamasına neden olmaktadır. Türkiye’de özellikle eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyumsuzluk genç işsizliğinin önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Meslek lisesi mezunlarına ve ara elemana yönelik talebin yüksek olduğu sıkça dile getirilmekte, buna karşın işverenler aradıkları nitelikte işgücü bulmakta zorlandıklarını ifade etmektedirler. Bu durum hem mesleki eğitimin sayısal olarak yetersizliğini hem de mevcut eğitim kurumlarının işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerileri yeterince kazandıramadığını göstermektedir. Bu çerçevede eğitimin istihdam üzerindeki kalite boyutunun önemi ortaya çıkmakta, eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında daha güçlü ve rasyonel bir ilişkinin kurulması gerektiği anlaşılmaktadır (Akğün, 2019, s. 50).

Gelişmekte olan ekonomilerde, özellikle hizmet sektörünün talebi doğrultusunda daha eğitilmiş, nitelikli ve esnek bir işgücüne duyulan ihtiyaç, yapısal işsizliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. (Yıldız, 2018, s. 208). Türkiye’de işgücü piyasasında nitelikli işgücüne olan talep artarken, işgücü arzı ile talep arasında nitelik uyumsuzluğu devam etmektedir. Bu durum, gençlerin kendi yetkinliklerine uygun pozisyonları aramasını zorunlu kılmakta ve bazı işler boş kalırken işsiz gençler niteliklerine uygun işlerde istihdam arayışında bulunmaktadır. Dolayısıyla eğitim düzeyi, genç işsizlerin iş bulma süresini uzatan önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. (İzgi, 2012, s. 302).

Sonuç olarak, Türkiye’de genç işsizliği tek bir teorik yaklaşımla açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Neoklasik yaklaşım

sınırlı bir açıklama gücüne sahipken, Keynesyen ve Schumpeterci yaklaşımlar Türkiye’de genç işsizliğin hem konjonktürel hem de yapısal boyutlarını anlamada daha işlevsel bir çerçeve sunmaktadır.

### 5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma ile genç işsizliğe ilişkin teorik bir çerçeve sunulmaktadır. Çalışma, ampirik bulgular içermediğinden, gelecekte yapılacak uygulamalı çalışmalar için kavramsal bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır. Elde edilen değerlendirmeler genç işsizliğinin yalnızca konjonktürel değil, yapısal ve çok boyutlu bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Genç işsizliğini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar, sorunun nedenlerine farklı açılardan ışık tutmakla birlikte, tek başına yeterli bir açıklama sunmamaktadır. Çalışmada farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan genç işsizliği olgusu Türkiye açısından da değerlendirilmiştir. Genç işsizliğinin yalnızca bireysel faktörlerden kaynaklanmadığı, ekonomik yapı, işgücü piyasası dinamikleri ve eğitim sistemi gibi çok sayıda unsurdan etkilenen çok boyutlu bir sorun olduğu görülmektedir.

Teorik yaklaşımlardan Neoklasik yaklaşım, işgücü piyasasında arz ve talep arasındaki dengesizlikler ile beceri uyumsuzluklarının işsizliğe yol açtığını savunmaktadır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde; eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyumsuzlukların genç işsizliğini artıran önemli faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Özellikle mesleki eğitim ile işgücü piyasasının ihtiyaçları arasında yeterli düzeyde uyum sağlanamaması, gençlerin istihdama katılımını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan, Keynes tarafından geliştirilen Keynesyen yaklaşım işsizliğin temel nedenini toplam talep yetersizliği ile açıklamaktadır. Ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde üretim ve istihdamın azalması, özellikle işgücü piyasasına yeni giren gençlerin iş bulma olanaklarını daha da zorlaştırmaktadır. Türkiye’de ekonomik dalgalanmaların genç işsizlik oranları üzerinde belirgin etkiler yarattığı görülmektedir. Bunun yanında teknolojik gelişmeler ve ekonomik dönüşüm süreçlerinin işgücü piyasasında yapısal değişimlere yol açtığını vurgulayan Joseph Schumpeter’in yaklaşımı da Türkiye açısından açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve değişen üretim yapısı bazı mesleklerin ortadan kalkmasına neden olurken; yeni meslek alanlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde genç işgücünün gerekli becerilere sahip olmaması işsizliğin artmasına neden olabilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de genç işsizliği hem ekonomik konjonktürden hem de işgücü piyasasının yapısal özelliklerinden etkilenen karmaşık bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle genç işsizliğinin azaltılabilmesi için eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyumun güçlendirilmesi, mesleki eğitimin geliştirilmesi ve gençlerin değişen ekonomik koşullara uygun becerilerle donatılması büyük önem taşımaktadır.

Bu çerçevede Türkiye’de genç işsizliğin azaltılabilmesi için işgücü piyasası ile eğitim sistemi arasındaki bağı güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi, gençlerin işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerilerle donatılması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra gençlerin istihdama geçiş sürecini kolaylaştıracak aktif işgücü politikalarının uygulanması, girişimciliğin teşvik edilmesi ve teknoloji temelli sektörlerde yeni istihdam alanlarının oluşturulması genç işsizliğin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca ekonomik dalgalanmalara karşı gençlerin daha kırılgan bir konumda bulunmaları nedeniyle gençlere yönelik özel istihdam politikalarının geliştirilmesi de önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle genç işsizliğiyle mücadelede ekonomik politikalar, eğitim sistemi ve işgücü piyasası arasında bütüncül ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi, gençlerin istihdama katılımının artırılması açısından kritik bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

## Kaynakça

- Acar, P. A., & Ertoşun, Ö. G. (2024). Bilgi ve teknoloji çağında genç işsizlik: OECD ülkeleri ve Türkiye karşılaştırması.
- Adıgüzel, M. (2021). Türkiye’de genç işsizliği etkileyen faktörler. *Econharran*, 5(8), 100-129.
- Akcan, A. T. (2018). Türkiye’de genç işsizlik sorunu ve çözüm önerileri. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 35-54.
- Akgün, M. (2019). *Türkiye’de genç işsizlik sorunu ve bu sorunun çözümüne yönelik istihdam politikaları* (Master’s thesis, Maltepe University (Turkey)).
- Arıkan, E. (2024). Türkiye’de genç işsizliği ve çözüm önerileri. *Ekonomi Politik Araştırmalar Dergisi*, (2), 1-10.
- Arpat, B. (2018). Türkiye’de genç işsizlikle mücadelede meslek yüksekokullarında uygulanan işbaşı eğitimlerinin rolü ve önemi: Honaz meslek yüksekokulu örneği. *Çalışma ve Toplum*, 4 (59), 2193-2228.
- Arslan, O. C., & Genç, Ö. (2024). Schumpeter’in yaratıcı yıkım teorisi bağlamında dijital dönüşüm ve Avrupa Birliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 128-138.
- Ataman, B. C. (1998). İşsizlik sorununa yeni yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53(01), 59-72.
- Aydın, A. (2017). Genç işsizliği sorununun Almanya ve Türkiye mesleki eğitim sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Sosyal Güvence*, (11), 1-23.
- Aydın, Y. Ve Dayıoğlu, T. (2020). İşsizlik olgusuna kavramsal bakış ve Türkiye’de genç işsizliği sorunu. *Türk Araştırmaları*, 15 (8), 3961.
- Bölükbaş, M., & Kwiatkowski, E. (2025). Macroeconomic determinants of youth unemployment: a comparative analysis of Poland and Türkiye. *Ekonomista*, 2025(3), 379-403.
- Çetinkaya, E. (2010). Genç işsizliğin teorik açıklamaları. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 58, pp. 45-57). Istanbul University.
- Çiçek, T., & Kolat, Ş. D. (2025). Türkiye’de ekonomik büyüme, enflasyon ve yükseköğretime katılımın genç işsizlik üzerine etkisi. *Kamu Ekonomisi ve Kamu Mali Yönetimi Dergisi*, 5(1), 75-88.
- Çondur, F., & Bölükbaş, M. (2014). Türkiye’de işgücü piyasası ve genç işsizlik-büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2).
- Dişbudak, C. (2022). Türkiye’de işsizliğin belirleyenleri: Alternatif bir ampirik analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 49 (Haziran), 2022, 59-82.
- Dolton, P., & Vignoles, A.. (2000). The Incidence and Effects of Overeducation in the U.K. Graduate Labour Market. *Economics of Education Review*, 19(2), s. 179-198. doi:10.1016/S0272-7757(97)00036-8.

- Ekiz, F. M., & Özel, S. Ö. (2020). Genç işsizliğini belirleyen unsurlar: Türkiye örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1022-1045.
- Fisunoğlu, M., & Tan, B. K. (2009). Keynes devrimi ve keynesyen iktisat. *Ekonomik Yaklaşım*, 20(70), 31-60.
- Gedik, E., & Açıklın, S. (2025). Genç yetişkinlerde zamana dayalı eksik istihdamın analizi: TR 83 Orta Karadeniz. M. Batu & T. Gümüş (Ed.), *İktisadi ve idari bilimler: Uluslararası derleme, araştırma ve çalışmalar* (ss. 54-74). İstanbul: Serüven Yayıncılık.
- [https://www.medipol.edu.tr/sites/default/files/document/SD\\_66\\_web-72-77.pdf](https://www.medipol.edu.tr/sites/default/files/document/SD_66_web-72-77.pdf) (Erişim Tarihi: 09.02.2026).
- ILO(2018).[https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed\\_protect/@protrav/@safework/documents/publication/wcms\\_627054.pdf](https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@safework/documents/publication/wcms_627054.pdf) (Erişim Tarihi: 03.02.2026).
- Işık, V. (2016). Türkiye’de genç işsizliği ve genç nüfusta atalet. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 130-145.
- İzgi, B. B. (2012). Genç işsizliği ve eğitim ile olan ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(41), 295-310.
- Karabıyık, İ. (2009) Avantaj ve Dezavantajlarıyla Genç İşsizliğin Değerlendirilmesi, *EÜHF*, 13 (3-4), 293-320.
- Kıçır, B. (2017). Eğitimli genç işsizliği üzerinden işsizlik kaygısına bir bakış. *Çalışma ve Toplum*, 3(54), 1369-1396.
- Kioko, J. M., & Kimunio, D. I. (2024). The Nexus Between Foreign and Portfolio Investments, and Youth Unemployment in Kenya. *International Journal*, 9(10), 4647-4687.
- Kitapçı, İ. (2019). Joseph Schumpeter’in girişimcilik ve inovasyon anlayışı: yaratıcı yıkım kavramı ve geçmişten günümüze yansımaları. *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 54-74.
- OECD(2026).<https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/data/insights/statistical-releases/2026/1/labour-market-situation-oecd-01-2026.pdf> (Erişim Tarihi: 14.02.2026).
- Ören, K., & Şahverdioğlu, H. (2016). Türkiye’de genç işsizliği ve genç işsizliğinin giderilmesinde aktif istihdam politikaları. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 5-37.
- Rüzgar, M. T., & Cura, S. (2023). Türkiye’de gençlerin işsizliğe bakış açısı ve çözüm önerileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 163-186.
- Samanlı, R. (2025). Genç İşsizliği ve Sosyal Politika Müdahaleleri: Türkiye Kapsamında Durum Analizi. *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 187-202.
- Sevgili, A. (2025). Gençlik bağlamında değişen değerler, kuşak çatışması ve iletişim kopuklukları. *Sosyal kırılanlıklar ve gençler: Politika boşlukları ve müdahale ihtiyacı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Taş, H., & Bilen, M. (2014). Avrupa Birliği ve Türkiye’de genç işsizliği sorunu ve çözüm önerileri. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(6), 50-69.
- Toprak, D. (2025). Türkiye ve OECD ülkelerinde eğitim harcamaları üzerine bir inceleme. Gülsün İşseveroğlu (Ed.), *Maliye alanında uluslararası derleme, araştırma ve çalışmalar* (ss.119-149). Ankara: Serüven Yayıncılık.
- TÜİK İstatistiklerle Gençlik (2025). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2024-54077>. (Erişim Tarihi: 04.09.2024 )
- TÜİK İşgücü İstatistikleri (2025). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2024-54059>. (Erişim Tarihi:04-02-2026)
- TÜİK(2025).<https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istgenc2024.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2026).
- TÜİK.(2025).<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#> (Erişim Tarihi: 23.01.2026).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *İşgücü istatistikleri, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 10.01.2026)
- Usanmaz, A. (2024). Ne eğitimde ne istihdamda olan (NEET) gençlik üzerine bir değerlendirme. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 10(21), 19-37.
- Uyanık, Y. (2025). Genç işsizliği ve sosyal politika araçları. Y. Akyıldız (Ed.), *Sosyal politika* (ss. 115–128). İstanbul: Serüven Yayıncılık.
- Yıldırım, S., & Fatih Kostakoğlu, S. (2014). Bilgi ekonomisinde schumpeterci yaratıcı-yıkım çerçevesinde istihdamın incelenmesi: Türkiye’de ulaşım ve haberleşme sektörüne yönelik var analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 9(1), 91-99.
- Yıldız, K. (2018). Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşüm süreci ve bu sürecin doğurduğu işgücü piyasası uyumsuzluğu sorunu. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 204-220.



# SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA BAĞLAMINDA YEŞİL EKONOMİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

“ ”

*Cemalettin LEVENT<sup>1</sup>*

---

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin LEVENT, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid: 0000-0001-7147-1027, Mail: cemalettin\_65\_@hotmail.com, clevent@agri.edu.tr

## 1.Giriş

Yeşil Ekonomi (GE) kavramı, 2012'deki (Rio +20) BM sürdürülebilir kalkınma konferansında finansal krizi ele almak için bir araç olarak kullanılması nedeniyle küresel düzeyde büyük önem taşımıştır. Ayrıca, yeşil ekonomi kavramı, insan sermayesi, çevre ve sosyal adalet olmak üzere üç temanın uyumlaştırılmasını gösteren UNEP tanımıyla da yaygın olarak bilinmektedir (Houssam vd., 2023: 2). Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), yeşil ekonomiyi 'insan refahını ve sosyal eşitliği iyileştirirken, çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlıkları önemli ölçüde azaltan' bir ekonomi olarak tanımlamaktadır (BM, 2011; Nahman, vd., 2016: 216).

Yeşil ekonomiye geçiş, doğal varlıkların temel kaynakları ve ekosistem hizmetlerini sürdürmesini sağlayarak hem sosyal hem de ekonomik kalkınmayı desteklemektedir. Yeşil dönüşüm, uzun vadeli sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu yatırım ve inovasyonu teşvik etmek ve ölçeklendirmek için hem etkili kamu politikalarına hem de güçlü özel sektör katılımına ihtiyaç duymaktadır (OECD, 2025).

Arvas vd., (2023)'e göre; ekonomi politikası belirsizliğinin yüksek olduğu dönemlerde firmalar çevreci yeşil teknolojilere yatırım yapmayı ya geciktirirler ya da iptal ederler. Ayrıca hükümetlerde çevresel regülasyonları hafifletmek zorunda kalmaktadırlar. Yeşil ekonominin etkilediği unsurları günlük hayatta daha iyi bir şekilde ölçebilmek için geliştirilen ekolojik sürdürülebilirlik unsurları şu şekilde sunulmuştur (Yalçın, 2016: 754).

- Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi
- Çevresel Performans Endeksi
- Çevresel Kırılabilirlik Endeksi
- Sürdürülebilir ve İktisadi Refah Endeksi
- Yeşil Net Milli Hasıla

Yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi teorik ve ampirik literatürde giderek artmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmalardan biri Kıpırtı (2017) tarafından yapılmıştır. Çalışmanın temel amacı; BRICS-T ülkelerinde yeşil ekonominin sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisini araştırmaktır. Çalışmanın panel veri analiz bulguları; CO2 emisyonu, elektrik üretimi, yaşlı bağımlılık oranı ve kişi başına sağlık harcaması değişkenlerindeki bir birimlik artışı olan katsayıların uzun dönemde büyüme oranını arttırdığını göstermektedir.

Konu (2018) çalışmasının temel amacı; Türkiye için sürdürülebilir kalkınmanın yeşil ekonomi üzerinde etkisini araştırmaktır. Çalışmada uygulanan TodaYamamoto nedensellik testi bulgularına göre; yenilenebilir enerji tüketiminden sürdürülebilir kalkınma endeksine ve sürdürülebilir

kalkınma endeksinden yenilenebilir atık tüketimine yönelik anlamlı bir nedensel ilişki belirlenmiştir.

Işık (2025) çalışmasında seçilmiş AB üyesi ülkeler için sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada uygulanan Driscoll-Kraay analiz bulgularına göre; yeşil büyümeden çevresel mal ve hizmetlerdeki istihdam payıyla çevre koruma yatırımlarının sürdürülebilir kalkınmayı istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Doksanyedi ve Meçik (2024) çalışmasının temel amacı; Türkiye için yeşil ekonomi ve istihdam ilişkisini araştırmaktır. Çalışmada 1990-2020 dönemi veri setinden hareketle uygulanan Toda-Yamamoto nedensellik analizi bulgularına göre; istihdam oranından karbon emisyonuna (yeşil ekonomi göstergesi) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Akyazı ve Korkmaz (2024) çalışmasının temel amacı; Türkiye için 1980-2018 veri seti aracılığıyla yeşil ekonomi ve insani gelişme endeksi ilişkisini araştırmaktır. Çalışmada uygulanan Granger Nedensellik test bulgularına göre; insani gelişme endeksi, karbon emisyonu ve enerji tüketiminin yeşil ekonominin nedeni olduğu belirlenmiştir.

Bozkaya ve Duran (2024) çalışmasında G7 ülkeleri için yeşil büyüme sürecinin enerji verimliliği üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmada 1990-2020 dönemi veri seti aracılığıyla kullanılan panel veri analiz bulgularına göre; yeşil büyümenin enerji verimliliğini artırdığı ancak kaynak verimliliğinin enerji verimliliğini azalttığı elde edilmiştir.

Telli (2025) çalışmasının temel amacı; E7 ve D8 ülkeleri için kamu harcamaları ve yeşil ekonomi ilişkisini araştırmaktır. Çalışmada kullanılan Driscoll-Kraay (DK) analiz bulgularından hareketle; çevresel tehditleri azaltmaya yönelik kamu harcamalarının E7 ülkelerine göre D8 ülkelerinde daha etkili bir şekilde yeşil ekonominin ilerlemesine katkı sağladığı bulgusuna ulaşılmaktadır.

## **2.Yeşil Ekonomi ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi**

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında yeşil ekonomi önemli bir araçtır. Çünkü çevre kirliliği ve iklim değişikliği gibi olumsuzlukların yaşanması yeşil ekonominin önemini ortaya koymaktadır. Bundan hareketle yeşil ekonomiye geçiş süreci ile birlikte çevresel bozulma ve iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları önlenebilir. Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal İşler Dairesi, yeşil ekonominin en yaygın ilkelerini şu şekilde belirledi;

1. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamanın bir aracıdır.
2. İnsana yakışır işler ve yeşil işler oluşturulmalıdır.
3. Kaynak ve enerji yönünden verimlidir.

4. Gezegenin sınırlarına, ekolojik sınırlara veya kıtlığa saygı duymaktadır.
5. Bütünleşik karar alma yöntemini kullanmaktadır.
6. Uygun göstergeler kullanarak GSYİH'nin ötesinde ilerlemeyi ölçmektedir.
7. Ülkeler arasında ve nesiller arasında eşitlikçi, adil ve hakkaniyetlidir.
8. Biyoçeşitliliği ve ekosistemleri korumaktadır.
9. Yoksulluğun azaltılmasını, refahı, geçim kaynaklarını, sosyal korumayı ve temel hizmetlere ulaşmaya fırsat sağlamaktadır.
10. Yönetişimi ve hukukun üstünlüğünü geliştirmeyi sağlamaktadır. Kapsayıcı, demokratik, katılımcı, hesap verebilir, şeffaf ve istikrarlıdır (Musvoto, vd., 2014: 3).

Aşağıdaki tablolarda yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kavramlar, gelişmeler, avantajlar ve hedefler açıklanmaktadır.

*Tablo 1: Yeşil Ekonomi*

<b>Hedef</b>	Kirliliği yönetmek	Kirliliği azaltmak	Çevreye olan bağımlılığı azaltmak	
<b>Odak Noktaları</b>	Kaynak yoğun mal ve hizmetler	Kaynak yönetimini iyileştirme stratejileri		
<b>Uygulama kapsamı</b>	Tüm ekonomik Faaliyetler ve sektörler			
<b>Yararları</b>	Kaynak ve enerji kullanımında azalma	Maliyetlerde azalma	Rekabet gücünde artış	Daha az emisyon
<b>Eylemler</b>	Çevre dostu teknolojilerin oluşturulmasını ve benimsenmesini teşvik etmek için teşvikler sunmak	Kamu ve özel sektörlerden gelen yatırımları çevre dostu teknolojiye odaklamak	Çevre dostu teknolojilerin kullanımı hakkında eğitim vermek ve farkındalık yaratmak	Çevre dostu teknolojinin geliştirilmesi ve uygulanması için küresel iş birliğini teşvik etmek

**Kaynak:** (Yenilmez, M. I., & Darıcı, B., 2026).

Tablo 1'de yeşil ekonominin hedef, odak noktası, uygulama kapsamı, yararları ve eylemleri açıklanmıştır. Yeşil ekonominin temel hedefi çevresel kirliliği ve çevreye olan bağımlılığı azaltmak olup tüm ekonomik faaliyetleri ve sektörleri uygulama kapsamına almaktadır. Ayrıca yeşil ekonominin düşük karbonlu emisyon ve

rekabet gücünün artmasını sağlamak gibi önemli yararları da bulunmaktadır.

Tablo 2: Küresel Yeşil Ekonomi Unsurları

Gösterge Adı	Alt Değişkenler
Liderlik ve İklim Değişikliği	İklim değişikliği performansı, Devlet Başkanı, Uluslararası forumlar, Medya kapsamı
Verimlilik Sektörleri	Kaynak verimliliği, Enerji, Binalar, Ulaşım, Turizm
Piyasalar ve Yatırım	Yeşil yatırım kolaylaştırılması, Temiz teknoloji inovasyonu, Yenilenebilir enerji yatırımı, Kurumsal sürdürülebilirlik
Çevre	Tarım, Balıkçılık, Biyoçeşitlilik ve doğal ortam, Hava kalitesi, Su, Ormanlar

**Kaynak:** (Tamanini, 2016).

Tablo 2’de küresel yeşil ekonominin unsurları (liderlik ve iklim değişikliği, verimlilik sektörleri, çevre, piyasalar ve yatırım) alt değişkenler adı altında açıklanmıştır.

Yeşil ekonomi faktörünün temel hedefleri (Kanianska, 2017: 27):

- Doğal çevreyi koruma altına almak, sürdürmek ve iyileştirmek,
- Halk sağlığını geliştirmek ve korumak,
- Yeşil ekonomi aracılığıyla sosyal adaleti sağlamak,
- Yerel bağımsız işletmeleri ve kurumları güçlendirmek,
- İyi çevre dostu işler oluşturarak yoksulluğu azaltmak şeklinde ifade edilebilir.

Tablo 3: Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Gösterge ve Konu Başlıkları

Konu	Başlık Göstergesi
Sosyo-ekonomik kalkınma	Kişi başına reel GSYİH
Sürdürülebilir tüketim ve üretim	Kaynak verimliliği
Sosyal içirme	Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında yaşayan bireyler
Demografik değişimler	Yaşlı işçilerin istihdamdaki oranı
Halk sağlığı	Yaşam beklentisi ve sağlıklı yaşam süresi
İklim değişikliği ve enerji	Birincil enerji tüketimi ile sera gazı emisyonları,
Sürdürülebilir ulaşım	Ulaşımın enerji tüketimi GSYİH’ye oranla
Doğal kaynaklar	Yaygın kuş endeksi
Küresel ortaklık	Resmi kalkınma yardımı
İyi yönetim	Başlık göstergesi bulunmamaktadır.

**Kaynak:** Eurostat (2015).

Tablo 3'te Eurostat tarafından 2015 yılında yayımlanan sürdürülebilir kalkınma göstergeleri ve konu başlıklarına yer verilmiştir.

Tablo 4: Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Sınıflandırılması

Sürdürülecek Unsurlar	Geliştirilecek Unsurlar
<p><b>*Doğa</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>-Biyolojik çeşitlilik</li> <li>-Ekosistem</li> <li>-Gezegen</li> </ul>	<p><b>* İnsan</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>-Fırsat eşitliği</li> <li>-Eğitim</li> <li>- Eşitlik</li> <li>-Çocukların hayatta kalması</li> <li>-Yaşam beklentisi</li> </ul>
<p><b>*Yaşam desteği</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>-Çevre</li> <li>-Ekosistem hizmetleri</li> <li>-Kaynaklar</li> </ul>	<p><b>*Ekonomi</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>-Üretim sektörleri</li> <li>-Zenginlik</li> <li>-Tüketim</li> </ul>
<p><b>* Topluluk</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>-Gruplar</li> <li>-Yerler</li> <li>-Kültürler</li> </ul>	<p><b>*Toplum</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>-Devletler</li> <li>-Bölgeler</li> <li>-Kurumlar</li> <li>-Sosyal sermaye</li> </ul>

**Kaynak:** (Parris ve Kates, 2003).

Tablo 4'te sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri (Doğa, insan, yaşam desteği, ekonomi, topluluk ve toplum) alt başlıklarla detaylı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, çevre, ekonomi ve sosyal alanları kapsayan 3P olarak adlandırılan birkaç hedeften oluşur. Sürdürülebilirliğe yönelik bu benzersiz gelişme Barbier (1987) tarafından ortaya atılmış olup, sayısız ekonomik, çevresel ve sosyal hedefler arasında olumlu veya olumsuz tercihlerle birtakım denge kurmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. 3P hedeflerinin birleşmesi ve en üst düzeye çıkarılması, sürdürülebilir kalkınmaya yol açacak ve sürdürülebilirliğin uygulanmasını kolaylaştıracaktır (Khoshnava, 2019: 2).

Tablo 5: Yeşil Ekonominin Faydaları

Ekonomik Faydalar	Sosyal Yardımlar	Çevresel Faydalar
1-Yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması	1-Yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması	1-Doğal varlıkların ve kaynakların sürdürülebilir yönetimi
2-Ekonomik büyüme ve istihdamda artış	2-Sosyal eşitsizliğin azalması	2-Sera gazı ve diğer emisyonlarda azalma
3-Eğitim ve becerilerde iyileşme	3-İstihdamda artış	3-İklim değişikliğine daha iyi uyum sağlama ve doğal afetlere karşı daha dirençli olma.
4- Yeni pazarların geliştirilmesi ve uzmanlaşma	4- Eğitim ve becerilerde iyileşme	4- Çevresel kalitenin iyileştirilmesi
5- Verimliliğin artması ve emita ile tarımsal verimin yükselmesi	5-Daha iyi kamu hizmetleri	-
6-Enerji güvenliğinde iyileşme	6-Sağlık sonuçlarında iyileşme	-
7- Rekabet gücü ve ticaret dengelerinde iyileşme	-	-

**Kaynak:** (Ali, E. B., vd., 2021).

Tablo 5'te yeşil ekonominin faydaları ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan açıklanmıştır. Yeşil ve sürdürülebilir ekonomilere geçişten sonra meydana gelecek avantajlar;

-Çevreyle uyumlu olacak şekilde ekonomik ürünler oluşur.

-Bütün faaliyetler için yeni teknolojilerin gelişmesiyle küresel ve yerel ihtiyaçların daha uygun olacak şekilde karşılanmasına imkan sağlanacaktır.

-Yeni ürünlerin sahip olduğu yeni işlevler, bu ürünlerin kullanım değerlerini maksimum seviyeye yükseltir.

-Kaynakların genel verimliliği artacak olup enerji ve diğer doğal kaynaklara olan talebin azalması durumu ortaya çıkacaktır.

-Sürdürülebilir kentlerde hayat kalitesinde çok büyük oranda artış yaşanacaktır.

-Kişisel ihtiyaçlar ve çalışma zamanındaki hareketlilik azalacak olup kaynak verimliliğinin artmasına ve kirlilik ve enerji yoğunluğunun azalması durumu gelişecektir (Barbiroli, 2011; Kuşat, 2013: 4902).

### Sonuç ve Değerlendirme

Yeşil ekonomi, sürdürülebilirlikle ilişkilendirilen üretim, dağıtım ve tüketim ekonomik faaliyetleri sistemini temsil etmektedir. Ayrıca; ekonomik büyümenin yarattığı işlev bozukluklarını ortadan kaldırma süreciyle

bağlantılıdır. Yeşil ekonomi aynı zamanda, çevresel risklerin ve ekolojik açığın önemli ölçüde azaltılmasıyla bağlantılı olarak refah ve sosyal eşitlik üreten bir ekonomi türü demektir. Sonuç olarak yeşil ekonomi; çevresel sürdürülebilirliğe ve kapsayıcı sosyal kalkınmaya elverişli, düşük karbonlu ekonomik ilerleme türü olup yeşil büyümeyi tanımlamaktadır (Doğaru, 2020:2).

Bu çalışmanın temel amacı, sürdürülebilir kalkınma bağlamında yeşil ekonominin önemine değinilmiştir. Çalışmada genel olarak elde edilen teorik bulgulara göre; yeşil ekonomi ile birlikte kaynak verimliliği artacak, sürdürülebilir kentlerde yaşam kalitesi yükselecek ve düşük karbonlu ekonomiye geçiş sağlanacaktır. Ayrıca yeşil ekonomiye geçiş ile çevresel bozulmalar azalacak olup sosyal adaletin gerçekleşmesi sağlanacaktır. Çünkü yeşil ekonomini istikrarlı ekonomiye geçiş ve yoksulluğun azaltılması gibi önemli avantajları da bulunmaktadır. Yeşil ekonomiye geçişle gelecek nesiller için sürdürülebilir bir çevre imkânı sağlanır. Sonuç olarak yeşil ekonomi, sosyal, ekonomik ve çevresel avantajlarının olması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesine katkı sağlayacağından dolayı önemlidir.

## Kaynakça

- Akyazı, S., & Korkmaz, İ. (2024). Yeşil Ekonomi ve İnsani Gelişme Endeksi İlişkisi: Türkiye Örneği. *İktisadi Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 34-43. <https://izlik.org/JA-34UM46FZ>
- Ali, E. B., Anufriev, V. P., & Amfo, B. (2021). Green economy implementation in Ghana as a road map for a sustainable development drive: A review. *Scientific African*, 12, e00756.
- Arvas, M. A., Demirtas, C., Yildirim, E. S., & Ilikkan Ozgur, M. (2023). Does economic policy uncertainty cause environmental pollution? fresh evidence from developed countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(49), 107921-107937.
- Barbier, E. B. (1987). Natural resources policy and economic framework. *Natural resources and environmental management in Indonesia (ed. by J. Tarrant et al., Annex USAID, Jakarta)*.
- Barbiroli, G. (2011) Economic consequences of the transition process toward green and sustainable economies: costs and advantages, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18(1), February 2011, 17–27
- Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal İşler Dairesi (UNDESA). Yeşil ekonomiye rehber. Sayı 2: Yeşil ekonomi ilkelerini keşfetmek. New York: UNDESA; 2012
- BM Çevre Programı (UNEP), 2011. Yeşil bir ekonomiye doğru: Sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına giden yollar. Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Cenevre.
- Bozkaya, Ş., & Duran, M. S. (2024). Yeşil Büyüme Sürecinin Enerji Verimliliği Üzerine Etkisinin Araştırılması: G-7 Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 27(2), 799-810. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1519177>
- Dogaru, L. (2021, January). Green economy and green growth—Opportunities for sustainable development. In *Proceedings*, 63(1), MDPI.
- Doksanyedi, D., & Meçik, O. (2024). Yeşil Ekonomi ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Ekonometrik Analiz. *İzmir İktisat Dergisi*, 39(3), 621-636. <https://doi.org/10.24988/ije.1465528>
- Eurostat (2015). <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15234730/15228573/KS-GT-15-001-EN-N.pdf/6dfcb40d-afb3-8248-6321-ed9fa-df58560?t=1667246047164> (Erişim Tarihi: 17.03.2026).
- Houssam, N., Ibrahim, D. M., Sucharita, S., El-Aasar, K. M., Esily, R. R., & Sethi, N. (2023). Assessing the role of green economy on sustainable development in developing countries. *Heliyon*, 9(6).
- Işık, S. (2025). Sürdürülebilir Kalkınma ile Yeşil Büyüme İlişkisi: Seçilmiş AB Ülkeleri Özelinde Ampirik Bir Analiz. *Verimlilik Dergisi*, 59(1), 1-12. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.1555668>

- Kanianska, R. (2017). Green Growth and Green Economy. Banská Bystrica: Belianum
- Khoshnava, S. M., Rostami, R., Zin, R. M., Štreimikienė, D., Yousefpour, A., Strielkowski, W., & Mardani, A. (2019). Aligning the criteria of green economy (GE) and sustainable development goals (SDGs) to implement sustainable development. *Sustainability*, 11(17), 4615.
- Kıprırtı, F.(2017). *Yeşil Ekonominin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi: BRIC-T Ülkeler İçin Panel Ver Analizi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale
- Konu, A. (2024). Yeşil Ekonominin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Rolü: Türkiye Örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 225-239. DOI: 10.51124/jneusbf.2025.115
- Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj Ve Dezavantajları-Türkiye İncelemesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8(29), 4896-4916.
- Musvoto, C., Nortje, K., De Wet, B., Mahumani, B. K., & Nahman, A. (2015). Imperatives for an agricultural green economy in South Africa. *South African Journal of Science*, 111(1-2), 01-08.
- Nahman, A., Mahumani, B. K., & de Lange, W. J. (2016). Beyond GDP: towards a green economy index. *Development Southern Africa*, 33(2), 215-233.
- OECD.(2025).[https://www.oecd.org/en/publications/environment-at-a-glance-indicators\\_ac4b8b89-en/full-report/component-8.html](https://www.oecd.org/en/publications/environment-at-a-glance-indicators_ac4b8b89-en/full-report/component-8.html) (Erişim Tarihi: 24.01.2026).
- Parris, T. ve Kates, R. (2003). Characterizing And Measuring Sustainable Development, *Annual Review Of Environment And Resources*, 28(1), 559-586.
- Tamanini, J. (2016). The Global Green Economy Index GGEI 2016 Measuring National Performance in the Green Economy. Dual Citizen LLC. 5th Edition
- Telli, R. (2025). Kamu Harcamaları ile Yeşil Ekonomi Arasındaki İlişki: E7 ve D8 Ülkeleri Özelinde Ampirik Bir Analiz. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 12(116), 248-256. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14957693>
- Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikalar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 749-775.
- Yenilmez, M. I., & Darıcı, B. (2026). The Dual Impact of the Green Economy on Sustainability and Labour Markets. *Trends in Business and Economics*, 40(1), 134-148.